ਅਥ ਗ੍ਰੰਥ

ਅਧਯਾਤਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼

ਕਰਤਾ-

ਮਹਾਤਮਾ ਪੰਡਤ ਸੁਖਾ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਟੀਕਾਕਾਰ-

ਸ਼੍ਰੀ ਮਾਨ ੧੦੮ ਮਹੰਤ ਗਣੇਸ਼ਾ ਸਿੰਘ ਜੀ

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਅਥ ਗ੍ਰੰਥ

ਅਧਯਾਤਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼

ਕਰਤਾ-

ਮਹਾਤਮਾ ਪੰਡਤ ਸੁਖਾ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਟੀਕਾਕਾਰ-

ਸ਼੍ਰੀ ਮਾਨ ੧੦੮ ਮਹੰਤ ਗਣੇਸ਼ਾ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ-

ਭਾ. ਚਤਰ ਸਿੰਘ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

ਮੁੱਖ ਬੰਦ

ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਭਾਈ ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਫ਼ਰਮ ਨੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਕਿਤਾਬ ਹੱਥੋਂ ਹੱਥ ਹੀ ਵਿਕ ਗਈ। ਕਿਤਾਬ ਦੀ ਮੰਗ ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਫਿਰ ਹੋਣ ਲੱਗੀ। ਸੋਚ ਹੀ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਫਿਰ ਛਪਾਈ ਜਾਵੇ। ਪੂਜਨੀਕ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ ਗੁਰਦੇਵ ਸ਼੍ਰੀਮਾਨ ੧੦੮ ਮਹੰਤ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਸਲਾਹ ਕਰਕੇ ***ਭਾਈ ਚਤਰ ਸਿੰਘ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ*** ਫਰਮ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਉਪਰੋਕਤ ਫਰਮ ਦੇ ਮਾਲਕ ਹਰਿੰਦਰ ਪਾਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਖਿੜੇ ਮੱਥੇ ਮਹਾਰਾਜ ਮਹੰਤ ਗਣੇਸ਼ਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਛਾਪਣ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਮੰਨ ਲਈ। ੨੦-੭-੯੮ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਲਿਖਤ ਹੋਈ। ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਤੇ ਕੀਤੇ ਵਾਅਦੇ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਬਹੁਤ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਅਕਤੂਬਰ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਹਫ਼ਤੇ ਹੀ ***ਮੇਘ ਬਿਨੋਦ ਸਟੀਕ*** ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਹਿੱਸਾ ਮਾਰਕੀਟ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ ਤੇ ਤਿੰਨ ਮਹੀਨੇ ਬਾਅਦ ਜਨਵਰੀ ੧੯੯੯ ਨੂੰ ਦੂਜਾ ਹਿੱਸਾ ਛਪਣ ਨਾਲ ***ਮੇਘ ਬਿਨੋਦ ਸਟੀਕ*** ਦਾ ਸੈੱਟ ਪੂਰਾ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਠੀਕ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ***ਨਿਰਮਲ ਪ੍ਰਬੋਧ*** ਗੁਟਕਾ ਵੀ ਛਪ ਕੇ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਿਆ।

ਅਧਯਾਤਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਛਪਣ ਨਾਲ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਬੜੀ ਖੁਸ਼ੀ ਹੈ ਕਿ ਆਤਮਕ ਖੋਜ ਦੇ ਅਭਿਲਾਸ਼ੀਆਂ ਦੀ ਇੱਛਾ ਪੂਰੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਪੁਸਤਕ ਬਹੁਤ ਉਪਯੋਗੀ ਹੈ। ਸ਼ੈਲੀ ਬੜੀ ਸੁੰਦਰ ਹੈ ਤੇ ਟੀਕਾਕਾਰ ਮਹੰਤ ਗਣੇਸ਼ਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸਖਸ਼ੀਅਤ ਡੁੱਲ੍ਹ-ਡੁੱਲ੍ਹ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਪਾਠਕਾਂ ਨਾਲ ਵਾਅਦਾ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜ ਮਹੰਤ ਗਣੇਸ਼ਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਛਪਵਾ ਕੇ ਸੱਚੀ ਸ਼ਰਧਾਂਜ਼ਲੀ ਭੇਟ ਕਰਾਗਾਂ। ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਪੁਸਤਕਾਂ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਭੇਟ ਹਨ। ਭਾਈ ਹਰਿੰਦਰ ਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਦਿਲੋਂ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੰਮ ਨੇਪਰੇ ਚਾੜ੍ਹ ਕੇ ਪੁਸਤਕਾਂ ਨੂੰ ਪਾਠਕਾਂ ਤਾਈਂ ਪਹੁੰਚਾਇਆ। ਵੈਦਾਂ, ਸੰਤਾਂ, ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਅਤੇ ਅਧਿਆਤਮਕ ਖੋਜੀਆਂ ਦਾ ਵੀ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ। ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਤੇ ਸਫਲਤਾ ਦਾ ਸਰੋਤ ਮੇਰੇ ਸਵਰਗਵਾਸੀ ਪੂਜਨੀਕ ਸਰਵ ਗੁਣ ਸੰਪਨ ਗੁਰੂ ਦੇਵ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ ੧੦੮ ਮਹੰਤ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਨ। ਜਿੰਨਾਂ ਮੈਨੂੰ ਹਰ ਸਮੇਂ ਹਰ ਕੰਮ ਵਿਚ ਹੌਸਲਾ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਸਫਲਤਾ ਵੱਲ ਵਧਾਇਆ।

ਮਹੰਤ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਐਮ. ਏ.
ਚੇਲਾ ਮਹੰਤ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ
ਡੇਰਾ ਅੰਤਰਯਾਮੀ ਕਲੋਨੀ
ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

ਟੀਕਾ ਕਾਰੇਕਤ ਮੰਗਲ ॥

ਕਃ—ਗੁਰੂ ਪ੍ਰਥਮੇਸ੍ਵਰ ਮਨਾਏ ਦਸਮੇਸ਼ਵਰ
ਬਾਗੇਸ਼ਵਰਿ ਧਯਾਇ ਜੁ ਸੁਰੇਸਵਰ ਚਿਤਾਰੇ ਹੈਂ।
ਗੁਰੂ ਪਰਮੇਸ਼ਵਰ ਕੇ ਸੇਵਕ ਜੋ ਮਹੇਸਵਰ ਕੇ
ਚਰਨ ਗਣੇਸ਼ਵਰ ਕੇ ਰਾਗ ਹਿਯ ਕਾਰੇ ਹੈਂ।
ਗਾਵਤ ਦਿਨੇਸ਼ਵਰ ਧਯਾਵਤ ਨਿਸੇਸਵਰ
ਮਨਾਵਤ ਅਹੇਸਵਰ ਸੁ ਰਾਗ ਧਰ ਭਾਰੇ ਹੈਂ
ਨਿਤ ਹੀ ਜਲੇਸਵਰ ਸੁਰੇਸਵਰ ਕੋ ਪ੍ਰਾਣਪਤਿ,
ਰੱਛਕ ਗਣੇਸ਼ਾ ਸਿੰਘ* ਪ੍ਰਭੂ ਸੋ ਹਮਾਰੇ ਹੈਂ ॥
ਬਾਲਨ ਬਿਨੋਦ ਹਿਤ ਸੁਮਤ ਪ੍ਰਮੋਦ ਹਿਤ,
†ਤਿਲਕ ਅਦੈਤ ਅਧਯਾਤਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕੀ।
ਗੂੜ੍ਹ ਬੇਦ ਬਾਨੀ ਸੁਖ ਦੇਵ ਮਨ ਮਾਨੀ ਤਬ
ਪ੍ਰਕਿਤ ਪ੍ਰਭਾਨੀ ਮਤਿ ਹੀਨ ਜਾਨੀ ਜਾਸ ਕੀ।
ਤਾਂਕੇ ਅਨੁਵਾਦ ਹਿਤ ਕਿਤ ਕਿਤ ਕਹਯੋ ਮਿਤ
ਭਾਰੀਅਹੈ ਬਾਤ ਪਰ ਭਈ ਰੁਚਿ ਤਾਸ ਕੀ।
ਆਖਰ ਬੇਢੰਗ ਅਨੁਵਾਦ ਕੋ ਕੁਲੰਗ ਯਹਾਂ,
ਕੀਜਿਯੋ ਗਣੇਸ਼ਾ ਸਿੰਘ ਠੀਕ ਬਾਣੀ ਖਾਸ ਕੀ ॥

ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ

ਸਰਬ ਮਤ ਸ਼ਿਰੋਮਣੀ ਵੇਦਾਂਤ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ, ਯਾਕੇ ਜਾਨਨੇ ਵਾਸਤੇ ਕਨਿਸ਼ਟ ਔ ਮਧਮ ਆਦਿ ਅਧਿਕਾਰਨ ਕੇ ਅਰਥ ਅਨੇਕ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਔ ਪ੍ਰਾਕਿਤ (ਭਾਖਾ) ਗ੍ਰੰਥ ਹੈਂ, ਪਰੰਤੂ ਜਾਂਕੀ ਬੁਧ ਮੈ ਵਿਸੇਖ ਸ਼ੰਕਾ ਹੋਵੇ ਨਹੀ, ਐਸਾ ਮੰਦ ਮਤਿਵਾਨ, ਪਰਮ ਆਸਤਿਕ ਸੁਧ ਚਿਤ ਵਾਲਾ ਜੋ ਉਤਮ ਅਧਿਕਾਰੀ ਹੈ, ਤਾਂਕੇ ਅਰਥ ਸਰਲ ਸਰੇਸ਼ਟ, ਅਲਪ, ਔ ਵਿਖਯਾਤ, ਵੇਦਾਤ ਪ੍ਰਾਕਿਯਾ ਕਾ ਭਾਖਾ ਗ੍ਰੰਥ ਕੋਊ ਨਹੀ ਹੈ। ਯਾਤੇ ਯਹ ਮੈਨੇ "ਅਧਯਾਤਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼" ਨਾਮਕ ਗਰੰਥ ਪਰ ਤਿਲਕ ਸਰਲ ਦੇਸੀ ਭਾਸ਼ਾ ਮੇਂ ਕੀਆ ਹੈ ਯਹ ਪ੍ਰਸ਼ਨੋਤ੍ਰ ਰੂਪ ਗ੍ਰੰਥ ਮਹਦ ਗਰੰਥਨ ਮੇਂ ਭੀ ਉਪਯੋਗੀ ਹੈ, ਯੇ ਮੈਂ ਯਹਾ ਅੰਨ ਉਪਯੋਗੀ ਵੇਦਾਂਤ ਪਦਾਰਥ ਥੇ ਵਹੁ ਭੀ ਸੰਮਿਲਤ ਅੰਨ ਗਰੰਥਨ ਸੇ ਕੀਏ ਹੈਂ, ਯਾ ਗਰੰਥ ਕੂੰ ਬ੍ਰਹਮ ਨਿਸ਼ਾਨ ਗੁਰੂ ਕੇ ਮੁਖ ਸੈ ਜੋ ਮੁਮੁਛੂ ਕੰਠ ਕਰੇਗਾ, ਵਾ ਯਾਕੇ ਅਰਥ ਕੋ ਧਾਰਣ ਕਰੇਗਾ ਵਾਂਕੇ ਚਿਤ ਰੂਪ ਅਕਾਸ਼ ਮੈ ਅਵਸ਼ਯ ਅਧਯਾਤਮ (ਬ੍ਰਹਮ ਵਿਦਯਾ) ਕਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ (ਚਾਨਣਾ) ਹੋ ਆਵੇਗਾ। ਇਸ ਕੇ ਸ਼ਰਧਾ ਪੂਰਬਕ ਅਵਸਯ ਗੁਰੂ ਸੇ ਹੀ ਪੜ੍ਹਨਾ ਸੂਤੰਤ੍ਰ ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹਨਾ ਕਾਹੇ ਤੇ ਦੈਸਕ ਬਿਨਾਂ ਵੇਦਾਂਤ ਸਿਧਾਂਤ ਕੇ ਰਹਯਸ ਕਾ ਗਿਆਨ ਹੋਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਔ ਗੁਰੂ ਮੁਖ ਸੈ ਸਕਲ ਅਭਿਪ੍ਰਾਯ ਜਾਨਿਆ ਜਾਵੇ ਹੈ ਯਾਤੇ ਦੈਸਕ ਸੈ ਹੀ ਪੜ੍ਹਨਾ ਚਾਹੀਏ ਕਿਉਂਕਿ :-

ਬ੍ਰਹਮ ਰੂਪਅਹਿ ਬ੍ਰਹਮਵਿਤ ਯਾਕੀ ਬਾਣੀ ਬੇਦ।
ਭਾਖਾ ਅਥਵਾ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਕਰਤ ਭੇਦ ਭ੍ਰਮਛੇਦ॥

(ਵਿ: ਸਾ: ਤ੍ਰਿ: ਤ:) ਲੇਖਕ ਟੀਕਾ ਕਾਰ

ਭੂਮਿਕਾ

ਬਹੁਤ ਸੇ ਦੀਰਘ ਆਯੂ ਮਹਾਤਮਾਓਂ ਸੁ ਸੁਨਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਕੇ ਕਰਤਾ ਮਹਾਤਮਾ ਪੰਡਿਤ ਸੁਖਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਿਰਮਲੇ ਥੇ, ਇਨੋਂ ਨੇ ਸੰਮਤ ੧੭੪੭-੧੭੫੦ ਬਿਕਰਮੀ ਦੇ ਲਗ ਪਗ ਬਨਾਰਸ (ਕਾਂਸ਼ੀ ਮੇਂ ਬਹੁਤ ਵਾਰ ਵੇਦਾਂਤ ਵਿਦਜਾ ਕੇ ਵਿਖਯੋਂ ਮੇਂ ਸਭਾਓਂ ਕੋ ਪਰਾਜਜ ਕੀਆ, ਇਸ ਸੇ ਇਨ ਕਾ ਮਾਨਯ ਸਤਿਕਾਰ ਅਤਿ ਅਧਿਕ ਹੋ ਗਿਆ ਥਾ ਪ੍ਰੰਤੂ ਜੋ ਅਲਪ ਵਿਦਜਾ ਸੰਯੁਕਤ ਨਯੂਨ ਮਤਿ ਵਾਨ ਦਿਜ ਹਾਰ ਗਏ ਥੇ, ਵੁਹ ਇਨ ਮਹਾ-ਤਮਾ ਜੀ ਸੇ ਰਾਰ ਕਰਨ ਲਗੇ ਔਰ ਕਹਿਨੇ ਲਗੇ ਕਿ ਯਹ ਉਨ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੇ ਅਨੁਯਾਈ ਹੈ, ਜਿਨੋਂ ਪੰਜਾਬ ਪ੍ਰਾਂਤ ਮੇਂ ਜਾਤੀਓਂ ਕਾ ਬਰਨ ਸ਼ੰਕਰ ਕਰ ਡਾਲਾ ਹੈ, ਯਹ ਸਿਖ ਪੰਥ ਸੂਦਰ ਬਰਨ ਹੋਤਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ ਮੇਂ ਝੀਵਰ ਆਦਿਕ ਨਯੂਨ ਜਾਤੀ, ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਆਦਕ ਊਚ ਜਾਤੀਓਂ ਸਾਥ ਏਕ ਪਾਤਰ ਮੈ ਖਾ ਲੇਤੇ ਹੈਂ ਇਸ ਬਾਰਤਾ ਕਾ ਸ੍ਰਵਣ ਬਨਾਰਸ ਮੇਂ ਹਰ ਏਕੁ ਪੁਰਸ਼ ਇਸਤ੍ਰੀ ਕੋ ਸੁਣਾਈ ਦੇ ਗਯਾ, ਇਸ ਸੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣੋਂ ਨੇ ਯਹ ਸ਼ੋਰ ਉਡਾ ਦੀਆ ਕਿ ਯਹ ਸੂਦਰ ਹੈ, ਅਤਏਵ ਜਿਸਕਾ ਨਾਮ ਸਿੰਘ ਹੋ ਵੁਹ ਸਭੀ ਸੂਦ੍ਰ ਸਮਝਨਾ ਚਾਹੀਏ ।

ਪੁਨ : ਬਹੁਤ ਸੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਇਨੋਂ ਕੀ ਤਰਫ ਭੀ ਹੋ ਗਏ

ਚੂੰਕਿ ਯਹ ਭੀ ਭਾਰੀ ਪੰਡਿਤ ਥੇ ਔਰ ਜੋ ਦਿਜ ਇਨ ਕੇ ਵਿਦ੍ਯਾ-ਰਥੀ ਥੇ ਉਨ ਵਿਦਯਾਰਥੀਓਂ ਨੇ ਕਹਾ "ਯਹ ਵਹੁ ਸਿੰਘ ਨਹੀਂ ਹੈ" ਇਨਕਾ ਨਾਮ ਤੋ ਸੁਖਦੇਵ ਹੈ, ਔਰ ਅਰਥ ਕਰ ਕੇ ਸਮਝਾਯਾ ਔਰ ਇਨੋਂ ਨੇ ਭੀ ਯਹੀ ਅਰਥ ਸੋਚ ਰਖਾ ਕਿ "ਸਿੰਘ" ਨਾਮ ਪਰਮਾਤਮਾ ਕਾ ਹੈ, ਤਥਾ 'ਦੇਵ' ਨਾਮ ਭੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਕਾ ਹੈ, ਕਯਾ ਝੂਠੇ ਨਾਮੋਂ ਪਰ ਹਠ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੇ ਇਨ ਕਾ ਨਾਮ ਸੁਖਦੇਵ ਹੀ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੂਆ ਰਹਾ, ਇਸੀ ਕਾਰਣ ਸੇ ਗ੍ਰੰਥ ਮੇਂ ਭੀ ਸ੍ਰੰ ਸੁਖਦੇਵ ਲਿਖਾ ਹੈ, ਇਸੀ ਵਾਸਤੇ ਦਿਜੋਂ ਮੇਂ ਫਿਰ ਅਭੇਦ ਵਰਤਤੇ ਰਹੇ।

ਪਸਚਾਤ ਕੁਛ ਸਮਯ ਕੋ ਵਿਦਯਾਰਥੀਓਂ ਕੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਅਨੁ-ਸਾਰ ਯਹ ਇਛਾ ਹੂਈ ਕਿ ਕੋਈ ਛੋਟੀ-ਸੀ ਐਸੀ ਪੁਸਤਕ ਭਾਖਾ ਮੇਂ ਬਨਾਈ ਜਾਏ, ਜਿਸ ਦੁਆਰਾ ਨਿਰਯਤਨ ਹੀ ਭਾਖਾ ਕੇ ਵਿਦਯਾਰਥੀਓਂ ਕੋ ਵੇਦਾਂਤ ਸਿਧਾਂਤ ਕਾ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਹੋਵੇ, ਜਿਸ ਦੁਆਰਾ ਨਿਹਸੰਸਹ ਸੰਸਾਰ ਸਮੁੰਦਰ ਕੋ ਤਰ ਜਾਵੇਂ ਤਬ ਯਹ "ਅਧਯਾਤਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼" ਨਾਮਕ ਲਘੁ ਪੁਸਤਕ ਬਨਾਈ, ਜਿਸ ਮੇਂ ਅਤਿਯੰਤ ਉਤਮ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸੇ ਵੇਦਾਂਤ ਦਾ ਸੰਖਿਪਤ ਬੰਧਨ ਕੀਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਪਰ ਯੇਹ ਮੈਨੂੰ ਟੀਕਾ ਬਨਾਈ ਹੈ, ਚਾਹੇ ਯਹ ਟੀਕਾ ਵਿਦ੍ਵ ਨੋ ਲੀਏ ਹਾਸ-ਯ ਸਥਾਨ ਹੀ ਹੈ, ਤਥਾਪਿ ਭਾਖਾ ਕੇ ਬਾਲ ਵੇਦਾਂਤ ਵਾਛਕੋਂ ਕੀ ਨਹਾਯਤ ਹੀ ਸਹਾਈ ਹੋਗੀ, ਇਸ ਕੇ ਪੂਰਨ ਕੰਠ ਕਰਨੇ ਸੇ ਵੇਦਾਂਤ ਤੇ ਅਵਸਯਕ ਪਦਾਰਥੋਂ ਕਾ ਗਿਆਨ ਹੋਇ ਆਵੇਗਾ।

ਟੀਕਾ ਭੀ ਐਸੀ ਸਰਲ ਰਚੀ ਹੈ ਜਿਸੇ ਨਯੂਨ ਸੇ ਨਯੂਨ ਵਿਦਯਾ ਵਾਲਾ ਭੀ ਪੜ੍ਹ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਕੇ ਸਾਦ੍ਰਿਸ਼ ਆਜ ਪਰਯੰਤ ਐਸੀ ਲਘੁ ਉਤਮ ਪੁਸਤਕ ਕਹੀਂ ਭੀ ਨਹੀਂ ਦੇਖੀ ਹੋਗੀ ਇਸ ਪਰ ਭੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਚੀਜ਼ੋਂ ਕੋ ਤਿੱਖਣੀ ਆਦਿ ਚਿੰਨ੍ਹੋਂ ਮੇਂ ਝਲਕਾਯਾ ਹੈ।

ਸੋ ਆਪ ਦੇਖ ਸਕਤੇ ਹੈਂ ॥

ਐ ਮਹਾਸ਼ਯ ਪਾਠਕ ਗਣ ! ਇਸ ਕੋ ਗੁਰੋਂ ਦੁਆਰਾ ਪੜ੍ਹ ਕਰ ਨਿਹਸੰਸ਼ਯ ਸੰਸਾਰ ਸਾਗਰ ਕੋ ਪਰੀਏ ਯਹ ਨਰੁ ਤਨ ਬਾਰ ਬਾਰ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਨੇ ਕਾ ਇਸੀ ਲੀਏ ਅਤਯੰਤ ਯਤਨ ਵੇਦਾਂਤ ਬੋਧਕ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰਨ ਕਾ ਹੀ ਕਹਨਾ ਅਵਸ਼ਯਕ ਹੈ ।

ਲੇਖਕ-ਮਹੰਤ ਗਣੇਸ਼ਾ ਸਿੰਘ
ਖੁੱਡਾ ਨਿਵਾਸੀ
ਜ਼ਿਲਾ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ

੧੭ ਫੱਗਣ
ਸੰ: ੧੯੫੩

ਅਥ ਅਧਯਾਤਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਟੀਕ ਲਿਖਯਤੇ

੧ ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਟੀਕਾ–ਏਕ ਕਹੀਏ ਅਦੁੱਤੀ ਜੋ ਪਰਮਾਤਮਾ ਹੈ, ਸੁਜਾਤੀ ਵਿਜਾਤੀ, ਸ੍ਵਾਗਤ, ਭੇਸ ਰਹਿਤ, ਓਅੰ ਕਹੀਏ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਰੂਪ ਉਚਾਰਣ ਮਾਤ੍ਰ ਸੇ ਸਭ ਕੀ ਰਖਯਾ ਕਰਤਾ, ਸਤਯ ਕਹੀਏ ਤ੍ਰਈਕਾਲ ਅਬਾਧ, ਗੁਰ ਕਹੀਏਂ ਚੇਤੰਨ ਸ੍ਵਰੂਪ, ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਕਹੀਏ ਆਨੰਦ ਸ੍ਵਰੂਪ, ਕਿੰਵਾ: ਪੂਰਬੋਕਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਕੋ ਮਮੋਖਯੂ ਕੈਸੇ ਜਾਨੇ ? ਸਤਿ ਕਹੀਏ ਸਤ ਉਪਦੇਸ਼ਤਾ ਜੋ ਗੁਰੂ ਤਿਨੋ ਕੀ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਕਹੀਏ ਕ੍ਰਿਪਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਸੇ (ਅਤਯੰਤ ਸੂਖਮ ਰੂਪ ਸੇ ਯਹ ਅਰਥ ਜਾਨਨਾ)।

ਅਥ ਗ੍ਰੰਥ ਕੇ ਆਰੰਭ ਮੇਂ ਗ੍ਰੰਥ ਕੀ ਨਿਰਵਿਘਨ ਸਮਾਪਤੀ ਸਰਬ ਵਾ ਸਰੇਸ਼ਟੋਂ ਕੀ ਪਰੰਪਰਾ ਰੀਤਿ ਸੇ ਮੰਗਲ ਕਰੇ ਹੈਂ, ਕਾਹੇ ਤੇ ? ਮੰਗਲ ਕਰਨੇ ਤੇ ਗ੍ਰੰਥ ਕੀ ਸਮਾਪਤੀ ਕੇ ਪ੍ਰਤਿਬੰਧਕ ਜੋ ਵਿਘਨ ਹੈਂ, ਤਿਨੋਂ ਕਾ ਨਾਸ਼ ਹੋਵੈ ਹੈ, ਵਿਘਨ ਨਾਮ ਪਾਪ ਕਾ ਹੈ, ਪਾਪ ਤੇ ਸ਼ੁਭ ਕਾਰਯ ਕੀ ਸਮਾਪਤਿ ਹੋਵੇ ਨਹੀਂ ਸੋ ਪਾਪ ਕਾ ਮੰਗਲ ਤੇ ਨਾਸ਼ ਹੋਵੇ ਹੈ, ਔਰ ਜੋ ਪਾਪ ਰਹਿਤ ਹੋਵੇ ਸੋ ਭੀ ਗ੍ਰੰਥ ਕੇ ਆਰੰਭ ਮੈ ਮੰਗਲ ਅਵਸ਼ਯ ਕਰੈਂ, ਕਾਹੇ ਤੇ ? ਜੋ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਮੇਂ ਮੰਗਲ ਨਹੀਂ ਕੀਆ ਹੋਵੈ ਤੌ ਗ੍ਰੰਥ ਕਰਤਾ ਵਿਖੇ ਪੁਰਖ ਕੂੰ ਨਾਸਤਕ ਭ੍ਰਾਂਤਿ

ਹੋਇਕੇ ਗ੍ਰੰਥ ਮੇਂ ਪ੍ਰਵਿਰਤ ਹੋਵੇ ਨਹੀਂ, ਸੋ ਮੰਗਲ ਤੀਨ ਪਰਕਾਰ ਕਾ ਹੈ:-ਏਕ ਵਸਤੂ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਰੂਪ ਹੈ, ਦੂਸਰਾ ਨਮਸਕਾਰ ਰੂਪ ਹੈ ਤੀਸਰਾ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਰੂਪ ਹੈ।

ਸਰਗੁਣ ਅਥਵਾ ਨਿਰਗੁਣ ਜੋ ਪਰਮਾਤਮਾ ਸੋ ਬਸਤੂ ਕਹੀਏ ਹੈ, ਤਾਕੇ ਕੀਰਤਨ ਕਾ ਨਾਮ ਵਸਤੂ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਕਹੀਏ ਹੈ, ਅਪਨਾ ਅਥਵਾ ਸਿਖਨ ਕਾ ਜੋ ਬਾਂਛਤ ਵਸਤੂ ਤਾਂਕੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਾ ਨਾਮ ਅਸ਼ੀਰਬਾਦ ਰੂਪ ਮੰਗਲ ਕਹੀਏ ਹੈ, ਅਪਨੇ ਇਸ਼ਟ ਦੇਵ ਕੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਨ ਕੂੰ ਚਿਤਵਤ ਕਰ ਜੋ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰੇ, ਸੋ ਨਮਸਕਾਰ ਰੂਪ ਮੰਗਲ ਕਹੀਏ ਹੈ, ਸੋ ਯਹਾਂ ਨਮਸਕਾਰ ਰੂਪ ਮੰਗਲ ਕਵਿ ਕਰੇ ਹੈਂ।

ਥਾਵਰੇਤਿ :-- ਸਵੈਯਾ

ਥਾਵਰ ਜੰਗਮ ਜੀਵ ਜਿਤੇ, ਜਗ ਭਾਂਤਨ ਭਾਂਤਨ ਭੇਖ ਧਰੇ ਹੈਂ। ਤਾਂ ਮਹਿ ਸੱਤ ਚਿਦਾ ਨੰਦ ਏਕੁ, ਸੁ ਆਤਮ ਨਿਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰੇਂ ਹੈਂ। ਤਾਂ ਬਿਨ ਜਾਨਤ ਸਿੰਧੁ ਸੁ ਲਾਗਤ, ਜਾਨਤਿ† ਗੋ ਪਦ ਤੂਲ ਤਰੇ ਹੈਂ। ਬੰਦਤ ਤਾਹਿ ਸਦਾ ਸੁਖਦੇਵ ਜੂ, ਬ੍ਰਹਮ ਸਦਾ ਸਭਹੂ ਤੇ ਪਰੇ ਹੈਂ ॥੧॥

ਟੀਕਾ--ਥਾਵਰ ਕਹੀਏ ਇਸਥਿਤ ਰਹਿਣੇ ਵਾਲੇ (ਬ੍ਰਿਛ ਪੱਥਰ ਆਦਿ) ਜੰਗਮ ਕਹੀਏ ਵਿਚਰਨੇ ਵਾਲੇ (ਪਸ਼ੂ ਪੰਛੀ ਆਦਿ)

† "ਤ" ਕੋ 'ਤਿ' ਇਸ ਲੀਏ ਲਿਖਾ ਜੋ ਗਣ ਭ੍ਰਸ਼ਟ ਨ ਹੋਵੇ।

ਜਿਤਨੇ ਜੀਵ ਹੈਂ, ਜਗਤ ਮੇਂ ਅਨੇਕ ੨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੇ ਭੇਖ ਕਹੀਏ ਸਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰੇ ਹੂਏ। ਤਾਮਹਿ ਕਹੀਏ ਤਿਨੋਂ ਕੇ ਵੀਚ ਸਤ ਚਿਤ ਆਨੰਦ ਰੂਪ, ਜੋ ਆਤਮਾ ਏਕ ਹੈ, ਸੋ ਨਿਤ ਹੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰ ਰਹਾ ਹੈ। ਤਾਂ ਬਿਨ ਕਹੀਏ ਤਿਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਕੇ ਜਾਨੇ ਸੇ ਬਿਨਾ ਪ੍ਰਪੰਚ ਸਿੰਧੂ ਜੋ ਕਹੀਏ ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਕੇ ਸਮਾਨ ਲਾਗਤ ਕਹੀਏ ਪਰਤੀਤ ਹੋਵੇ ਹੈ। ਜਾਨੇ ਤੇ* ਕਹੀਏ ਜਾਨਣੇ ਸੇ ਗੋ ਚਰਣ ਕੀ ਨਿਆਈਂ ਤਰ ਜਾਵੇ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਗਊ ਦੇ ਖੁਰ ਮੇਂ ਪਾਨੀ ਭਰਾ ਹੂਆ ਤਰ ਜੀਵਤਾ ਹੈ ਤਾਹਿ ਕਹੀਏ ਤਿਸ ਪਰਮਾਤਮਾਂ ਕੋ ਸਦਾ ਕਹੀਏ ਸਰਬ ਦਾ ਹੀ ਸੁਖਦੇਵ (ਕਵਿ) ਬੰਦਤ ਕਹੀਏ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਤੇ ਹੈਂ, ਜੋ ਬ੍ਰਹਮ ਕਹੀਏ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇਵ ਸਦਾ ਹੀ ਮਨ ਬੁਧਿ ਆਦਿਕ ਤੇ ਪਰੇ ਹੈ ॥੧॥

ਦੋਹਰਾ

ਬਯਾਸ ਮਥਨਕਰ ਬੇਦਸਭ, ਸੂਤ੍ਰ ਜੋ ਕਾਢੇ ਸਾਰ।
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰਸ਼ੰਕ੍ਰ ਦੇਵਜੂ,ਕਰਯੋ ਬਹੁਤ ਵਿਸਤਾਰ ॥੨॥

ਟੀਕਾ–ਬਯਾਸ ਜੀ ਨੇ ਸਰਬ ਬੇਦਨ ਕੋ ਮਥਨ ਕਹੀਏ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਜੋ ਸੂਤ੍ਰ ਸਾਰ ੨ ਕਾਢੇ ਸ੍ਰੀ ਕਹੀਏ ਸੋਭਾ ਮਾਨ ਗੁਰੂ ਕਹੀਏ ਸਰਬ ਕਰ ਜੋ ਪੂਜਯ ਹੈਂ, ਸ਼ੰਕ੍ਰ ਦੇਵ ਜੀ ਤਿਨੋਂ ਨੇ ਤਿਨ ਸੂਤ੍ਰੋਂ ਕੋ ਬਹੁਤ ਵਿਸਤਾਰ ਕਹੀਏ ਬਖਯਾਨ ਕਰ ਫੈਲਾਯਾ ॥੨॥

---

* ਆਤਮਾ ਸ੍ਵਰੂਪ ਜਾਨਨੇ ਸੇ।

ਦੋਹਰਾ

ਤਿਨ ਗ੍ਰੰਥਨਕੋ ਸਮਝਮਤਹਿਰ੍ਦਧਰ ਪਰਉਪਕਾਰ।
ਭਾਖਾਕਰ ਸੁਕਦੇਵਕਵਿ,ਰਚਜੋਗ੍ਰੰਥ ਅਤਿਚਾਰ।੩।

ਟੀਕਾ–ਤਿਨ ਵਖਯਾਨ ਰੂਪ ਗ੍ਰੰਥੋਂ ਕਾ ਮਤ ਕਹੀਏ ਰਹਸ ਸਮਝ ਕੇ, ਔਰ ਹ੍ਰਿਦਯ ਮੇਂ ਪਰਉਪਕਾਰ ਧਾਰਕੇ । ਭਾਖਾ ਮੇਂ ਸੁਖਦੇਵ ਕਵਿ ਨੇ ਅਤਿ ਸੁੰਦਰ ਗ੍ਰੰਥ ਰਚਾ ॥ ੩ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਜੈਸੇ ਰਵਿ ਕੇ ਤੇਜ ਤੇ, ਅੰਧਕਾਰ ਮਿਟ ਜਾਇ।
ਅਧਯਾਤਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਤੇ,ਤਯੋਂ ਅਗਯਾਨ ਨਸਾਇ।੪।

ਟੀਕਾ--ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ–ਜੈਸੇ ਸੂਰਜ ਕੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸੇ ਅੰਧਕਾਰ ਮਿਟ ਜਾਵੇ ਹੈ। ਤਯੋਂ ਕਹੀਏ ਤੈਸੇ ਹੀ ਅਧਯਾਤਮ ਕਹੀਏ ਬ੍ਰਹਮ ਵਿਦਯਾ ਕੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸੇ ਅਗਯਾਨ ਕਾ ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਵੇ ਹੈ ॥੪॥

ਗੁਰਸਿਖ ਕੋ ਸੰਬਾਦਅਰ, ਵੇਦ ਵਚਨ ਉਪਦੇਸ਼।
ਅਧਯਾਤਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਯਹ, ਭਾਖਾ ਸਰਸ ਸੁਵੇਸ਼।੫।

ਟੀਕਾ–ਇਸ ਮੇਂ ਗੁਰੂ ਸਿਖ ਕਾ ਸੰਬਾਦ ਕਹੀਏ ਪ੍ਰਸ਼ਨੋਤ੍ਰ ਔਰ ਬੇਦ ਬਚਨੋਂ ਕਾ ਯਥਾਰਥ ਉਪਦੇਸ਼ ਹੀ ਹੈ,ਯਹ ਬ੍ਰਹਮ ਵਿਦਯਾ ਕਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ (ਰੂਪ ਗ੍ਰੰਥ) ਭਾਖਾ ਮੇਂ ਸਰਸ ਸੁਵੇਸ ਕਹੀਏ ਸਰੇਸ਼ਟ ਰੂਪ ਹੈ ॥ ੫ ॥

Scanned by CamScanner

ਮਮੁਖਯੂ ਲਛਨ--ਦੋਹਰਾ

ਅਧਕਾਰੀ ਜਗਯਾਸੂ ਅਰੁ ਸਿੱਖ੍ਯ ਕਹਾਵੈ ਸੋਇ ।
ਤਪਸਾਬਨ ਕਰ ਦੇਹਕ ਪਾਤਕ ਡਾਰੈ ਧੋਇ॥੬।

ਟੀਕਾ--ਅਧਿਕਾਰੀ--ਜਗਯਾਸੂ ਔਰ ਸਿਖ੍ਯ ਸੋ ਕਹਾਵੇ ਹੈ ਜੋ ਤਪ ਰੂਪ ਸਾਬੂਣ ਸੇ ਵਾ ਤਪਸ਼ਾ ਰੂਪ ਬਨ ਕਹੀਏ ਜਲ ਸੇ, ਦੇਹ ਕਹੀਏ ਅੰਤਿਸ਼ ਕਰਣ ਕੇ ਪਾਤਕ ਕਹੀਏ ਪਾਪ ਧੋਇ ਡਾਰੇ ਹੈਂ ॥੬॥

ਛਪਯ

ਬੇਦ ਸਿੰਮ੍ਰਿਤ ਜੇ ਕਹੇ ਧਰਮ ਆਸ਼੍ਰਮ ਸੁ ਬਰਣਕ । ਤਿਨ ਕਰ ਧੋਵੈ ਪਾਪ, ਜਨਮ ਜਨਮਾਂਤ੍ਰ ਤਨਕੇ । ਫਲ ਅਭਿਲਾਖਾ ਛਾਡ, ਕਰਮ ਹਰਿ ਪ੍ਰੀਤਿ ਕਰੈ ਸਬ । ਰਿਦਯ ਵਿਮਲ ਜਬ ਹੋਇ, ਹੋਇ ਵੈਰਾਗਯ ਜੋਗਯ ਤਬ । ਸ਼੍ਰੁਤਿ ਯੁਗਤਿ ਸਹਿਤ ਉਪਦੇਸ਼ ਗੁਰ ਕਰੈਂ, ਸਿਖ ਮਨ ਮੈਂ ਧਰੈ । ਵਿਗਯਾਨ ਸਹਿਤ ਸੁਖਦੇਵ ਕਵਿ, ਸ਼ੁੱਧ ਗਯਾਨ ਮਾਰਗ ਚਰੈ ॥੭॥

ਟੀਕਾ--ਆਸ਼ਰਮ ਔਰ ਬਰਣ ਕੇ ਜੋ ਧਰਮ ਬੇਦ ਔਰ ਸਿਮ੍ਰਿਤੀਓਂ ਨੇ ਕਹੇ ਹੈਂ । ਤਿਨ ਧਰਮੋਂ ਕਰ ਜਨਮ ਕਹੀਏ ਇਸ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਜਨਮ ਕੇ ਔਰ ਜਨਮਾਂਤ੍ਰ ਕਹੀਏ ਪੂਰਬ ਜਨਮੋਂ ਕੇ ਤਨਕੇ

ਕਹੀਏ ਅੰਤਸ਼ਕਰਣ ਕੇ ਜੋ ਪਾਪ ਹੈਂ, ਸੋ ਧੋਵੈ ਕਹੀਏ ਦੂਰ ਕਰੇ। ਫਲ ਕੀ ਕਾਮਨਾ ਕੂੰ ਛੋਡਕੇ ਸਬ ਕਰਮ ਈਸ਼ੂਰ ਅਰਪਣ ਪ੍ਰੀਤਿ ਪੂਰਬਕ ਕਰੇ। ਪੁਨਾ ਜਬ ਨਿਰਮਲ ਹ੍ਰਿਦਯ ਹੋਇ ਤੌ ਵੈਰਾਗ੍ਯਬੀਜ ਕੇ ਲਾਇਕ ਹੋਵੈ ਹੈ। ਸ੍ਰੁਤਿ ਕਹੀਏ ਬੇਦਕਾ, ਜਗਤਿ ਕਹੀਏ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਸਹਿਤ ਗੁਰੂ ਜਬ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰੇਂ, ਤਬ ਤਿਸ ਉਪਦੇਸ਼ ਕੋ ਸਿਖ ਮਨ ਮੇਂ ਧਾਰਨ ਕਰੇ। ਸੁਖਦੇਵ ਕਵਿ ਕਹੈ ਹੈਂ ਕਿ :- ਪੁਨਾ ਵਿਗਯਾਨ ਕਹੀਏ ਅਪ੍ਰੋਖ ਬੋਧ ਸੰਪੰਨ ਸਿਖਯ ਸ਼ੁਧ ਜੋ ਗ੍ਯਾਨ ਮਈ ਮਾਰਗ ਹੈ ਤਿਸਮੇਂ ਵਿਚਰੇਂ ॥੭॥

ਕੁੰਡਲੀਆ ਛੰਦ

ਜੈਸੇ ਵਰਖਾ ਪਾਇ ਕਰ, ਜੋਤਤ ਖੇਤ ਕ੍ਰਿਸਾਨ।
ਤਯੋ ਪ੍ਰਾਰਬਧੈ ਪਾਇਕੇ, ਦੇਹ ਸੁ ਕਰਮਨ ਜਾਨ।
ਦੇਹ ਸੁਕਰਮਨ ਜਾਨ, ਖੈਂਚ ਇੰਦ੍ਰੀ ਮਨ ਸੋਧੈ ਬੋਇ
ਬੀਜ ਉਪਦੇਸ਼, ਬੇਦ ਬਚਨਨ ਗੁਰ ਬੋਧੈ। ਤਬ
ਉਪਜੇ ਵਿਗਯਾਨ, ਰੀਤ ਖੇਤੀ ਕਰ ਤੈਸੋ ਅਨੁਭਵ
ਸੁਖ ਤਬ ਲਹੈ, ਕਹੈ ਸੁਖ ਮਾਰਗ ਜੈਸੇ ॥੮॥

ਟੀਕਾ—ਕ੍ਰਿਸਾਨ ਜੈਸੇ ਵਰਖਾ ਕੂੰ ਪਾਇਕੇ ਖੇਤ ਮੇਂ ਹਲ ਜੋਤਤਾ ਹੈ। ਤਯੋਂ ਕਹੀਏ ਤੈਸੇ ਹੀ ਪ੍ਰਾਬਧ ਕੂੰ ਪਾਇਕੇ, ਦੇਹ ਕੀ ਉਤਪਤਿ ਕਰਮੋਂ ਸੈ ਜਾਣੈ। ਖੈਂਚ ਕਹੀਏ ਇੰਦ੍ਰਯਨ ਕੂੰ ਰੋਕ ਕਰ ਮਨ ਕੋ ਸ਼ੁੱਧ ਕਰੇ। ਪੁਨਾ ਜੋ ਉਪਦੇਸ਼ ਗੁਰੂ ਵੇਦ ਕੇ ਬਚਨੋਂ ਕਾ ਬੋਧੈ ਕਹੀਏ ਕਰੇਂ ਵਹੁ ਬੀਜ ਬੋਵੇ। ਤਬੀ ਵਿਗਯਾਨ ਕਹੀਏ

ਸ੍ਰੂਪ ਕਾ ਸਾਖੇਯਾਤ ਕਾਰ ਉਪਜੇ ਹੈ। ਜੈਸੇ ਖੇਤੀ ਕੀ ਰੀਤੀ, ਅਰਥਾਤ ਜੈਸੇ ਖੇਤੀ ਉਪਜੇ ਹੈ। ਤਬ ਅਨੁਭਵ ਰੂਪ ਫਲ ਕੂੰ ਲੇਵੇ ਹੈਂ, ਕਹੇ ਹੈਂ ਸੁਖਦੇਵ ਕਵਿ ਨੇ ਮਾਰਗ ਜੈਸੇ ॥੮॥

ਗੁਰੂ ਲਛਨ ॥ ਕਬਿਤ

ਇੰਦ੍ਰਨ ਕੋ ਖੈਂਚਯੋ ਗਨੁ, ਜੀਤ ਕੀਨੋ ਹਾਥ ਮਨ, ਪਰਉਪ੍ਰਕਾਰ ਹੀ ਲੌ, ਤਨ, ਭਾਈਯਤ ਹੈ। ਬੇਦਨ ਬਖਾਨਬੇ ਕੋ, ਸਾਰਾਸਾਰ ਜਾਨਬੇ ਕੋ, ਭੇਦ ਗੂੰਥ ਭਾਨਬੇ ਕੋ, ਰੂਪ ਗਾਈਯਤ ਹੈ। ਏਕ ਰੂਪ ਪਹਚਾਨਯੋ, ਸਭ ਹੀ ਮੈਂ ਸੋਈ ਜਾਨਯੋ, ਆਪਤੇ ਨ ਜੁਦੋ ਮਾਨਯੋ, ਯੌ ਬਤਾਈਯਤ ਹੈ। ਈਸ਼੍ਵਰ ਲੌ ਧਯਾਵੈ, ਜੀ ਮੈਂ ਭਗਤਿ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਾਵੈ, ਜਬ ਐਸੋ ਗੁਰ ਪਾਵੈ, ਤਾਂਸੋ ਗਯਾਨ ਪਾਈਯਤ ਹੈ ॥੯॥

ਟੀਕਾ–ਗੁਰੋਂ ਕਾ ਲਛਨ ਕਰਤੇ ਹੈਂ–ਕਿ ਸਰਬ ਇੰਦ੍ਰਯ ਗਣ ਕੋ ਜੀਤ ਕੇ ਔਰ ਖੈਂਚ ਕਹੀਏ ਰੋਕ ਕਰ ਮਨ ਭੀ ਅਪਨੇ ਹਾਥ ਅਰਥਾਤ ਅਖਤਯਾਰ ਕੀਤਾ ਹੋ ਪੁਨ: ਸ੍ਰੀਰ ਪ੍ਰਯੰਤ ਜਿਨੋਂ ਕੋ ਪਰ ਉਪਕਾਰ ਭਾਵਤਾ ਹੋ। ਬੇਦਨ ਬਖਾਨਬੇ ਕੋ ਕਹੀਏ ਬੇਦੋਂ ਕੇ ਬਕਤਾ ਹੋਂ ਔਰ ਸਤਯਾਸਤਯ ਕੇ ਜਾਨਨੇ ਕੋ ਕਹੀਏ ਹੋਵੇ ਭੇਦ ਕੀ ਗੂੰਥ (ਆਤਮਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਕਾ) ਇਸ ਕੇ ਭਾਨਬੇ ਕੋ ਕਹੀਏ ਦੂਰ ਕਰਨੇ ਕੋ ਹੀ ਜਿਨੋਂ ਕਾ ਰੂਪ ਗਾਈਦਾ ਹੈ।ਏਕ ਰੂਪ ਹੀ ਪਰਮਾਤਮਾ

ਕੋ ਜਿਨ ਜਾਨਾ ਹੋ, ਸਭੋਂ ਕੇ ਵੀਚ ਭੀ ਵਹੀ ਜਾਨਾ ਹੋ, ਆਪ ਸੇ ਭੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਭਿਨ ਨਹੀਂ ਮਾਨਾ ਹੋ, ਸੋ ਪਰਮਾਤਮਾ ਕਾ ਸ੍ਵਰੂਪ ਔਰੋਂ ਕੋ ਬਤਾਤੇ ਹੋਂ। ਈਸ਼੍ਵਰ ਪ੍ਰਯੰਤ ਚਿੰਤਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹੋਂ, ਅੰਨ ਪੁਰਖੋਂ ਕੇ ਜੀ ਮੇਂ ਭੀ ਭਗਤੀ ਦ੍ਰਿੜਾਨੇ ਵਾਲੇ ਹੋਂ, ਜਬ ਐਸੇ ਗੁਰੂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇਂ ਤਬ ਤਿਨ ਸੇ ਗਿਆਨ ਪਾਵੀਤਾ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤਾ ਹੈ ॥ ੯ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਗੁਰਸਿਉਂ ਪੂਛੈ ਸਿੱਖਯਹ, ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਪਾਨ।
ਨੀਕੇ ਕੈਮੋਸੋਕਹੋ, ਕਾਂਸੋ ਕਹੀਯਤ ਗਯਾਨ ॥੧੦॥

ਟੀਕਾ--ਗੁਰੂ ਸੇ ਸਿਖ ਨਮਸਕਾਹ ਕਰ ਕੇ ਪੂਛਤਾ ਹੈ ਕਿ ਮੁਝੇ ਭਲੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਬਤਾਵੇਂ ਜੋ ਗਯਾਨ ਕਿਸ ਕੋ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੋ ਵ੍ਰਾਚ–ਦ੍ਰੋਹਰਾ

ਭੂਲ ਗਯੋ ਅਗਯਾਨ ਤੇ, ਅਪੁਨੋ ਆਤਮ ਰੂਪ ॥
ਤਾਂਹੀਕੋ ਫਿਰ ਜਾਨਬੋ, ਗਯਾਨ ਕਹਿਤ ਕਵਿ ਭੂਪ॥

ਟੀਕਾ--ਗੁਰ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ :--ਕਿ ਆਪਨਾ ਆਤਮ ਸ੍ਵਰੂਪ ਜੋ ਅਗਯਾਨ ਸੇ ਭੂਲ ਗਯਾ ਥਾ। ਤਿਸੀ ਕੋ ਪੁਨਾ ਗੁਰੋਂ ਦ੍ਵਾਰਾ ਜੋ ਜਾਨਤਾ ਹੈ ਇਸਕੋ ਕਵਿ ਸਿਰੋਮਣਿ 'ਗਯਾਨ' ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ॥੧੧॥

ਸਿਖਯੋ ਵਾਚ--ਦੋਹਰਾ

ਭਗਵਨ, ਆਤਮ ਗਯਾਨ ਕੋ, ਜਾਨੋ ਕੈਸੀ ਭਾਂਤ।
ਕੋਈ ਸਾਧਨ ਯੁਕਤਕਹੁ, ਜੋ ਮਨ ਆਵੈ ਸ਼ਾਂਤ।੧੨

ਟੀਕਾ--ਸ਼ੰਕਾ--ਹੇ ਭਗਵਾਨ! ਮੈਂ ਆਤਮ ਗਯਾਨ ਕੂੰ ਕੈਸੇ

ਕ੍ਰਾਤ ਜਾਨੂੰ ? ਜੋਈ ਗਯਾਨ ਸਾਧਨੋਂ ਕੇ ਸੰਯੁਕਤ ਕਹੋ ਜੋ ਮੇਰੇ ਮਨ ਕੂੰ ਸਾਂਤਿ ਆ ਜਾਵੇ ॥ ? । ੧੨ ॥

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੋ ਵਾਚ–ਦੋਹਰਾ

ਸਾਧਨ ਚਾਰ ਕਹੈ ਗੁਰਨ, ਪ੍ਰਿਥਮੈ ਏਕ ਵੈਰਾਗਯ॥
ਪੁਨਵਿਵੇਕਸਮ, ਦਮਅਵਰ,ਸੁਨਮੁਮੁਖਯੁਵਡਭਾਗ॥

ਟੀਕਾ-- ਉਤ੍ਰ ਮੇਂ ਚਾਰ ਸਾਧਨ ਕਹਤੇ ਹੈਂ ਗੁਰੂ, ਪ੍ਰਥਮ ਏਕ ਵੈਰਾਗਯ, ਪੁਨਾ ਵਿਵੇਕ ਸਮ ਔਰ ਦਮਕੇ, ਸੁਣ ਹੇ ਮਮੁਖਯੂ ਵਡੇ ਭਾਗੋਂ ਵਾਲੇ ॥ ੧੩ ॥

ਵੈਰਾਗ ਲਛਨੁ--ਦੋਹਰਾ

ਬ੍ਰਹਮਾ ਇੰਦ੍ਰ ਆਦਿ ਲੈ, ਹੋਤ ਦੇਹਧਰ ਭੋਗ ॥
ਕਾਕ ਬਿਸ੍ਰਸਮ ਜੋ ਗਿਨੈ, ਬੀਤਰਾਗ ਤੇ ਲੋਗ॥੧੪॥

ਟੀਕਾ–ਦੇਹ ਧਾਰੀਓਂ ਕੋ ਜੋ ਭੋਗ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ਬ੍ਰਹਮਾ ਇੰਦ੍ਰ ਸੇ ਆਦਿ ਲੈਕੇ ਤਿਨ ਕੋ ਕਾਕ ਬਿਸ਼ਟਾ ਕੇ ਸਮਾਨ ਜੋ ਜਾਨਤੇ ਹੈਂ ਤੇ ਲੋਕ ਬੀਤਰਾਗ ਕਹੀਏ ਵੈਰਾਗਯ ਵਾਲੇ ਹੈਂ ॥੧੪॥

ਵਿਵੇਕ ਲਛਨ--ਦੋਹਰਾ

ਦੇਹ ਪ੍ਰਪੰਚ ਅਨਿੱਤ ਹੈ, ਆਤਮ ਨਿਤ ਬਖਾਨ ॥
ਸਾਰਅਸਾਰੈ ਜਾਨਬੋ,ਯਹਿਵਿਵੇਕ ਪਹਚਾਨ॥੧੫॥

ਟੀਕਾ–ਦੇਹ ਔਪ੍ਰਪੰਚ ਅਨਿੱਤ ਹੈ(ਨਾਸ਼ਵੰਤਹੈਂ)ਔਰ ਆਤਮਾ ਨਿਤ ਕਹਾ ਹੈ। ਐਸੇ ਸਤਯਾਸਤਯ ਕੋ ਜੋ ਜਾਨਨਾ ਹੈ ਇਸ ਕਾ ਨਾਮ ਵਿਵੇਕ ਜਾਨੀਏਂ ॥੧੫॥

ਅਥ ਖਟ ਸੰਪਤਿ ਲਛਣੰ—ਸ੍ਵੈਯਾ

ਬਾਸਨ ਤਯਾਗ ਸਦਾ ਸ਼ਮ ਹੈ, ਦਮ ਬਾਹਰ ਬ੍ਰਿਤਿਕੋ ਨਿਗ੍ਰਹ ਠਾਨੋ। ਦੇਖਨ ਦੋਖ ਵਿਖੈ ਉਪਰਾਮ ਤਿਤਿਛਾ ਯਹੈਂ ਸੁਖ ਜੋ ਦੁਖ ਮਾਨੋ। ਸਾਸਨ ਬੇਦ ਅਚਾਰਯ ਕੀ, ਯੌਂ ਪ੍ਰਮਾਨ ਹਿਯੇ ਸ਼ਰਧਾ ਸੋ ਬਖਾਨੋ। ਏਕ ਹ੍ਵੈ ਚਿਤ ਸਮਾਧ ਵਸੈ, ਇਹ ਭਾਂਤ ਸਮਾਧਨ ਸਾਧਨ ਜਾਨੋ ॥੧੬॥

ਟੀਕਾ—ਸਰਬ ਦਾ ਕਾਲ ਜੋ ਬਾਸ਼ਨਾ ਕਾ ਤਯਾਗ ਹੈ ਇਸ ਕਾ ਨਾਮ 'ਸਮ' ਹੈ। ਬਾਹਰ ਇੰਦ੍ਰਯ ਬ੍ਰਿਤਿ ਕਾ ਜੋ ਰੋਕਨਾ ਹੈ, ਇਸ ਕੋ "ਦਮ" ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਦੇਖਨੇ ਮੇਂ ਜੋ ਦੋਖ ਅਰਥਾਤ ਵਿਖਯੋਂ ਮੇਂ ਜੋ ਦੋਖ ਦੇਖਨੇ ਇਸਕੋ 'ਉਪਰਾਮ' ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਜੋ ਸੁਭਾਵਕ ਦੁਖ ਸੁਖ ਕਾ ਸਹਾਰਨਾ ਹੈ ਇਸ ਕੋ 'ਤਿਤਿਛਾ' ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਵੇਦ ਔਰ ਗੁਰੋਂ ਕੀ ਆਗਜਾ ਕੋ ਜੋ ਹ੍ਰਿਦਯ ਮੇਂ ਪ੍ਰਮਾਣ ਨੀਕ ਮਾਨਨਾ ਹੈ ਇਸੇ 'ਸ਼ਰਧਾ' ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਏਕਾਗ੍ਰ ਚਿੱਤ ਹੋਕਰ ਜੋ ਸਮਾਧੀ ਮੇਂ ਬਸਣਾ ਹੈ, ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸਮਾਧਾਨ ਸਾਧਨ ਕਾ ਸਰੂਪ ਜਾਨੋ ਅਰਥਾਤ ਇਸੇ 'ਸਮਾਧਾਨ' ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ॥੧੬॥

ਅਥ ਮਮੁੱਛਤਾ ਲੱਛਨ ॥ ਦੋਹਰਾ

ਜਨਮ ਮਰਨ ਸੰਸਾਰ ਤੇ, ਕੈਸੇ ਛੂਟੀਏ ਮਿੱਤ। ਵਹੈ ਮਮੁੱਛ ਬਖਾਣੀਏ, ਯਹੀ ਵਿਚਾਰੇ ਚਿੱਤ ।੧੭

ਟੀਕਾ--ਹੇ ਮਿਤ੍ਰ ਮਨ ! ਜਨਮ ਮਰਨ ਸੰਸਾਰ ਸੇ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਛੁਟੀਏ ? ਯਹ ਜੋ ਚਿਤ ਮੇਂ ਵਿਚਾਰਨਾ ਹੈ ਇਸੀ ਕੋ ਮਮੁਛਤਾ ਕਹਤੇ ਹੈਂ। (ਇਨ ਛੇ ਸਾਧਨੋਂ ਕੇ ੧ ਸਾਧਨ ਜਾਨਨਾ)॥੧੭॥

ਦੋਹਰਾ

ਚਾਰੋ ਸਾਧਨ ਜੇ ਕਹੇ, ਇਨੋ ਯੁਕਤ ਜਬ ਹੋਇ।
ਤਬ ਜੋ ਪੂਛੈ ਆਤਮਾ, ਕਹੈਂ ਗੁਰੂ ਪੁਨ ਸੋਇ॥੧੮॥

ਟੀਕਾ--ਯੇਹ ਪੂਰਬੋਕਤ ਚਾਰ ਸਾਧਨ ਹੈਂ ਤਿਨ ਕੇ ਸੰਯੁਕਤ ਜਬ ਮਮੁਖਯੂ ਹੋਵੇ। ਤਬ ਜੇ ਆਤਮਾਂ ਕਾ ਸ੍ਵਰੂਪ ਗੁਰੋਂ ਸੇ ਪੂਛੇ ਸੋਈ ਸਰੂਪ ਗੁਰੂ ਕਹੈਂ ॥੧੮॥

ਦੋਹਰਾ

ਨਮਸਕਾਰ ਡੰਡੌਤ ਕਰ, ਦਰਬ ਹਾਥ ਮੈਲਾਇ।
ਕਹੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਤਮਾ, ਕਯੋਂਕਰ ਜਾਨਯੋ ਜਾਇ॥੧੯॥

ਟੀਕਾ--ਪ੍ਰਥਮੇਂ ਗੁਰੋਂ ਕੋ ਡੰਡਵਤ ਨਮਸਕਾਰ ਹਾਥ ਮੇਂ ਦੰਤ ਧਾਵਨੀ ਆਦਿ ਕਈ ਦਰਬ (ਸਾਮਗ੍ਰੀ) ਲੈ ਕੇ ਕਰੇ । ਫਿਰ ਕਹੇ ਕਿ ਹੇ ਗੁਰੋ ! ਜੀ ਆਤਮ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸੈ ਜਾਨਿਆ ਜਾਵੇ ਹੈ ?॥੧੯॥

ਦੋਹਰਾ

ਸਿਖਯ ਮਮੁਖਯ ਵਿਚਾਰ ਕੈ, ਬੋਲੇ ਗੁਰੂ ਦਯਾਲ।
ਵਹੈ ਕਹਤ ਹੋਂ ਜੋ ਕਹਯੋ ਅਰਜਨ ਸੋਂ ਗੋਪਾਲ॥੨੦॥

ਟੀਕਾ–ਸਿਖਯ ਕੋ ਮੋਖਯ ਕੀ ਇਛਾ ਵਾਲਾ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਦਯਾਲੂ ਗੁਰੂ ਬੋਲੇ। ਹੇ ਸਿਖ ! ਵਹੀ ਤੇਰੇ ਪ੍ਰਤਿ ਕਹਿਤਾ ਹੋਂ ਜੋ

ਅਰਜਨ ਕੋ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਕਹਾ ਹੈ ॥੨੦॥

ਦੋਹਰਾ

ਸ਼ਾਮਵੇਦ ਕੇ ਬਚਨ ਹੈਂ, ਤਤ ਤੂੰ ਅਸਿਪਦ ਤੀਨ ॥
ਜਾਨਯੋ ਇਨ ਕੇ ਅਰਥ ਜਿਨ, ਲਹਯੋ ਸਾਰ ਤਿਨ ਚੀਨ ॥

ਟੀਕਾ–ਤਤ, ਤੂੰ, ਔਰ ਅਸਿ ਯੇਹ ਤੀਨ ਪਦ ਸ਼ਾਮ ਵੇਦ ਕੇ ਬਚਨ ਹੈਂ। ਜਿਨੋਂ ਨੇ ਇਸ ਕੇ ਅਰਥ ਕੋ ਜਾਨਾ ਹੈ, ਤਿਨੋ ਨੇ ਸਾਰ ਵਸਤੂ ਕੋ ਪਹਿਚਾਨ ਲੀਆ ਹੈ ॥੨੧॥

ਮਰਹਟਾ ਛੰਦ

ਤਤਪਦ ਈਸ਼, ਜੀਵ ਤੂੰ ਪਦ ਹੈ, ਅਸਿਪਦ ਬ੍ਰਹਮ ਕਹਾਵੈ। ਮਾਯਾ ਤੇ ਯਹ ਭੇਦ ਤੀਨ ਹੈ, ਏਕੈ ਬੇਦ ਬਤਾਵੈ ॥

ਸਿਖਯੋ ਵਾਚ

ਕਹੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਏਕ ਬ੍ਰਹਮ ਤੇ, ਤੀਨ ਭੇਦ ਕਯੋਂ ਭਾਖੈ। ਕੈਸੇ ਭਏ? ਕੌਣ ਕੇ ਕੀਨੇ? ਕੌਨ ਰੂਪ ਅਭਿਲਾਖੈ ॥੨੨॥

ਟੀਕਾ–ਤਤ ਪਦ ਕਾ ਵਾਚਯ ਅਰਥ ਈਸ੍ਵਰ ਹੈ, ਔਰ ਤੂੰ ਪਦ ਕਾ ਵਿਚਯ ਅਰਥ ਜੀਵ ਹੈ, ਅਸਿਪਦ ਬ੍ਰਹਮ ਕਹਾਵੈ ਹੈ। ਯਹ ਤੀਨ ਭੇਦ ਮਾਯਾ ਸੇ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਵੈ ਹੈ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਬੇਦ ਤੋ ਏਕ ਹੀ ਬ੍ਰਹਮ ਬਤਾਵੇ ਹੈ। ਸਿਖ ਕਹਿਤਾ ਹੈ:–ਕਿ ਹੇ ਗੁਰੋ ਜੀ! ਏਕ ਬ੍ਰਹਮ

ਤੀਨ ਭੇਦ ਕਜੋਂ ਕਹੇ ਹੈਂ ?। ਯਹ ਭੇਦ ਕੈਸੇ ਭਏ ਹੈਂ ? ਅਤਏਵ ਕਿਸਨੇ ਕੀਏ ਹੈਂ ? ਇਨੋਂ ਕਾ ਕੌਣ ਰੂਪ ਹੈ ? ਯਹ ਜਾਨਨੇ ਕੀ ਮੇਰੀ ਅਭਿਲਾਖੇ ਕਹੀਏ ਇਛਾ ਹੈ ॥੨੨॥

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੋ ਵਾਚ

ਏਕ ਬ੍ਰਹਮ ਚੈਤਨ ਅਖੰਡਤ, ਤਾਂਤੇ ਉਪਜੀ ਇੱਛਾ॥ਤਾਹੀਂ ਕੋ ਮਾਯਾ ਕਹੀਯਤ ਹੈ, ਨੀਕੇ ਸੁਨੀਓ ਸਿਛਾ। ਮਾਯਾ ਜੜ ਚੈਤੰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਕੋ, ਤਾਮੇਂ ਵਜ਼ੋ ਅਭਾਸ਼॥ ਸੂਤ, ਰਜ, ਤਮ ਤੀਨੋ ਉਪਜਾਏ, ਤਿਨ ਤੇ ਦ੍ਵੈਤ ਬਿਲਾਸ਼॥੨੩॥

ਟੀਕਾ–ਗੁਰੂ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ--ਕਿ ਏਕ ਜੋ ਬ੍ਰਹਮ ਚੈਤੰਨ, ਔਰ ਅਖੰਡਤ ਹੈ, ਤਿਸ ਸੇ ਇਛਾ* ਉਤਪਤਿ ਭਈ। ਤਿਸ ਇੱਛਾ ਕੋ ਹੀ ਮਾਯਾ ਕਹੀਤਾ ਹੈ, ਯਹ ਸਿਖਯਾ ਭਲੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸੇ ਸੁਨੋ। ਸੋ ਮਾਯਾ ਜੜ ਸੇ ਬ੍ਰਹਮ ਚੈਤਨਕਾ ਅਭਾਸ ਕਹੀਏ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ ਪੜਾ। ਤਿਸ ਸੇ ਸਤੋ ਰਜੋ ਔਰ ਤਮੋ ਯੇਹ ਤੀਨ ਗੁਣ ਪੈਦਾ ਹੂਏ ਤਿਨ ਗੁਣੋ ਸੇ ਸੰਪੂਰਨ ਦ੍ਵੈਤਕਾ ਬਿਲਾਸ ਕਹੀਏ ਕਾਰਯ ਹੂਆ, ਅਰਥਾਤ ਸੰਸਾਰ ਪੈਦਾ ਹੂਆ।

ਮਾਯਾ ਅਰੁ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ ਬ੍ਰਹਮ ਕੋ, ਗੁਨਨ ਸਹਿਤ

---

* ਤਿਸ ਬ੍ਰਹਮ ਕੂੰ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕੇ ਆਰੰਭ ਵਿਖੈ ਜੀਵਨ ਕੇ ਪਰਿਪੱਕ ਭਏ ਕਰਮ ਰੂਪ ਨਿਮਿਤ ਸੇ "ਮੈਂ ਏਕ ਹੂੰ ਸੋ ਬਹੁਤ ਰੂਪ ਹੋਊਂ" ਐਸਾ ਇੱਛਾ ਭਈ।

ਦ੍ਵੈ ਕੀਨੇ। ਏਕ ਮਾਹਿ ਸਤਗੁਣ ਅਧਿਕਾਨੇ, ਦੂਜੇ ਰਜ ਤਮ ਲੀਨੇ। ਸਤ ਗੁਣ, ਅਧਿਕ ਬਿੰਬ ਯੁਤ ਮਾਯਾ, ਸੋਈ ਈਸ਼ ਕਹਾਯੋ। ਤਮ ਗੁਨ ਅਧਿਕ ਬਿੰਬ ਯੁਤ ਮਾਯਾ, ਪ੍ਰਗਟ ਜੀਵ ਪਦ ਪਾਯੋ॥੨੪।

ਟੀਕਾ–ਮਾਯਾ ਔਰ ਬ੍ਰਹਮ ਕੇ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ ਕੋ ਗੁਣੋਂ ਕੇ ਸੰਯੁਕਤ ਦੋ ਰੂਪ ਕੀਆ। ਏਕ ਮੇਂ ਸੋ ਸਤੋਗੁਣ ਅਧਿਕ ਔਰ ਦੂਸਰੇ ਮੇਂ ਰਜੋ-ਤਮੋ ਅਧਿਕਤਾ ਲੀਏ ਹੈ। ਜਿਸ ਮੇਂ ਸਤੋ ਗੁਣ ਅਧਿਕ ਔਰ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬਕੇ ਸੰਯੁਕਤ ਮਾਯਾ ਉਸਕੋ ਈਸ਼੍ਵਰ ਕਹਤੇ ਹੈਂ ਔਰ ਜਿਸ ਮੇਂ ਰਜੋ ਤਮੋ ਅਧਿਕ ਔਥ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ ਕੇ ਸੰਯੁਕਤ ਮਾਯਾ ਵਹੁ ਪ੍ਰਗਟ ਜੀਵ ਪਦ ਪਾਯੋ ਅਰਥਾਤ ਜੀਵ ਕਹਾਵੇ ਹੈ॥੨੪॥

ਦੋਹਰਾ

ਬਿੰਬਹਿ ਭੂਲਯੋ ਅਪਨਪੌ, ਤਮ ਗੁਨ ਕੇ ਅਧਿਕਾਰ। ਮਾਯਾ ਕੀਰ ਵਚਿਤ੍ਰਤਾ, ਕੀਨੇ ਜੀਵ ਅਪਾਰ॥੨੫॥

ਟੀਕਾ–ਬਿੰਬਹਿ ਕਹੀਏ ਬ੍ਰਹਮਕ ਆਪਨ ਪੌ ਕਹੀਏ ਅਪਨਾ ਯਥਾਰਥ ਸ੍ਵਰੂਪ ਭੂਲ ਗਯਾ ਤਮੋ ਗੁਣ ਕੀ ਅਧਿਕਤਾ ਸੇ। ਔ ਮਾਯਾ ਨੇ ਯੇ ਬਚਿਤ੍ਰ (ਆਸ਼ਚਰ) ਤਾ ਕ੍ਰੀ ਕਿ ਜੀਵ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਕਰ ਦੀਏ॥ ੨੫॥

ਦੋਹਰਾ

ਸੋ ਪੀਛੇ ਕਰ ਕਹੈਂਗੇ, ਜੀਵਨ ਕੇ ਸਭ ਕਰਮ। ਅਬੈ ਕਹਤ ਹੋਂ ਈਸ਼ਕੇ, ਰੂਪ, ਸੀਲ, ਗੁਣ, ਧਰਮ॥

ਟੀਕਾ–ਸੋ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਕੇ ਪੀਛੇ ਕਰ ਕੇ ਕਹਾਂਗੇ ਸੋ ਜੀਵੋਂ ਕੇ ਸੰਪੂਰਣ ਕਰਮ ਹੈਂ, ਅਬ ਈਸ਼੍ਵਰ ਕੇ ਰੂਪ ਸੀਲ (ਸ੍ਵਭਾਵਾਦਿਕ) ਗੁਣ (ਸਰਬਗਤਾਦਿਕ) ਧਰਮ (ਪਰਜਾ ਪਾਲਨਾਦਿਕ) ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ੨੬।

ਅੱਥ ਤਤ ਪਦ ਈਸ਼ ਬਰਨਨੰ ॥ ਸ੍ਵੈਜਾ

ਸ਼ੁੱਧ ਸਤੋ ਗੁਨ ਕੇ ਗੁਨ ਤੇ, ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ ਨ ਆ-ਪਨੋ ਭੂਲਨ ਪਾਯੋ। ਮਾਇਆ ਖੈਂਚ ਕਰੀ ਅਪਨੇ ਵਸਿ, ਈਸ਼੍ਵਰ ਹ੍ਵੈ ਸਰਬਗ ਕਹਾਯੋ। ਚੌਦਹਿ ਲੋਕ ਰਚੇ ਛਿਨ ਮੈਂ, ਅਰ ਮੇਟਤ ਹੈ ਜਬ ਚਾਹਿ ਮਿਟਾਯੋ। ਸ਼ਕਤ ਅਨੰਤ ਕਹੈ ਸੁਖ ਦੇਵ, ਵਹੈ ਪੁਰਸ਼ੋਤਮ ਬੇਦਨ ਗਾਯੋ ॥੨੭॥

ਟੀਕਾ–ਤਤ ਪਦ ਕਾ ਵਾਚ੍ਯ ਅਰਥ ਜੋ ਈਸ਼੍ਵਰ ਹੈ ਉਸ ਕਾ ਸਵਰੂਪ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਸੁਧ ਸਤੋ ਗੁਨ ਕੇ ਗੁਨ ਕਹੀਏ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸੇ ਪ੍ਰਤਿਬੰਬਕ ਕੋ ਅਪਨਾ ਵਾਸਤਵ ਸਵਰੂਪ ਨ ਭੂਲਾ। ਸਗੋਂ ਮਾਯਾ ਖੈਂਚ ਕਰ ਅਪਨੇ ਵਸ ਮੇਂ ਕਰ ਲਈ, ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਈਸ਼ਵਰ ਸਰਬਗਯ ਹੋ ਕਰ ਕਹਾਯਾ। ਔਰ †ਚੌਦਹ ਲੋਕ ਛਿਨ ਮੈਂ ਰਚ ਲੀਏ

---

† ਭੂਰਾਦਿ ਲੋਕ ੧੪ ਸੇ, ਭੁਰ ੧, ਭੁਵਰ ੨, ਸੁਰ ੩, ਮਹਰ ੪, ਜਨ ੫, ਤਪ ੬, ਸਤਯ ੭ ਯੇ ਊਪਰ ਕੇ ਸਤ ਲੋਕ ਹੈਂ। ਅਤਲ ੧, ਬਿਤਲ ੨, ਸੁਤਲ ੩, ਤਲਾਤਲ ੪, ਰਸਾਤਲ ੫, ਮਹਾਤਲ ੬, ਔਰ ਪਤਾਲ ੭। ਯੇ ਨੀਚੇ ਕੇ ੭ ਲੋਕ ਹੈਂ। ਸਭ ਚੌਦਾਂ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ਯੇਹੀ ਚੌਦਾਂ ਤਬਕ ਹੈਂ।

ਪੁਨਾ ਜਬ ਮਿਟਾਨੇ ਕੀ ਇਛਾ ਹੂਈ ਤੋ ਛਿਨ ਮੇਂ ਮਿਟਾ ਦੀਏ। ਸੁਖਦੇਵ ਕਵਿ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਕਿ ਅਨੰਦ ਸ਼ਕਤੀਓਂ ਸੰਪੰਨ ਵਹੁ ਪੁਰ-ਸ਼ੋਤਮ ਬੇਦੋਂ ਮੇਂ ਗਾਯਾ ਹੈ ॥੨੭॥

ਸ੍ਵੈਯਾ

ਆਪਨ ਹੀ ਚਤੁਰਾਨਨ ਹ੍ਵੈ ਸੁ ਸਥਾਵਰ ਜੰਗਮ ਜੀਵ ਉਪਾਵੈ। ਰੱਛਕ ਹੈ ਸਬ ਕੋ ਹਰਿ ਹ੍ਵੈ, ਅਰ ਜੀਵਕਾ ਜਾਹਿ ਕੀ ਤਾਹਿ ਪਚਾਵੈ। ਰੁਦ੍ਰ ਹ੍ਵੈ ਅੰਤ ਸੰਘਾਰ ਕਰੈ ਸਭ ਕਾਲ ਕੋ ਕਾਲ ਹੈ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟ ਖਪਾਵੈ । ਇਉਂ ਜਬ ਖੇਲ ਵਿਸ਼ੰਵਭਰ ਕੋ, ਜਿਮ ਬਾਲਕ ਖੇਲ ਖਿਲੌਨੇ ਮਿਟਾਵੈ ॥ ੨੯ ॥

ਟੀਕਾ--ਵਹੁ ਈਸ਼ਰ, ਆਪ ਹੀ ਬ੍ਰਹਮ ਰੂਪ ਹੋਇ ਕਰ ਸਥਾਵਰ, ਜੰਗਮ ਜੀਵੋਂ ਕ ਪੈਦਾ ਕਰਤਾ ਹੈ। ਔਰ ਹਰਿ ਕਹੀਏ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਰੂਪ ਹੋਇ ਕਰ, ਜਹਾਂ ਜਿਸ ਕੀ ਜੀਵਕਾ ਹੈ, ਤਹਾਂ ਹੀ ਤਿਸ ਕੋ ਪਹੁੰਚਾਵ ਹੈਂ। ਤਥਾ ਹੀ ਰੁਦ੍ਰ (ਸ਼ਿਵ) ਰੂਪ ਹੋਇ ਸਭ ਕਾਲੋਂ ਕਾ ਕਾਲ ਅੰਤ ਕੋ ਸੰਘਾਰ ਕਰ ਕੇ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕੋ ਖਪਾਵੈ ਹੈ। ਇਉਂ ਕਹੀਏ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਖੇਲ ਹੈ, ਵਿਸ਼ੰਭਰ ਕਹੀਏ ਪਰਮੇਸ਼ੂਰ ਕਾ, ਜੈਸੇ ਬਾਲਕ ਖੇਲਕੇ ਖਿਡੌਣਾ ਮਿਟਾਵੇ ਅਰਥਾਤ ਬਨਾਂਕੇ ਫੋੜ ਡਾਲੇ ਹੈ ॥੨੯॥

ਦੋਃ ਤੀਨ ਦੇਹ ਹੈਂ ਈਸ਼ਕੀ, ਕਾਰਨ, ਸੂਖਸ਼ਮ ਥੂਲ। ਅਬ ਤਾ ਕੋ ਬਰਨਨ ਕਰੋਂ, ਪੁਰਖ ਬੈਰਾਟ ਸਮੂਲ।

ਟੀਕਾ–ਈਸ਼੍ਵਰ ਕੀ ਤੀਨ ਦੇਹ ਹੈਂ, ਕਾਰਨ, ਸੂਖਸਮ ਔਰ ਸਥੂਲ। ਸੋ ਅਬ ਤਿਨੋਂ ਕਾ ਬਰਨਨ ਕਰਤਾ ਹੈਂ ਵੈਰਾਟ ਪੁਰਖ ਕਾ ਕਾਰਨ ਕੇ ਸੰਯੁਕਤ ਸਰੂਪ ॥੧੯॥

ਸਤ ਰਜ ਤਮ ਦੇਸ਼ ਪ੍ਰਲੈ, ਇਸਥਿਤ ਉਤਪਤਿ ਕਾਲ। ਅਬ੍ਯਾਕ੍ਰਿਤ, ਹਿਰਨਯ ਗ੍ਰਭ, ਵੈਸ਼੍ਵਾ ਨਰ ਵਸਤੁ ਵਿਸਾਲ ॥੨੦।

ਟੀਕਾ–ਅਬ ਨੋਂਦਸ਼, ਕਾਲ, *ਵਸਤੂ ਈਸ਼ਵਰ ਕੇ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਸਤੋ ਰਜੋ ਤਮੋ, ਯੇਹ ਤੀਨ ਦੇਸ਼ ਹੈਂ। ਉਤਪਤਿ, ਇਸਥਿਤੀ, ਪ੍ਰਲਯ ਯੇਹ ਤੀਨ ਕਾਲ ਹੈਂ ਅਬਯਾਕ੍ਰਿਤ, ਹਿਰਨਯਗਰਭ, ਵੈਸ਼ਵਾ-ਨਰ ਯੇਹ ਤੀਨ ਵਸਤੂ ਹੈਂ ਵਿਸਾਲ ਕਹੀਏ (ਅਧਿਕ) ਹੀ ॥੨੦॥

ਚੌਪਈ – ਪ੍ਰਿਥਮ ਦੇਹ ਹੈ ਕਾਰਣ ਮਾਯਾ। ਜਾਂਕੇ ਬਲ ਸਭ ਜਗਤ ਉਪਾਯਾ। ਤਾਂਕੀ ਆਦ

---

*ਯਦਯਪਿ ਮਾਯਾ ਔਰ ਤੀਨ ਗੁਣ ਏਕ ਹੀ ਪਦਾਰਥਹੈ ਯਾਂਤੇ ਈਸ਼ਵਰ ਕੇ ਦੇਸ਼ ਵਸਤੂ ਔ ਸ੍ਰੀਰ ਕੀ ਏਕਤਾ ਹੋਵੇ ਹੈਂ ਤਥਪਿ ਜੈਸੇ ਕੂਲਾਲ (ਕੁਮਾਰ ਕੂੰ ਘਟ ਕਰਨੇ ਲੀਏ ਮ੍ਰਿਤਕਾ ਰੂਪ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਦੇਸ਼ ਹੈ, ਔ ਮ੍ਰਿਤਕਾ ਕਾ ਪਿੰਡ ਵਸਤੂ ਹੈ, ਔ ਅਸਥਿ ਆਦਿਕ ਰੂਪ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਕਾ ਭਾਗ ਸ਼ਰੀਰ ਹੈ, ਤਿਨ ਕੀ ਏਕਤਾ ਦਾ ਅਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਤੈਸੇ ਈਸ਼ਵਰ ਕੇ ਭੀ ਦੇਸ਼ ਆਦਿਕ ਕੀ ਏਕਤਾ ਕਾ ਅਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਨ ਕੋਊ ਲਹੈ। ਸੱਤ ਅਸੱਤ ਨ ਵੇਦੋ ਕਹੈ ॥੩੧॥

ਟੀਕਾ–ਪ੍ਰਿਥਮੇਂ ਕਾਰਣ ਸ਼ਰੀਰ ਮਾਯਾ ਹੈ ਈਸ਼੍ਵਰ ਕਾ–ਜਿਸ ਮਾਯਾ ਕੇ ਬਲ ਸੇ ਸੰਪੂਰਣ ਜਗਤ ਕੋ ਪੈਦਾ ਕੀਆ ਹੈ, ਤਿਸ ਮਾਯਾ ਕੀ ਆਦ ਕੋਈ ਜਾਨਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਵੇਦ ਭੀ ਤਿਸਕੋ ਨਾ ਸੱਤ ਨ ਅਸੱਤ ਜਹੀ ਕਹਤਾ ਹੈ ॥੩੧॥

ਦੋਹਰਾ

ਪਾਂਚ ਤਤਵ ਤਾਂਤੇ ਭੁਏ, ਪ੍ਰਿਥਮੇ ਸੂਖਮ ਰੂਪ।
ਸਬਦ, ਸ਼ਪਰਸ, ਰੂਪ, ਰਸ, ਗੰਧ ਕਹਤਕ ਵਿਭੂਪ।

ਟੀਕਾ–ਪਾਂਚ ਤਤ੍ਵ ਤਿਸ ਮਾਯਾ ਤੇ ਪਹਿਲੇ ਸੂਖਮ ਰੂਪ ਉਤਪਤਿ ਹੂਏ, ਕਵਿ ਸਿਰੋਮਣਿ ਕਹਤੇ ਹੈਂ ਕਿ, ਸ਼ਬਦ, ਸਪਰਸ਼, ਰੂਪ, ਰਸ, ਗੰਧ, ਯੇਹ ਪਾਂਚ ਤਤਵ ਜਾਨਨੇ ॥੩੨॥

ਮਰਹਟਾ ਛੰਦ–ਇਨਕੀ ਸੂਖਸਮ ਦੇਹ ਭਈ ਸੋ ਹ੍ਰਿਨਜ ਗ੍ਰਭ ਕਹਾਵੈ। ਸਭ ਜੀਵਨਕੇ ਆਪਨ ਹੀ ਤੇ, ਲਿੰਗ ਸਰੀਰ ਬਨਾਵੈ। ਇੰਦ੍ਰੀ ਮੰਨ ਬੁਧਿ ਪ੍ਰਾਣ ਸਭੈ, ਯਹ ਸਭਕੇ ਰਚੇ ਵਿਚਾਰੀ। ਕਹੀਏ ਸੂਤ੍ਰ ਆਤਮਾ ਸੋਈ, ਸਭਹੀ ਵਿਧ ਨਿਰਧਾਰੀ॥੩੩॥

ਟੀਕਾ–ਇਨ ਪਾਂਚ ਸੂਖਸਮ ਤਤੋਂਵ ਸੇ ਭਈ ਹੂਈ ਸੂਖਸਮ ਦੇਹ ਹੈ ਉਸ ਸੂਖਸਮ ਦੇਹਕਾ ਅਭਿਮਾਨੀ ਚੇਤਨਹਿਰ੍ਨਜਗ੍ਰਭ ਕਹਾਵੈ

†ਅਗ੍ਰਿਤ ਵਚਨੀ ਹੀ ਕਹਤਾ ਹੈ।

ਹੈ, ਵਹ ਸੂਖਯਮ ਦੇਹਕਾ ਅਭਿਮਾਨੀ ਚੇਤਨ ਸਭ ਜੀਵੋਂ ਕੇ ਆਪਣੇ ਸੂਖਜਮ ਸਰੀਰ ਸੇ ਸੂਖਜਮਹੀ ਸਰੀਰ ਰਚੇ ਹੈ, ਇੰਦ੍ਰਜ, ਮਨ, ਬੁਧਿ, ਪ੍ਰਾਣ, ਯਹ ਸਭ ਸਰਬ ਕੇ ਵਿਚਾਰ ਪੂਰਬਕ ਬਨਾਏ, ਸਰਬ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸੇ ਨਿਰਣਯ ਕੀਆ ਹੈ ਕਿ, ਸੂਖਜਮ ਦੇਹਕੇ ਅਭਿਮਾਨੀ ਚੇਤਨ ਕੋ ਹੀ "ਸੂਤ੍ਰਆਤਮਾ" ਕਹਤੇ ਹੈਂ ॥੩੩॥

ਦੋਹਰਾ

ਸਥੂਲ ਤਤਵ ਪਾਂਚੋ ਪ੍ਰਗਟ, ਤਿਨਤੇ ਸਭ ਬ੍ਰਹਮੰਡ।
ਨਭਅਰ ਪਵਣ ਸੁਤੇਜਜਲ, ਔਪ੍ਰਿਥਵੀ, ਨਵਖੰਡ।

ਟੀਕਾ–ਇਨ ਸੂਖਜਮ ਤਤੋਂਵ ਸੇ ਯਹ ਸਥੂਲ ਤਤ੍ਵ ਪਾਂਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੂਏ, ਤਿਨਹੋਂ ਸੇ ਸਰਬ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਪੈਦਾ ਹੂਆ ਜੈਸੇ ਕਿ, ਅਕਾਸ਼, ਪਵਨ, ਅਗਨਿ, ਜਲ, ਪ੍ਰਿਥਵੀ, ਔਰ ਨੌ ‡ਖੰਡ ਹੈਂ ।੩੪॥

ਸਥੂਲ ਦੇਹ ਯਹ ਈਸ਼ਕੀ, ਸਥੂਲਤਤਵਕੀ ਜਾਨ।
ਯਾਹੀਮੇਂ ਸਭ ਜੀਵਕੀ, ਦੇਹੀ ਲੀਜੈਮਾਨ ॥੩੫॥

ਟੀਕਾ–ਯਹ ਸਥੂਲ ਦੇਹ ਈਸ਼੍ਵਰ ਕੀ ਸਬੂਲ ਤਤੋਂਵ ਕੀ ਜਾਨਨੀ, ਇਸੀ ਮੇਂ ਸਭ ਜੀਵੋਂ ਕੀ ਦੇਹੀ ਮਾਨ ਲੀਜੀਯੇ ॥੩੫॥

ਕਬਿਤ–ਸਿਰ ਹੈ ਅਕਾਸ਼, ਸਵਾਸ ਨਾਸ਼ਕਾ
ਪਵਨ ਵਾਸ, ਸੂਰ ਸ਼ਸ਼ਿਨੈਨ, ਮੁਖ ਅਨਲ ਕੋ ਕਰੇ

---

‡ਇਲਾਵਰਤ ੧, ਭਦ੍ਰ ੨, ਕੇਤਮਾਲ ੩, ਹਰ ਵਰਕ ੪, ਹਿਰਨ ੫, ਚੰਮਕ ੬, ਕੁਰੂ ੭, ਕਿੰਪੁਰਖ ੮, ਭਾਰਤ ੯। ਯਹ ਨੌ ਖੰਡ ਹੈਂ।

ਹੈ। ਹਰ ਹਰਿ ਭੁਜਾ ਦੋਊ, ਹਿਯੇ ਚਤੁਰਾਨਨ ਹੈ। ਉਦਰ ਸਕਲ ਲੋਕ, ਬਾਨੀ ਵੇਦ ਰਰੇ ਹੈ। ਪ੍ਰਬਤ ਅਸਤ੍ਰੋਮ ਸਕਲ ਬਨਾਸਪਤੀ, ਮੇਘ ਮਾਲ ਬੀਰਯ, ਪਤਾਲ ਪਾਵ ਤਰੇ ਹੈ। ਅਲਖ ਅਰੂਪ ਜਾਕੀ ਮਹਿਮਾ ਅਨੂਪ, ਦੇਖੋ ਵੋਹੈ ਵਿਸ਼ਵ ਭੂਪ, ਵਹੈ ਵਿਸ਼ਵ ਰੂਪ ਧਰੇ ਹੈ ॥੩੬॥

ਟੀਕਾ–ਸਥੂਲ ਰੂਪ ਕਹਤੇ ਹੈਂ ਕਿ, ਅਕਾਸ਼ ਸਿਰ ਹੈ, ਨਾਸਕਾ ਮੇਂ ਵਸਨ ਵਾਲੇ ਸੁਆਸ ਪਵਨ ਹੈ, ਸੂਰਜ ਔਰ ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਨੇਤ੍ਰ ਹੈਂ, ਮੂੰਹ ਅਗਨਿ ਕਾ ਕੀਆ ਹੈ, ਸ਼ਿਵ ਵਿਸ਼ਨੂੰ, ਦੋਨੋਂ ਬਾਹਾਂ ਹੈਂ, ਹਿਰਦਾ ਬ੍ਰਹਮਾ ਹੈ, ਸੰਪੂਰਣ ਲੋਗ ਪੇਟ ਹੈ, ਬਾਣੀ ਬੇਦ ਕਹਾ ਹੈ, ਪਹਾੜ ਹਡ ਹੈਂ ਸਾਰੀ ਬਨਾਸਪਤੀ ਰੋਮ ਹੈਂ. ਛਿੰਨਵੇਂ ਕ੍ਰੋੜ ਮੇਘ ਮਾਲਾ ਬੀਰਯ ਹੈ, ਪਾਤਾਲ ਪੈਰ ਹੈਂ ਅਲਖ (ਜੋ ਲਖਾ ਨਾ ਜਾਇ) ਔਰ ਅਰੂਪ (ਜਿਸਕਾ ਰੂਪ ਨ ਹੋਇ) ਜਿਸਕੀ ਮਹਿਮਾ ਉਪਮਾ ਸੇ ਰਹਿਤ ਹੈ ਵਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਿਸ਼ਵ (ਸ਼੍ਰਿਸਟੀ) ਕਾ ਰਾਜਾ ਵਹੀ ਸ੍ਰਸ਼ਟੀ ਕਾ ਰੂਪ ਧਰੇ ਹੈ ॥੩੬॥

ਦੋਹਰਾ

ਸਮਝਯੋ ਪੁਰਖ ਵੈਰਾਟ ਜੋ, ਕੀਨੋ ਆਪ ਬਖਾਨ। ਕਬਤੈਹੈ ਕੋਬਲੋ ਰਹੇ, ਕਹੀਏ ਸਭੈ ਪ੍ਰਮਾਨ॥੩੭॥

ਟੀਕਾ–ਅਪਨੇ ਜੋ ਵੈਰਾਟ ਪੁਰਖ ਕਹਾ ਹੈ ਸੋ ਮੈਂ ਸਮਝਾ। ਪਰੰਤੂ ਅਬ ਯਹ ਸਭ ਪ੍ਰਮਾਨ ਕਹੋ ਕਿ ਕਬ ਸੇ ਹੂਆ ਔਰ ਕਬ

ਤਕ ਰਹੇਗਾ ? ॥੩੭॥

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੋ ਵਾਚ–ਦੋਹਰਾ

ਬ੍ਰਹਮਾ ਹੀ ਕੀ ਆਯੂ ਲੌ, ਯਾਕੋ ਬਧ੍ਯੋ ਪ੍ਰਮਾਨ ॥
ਸੁਨ ਅਬ ਤੋਸੇ ਕਹਤ ਹੌਂ, ਜੋ ਹੈ ਸਭੈ ਬਿਧਾਨ ॥੩੮॥

ਟੀਕਾ–ਹੇ ਸਿਖ ! ਬ੍ਰਹਮਾ ਕੀ ਉਮਰ ਤਕ ਇਸਕਾ ਪਰਮਾਨ ਬਾਂਧਾ ਹੂਆ ਹੈ, ਸੁਨ ਅਬ ਤੇਰੇ ਤਾਈਂ ਇਸਕੀ ਸਬ ਮ੍ਰਯਾਦਾ ਕਹਤਾ ਹਂ ॥੩੮॥

ਸੱਤ੍ਰਹਿ ਲਾਖ ਹਜ਼ਾਰ ਅਠਾਇਸ, ਹੈ ਜੁਗ
ਸਤ, ਚਹੂੰ *ਪਗੁ ਜਾਨੋ। ਬਾਰਹਿ ਲਾਖ ਹਜ਼ਾਰ
ਛਿਆਨਵੇ, ਤੇਤਾ ਤਹਾਂ ਪਗ ਤੀਨ †ਬਖਾਨੋ।
ਆਠਹਿ ਲਾਖ ਹਜ਼ਾਰ ਜੋ ਚੌਸਠ, ਦਵਾਪਰ ਦਵੈ
‡ਪਗ ਧਰਮਕੇ ਮਾਨੋ। ਚਾਰ ਸੁ ਲਾਖੁ ਬਤੀਸ
ਹਜ਼ਾਰਕੋ, ਹੈ ਕਲਿ ਏਕ ०ਪਗੈ ਠਹਰਾਨੋ ॥੩੯॥

ਟੀਕਾ–ਸਤਯੁਗ ਕੀ ਉਮਰ ਸਤਾਰਾਂ ਲਖ ਅਠਾਈ ਹਜ਼ਾਰ

---

*ਸਤ, ਤਪ, ਯਗ ਔਰ ਦਾਨ ਯ ਧਰਮ ਕੇ ਚਾਰ ਪੈਰ ਹੈਂ।
†ਤਪ, ਯੱਗ ਔਰ ਦਾਨ ਯੇਹ ਤੀਨ ਪੈਰ ਰਹੇ।
‡ਯੱਗ, ਦਾਨ ਯੇ ਦੋ ਪੈਰ ਰਹੇ।
०ਸਿਰਫ ਏਕ ਪੈਰ ਦਾਨ ਹੀ ਰਹਿ ਗਿਆ।

(੧੭੨੮੦੦੦) ਵਰਸ ਔਰ ਧਰਮ ਕੇ ਚਾਰ ਪੈਰ ਜਾਨਨੇ, ਬਾਰਾਂ ਲਖ ਛਿਆਨਵੇਂ ਹਜ਼ਾਰ (੧੨੯੬੦੦੦) ਤਰੇਤਾ ਯੁਗ ਕੀ ਉਮਰ ਧਰਮ ਕੇ ਤਿਸਮੇ ਤੀਨ ਚਰਨ ਕਹੇ ਹੈਂ, ਉਮਰ ਦਵਾਪਰ ਕੀ (੮੬੪੦੦੦) ਕੀ ਅਠ ਲਖ ਚੌਠ ਹਜ਼ਾਰ ਵਰਸ਼ ਕੀ ਧਰਮ ਕੇ ਦੋ ਪੈਰ ਮਾਨਨੇ, ਚਾਰ ਲਖ ੩੨ ਹਜ਼ਾਰ ਵਰਸ਼ (੪੩੨੦੦੦) ਕਾ ਕਲਿਯੁਗ ਹੈ ਧਰਮ ਕੇ ਏਕ ਪੈਰ ਸੇ ਠੈਹਰਾ ਹੂਆ ਹੈ ॥੩੯॥

ਦੋਹਰਾ

ਲਾਖ ਤਿਤਾਲੀ ਵਰਖ ਅਰ, ਬੀਤੇ ਬੀਸ ਹਜ਼ਾਰ ॥
ਏਕਚੌਕੜੀ ਯੁਗਨ ਕੀ, ਤੋਕੋ ਕਹਯੋ ਬਿਚਾਰ॥੪੦॥

ਟੀਕਾ–ਜਬ ਤ੍ਰਿਤਾਲੀ ਲਾਖ ਔਰ ਬੀਸ ਹਜ਼ਾਰ ਬਰਸ ਬੀਤ ਜਾਵੇਂ ਤੋਂ ਏਕ ਚੌਕੜੀ ਯੁਗੋਂ ਕੀ ਹੋਤੀ ਹੈ, ਯਹ ਤੇਰੇ ਕੋ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਕਹਾ ਹੈ ॥੪੦॥

ਐਸੀ ਐਸੀ ਚੌਕੜੀ, ਯੁਗ ਜਬ ਜਾਇ ਹਜ਼ਾਰ ॥
ਬ੍ਰਹਮਾ ਜੂਕੋ ਏਕ ਦਿਨ, ਤਬ ਕਹੀਯਤ ਨਿਰਧਾਰ॥

ਟੀਕਾ–ਇਸ ਤਰਾਂ ਯੁਗੋਂ ਕੀ ਹਜ਼ਾਰ ਚੌਕੜੀ ਬੀਤ ਜਾਵੇ, ਤਦੋਂ ਬ੍ਰਹਮਾ ਜੀਕਾ ਏਕ ਦਿਨ ਨਿਸਚੇ ਕਰਕੇ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ॥੪੧॥

ਦੋਹਰਾ

ਜੇਤੇ ਜੁਗ ਕੋ ਦਿਨ, ਕਹਯੋ, ਤੇਤੀ ਹੈ ਪੁਨ, ਰਾਤ ॥
ਸ੍ਰਿਸਟਿ ਰਚੇ ਦਿਨਕੇ ਉਦੇ, ਰਾਤ ਪ੍ਰਲਯ ਹਵੈ ਜਾਤ॥

ਟੀਕਾ–ਜਿਤਨੇ ਯੁਗੋਂ ਕਾ ਦਿਨ ਕਹਾ ਹੈ ਉਤਨੇ ਹੀ ਯੁਗੋਂ

ਕੀ ਰਾਤ ਹੋਤੀ ਹੈ ਜਬ ਦਿਨ ਉਦੇ ਹੋਵੇ ਤਬ ਬ੍ਰਹਮਾ ਜੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਰਚੇ ਹੈ ਰਾਤ ਹੋਣੇ ਸੇ ਸਭ ਪ੍ਰਲਯ ਹੋ ਜਾਤੀ ਹੈ ॥੪੨॥

ਬ੍ਰਹਮਾ ਹੀ ਕੇ ਦਿਵਸ ਕੋ, ਕਲਪ ਕਹੈਂ ਸਭ ਤਾਤ ॥
ਜਾਮਹ ਚੌਦਹਿ ਇੰਦ੍ਰ ਹਵੈ, ਰਾਜ ਕਰਤ ਮਿਟਜਾਤ॥

ਟੀਕਾ–ਹੇ ਤਾਤ (ਪਯਾਰੇ) ਬ੍ਰਹਮਾ ਕੇ ਹੀ ਦਿਨ ਕੋ ਸਭ ਕਲਪ ਕਹਤੇ ਹੈਂ, ਇਸਮੇ ਚੌਦਹ ਇੰਦ੍ਰਨ ਕਾ ਰਾਜ ਹੋ ਕਰ ਮਿਟ ਜਾਤਾ ਹੈ ॥੪੩॥

ਵਰਖ੍ਤੀਨ ਸੈ ਸਾਠ ਕੋ, ਇਨ ਦਿਵਸਨ ਕੋ ਹੋਇ॥
ਆਯੁ ਦ੍ਵਿਬਜਸੌ ਵਰਖਕੀ, ਬ੍ਰਹਮਾ ਜੂਕੀ ਜੋਇ ॥

ਟੀਕਾ–ਇਨ ਤੀਨ ਸੌ ਸਾਠ (੩੬੦) ਦਿਨੋਂ ਕਾ ਏਕ ਵਰਸ਼ ਹੋਤਾ ਹੈ, ਬ੍ਰਹਮਾ ਜੂ ਕੀ ਉਮਰ ‡ਦਿਬਯ ਸੌ ਵਰਸ ਕੀ, ਦੇਖਨੀ ਅਰਥਾਤ ਜਾਨਨੀ ॥੪੪॥

ਬ੍ਰਹਮ਼ਾ ਜੂਕੇ ਜਨਮਤੇ, ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਤ ਸੰਸਾਰ ॥
ਮਹਾਂ ਪ੍ਰਲਯਹ੍ਵੈ ਮਰਨ ਤੇ, ਯਹੈ ਬਾਤ ਨਿਰਧਾਰ ॥

ਟੀਕਾ–ਬ੍ਰਹਮਾ ਜੂ ਕੇ ਜਨਮ ਸੇ ਸੰਸਾਰ ਪੈਦਾ ਹੋਤਾ ਹੈ, ਮਰਨੇ ਸੇ ਮਹਾ ਪ੍ਰਲਯ ਹੋਤੀ ਯੇ ਬਾਤ ਨਿਸਚੇ ਹੈ ॥੪੫॥

ਕਹੌਂ ਕਹਾਂ ਲਗ ਈਸ਼ਕੀ, ਮਾਯਾ ਕੋ ਵਿਸਥਾਰ ॥
ਤਾਂਹੀ ਤੇ ਸੰਛੇਪ ਸੋ, ਕਹ ਕਛੁ ਕੀਯੋ ਵਿਚਾਰ ॥

---

‡ਬ੍ਰਹਮਾ ਕੇ ਦਿਨੋਂ ਕਾ ਜੋ ਵਰਸ਼ ਸੋ ਦਿਬਯ ਕਹਾਤਾ ਹੈ ।

ਟੀਕਾ–ਹੇ ਸਿਖਯ ! ਈਸ਼ਵਰ ਕੀ ਮਾਯਾ ਕਾ ਕਹਾਂ ਤਕ ਵਿਸਥਾਰ ਕਹੋਂ ਇਸੀ ਸੇ ਥੋੜੇ ਮੇਂ ਕਹਿਕੇ ਕੁਛ ਵਿਚਾਰ ਕੀਆ ਹੈ ॥ ੪੭ ॥

ਤਤਪਦ ਈਸ਼ਵਰਕੋ ਕਹਯੋ, ਤੋਹਿ ਸਕਲ ਵਿਸਤਾਰ ਅਬਸੁਨ ਤ੍ਵੰਪਦਜੀਵਕੋ, ਜਯੋਂ ਨਸਾਇ ਸੰਸਾਰ ॥

ਟੀਕਾ--ਯਹ ਤਤ ਪਦ ਈਸ਼੍ਵਰ ਕਾ ਤੇਰੇ ਕੋ ਵਿਸਤਾਰ ਸੇ ਕਹਾ ਹੈ, ਅਬ ਤ੍ਵੰ ਪਦ ਜੀਵਕਾ ਸ਼੍ਰਵਣ ਕਰ, ਜੈਸੇ ਸੰਸਾਰ ਕਾ ਨਾਸ਼ ਹੋਤਾ ਹੈ ॥੪੭॥ ਇਤਿ ਤਤ ਪਦਾਰਥ ॥

ਅਥ ਤ੍ਵੰ ਪਦਾਰਥ--ਮਰਹਟਾ ਛੰਦ

ਜੋ ਪਹਲੇ ਉਤਪਤਿ ਈਸ਼ਕੀ, ਵਹੀ ਜੀਵਕੀ ਜਾਨੋ ॥ ਵਾਂਕੇਸ਼ੁਧਸਤੋ ਗੁਨ, ਯਾਕੇਰਜਤਮ ਅਧਿਕ ਬਖਾਨੋ॥

ਸਿਖੋਵਾਚ :--

ਸਤ, ਰਜ, ਤਮ ਏ ਤੀਨੋ ਗੁਨ, ਮਾਯਾ ਤੇ ਕਹਿ ਆਏ ? ਤਿਨਕੇ ਲੱਛਨ ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਿੰਧੁ, ਤੁਮ ਮੋਹਿ ਨ ਭਿੰਨ ਸੁਨਾਏ ? ॥੪੮॥

ਟੀਕਾ--ਜੋ ਪੈਹਲੇ ਈਸ਼੍ਵਰ ਕੀ ਉਤਪਤਿ ਕਹੀ ਹੈ, ਵਹੀ ਜੀਵ ਕੀ ਜਾਨੋ ਪਰੰਤੂ ਯਹ ਭੇਦ ਹੈ ਕਿ ਵਾ ਈਸ਼੍ਵਰ ਕੇ ਸ਼ੁਧ ਸਤ ਗੁਨ ਅਧਿਕ ਹੈ, ਯਾਂ ਜੀਵਕੇ ਰਜੋਗੁਨ ਤਮੋਗੁਨ ਅਧਿਕ ਹੈਂ--ਸ਼ੰਕਾ-ਸਿਖ ਕਹਤਾ ਹੈ ਕਿ--ਹੇ ਗੁਰ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕੇ ਸਮੁੰਦਰ ! ਸਤੋ ਰਜੋ ਤਮ ਏ ਤੀਨੋ ਗੁਨ, ਮਾਯਾ ਤੇ ਜੀਵ ਮੇਂ ਕੈਸੇ ਆਏ ? ਤਿਨਾ ਗੁਣਾਂ ਦੇ

ਲਛਨ ਆਪਨੇ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰਤਿ ਭਿੰਨ ਕਰ ਕੇ ਨਹੀਂ ਸੁਨਾਏ ਹੈਂ ?॥੪੯॥

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੋ ਵਾਚ ਦੋਹਰਾ

ਸਕਲ ਬ੍ਰਸਤੁਕੇ ਗਯਾਨ ਉਰ, ਬੁਧਿ ਵਿਮਲ ਜਬ ਹੋਇ॥ਯਹੀ ਸਤੋਗੁਨ ਜਾਨੀਯੇ, ਕਹਤ ਸਿਆਨੇ ਲੋਇ ॥੫੦॥

ਟੀਕਾ–ਸੰਪੂਰਣ ਵਸਤੂਆਉਂ ਕਾ ਗਯਾਨ ਔਰ ਬੁਧਿ ਜਬ ਨਿਰਮਲ ਹੋਇ, ਯਹੀ ਸਤੁਗੁਨ ਜਾਨਨਾ ਯਹੀ ਸਿਆਨੇ ਲੋਗ ਕਹਤੇ ਹੈਂ।

ਲੋਭਲੀਏ ਬ੍ਰਿਵਹਾਰ ਜੋ, ਸੋ ਰਜ ਗੁਨ ਪਹਚਾਨ। ਅਲਿਸਯ ਨਿੰਦ੍ਰਾ, ਵਿਕਲਤਾ, ਮੋਹ,ਤਮੋ ਗੁਨ ਜਾਨ।

ਟੀਕਾ–ਜੋ ਲੋਭ ਕੇ ਵਾਸਤੇ ਬਿਵਹਾਰ ਹੈ, ਸੋ ਰਜੋ ਗੁਨ ਜਾਨਨਾ, ਅਰ ਆਲਿਸਯ ਨਿੰਦ੍ਰਾ ਬਯਾਕੁਲਤਾ ਔਰ ਮੋਹ ਜਬ ਹੋਵੇਂ ਤਬ ਤਮੋ ਗੁਨ ਜਾਨੀਏ ॥੫੧॥

ਸਵੈਯਾ ॥ ਸੁਚਦਾਨੰਦ ਸਵਰੂਪ ਅਖੰਡ, ਸੁ ਆਪ ਤਮੋ ਗੁਨ ਤੇ ਵਿਸਰਾਯੋ॥ਏਕਤੇ ਜੀਵ ਅਨੇਕ ਬਨਾਇਕੈ, ਮਾਯਾ ਕੀਓ ਅਪਨੋ ਮਨ ਭਾਯੋ। ਕਾਰਣ ਦੇਹ, ਅਵਿਦਯਾ ਯਹੀ ਅਰ ਵਾਹੀ ਕੋ ਨਾਮ ਅਗਯਾਨ ਕਹਾਯੋ॥ ਸੂਖਮ, ਸਥੂਲ, ਉਪਾਧਿ ਕੇ ਮੂਲ, ਯਹੈ ਪ੍ਰਤਿਕੂਲ ਸੁਖਾਨੰਦ ਗਾਯੋ ॥੫੨॥

ਟੀਕਾ–ਸਤ-ਚਿਤ ਅਨੰਦ ਔ ਅਖੰਡ-ਸਰੂਪ ਅਪਨਾ ਪਰਮਾ-ਤਮਾ ਨੇ ਤਮੋ ਗੁਣ ਸੇ ਭੁਲਾ ਦੀਆ, ਏਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਸੇ ਅਨੇਕ ਜੀਵ ਬਨਾਇਕੇ ਮਾਯਾ ਨੇ ਅਪਨਾ ਮਨ ਭਾਵਤ ਕੀਆ, ਸੋ ਅਵਿ-ਦਯਾ ਹੀ ਕਾਰਣ ਦੇਹ ਹੈ, ਅਰ ਇਸੀ ਕਾ ਨਾਮ ਅਗਯਾਨ ਕਹਾ ਹੈ ਸੂਖਮ ਥੂਲ ਉਪਾਧੀਓਂ ਕਾ ਮੂਲ ਯਹੀ ਪ੍ਰਤਿਕੂਲ ਨਾਮ ਦੁਖਦਾਯਕ ‡ਕਾਰਣ ਦੇਹ ਹੈ ਯੇਹ ਸੁਖਦੱਵ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ॥੫੨॥

ਦੋਹਰਾ

ਮਾਯਾ ਕੀ ਦਵੈ ਸਕਤ ਹੈਂ, ਵਿਖੇਪਕ, ਆਵਰਨ ॥
ਚੇਤਨ ਰੂਪ ਭੁਲਾਇਕੇ, ਢਾਪਜੇ ਅੰਤਹ ਕਰਨ ॥

ਟੀਕਾ–ਮਾਯਾ ਕੀ ਦੋ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਹੈਂ, ਏਕ ਵਿਖੇਪਕ ਦੂਸਰੀ ਆਵਰਨ ਇਨਹੋਂ ਨੇ ਜੀਵਾਤਮਾ ਕਾ ਚੇਤਨ ਰੂਪ ਭੁਲਾਇਕੇ ਅੰਤਹ ਕਰਨ ਢਾਂਪਾ ਹੂਆ ਹੈ ॥੫੪॥

ਸਿਖੋਵਾਚ ਦੋਹਰਾ

ਮੂਲ ਅਵਿਦਯਾ ਤਮ ਕਹੀ, ਸਭ ਉਪਾਧਿਕੋ ਦੇਵ ॥
ਲਿੰਗ ਦੇਹ ਅਰ ਥੂਲ ਕੋ, ਜਾਨਯੋ ਚਾਹਤ ਭੇਵ ॥੫੫

---

‡ ਅਗਯਾਨ ਸੂਖਜਮ ਸਥੂਕ ਦੇਹ ਕਾ ਹੇਤੂ ਹੈ ਯਾਂ ਤੇ ਇਸਕੂੰ "ਕਾਰਣ" ਕਹਤੇ ਹੈਂ-ਤਤਵਗਯਾਨ ਸੇ ਇਸ ਕਾ ਦਾਹ ਹੋਵੇ ਹੈ ਯਾਤੇ ਇਸਕੂੰ 'ਦੇਹ' ਕਹਤੇ ਹੈਂ ਯਹ ਅਗਯਾਨ ਗਰਭ ਮੰਦਰ ਕੇ ਅੰਧ-ਕਾਰ ਕੀ ਨਯਾਈਂ ਬ੍ਰਹਮ ਕੇ ਆਸ਼੍ਰਿਤ ਹੋਇ ਕੇ ਬ੍ਰਹਮ ਕੂੰ ਹੀ ਆਵਰਨ ਕਰਤਾ ਹੈ।

ਟੀਕਾ--ਪ੍ਰਸ਼ਨ--ਹੇ ਦੇਵ ! ਆਪ ਨੇ ਸਭ ਉਪਾਧੀਓਂ ਕਾ ਮੂਲ ਅਵਿਦਯਾ ਹੀ ਕਹੀ ਸੋ ਮੈਂ ਜਾਨੀ ਪ੍ਰਭੂ ਅਬ ਮੈਂ ਲਿੰਗ ਦੇਹ ਅਰ ਸਥੂਲ ਸ਼ਰੀਰ ਕਾ ਭੇਦ ਜਾਨਿਆ ਚਾਹਤਾ ਹੋਂ ਸੋ ਕਹੋ ॥ ੫੫ ॥

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੋ ਵਾਚ--ਸਵੈਯਾ

ਨਾਸਕਾ, ਨੈਨ, ਤੁਚਾ, ਰਸਨਾ ਮਿਲ ਕਾਨ, ਏ ਇੰਦ੍ਰਯ ਗਯਾਨ ਬਖਾਨੋ। ਵਾਕ ਔ ਪਾਨ ਰੁ ਪਾਵ ਉਪਸਥ, ਗੁਦਾ ਮਿਲ ਪਾਂਚ ਏ ਕਰਮ ਪ੍ਰਧਾਨੋ ॥ ਪ੍ਰਾਨ, ਅਪਾਨ, ਵਿਆਨ, ਸਮਾਨ, ਉਦਾਨਹਿ ਔਰ ਮਨੋ, ਬੁਧਿ ਮਾਨੋ। ਸੂਖਸਮ ਪਾਂਚਹੁ ਤਤਨ ਤੈ ਇਹ, ਸਤ੍ਰਹ ਤਤ ਕੋ ਸੂਖਸਮ ਜਾਨੋ ॥੫੬॥

ਟੀਕਾ--ਗੁਰ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਨਾਸਕਾ, ਨੇਤ੍ਰ, ਤੁਚਾ, ਰਸਨਾ ਔਰ ਕਾਨ ਯਹ ਪਾਂਚ ਗਿਆਨ ਇੰਦਰੇ ਕਹੇ ਜਾਤੇ ਹੈਂ। ਵਾਕਯ ਪਾਣਿ ਪਾਦ-ਉਪੱਸਥ (ਬਿਖਯਾਨੰਦ ਕਾ ਸਾਧਕ ਮਦਨੰਕੁਸ) ਔਰ ਗੁਦਾ ਯਹ ਪਾਂਚ ਕ੍ਰਮ ਇੰਦ੍ਰਯ ਹੈਂ। ਪ੍ਰਾਨ-ਅਪਾਨ-ਵਿਆਨ-ਸਮਾਨਉਦਾਨ ਔਰ ਮਨ, ਬੁਧਿ ਇਨ ਪਾਂਚਹੁ ਸੂਖਯਮ ਤਤੋਂ ਸੇ ਯਹ ਸਤਾਰਹ ਤਤੋਂ ਕਾ ਸੂਖਯਮ ਸਰੀਰ ਬਣਾ ਜਾਨਨਾ ॥੫੬॥

ਸਿਖੋ ਵਾਚ--ਦੋਹਰਾ

ਪ੍ਰਾਂਚਤਤਵ ਸੂਖਯਮਨਤੇ, ਸਤ੍ਰਹ ਕਯੋਂ ਕਰ ਕੀਨ ॥ ਕਹੀਏ ਮੋਸੋ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ, ਕਾਸੋਂ ਕੋਨ ਪਰਬੀਨ ॥

ਸਿਖ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਿ ਪਾਂਚ ਸੂਖ੍ਯਮ ਤਤੋਂ ਤੇ ਸਤਾਰਹ ਤਤ੍ਵ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸੇ ਕੀਏ? ਹੇ ਪ੍ਰਬੀਨ ਗੁਰੋ! ਯਹ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰਤਿ ਕਹੋ ਕਿ ਕੌਨ ਤਤਵ ਸੇ ਕੌਨ ਤਤਵ ਹੂਆ ॥੫੭॥ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੋ ਵਾਚ

ਵਾਕਸ੍ਰਵਨ, ਅਕਾਸ਼ ਤੇ, ਪਰਗਟ ਹੋਤ ਯਹੁਜਾਨ।
ਵਹਬੋਲੈ ਵਹ ਸੁਨਤਹੈ, ਸੋਈ ਸ਼ਬਦਨਿਦਾਨ।੫੮।

ਟੀਕਾ--ਉਤ੍ਰ--ਵਾਕਯ (ਵਚਨ) ਔਰ ਸਰਵਨ (ਕਾਨ) ਯਹ ਅਕਾਸ਼ ਸੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹੂਏ, ਜਾਨੀਯੇ, ਵੋਹ ਵਾਕਯ ਬੋਲੇ ਹੈਂ ਔਰ ਵਹ ਸਰਵਨ ਸੁਨਤੇ ਹੈ--ਅਕਾਸ਼ਕੇ ‡ਸਤਵਗੁਣਕਾ ਭਾਗ ਸਰਵਨ ਹੈਂ ਔ ਅਕਾਸ਼ ਕੇ ਰਜੋਗੁਣਾਂ ਕਾ ਭਾਗ ਵਾਕਯ ਹੈਂ, ਸ੍ਰਵਨ ਇੰਦ੍ਰਯ ਸ਼ਬਦ ਕੂੰ ਸੁਨਤਾ ਹੈ, ਔਰ ਵਾਕਯ ਇੰਦ੍ਰਯ ਸ਼ਬਦ ਕੂੰ ਬੋਲਤਾ ਹੈ, ਸਰਵਨ ਗਯਾਨ ਇੰਦ੍ਰਯ ਹੈ, ਔ ਵਾਕ ਕਰਮ ਇੰਦ੍ਰਯ ਹੈ ਇਨ ਦੋਨੋਂ ਕੀ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਹੈ ॥ ਇਤੀ ਭਾਵ ॥ ੫੮ ॥ ਦੋਹਰਾ

ਤਵ੍ਚਾ ਪ੍ਰਾਨ ਏ, ਪਵਨ ਤੇ, ਪਰਗਟ ਹੋਤਹੈਮਿਤ।
ਦੋਊ ਸਪਰਸ਼ ਧਰਮਕੋ, ਨੀਕੇ ਜਾਨਤ ਚਿਤ।੫੯।

ਟੀਕਾ--ਹੇ ਮਿਤ੍ਰ! ਤਵਚਾ (ਖਲੜੀ) ਪਾਨ (ਹਥ) ਯਹ ਪਵਨ ਸੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਤੇ ਹੈਂ, ਦੋਨੋਂ ਹੀ ਕਾ ਯਹ ਧਰਮ ਹੈ ਕਿ ਸਪਰਸ਼ ਕੋ ਭਲੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸੇ ਚਿਤ ਮੇਂ ਜਾਨਨਾ "ਵਾਯੂਕੇ ਸਤ੍ਗੁਣ ਕਾ ਭਾਗ ਤਵਚਾ ਹੈ, ਔ ਵਾਯੂਕੇ ਰਜੋਗੁਣ ਕਾ ਭਾਗ ਹਾਥ ਹੈ, ਤਵਚਾ

---

‡ ਸਰਬ ਪਦਾਰਥਨ ਮੇਂ ਸਤਵ, ਰਜ, ਔਰ ਤਮ ਯੇ ਤੀਨ ਗੁਣ ਵਰਤਤੇ ਹੈਂ।

ਇੰਦ੍ਰਯ ਸਪਰਸ਼ ਕੂੰ ਗ੍ਰਹਣ ਕਰੇ ਹੈ, ਔ ਹਾਥ ਇੰਦਰਯ ਤਿਸ ਕਾ ਨਿਰਬਾਹ ਕਰੇ ਹੈ ਤਵਚਾ ਗਿਆਨ ਇੰਦ੍ਰਯ ਹੈ ਔ ਹਾਥ ਕਰ॥ ਇੰਦਰਯ ਹੈ ਇਨ ਦੋਨੂ ਕੀ ਮਿੱਤ੍ਰਤਾ ਹੈ" ॥੫੯॥ ਦੋਹਰਾ

ਨੈਨ, ਚਰਨ ਏ ਤੇਜਤੇ, ਇੰਦਰੀ ਦੋਇ ਕਹੀਜ॥
ਵੇ ਚਾਹਤ ਯਹ ਰੂਪ ਕੋ, ਵੇ ਲੈ ਜਾਤ ਤਹੀਜ॥੬੦॥

ਟੀਕਾ–ਨੇਤ੍ਰ ਔਰ ਚਰਨ ਯਹ ਤੇਜ ਸੇ ਦੋਨੋਂ ਇੰਦਰੀਆਂ ਕਹੀਆਂ ਹੈਂ ਵੇ ਨੇਤ੍ਰ ਜਿਸ ਰੂਪ ਕੋ ਚਾਹਤੇ ਹੈਂ ਵੇ ਪੈਰ ਤਹਾਂ ਹੀ ਲੇ ਜਾਵੇਂ ਹੈਂ "ਤੇਜਕੇ ਸਤਗੁਣ ਕਾ ਭਾਗ ਨੇਤ੍ਰ ਇੰਦ੍ਰਯ ਹੈ ਔ ਤੇਜ ਕੇ ਰਜੋਗੁਣ ਕਾ ਭਾਗ ਚਰਨ ਹੈਂ ਨੇਤਰ ਰੂਪ ਕਾ ਗ੍ਰਹਨ ਕਰੇ ਹੈਂ ਔਰ ਚਰਨ ਇੰਦਰਯ ਤਹਾਂ ਗੌਵਨ ਕਰੇਂ ਹੈਂ, ਨੇਤ੍ਰ ਗਯਾਨੇਂਦਰਯ ਹੈ, ਔ ਪਾਦ ਕਰਮੇਂ ਦਰਯ ਹੈ, ਇਨ ਦੋਨੂ ਕੀ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਹੈ" ॥੬੦॥

ਰਸਨਾ, ਕਾਮੰਕੁਸ ਭਯੋ, ਜਲ ਤੇ ਦੋਊ ਤਾਤ।
ਜਾਨਤ ਰਸਤੇ ਸਵਾਦ ਕੋ, ਸਮਝ ਦੇਖ ਯਹ ਬਾਤ॥

ਟੀਕਾ–ਰਸਨਾ ਜਿਹਬਾ ਔ ਕਾਮੰਕੁਸ (ਲਿੰਗ ਇੰਦਰਯ) ਯਹ ਦੋਨੋਂ ਕੀ ਉਤਪਤਿ ਜਲ ਸੇ ਹੈ ਪਿਆਰੇ ! ਯਹ *ਖਟ ਰਸ ਕੇ ਸਵਾਦ ਕੋ ਜਾਨਤੀ ਹੈਂ ਯਹ ਬਾਰਤਾ ਸਮਝਸੇ ਦੇਖੋ "ਜਲ ਕੇ ਸਤ ਗੁਣ ਕਾ ਭਾਗ ਜਿਹਬਾ ਹੈ ਔ ਜਲ ਕੇ ਰਜੋ ਗੁਣ ਕਾ ਭਾਗ ਉਪਸਥ ਹੈ, ਜਿਹਬਾ ਇੰਦਰਯ ਰਸ ਕਾ ਗ੍ਰਹਣ ਕਰ ਹੈ, ਔ ਉਪਸਥ ਇੰਦ੍ਰਯ

* ਖਟ ਰਸਾ–ਮਧੁਰ੧, ਆਮਲ ੨, ਲਵਣ ੩, ਕਟੁਕ ੪ ਕਖਾਯ ੫, ਤਿਕਤ ੬। ਯਹੀ ਛੇ ਹੈਂ।

ਰਸਕਾ ਤਿਆਗ ਕਰੇ ਹੈ ਜਿਹਬਾ ਗਜਾਨੇ ਦਰਯ ਹੈ, ਔ ਉਪਸਥ ਕਰਮੇਂ ਦਰਯ ਹੈ ਇਨ ਦੋਨੋਂ ਕੀ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਹੈ ॥੬੧॥

ਦੋਹਰਾ

ਮੂਲ ਦਵਾਰ ਅਰ ਨਾਸਕਾ, ਏ ਪਿਰਥਵੀ ਤੇ ਦੋਇ।
ਵਹੀ ਠਿਕਾਨੇ ਗੰਧਕੋ, ਵਾਹਿ ਗਯਾਨ ਗੰਧ ਹੋਇ ॥

ਟੀਕਾ–ਮੂਲ ਦਵਾਰ (ਗੁਦਾ) ਔਰ ਨਾਸਕਾ ਯਹ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਸੇ ਹੂਈ ਹੈਂ ਵਹਿ ਮੂਲ ਦਵਾਰ ਦੂਰਗੰਧਕਾ ਸਥਾਨ ਹੈ, ਵੋ ਨਾਸਕਾ ਕੋ ਗੰਧ ਕਾ ਗਯਾਨ ਹੋਤਾ ਹੈ "ਪ੍ਰਥਵੀ ਕੇ ਸਤਗੁਣ ਕਾ ਭਾਗ ਨਾਸਕਾ ਹੈ, ਔ ਪ੍ਰਥਵੀ ਕੇ ਰਜੋਗੁਣ ਕਾ ਭਾਗ ਗੁਦਾ ਹੈ, ਨਾਸਕਾ ਇੰਦ੍ਰਯ ਗੰਧਿਕਾ ਗ੍ਰਹਣ ਕਰੇ ਹੈ ਔ ਗੁਦਾ ਇੰਦਰਯ ਗੰਧਿਕਾ ਤਯਾਗ ਕਰੇ ਹੈ, ਨਾਸਕਾ ਗਿਆਨ ਇੰਦਰਯ ਹੈ ਔ ਗੁਦਾ ਕਰਮ ਇੰਦ੍ਰਯ ਹੈ ਇਨ ਦੋਨੋਂ ਕੀ ਮਿਤਰਤਾ ਹੈ" ॥੬੨॥

ਪਰਾਨ, ਅਪਾਨ, ਸਮਾਨ, ਅਰੁ ਬਯਾਨ ਉਦਾਨਹਿ ਜਾਨ।
ਪਾਂਚ ਠਿਕਾਨੇ ਤੇ ਭਯੋ, ਏਕੈ ਪਵਨ ਬਖਾਨ॥੬੩॥

ਟੀਕਾ–ਪ੍ਰਾਨ-ਅਪਾਨ-ਸਮਾਨ-ਬਜਾਨ ਔਰ ਉਦਾਨ ਯਹ ਪਾਂਚ ਪਵਨ ਸਥਾਨਕੇ ਭੇਦ ਸੇ ਪਾਂਚ ਪ੍ਰਕਾਰ ਏਕ ਸੇਹੀਹੂਆ ਜਾਨਨਾ

ਗੁਦਾਪਾਨ, ਹ੍ਰਿਦਪਰਾਨ, ਪੁਨ, ਕੰਠਉਦਾਨਹਿ ਮਾਨ।
ਨਾਭਿਸਮਾਨ, ਸਰੀਰਸਭ, ਬਯਾਨ ਵਸੈਇਹ ਜਾਨ।

ਟੀਕਾ–ਪਵਨੋਂ ਕੇ ਪਾਂਚ ਅਸਥਾਨ ਕਹਤੇ ਹੈਂ–ਗੁਰਦਾ ਮੇਂ ਅਪਾਨ, ਹ੍ਰਿਦਯ ਮੇਂ ਪਰਾਨ, ਕੰਠ ਮੈਂ ਉਦਾਨ, ਨਾਭਿਮੇਂ ਸਮਾਨ, ਔਰ ਸਰਬ ਸਰੀਰ ਮੇਂ ਬਯਾਨ ਵਾਯੂ ਬਸਤੀ ਜਾਨਨੀ "ਇਸ

ਪਰਕਾਰ ਸਥਾਨ ਭੇਦ ਸੂ ਪਾਂਚ ਪਵਨ ਹੂਈ ॥੬੪॥

ਪਾਂਚ ਭੂਤਕੇ ਅੰਸ ਤੇ, ਉਪਜੇ ਮਨ ਅਰ ਬੁੱਧਿ।
ਸਭ ਇੰਦਰਯਕੇ ਸਵਾਦਕੀ ਹੈ ਤਾਂਹੀਤੇ ਸੁਧਿ॥੬੫॥

ਟੀਕਾ–ਪਾਂਚ ਭੂਤੋਂ ਕੇ ਸਤੋਂਵ ੨ ਅਸਤੇ ਮਨ ਔਰ ਬੁਧਿ ਕੀ ਉਤਪਤੀ ਹੂਈ ਹੈ ਇਸੀ ਸੇ ਇਨਕੋ ਸਭ ਇੰਦ੍ਰੀਯੋਂ ਕੇ ਸਵਾਦਾਂ ਕੀ ਖਬਰ ਹੈ ॥੬੫॥

ਦੋਹਰਾ

ਪਾਂਚ ਪਰਾਣ, ਦਵੈ, ਬੁਧਿ, ਮਨ, ਇੰਦਰਯਦਸੋਂ ਨਾਇ। ਪਾਂਚ ਤਤਵ ਸੱਤਰਹਿ ਭਏ, ਤਯੋਂ ਸਭ ਦਿਯੇ ਬਤਾਇ ॥੬੬॥

ਟੀਕਾ–ਪਾਂਚ ਪ੍ਰਾਣ, ਦੋਨੋਂ ਮਨ, ਤੇ ਬੁਧਿ, ਦਸ *ਇੰਦ੍ਰਯ ਜੋ ਕਹੇ ਹੈਂ ਯਹ ਪਾਂਚ ਤਤੋਂਵ ਸੇ ਇਸ ਤਰਹ ਸਤਾਰਹਿ (੧੭) ਹੂਏ ਔ ਯਹ ਕਹੇ ਹੈਂ ॥੬੬॥

ਦੋਹਰਾ

ਕਾਰਣਜੋ ਪਹਿਲੇ ਕਹੀ, ਅਰੁ ਯਾ ਲਿੰਗ ਸਮੇਤ।
ਕਰਮ ਭੋਗ ਕੇਕਰਨਕੋ, ਥੂਲ ਦੇਹ ਧਰਲੇਤ॥੬੭॥

ਟੀਕਾ–ਕਾਰਨ ਦੇਹ ਜੇਹੜੀ ਪਹਿਲੇ ਕਹ ਆਏ ਹਾਂ ਅਰ

---

*ਪਾਂਚ ਗਯਾਨ ਇੰਦ੍ਰਯ ਪਾਂਚਕਰਮ ਇੰਦ੍ਰਯ ਦੋਨੋਂ ਮਿਲਕੇ ਦਸੇ ਇੰਦਰਯ ਹੈਂ।

ਯਹ ਜੋ ਲਿੰਗ ਦੇਹ ਅਰਥਾਤ ਸੂਖਸਮ ਸਰੀਰ ਕਹਾ ਹੈ ਇਸ ਕੇ ਸਹਿਤ ਕਰਮੋਂ ਕੇ ਭੋਗ ਕਰਨੇ ਕੋ ਸਥੂਲ ਦੇਹ ਧਾਰ ਲੇਤਾ ਹੈ।੬੭।

ਸਿਖਯ ਵਾਚ

ਕਾਰਨ, ਸੂਖਸਮ ਦੇਹ ਦਵੈ, ਕਹੀਸੁ ਸਮਝੀ ਦੇਵ।
ਅਬ ਕਹੀਯੇ ਕਰਕੇ ਕ੍ਰਿਪਾ, ਸਥੂਲ ਦੇਹਕੋ ਭੇਵ॥

ਟੀਕਾ–ਸਿਖਯ ਪ੍ਰਸ਼ਨ:–ਕਾਰਨ ਦੇਹ ਔ ਸੂਖਸਮ ਦੇਹ, ਯਹ ਜੋ ਦੋਨੋਂ ਦੇਹਾਂ ਆਪਨਹੇ ਦੇਵ! ਕਹੀਆਂ ਹੈਂ ਸੋ ਮੈਂ ਸਮਝੀਆਂ ਹੈਂ ਪਰੰਤੂ ਅਬ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਕੇ ਸਥੂਲ ਦੇਹ ਕਾ ਭੇਦ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰਤਿ ਕਹੋ ਜੂ ਵੋਹ ਕੈਸੇ ਹੋਤੀ ਹੈ? ॥੬੮॥

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੋ ਵਾਚ–ਮਰਹਟਾ ਛੰਦ

ਮਹਾਂ ਭੂਤ ਪੰਚੀਕ੍ਰਿਤੁ ਕਰਕੇ, ਸੰਚਿਤ ਕਰਮ ਉਪਾਵੈ
ਸੁਖ ਅਰੁ ਦੁਖ ਕੇ ਭੋਗ ਕਰਨ ਕੋ, ਸਥੂਲ ਦੇਹ ਛਬਿ ਛਾਵੈ ॥੬੯॥

ਟੀਕਾ–ਮਹਾਂ ਭੂਤੋਂ ਕਾ ਪੰਚੀ ਕਰਣ ਕਰ ਕੇ ਸੰਚਿਤ ਕਰਮ ਉਤਪਤਿ ਹੋਤੇ ਹੈਂ। ਵਹੀ ਸੰਚਿਤ ਕਰਮ੍ਰ ਸੁਖ ਦੁਖ ਕੇ ਭੋਗ ਕਰਨੇ ਵਾਸਤੇ ਸਥੂਲ ਦੇਹ ਕੋ ਵਿਰਾਜਮਾਨ ਕਰ ਲੇਵੇਂ ਹੈਂ ॥੬੯॥

ਸਿਖਯੋ ਵਾਚ

ਪੰਚੀ ਕ੍ਰਿਤ ਮੈਂ ਸਮਝਯੋ ਨਾਹੀ, ਜੋ ਪ੍ਰਭ ਆਪ ਬਤਾਯੋ। ਸੋ ਵਿਸਤਾਰ ਪੂਰਬਕ ਮੋਸੋ, ਕਹੀਐ

ਪ੍ਰਭੁ ਛਬਿ ਛਾਯੇ ॥੭੦॥

ਟੀਕਾ–ਸ਼ਿਖਯ ਪ੍ਰਸ਼ਨ–ਕਿ ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਆਪ ਨੇ ਜੋ ਪੰਚੀ ਕ੍ਰਿਤ ਕਹਾ ਹੈ ਸੋ ਤੋ ਮੈਂ ਸਮਝਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੋ ਹੇ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਪ੍ਰਭੂ ਮੇਰੇ ਤਾਈ ਵਿਸਤਾਰ ਪੂਰਬਕ ਕਹੋ ॥੭੭॥

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੋ ਵਾਚ ਦੋਹਰਾ

ਮਹਿ ਕਠੋਰ ਅਰ ਦਰ ਵ੍ਰਤ ਜਲ ਤੇਜ ਉਸ਼ਨਤਾ ਮਾਨ।
ਚਲਤ ਵਾਯੁ, ਖਾਲੀ ਜਹਾਂ; ਤਹਾਂ ਅਕਾਸ਼ ਵਖਾਨ।

ਟੀਕਾ–ਗੁਰ ਉਤ੍ਰ–ਕਹਤੇ ਹੈਂ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਕਠੋਰ, ਦਰੱਵਨੇ ਵਾਲਾ ਜਲ, ਤੇਜ ਉਸਨੈ (ਤਪਤ) ਚਲਨੇ ਵਾਲੀ ਵਾਯੂ ਔਰ ਜਹਾਂ ਖਾਲੀ ਤਹਾਂ ਅਕਾਸ਼ ਕਹਾ ਹੈ ॥੭੧॥

ਏਕ ਤਤਵ ਕੇ ਪਾਂਚ ਕਰ, ਪਾਂਚਨ ਕੇ ਪਚੀਸ।
ਪਾਂਚ ਅੰਸ ਨਜ਼ਾਰੇ ਰਹੇ, ਮਿਸਰਤਿ ਕੀਨੇ ਬੀਸ॥੭੨॥

ਟੀਕਾ–ਪਹਿਲੇ ਏਕ ਤਤਵ ਕੇ ਪਾਂਚ ਭਾਗ ਕੀਯੇ, ਪੰਜੂ ਪਾਂਜ ਪੰਜੀ ਹਿਸਾਬ ਸੇ ਪਚੀਸ ਤਤਵ ਹੋਏ,

ਪਾਂਚਹੁ ਤਤਵਹੁ ਕਾ ਏਕ ਏਕ ਭਾਗ ਨਜਾਰਾ ਰਹਨੇ ਦੀਆ ਔਰੋਂ ਕੋ ਰਲਾ ਮਿਲਾ ਕੇ ਬੀਸ ਕੀਤੇ, ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੋ ਪੰਚੀ ਕਰਣ ਕਹਤੇ ਹੈਂ ਪਰੰਤੂ-ਬਹੁਤਾ ਵੇਦਾਂਤ ਗ੍ਰੰਥਨਮੇ ਐਸੀ ਭੀ ਪੰਚੀ ਕਰਣ ਕਹਾ ਹੈ 'ਪੰਚ ਭੂਤਨ ਮੇਂ ਸੇ ਏਕ ਏਕ ਕੇ ਦੋ ਦੋ ਭਾਗ (ਹਿਸੇ) ਕੀਏ ਸੋ ਭਏ ਦਸ, ਤਿਨ ਮੇਂ ਸੇ ਪਹਿਲੇ ਪਾਂਚ ਭਾਗ ਰਹਨੇ ਦੀਯੇ ਔਰ ਦੂਸਰੇ ਪਾਂਚ ਭਾਗਨ ਮੇਂ ਸੇ ਏਕ ਏਕ ਭਾਗ ਕੇ ਚਾਰ ਚਾਰ ਭਾਗ

ਕੀਜੇ ਸੋ ਚਾਰ ਚਾਰ ਭਾਗ ਅਕਾਸ਼ ਆਦਿਕ ਭੂਤਨਾ ਆਪ ਆਪਨਾ ਆਧਾ ਆਧਾ ਮੁਖਯ ਭਾਗ ਰਹਨੇ ਦੀਆ ਹੈ, ਤਿਸ ਵਿਖੇ ਨ ਮਿਲਾ-ਇਕੇ ਆਪ ਆਪਸੇ ਭਿੰਨ ਚਾਰ ਭੂਤਨ ਕੇ ਆਧੇ ਆਧੇ ਭਾਗਨ ਵਿਖੇ ਮਿਲਾਵਨੇ ਸੋ ਪੰਚੀ ਕਰਣ ਕਹੀਏ ਹੈਂ।

ਇਸ ਮੇਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ–ਜੈਸੇ ਕੋਈ ਪਾਂਚ ਮਿਤ੍ਰ ਖੱਖੜੀ ਆਦਿਕ ਏਕ ਏਕ ਫਲ ਕੋ ਇਕੱਠੇ ਖਾਨੇ ਲਗੇ ਤਬ ਸਭਨਾਂ ਨੇ ਆਪੋ ਅਪਨੇ ਫਲਕੇ ਦੋ ਦੋ ਭਾਗ ਕਰਕੇ ਆਧਾ ਆਧਾ ਆਪਨੇ ਲੀਏ ਰਖ, ਔਰ ਬਾਕੀ ਆਧੇ ਆਧੇ ਭਾਗੋਂ ਚਾਰ ਚਾਰ ਭਾਗ ਕਰਕੇ ਮਿਤ੍ਰਨ ਕੂੰ ਬਾਂਟ ਦੀਏ ਔਰ ਆਪ ਉਨਸੇ ਲੀਏ, ਇਸੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਮੇਲਨੇ ਸੇ ਸਭ ਕਾ ਭਾਗ ਬਰਾਬਰ ਹੂਆ, ਐਸੇ ਹੀ ਤਤਵੋਂ ਪਰ ਜਾਨਨਾ" ॥ ੭੨ ॥

ਛਪਯ–

ਅਸਥਿ ਮਾਸ ਤਵਕ ਰੋਮ ਨਾੜਿਕਾ ਪ੍ਰਗਟ ਪੰਚ ਭੁਵ। ਰੇਤ ਪਿਤ ਅਰ ਸਵੇਤ ਲਾਰ ਪੁਨ ਰੁਧਿਰ ਨੀਰ ਧਰੁਵ। ਭੂਖ, ਪਯਾਸ, ਮੁਖ ਪ੍ਰਭਾ ਨੀਂਦ ਆਲਿਸਯ ਸੁ ਤੇਜ ਗਨਿ। ਧਾਵਨ, ਕੂਦਨਾ, ਚਲਨਾ, ਸਕਚ, ਪਰਸਨ ਸੁ ਪਵਨ ਭਨ। ਸਿਰ, ਕੰਠ ਉਦਰ ਅਰ ਹਿਰਦਯ ਕਟਿ, ਯਹ ਅਕਾਸ਼ ਵ੍ਰਿਦ ਪੰਚ ਲਹਿ। ਇਨ ਪੰਚ ਭੂਤ ਪੰਚੀ ਕਰਨ, ਕਰ ਪਚੀਸ, ਸੁਖਦੇਵ ਕਹਿ ॥੭੩॥

ਟੀਕਾ-ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਕੇ ਪਾਂਚ ਤਤਵ-†ਅਸਥਿ ਹੱਡ ਮਾਸ,ਤ੍ਵਚਾ, ਰੋਮ ਔਰ ਨਾੜੀ "ਤਿਸ ਮੇਂ ਸੇ ਅਸੁਥੀ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਕਾ ਮੁਖਯ ਭਾਗ ਹੈ, ਕਾਹੇ ਤੇ ? ਕਠਿਨ ਔ ਪੀਤ ਬਰਣ ਹੈ, ਔ ਪ੍ਰਥਵੀ ਭੀ ਕਠਨ ਹੈ, ਅਰ ਕਹੀਂ ਕੁ ਪੀਤ ਰੰਗ ਵਾਲੀ ਹੈ, ਯਾਂਤੇ ਯਹ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਕਾ ਮੁਖਯ ਭਾਗ ਹੈ।

ਮਾਸ-ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਵਿਖੇ ਜਲ ਕਾ ਭਾਗ ਮਿਲਯਾ ਹੈ ਕਾਹੇ ਤੇ ? ਮਾਸ ਗੀਲਾ ਹੈ ਔ ਜਲ ਭੀ ਗੀਲਾ ਹੈ, ਜਾਂ ਤੇ ਜੇ ਜਲ ਕਾ ਭਾਗ ਹੈ।

ਤ੍ਵਚਾ-ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਵਿਖੇ ਵਾਯੂ ਕਾ ਭਾਗ ਮਿਲਯਾ ਹੈ ਕਾਹੇ ਤੇ ? ਤੁਚਾ ਕਰ ਸ਼ੀਤ, ਉਸ਼ਨ, ਕਠਿਨ ਕੋਮਲ, ਸਪਰਸ ਕੀ ਪਰੀਛਾ ਹੋਵੇ ਹੈ ਔ ਵਾਯੂ ਭੀ ਸਪਰਸ਼ ਗੁਣ ਵਾਲਾ ਹੈ ਯਾਂਤੇ ਯਹ ਵਾਯੂ ਕਾ ਭਾਗ ਹੈ।

ਰੋਮ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਵਿਖੇ ਅਕਾਸ਼ ਕਾ ਭਾਗ ਮਿਲਯਾ ਹੈ ਕਾਹੇ ਤੇ ? ਰੋਮ ਸ਼ੂਨਯ ਹੈ, ਕਾਟਨੇ ਸੇ ਪੀੜਾ ਹੋਵੇ ਨਹੀਂ, ਔ ਅਕਾਸ਼ ਭੀ ਸ਼ੂਨਯ ਹੈ ਯਾਂਤੇ ਯਹ ਅਕਾਸ਼ ਕਾ ਭਾਗ ਹੈ।

ਨਾੜੀ-ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਵਿਖੇ ਤੇਜ ਕਾ ਭਾਗ ਮਿਲਯਾ ਹੈ, ਕਾਹੇ ਤੇ ? ਨਾੜੀ ਸੇ ਤਾਪ ਕੀ ਪਰੀਛਾ ਹੋਵੇ ਹੈ ਔਰ ਤੇਜ ਭੀ ਤਾਪ ਰੂਪ ਹੈ ਯਾਂਤੇ ਯਹ ਤੇਜ ਕਾ ਭਾਗ ਹੈ।"

ਜਲਕੇ ਪਾਂਚ ਤੁਤਵ-

ਰੇਤ (ਬੀਰਜ) ਮਿਤ ਸ੍ਵੇਦ (ਪਸੀਨਾ) ਲਾਲ ਔਰ, ਰੁਧਿਰ (ਖੂਨ) ਧਰੁਵ ਨਾਮ ਨਿਸਚੇ ਕਾ ਹੈ। ਰੇਤ-ਜਲਕਾ ਮੁਖ ਭਾਗ ਹੈ,

---

†ਨਖ ਔਰ ਦੰਦਨ ਕਾ ਹੱਡੀ ਮੇਂ ਅੰਤ੍ਰ ਭਾਵ ਹੈ।

ਕਾਹੇਤੇ ? ਰੇਤ ਸਫੇਦ ਬਰਣ ਹੈ, ਔਰ ਗਰਭ ਕਾ ਹੇਤੂ ਹੈ, ਔਰ ਜਲ ਭੀ ਸਫੇਦ ਬਰਣ ਹੈ ਔਰ ਬ੍ਰਿਛ ਕਾ ਹੇਤੂ ਹੈ ਯਾਂਤੇ ਯਹ ਜਲ ਕਾ ਮੁਖ ਭਾਗ ਹੈ। ਪਿਤ-ਜਲ ਵਿਖੇ ਤੇਜ ਕਾ ਭਾਗ ਮਿਲਯਾ ਹੈ ਕਾਹੇ ਤੇ ? ਪਿਤ ਗਰਮ ਹੈ ਔਰ ਤੇਜ ਭੀ ਗਰਮ ਹੈ ਯਾਂਤੇ ਯਹ ਤੇਜ ਕਾ ਭਾਗ ਹੈ। ਸੁਵੇਦ ਜਲ ਵਿਖੇ ਵਾਯੂ ਕਾ ਭਾਗ ਮਿਲਜਾ ਹੈ ਕਾਹੇ ਤੇ ? ਪਸੀਨਾ ਸ਼ਰਮ ਕਰਨੇ ਸੇ ਹੋਵੇ ਹੈ ਔ ਵਾਯੂ ਭੀ ਪੰਖਾ ਆਦਕ ਸੇ ਸ਼ਰਮ ਕਰਨੇ ਸੇ ਹੋਵੇ ਹੈ ਯਾਂਤੇ ਯਹ ਵਾਯੂ ਕਾ ਭਾਗ ਹੈ। ਲਾਲ ਜਲ ਵਿਖੇ ਅਕਾਸ਼ ਕਾ ਭਾਗ ਮਿਲਜਾ ਹੈ ਕਾਹੇ ਤੇ ? ਲਾਲ ਊਚਾ ਨੀਚਾ ਹੋਵੇ ਔਰ ਅਕਾਸ਼ ਭੀ ਊਚਾ ਨੀਚਾ ਹੋਵੇ ਹੈ ਯਾਂਤੇ ਯਹ ਅਕਾਸ਼ ਕਾ ਭਾਗ ਹੈ। ਰੁਧਿਰ-ਜਲ ਵਿਖੇ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਕਾ ਭਾਗ ਮਿਲਿਆ ਹੈ, ਕਾਹੇ ਤੇ ? ਰੁਧਿਰ ਰਕਤ ਬਰਣ ਹੈ, ਔ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਭੀ ਕਹੀਂ ਕੁ ਰਕਤ ਹੈ ਯਾਂਤੇ ਯਹ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਕਾ ਭਾਗ ਹੈ।

ਅਗਨੀ ਕੇ ਪਾਂਚ ਤਤਵ–

ਭੂਖ, ਪਜਾਸ, ਮੁਖ ਕੀ ਪ੍ਰਭਾ ਅਰਥਾਤ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਨੀਂਦ ਔਰ ਆਲਸੰਜ। ਭੂਖ-ਤੇਜਕਾ ਮੁਖ ਭਾਗ ਹੈ ਕਾਹੇ ਤੇ ? ਭੂਖ ਲਗੇ ਤਬ ਜੋ ਖਾਵੇ ਸੋ ਭਸਮ ਹੋਵੇ ਹੈ ਔ ਅਗਨੀ ਵਿਖੇ ਭੀ ਜੋ ਡਾਰੇ ਸੋ ਭਸਮ ਹੋਵੇ ਹੈ ਯਾਤੇ ਯਹ ਤੇਜ ਕਾ ਮੁਖ ਭਾਗ ਹੈ। ਪਜਾਸ-ਤੇਜ ਵਿਖੇ ਆਯੂ ਕਾ ਭਾਗ ਮਿਲਿਆ ਹੈ ਕਾਹੇ ਤੇ ? ਪਿਆਸ ਕੰਠ ਕੂ ਸਕਾਵੇ ਹੈ ਔ ਭੀ ਗੀਲੇ ਬਸਤ੍ਰ ਆਦਿਕ ਨੂੰ ਕੂ ਸੁਕਾਵੇ ਹੈ ਯਾਂਤੇ ਯਹ ਵਾਯੂ ਕਾ ਭਾਗ ਹੈ। ਕ੍ਰਾਂਤੀ-ਤੇਜ ਵਿਖੇ ਜਲ ਕਾ ਭਾਗ ਮਿਲਿਆ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਮੁਖ ਦਾ ਰੂਪ ਸੇ ਘਟੇ ਹੈ ਔ ਜਲ ਭੀ ਧੂਪ ਸੇ ਘਟੇ ਹੈ, ਯਹ ਇਸ ਕਾ ਭਾਗ ਹੈ। ਨੀਂਦ-ਤੇਜ ਵਿਖੇ ਅਕਾਸ਼ ਕਾ ਭਾਗ

ਮਿਲਿਆ ਹੈ ਕਾਹੇ ਤੇ ? ਨਿੰਦ੍ਰਾ ਆਵੇ ਤਬ ਸਰੀਰ ਸੂਨਯ ਹੋਵੇ ਹੈ । ਔ ਅਕਾਸ਼ ਭੀ ਸੂੰਨਤਾ ਵਾਲਾ ਹੈ ਯਾਤੇ ਯਹ ਅਕਾਸ਼ ਕਾ ਭਾਗ ਹੈ । ਆਲਸਯ ਤੇਜ ਵਿਖੇ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਕਾ ਭਾਗ ਮਿਲਿਆ ਹੈ ਕਾਹੇ ਤੇ ? ਆਲਸ ਆਵੈ ਤਬ ਸਰੀਰ ਜੜ ਹੋਇ ਜਾਵੈ ਹੈ ਔ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਭੀ ਜੜ ਸ੍ਵਭਾਵ ਵਾਲੀ ਹੈ ਯਾਤੇ ਯੇ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਕਾ ਭਾਗ ਹੈ ।

ਪਵਨ ਕੇ ਪਾਂਚ ਤੱਤ੍ਵ—

ਧਾਵਨ, ਕੂਦਨ, ਚਲਨ, ਸੰਕੋਚਨ, ਔਰ ਪਸਰਨ, ਤਿਨ ਮੈ ਸੇ। ਧਾਵਨਾ-ਵਾਯੂ ਕਾ ਮੁਖ ਭਾਗ ਹੈ ਕਾਹ ਤੇ ? ਧਾਵਨ ਨਾਮ ਦੌੜਨੇ ਕਾ ਹੈ ਔ ਵਾਯੂ ਦੌੜਤਾ ਹੈ ਯਾਤੇ ਯਹ ਵਾਯੂ ਕਾ ਭਾਗ ਹੈ। ਕੂਦਨਾ-ਵਾਯੂ ਵਿਖੇ ਤੇਜ ਕਾ ਭਾਗ ਮਿਲਿਆ ਹੈ ਕਾਹੇ ਤੇ ? ਕੂਦਨਾ ਨਾਮ ਉਛਲਨੇ ਕਾ ਹੈ ਸੋ ਸਰੀਰ ਕੇ ਅੰਗ ਭੀ ਉਛਲਤੇ ਹੈਂ ਔ ਤੇਜ ਭੀ ਉਛਲੇ ਔਰ ਝਪਟੇ ਮਾਰੇ ਹੈ ਯਾਂਤੇ ਯਹ ਤੇਜਕਾ ਭਾਗ ਹੈ। ਚਲਨ-ਵਾਯੂ ਵਿਖੇ ਜਲ ਕਾ ਭਾਗ ਮਿਲਿਆ ਹੈ ਕਾਹੇ ਤੇ ? ਚਲਨ ਨਾਮ ਚਲਨ ਕਾ ਹੈ ਔ ਜਲ ਭੀ ਚਲਤਾ ਹੈ ਯਾਂਤੇ ਯਹ ਜਲ ਕਾ ਭਾਗ ਹੈ। ਸੰਕੋਚਨ ਵਾਯੂ ਵਿਖੇ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਕਾ ਭਾਗ ਮਿਲਿਆ ਹੈ ਕਾਹੇ ਤੇ ? ਸੰਕੋਚਨ ਨਾਮ ਸਿਕੁੜ ਜਾਨੇ ਕਾ ਹੈ ਔਰ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਭੀ ਸੰਕੋਚਕੂ ਪਾਈ ਹੂਈ ਹੈ ਯਾਂਤੇ ਯਹ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਕਾ ਭਾਗ ਹੈ। ਪਸਰਨ ਵਾਯੂ ਵਿਖੇ ਅਕਾਸ ਕਾ ਭਾਗ ਮਿਲਿਆ ਹੈ ਕਾਹੇ ਤੇ ? ਪਰਸਨ ਨਾਮ ਪਸਰਨੇ ਕਾ ਹੈ ਔ ਅਕਾਸ਼ ਭੀ ਪਸਰਿਆ ਹੂਆ ਹੈ ਯਾਂਤੇ ਯਹ ਅਕਾਸ਼ ਕਾ ਭਾਗ ਹੈ।

ਅਕਾਸ਼ ਕੇ ਪਾਂਚ ਤਤਵ

ਸ਼ਿਰ, ਕੰਠ, ਉਦਰ, ਹ੍ਰਿਦਯ, ਔਰ ਕਮਰ ਯਹ ਪਾਂਚ ਵਿਦ

ਨਾਮ ਜਾਣੋ। ਤਿਨਮੇਂ ਸੇ ਸਿਰੋ ਦੇਸ਼ ਗਤ ਅਕਾਸ਼ ਅਕਾਸ਼ ਕਾ ਮੁਖ ਭਾਗ ਹੈ ਅਨਾਹਦ ਸ਼ਬਦ ਕਾ ਆਸਰਾ ਹੋਣੇ ਤੇ। ਕੰਠ-ਦੇਸ਼ ਗਤ ਅਕਾਸ਼ ਵਾਯੂ ਕਾ ਭਾਗ ਹੈ ਸਵਾਸ ਪਰ ਸਵਾਸਕਾ ਆਸ਼ਰਮ ਹੋਨੇ ਤੇ ਹ੍ਰਿਦਯ ਦੇਸ਼ ਗਤ ਅਕਾਸ਼ ਤੇਜ ਕਾ ਭਾਗ ਹੈ ਪਿੱਤ ਕਾ ਆਸ਼੍ਰਯ ਹੋਨੇ ਤੇ। ਉਦਰ ਦੇਸ਼ ਗਤ ਅਕਾਸ਼ ਜਲ ਕਾ ਭਾਗ ਹੈ ਪਾਨ ਕੀਏ ਜਲਕਾ ਆਸ਼੍ਰਯ ਹੋਨੇ ਤੇ ਕਟਿਦੇਸ਼ ਗਤ ਅਕਾਸ਼ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਕਾ ਭਾਗ ਹੈ ਗੰਧਕਾ ਆਸ਼ਰਯ ਹੋਨੇ ਤੇ। ਇਸ ਰੀਤ ਸੇ ਕਾਮ ਕਰੋਧਾਇਕ ਸਥੂਲ ਦੇਹ ਕੇ ਤਤਵ ਨਹੀਂ ਕਿੰਤੂ ਲਿੰਗ ਦੇਹ ਕੇ ਧਰਮ ਹੈਂ ਔ ਆਨਯ ਗ੍ਰੰਥਨ ਕੀ ਰੀਤਿ ਸੇ ਤੌ ਕਾਮਾਦਿਕ ਲਿੰਗ ਦੇਹ ਕੇ ਮੁਖ ਧਰਮ ਹੈਂ ਔ ਸਥੂਲ ਦੇਹ ਵਿਖੇ ਘਟਮੇਂ ਜਲ ਕੀ ਸੀਤਲਤਾ ਕੇ ਆਵੇਸ਼ ਕੀ ਨਯਾਈਂ ਇਨਕਾ ਆਵੇਸ਼ ਹੋਵੇ ਹੈ ਯਾਂਤੇ ਸਥੂਲ ਦੇਹਕੇ ਭੀ ਗੌਣ ਧਰਮ ਕਹੀਏ ਹੈਂ। ਔਰ ਕਈ ਕੁ ਗ੍ਰੰਥਨ ਵਿਖੇ *ਕਾਮ ਕਰੋਧ ਸ਼ੋਕ ‡ਮੋਹ ਔ ਭਯ ਯਹ ਅਕਾਸ਼ ਕੇ ਪਾਂਚ ਤਤਵ ਕਹੇ ਹੈਂ ਤਿਨ ਮੇਂ।

†ਕਾਮ-ਅਕਾਸ਼ ਵਿਖੇ ਵਾਯੂ ਕਾ ਭਾਗ ਮਿਲਿਆ ਹੈ ਕਾਹੇ ਤੇ? ਕਾਮਨਾ ਰੂਪ ਬ੍ਰਿਤੀ ਚੰਚਲ ਹੈ ਔ ਵਾਯੂ ਭੀ ਚੰਚਲ ਹੈ ਯਾਤੇ ਯਹ ਵਾਯੂ ਕਾ ਭਾਗ ਹੈ।

---

*ਕੋਈ ਭੀ ਭੋਗ ਕੀ ਇਛਾ ਕਾਮ ਕਹੀਏ ਹੈ।

‡ਅਹੰਤਾ ਮਮਤਾ ਰੂਪ ਬੁਧਿ ਸੋ ਮੋਹ ਕਹੀਏ ਹੈ।

†ਪਿਤਾਕੇ ਤੁਲ ਪੁਤ੍ਰ ਕੀ ਨਜਾਈਂ ਕਾਮ ਵਾਯੂ ਕੇ ਤੁਲ ਹੈ ਯਾਂਤੇ ਯਹ ਵਾਯੂਕਾ ਭਾਗ ਹੈ ਐਸੇ ਅਨਤਵਨ ਵਿਖੇ ਵੀ ਜਾਨ ਲੇਨਾ

ਕ੍ਰੋਧ-ਅਕਾਸ਼ ਵਿਖੇ ਤੇਜਕਾ ਭਾਗ ਮਿਲਿਆ ਹੈ ਕਾਹੇ ਤੇ ? ਕ੍ਰੋਧ ਆਵਤਾ ਹੈ ਤਬ ਸਰੀਰ ਤਪਾਇ ਮਾਨ ਹੋਤਾ ਹੈ ਔ ਤੇਜ ਭੀ ਤਪਾਇਮਾਨ ਹੈ ਯਾਂਤੇ ਯਹ ਤੇਜ ਕਾ ਭਾਗ ਹੈ।

*ਸ਼ੋਕ-ਅਕਾਸ਼ ਕਾ ਮੁਖ ਭਾਗਹੈ ਕਾਹੇ ਤੇ ਸ਼ੋਕ ਉਤਪਨ ਹੋਵੇ ਤਬ ਸਰੀਰ ਸੂਨਯ ਜੈਸਾ ਹੋਵੇ ਹੈ ਔ ਅਕਾਸ਼ ਭੀ ਸੂਨਯ ਜੈਸਾ ਹੈ ਯਾਂਤੇ ਯਹ ਅਕਾਸ਼ ਕਾ ਮੁਖ ਭਾਗ ਹੈ।

ਮੋਹ-ਅਕਾਸ਼ ਵਿਖੇ ਜਲ ਕਾ ਭਾਗ ਮਿਲਿਆ ਹੈ ਕਾਹੇ ਤੇ ਮੋਹ ਪੁਤ੍ਰ ਆਦਿਕ ਵਿਖੇ ਪਰਸਤਾ ਹੈ, ਔ ਜਲਕਾ ਬਿੰਦੂ ਭੀ ਪਰਸਤਾ ਹੈ, ਯਾਂਤੇ ਯਹ ਜਲ ਕਾ ਭਾਗ ਹੈ।

ਭਯ-ਅਕਾਸ਼ ਵਿਖੇ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਭਾਗ ਮਿਲਿਆ ਹੈ ਕਾਹੇ ਤੇ ਭਯ ਹੋਵੇ ਤਬ ਸਰੀਰ ਜੜ ਅਕ੍ਰਿਯ) ਹੋਇਕੇ ਰਹਿਤਾ ਹੈ ਔ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਭੀ ਜੜਤਾ ਸਵਭਾਵ ਵਾਲੀ ਹੈ, ਯਾਂਤੇ ਯਹ ਪਿਰਥਵੀ ਕਾ ਭਾਗ ਹੈ।

ਇਸ ਪਰਕਾਰ ਪੰਚ ਭੂਤੋਂ ਕਾ ਪੰਚੀ ਕਰਣ ਕਰਕੇ ਪਚੀਸ

---

*ਯਦਯਪਿਵਾਯੂ ਆਦਿਕ ਭੂਤਨ ਕੇ ਭਾਗਨ ਵਿਖੇਭੀ ਅਕਾਸ਼ ਕੇ ਅੰਨ ਚਾਰ ਭਾਗਨ ਮੇਂ ਸੇ ਏਕ ਏਕ ਭਾਗ ਮਿਲਿਆ ਹੈ ਸੋ ਅਕਾਸ਼ ਕਾ ਮੁਖ ਭਾਗ ਨਹੀਂ ਕਹੀਏ ਹੈ ਤਥਾਪਿ ਸ਼ੋਕ ਔਰ ਅਕਾਸ਼ ਕੀ ਅਤਿਸ਼ਯ ਤੁਲਤਾ ਹੈ ਯਾਂਤੇ ਸ਼ੋਕ ਅਕਾਸ਼ਕਾ ਮੁਖਭਾਗ ਹੈ ਕਹੀ ਕ੍ਰ ਲੋਭ ਬੀ ਅਕਾਸ਼ ਕੀ ਨਯਾਈਂ ਪਦਾਰਥ ਕੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰ ਅਪੂਰਣ ਹੋਨੇ ਤੇ ਅਕਾਸ਼ ਕਾ ਮੁਖ ਭਾਗ ਕਹਾ ਹੈ, ਇਸ ਰੀਤੀ ਸੇ ਅੰਨਭੂਤਨ ਵਿਖੇ ਭੀ ਜਾਣ ਲੇਣਾ।

ਤਤਵ ਕੀਏ ਯਹ ਸੁਖਦੇਵ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ॥੭੩॥

ਦੋਹਰਾ

ਏਕ ਏਕ ਕੇ ਪੰਚ ਕਰ, ਪਾਂਚਨ ਕੇ ਪੰਚ॥
ਕੌਨਤਤਵ ਕੌਨੈ ਮਿਲਯੋ, ਸੁਨੋ ਚਿੱਤ ਦੈਬੀਸ॥੭੪॥

ਟੀਕਾ-ਏਕ ਏਕ ਤਤਵ ਕੇ ਪਾਂਚ ੨ ਕੀਏ ਔਰ ਪਾਂਚਨ ਕੇ ਪਚੀਸ ਤਤਵ ਕੀਏ। ਕੌਨ ਤਤਵ ਕਿਸਮੇਂ ਮਿਲਾ ਯੇਹ ਚਿਤ ਦੇ ਕਰ ਅਬ ਬੀਸੇਂ ਕਾ ਸੁਨੋਂ ॥੭੪॥

ਤਤਵਨ ਕੇ ਬਾਂਟਬੇ- ਦੋਹਰਾ

ਹਾਡ,ਮੁਖ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਕਹੀ, ਮਾਸਨੀਰ ਨਸ ਤੇਜ॥
ਤੁਵਚਾ ਭੁਵਨ ਮਿਲਤੇ ਭਏ, ਰੋਮ ਅਕਾਸ਼ ਕਹੇਜ॥

ਟੀਕਾ-ਹਾਡ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਕੇ ਮੁਖ ਹੈ ਮਾਸ ਜਲ ਨਾੜੀਆਂ ਅਗਨਿ ਸੇ ਤਵਚਾ ਪਵਨ ਰੋਮ ਅਕਾਸ਼ ਸੇ ਮਿਲਤੇ ਭਏ ਕਹੇ ਹੈਂ ॥੭੫॥

ਬੀਰਜ ਮੁਖ ਜਲ ਜਾਨਿਯੇ,ਪਿਤ ਤੇਜ ਮਿਲ ਹੋਇ॥
ਸਵੇਦ ਪਵਨ,ਭੂ ਰੁਧਿਰ ਮਿਲ,ਲਾਰ ਗਗਨਮਿਲ ਜੋਇ ॥੭੬॥

ਟੀਕਾ-ਬੀਰਜ-ਜਲਕੇ ਮੁਖ ਹੈ ਪਿੱਤ ਤੇਜਸੇ ਸਵੇਦ ਪਵਨ ਸੇ ਰੁਧਿਰ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਸੇ ਲਾਲਾਂ ਅਕਾਸ਼ ਸੇ ਮਿਲਤ ਹੂਏ ਦੇਖੀਏ ।੭੬

ਛੁਧਾ ਪ੍ਰਥਮ ਤੇਜਹਿ ਰਹਜ, ਪਜਾਸਪਵਨ ਤੇ ਜਾਨ
ਸੁਖਮਾਂ ਜਲ, ਆਲਸਜ ਅਵਨਿ, ਨੀਂਦ ਅਕਾ

ਵਖਾਨ ॥੭੭॥

ਟੀਕਾ--ਛੁਧਾ ਅਗਨਿ ਕੇ ਮੁਖ ਹੈ ਪਿਆਸ ਪਵਨ ਸੇ ਸੁਖਮ' ਜ ਸੋਭਾ ਹੈ ਜੋ ਜਲ ਸੇ ਆਲਸਯ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਨੀਂਦ ਅਕਾਸ਼ ਸੇ ਕਹੀ ਹੈ ।

ਧਾਵਨ ਮੁਖ ਸਮੀਰ ਹੈ, ਗਗਨ ਪਸਾਰਨ ਮਾਂਹਿ।
ਕੂਦਸ ਤੇਜ, ਸੰਕੋਚ ਭੁਵ, ਚਲਨ, ਨੀਰ ਬਿਨ ਨਾਂਹਿ।

ਟੀਕਾ--ਧਾਵਨ - ਪਵਨ ਕੇ ਮੁਖ ਪਸਰਨਾ ਅਕਾਸ਼ ਸੇ ਕੂਦਨਾ ਤੇਜ ਸੇ ਸੰਕੋਚਰਨਾ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਸੇ ਚਲਨਾ ਜਲ ਸੇ ਮਿਲਾ ਦੀਆ ॥੭੮॥

ਸਿਰ ਅਕਾਸ਼ ਜੋ, ਸਬਦ ਮੈਂ, ਕੰਠ ਵਾਯੁ, ਹਿਯ ਤੇਜ॥
ਉਦਰ ਨੀਰ ਯੁਤ ਜਾਨਿਯੇ, ਕਵਿ ਭੁਵ ਗੰਧ ਕਹੇਜ॥

ਟੀਕਾ--ਸਿਰ ਅਕਾਸ਼ ਕੇ ਮੁੱਖ ਹੈ ਜੋ ਸ਼ਬਦ ਰੂਪ ਹੈ ਕੰਠ ਵਾਯੂ ਸੇ ਹਿਰਦਾ ਤੇਜ ਸੇ ਉਦਰ ਜਲ ਸੇ ਕਟਿ (ਕਮਰ) ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਸੇ ਜਿਸ ਮੇਂ ਗੰਧ ਕਹੀਏ ਹੈ ॥੭੯॥

ਦੋਹਰਾ

ਭੂਮ ਅਸਥਿ, ਜਲ ਰੇਤ, ਅਰੁ ਤੇਜ ਭੂਖ ਪਹਿਚਾਨ॥
ਧਾਵਨ ਪਵਨ, ਅਕਾਸ਼ ਸਿਰ, ਪਾਂਚ ਨਿਖਾਲਸ ਜਾਨ।

ਟੀਕਾ--ਯੇਹ ਪਾਂਚ ਨਿਖਾਲਸ ਅਰਥਾਤ ਬਾਂਟੇ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਸੋ ਅਸਥਿ ਰੂਪ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਰੇਤ ਰੂਪ ਜਲ, ਭੂਖ ਰੂਪ ਅਗਨਿ ਧਾਵਨ ਰੂਪ ਪਵਨ, ਸਿਰ ਰੂਪ ਅਕਾਸ਼ ਜਾਨੀਏ ॥੮੦॥

ਦੋਹਰਾ

ਪਾਂਚ ਅੰਸ ਏ ਰਾਖ ਕੈ, ਬੀਸ ਬਾਂਟ ਯੌ ਲੀਨ।
ਜਯੋਂ ਨਰ ਪਗੀਆ ਪਰਸਪਰ, ਬਦਲਤ ਸੁਨੋ ਪਰਬੀਨ ॥੯੧॥

ਟੀਕਾ--ਯਹ ਪਾਂਚ ਅੰਸ ਰਾਖ ਕੇ ਔਰ ਬੀਸ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸੇ ਬਾਂਟ ਲੀਏ ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪੁਰਸ਼ ਆਪੇ ਅਪਨੀ ਪਗੜੀ ਬਦਲ ਲੇਤੇ ਹੈਂ ਅਰਥਾਤ ਆਪਨੀ ਉਸ ਕੋ ਦੇਵੇ ਔਰ ਉਸ ਕੀ ਆਪ ਲੇਵੇ ਹ ਚਤੁਰੋ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸੁਨੋ ॥੯੧॥

ਦੋਹਰਾ

ਯਹ ਸਭ ਪੰਚੀ ਕਰਨ ਕੋ, ਤੋਸੋਂ ਕਹਯੋ ਵ੍ਰਿਚਾਰ ॥
ਸਥੂਲਦੇਹ ਧਰ ਜੀਵ ਯਹ, ਕਰਤ ਭੋਗ*ਸੰਸਾਰ॥

ਟੀਕਾ--ਗੁਰ ਕਹਤੇ ਹੈਂ ਕਿ ਹੇ ਸਿੱਖ ! ਯਹ ਸਭ †ਪੰਚਕ੍ਰਿਨ ਕਾ ਤੇਰੇ ਪ੍ਰਤਿ ਵਿਚਾਰ ਕਹਾ ਹੈ ਕਿ ਸਥੂਲ ਦੇਹ ਕੋ ਧਾਰ ਕੇ ਜੀਵ ਯਹ ਬਿਸਤਾਰ ਪੂਰਬਕ ਭੋਗੋਂ ਕੇ ਕਰਤਾ ਹੈ ॥੯੨॥

ਦੋਹਰਾ

ਤੀਨ ਦੇਹ ਤੋਸੋਂ ਕਹੀ, ਕਾਰਨ ਸੂਖਸਮ ਥੂਲ ॥
ਪੰਚ ਕੋਸ ਕੇ ਭੇਦ ਪੁਨ, ਤਾਂਹੀ ਮਾਂਝ ਸਮੂਲ॥੯੩॥

ਟੀਕਾ--ਹੇ ਸਿਖ ! ਤੀਨ ਦੇਹਾਂ ਤੇਰੇ ਕੋ ਕਹੀਆਂ, ਕਾਰਨ,

* ਪਾਠਾਤ੍ਰ (ਬਿਸਤਾਰ)

ਸੂਖਸਮ ਔਰ ਸਥੂਲ ਪਾਚ ਕੋਸਨ ਕੇ ਭੇਦ ਪੁਨਾ ਤਿਸੀ ਤੀਨ ਦੇਹੋਂ ਮੇ ਸਹਤ ਮੂਲ (ਕਾਰਣ) ਅਗਜਾਨ ਕੇ ਹੈਂ, ਸੋਭੀ ਜਾਨ ਲੇਂ ॥੯੩॥

ਅਬ ਪਾਂਚ ਕੋਸ–ਕਬਿੱਤ

ਅਨਜ ਮਯ ਸਥੂਲ ਜਾਨ, ਪ੍ਰਾਨ ਪ੍ਰਾਨ ਮਯ ਮਾਨ, ਪਾਂਚ ਕਰਮੇਂਦ੍ਰੀ ਅਰ ਮਨ ਮਨੋ ਮਯ ਹੈ। ਪਾਂਚ ਗਜਾਨ ਇੰਦ੍ਰਯ ਅਰ ਬੁਧ ਹੈ ਵਿਗਜਾਨ ਮਯ, ਕਾਰਨ ਅਵਿੱਦਜਾ ਸੋ ਤੋ ਆਨਦਮੈ ਲਯੋਹੈ। ਤੀਨ ਦੇਹ ਮਾਂਝ, ਪਾਂਚ ਕੋਸ਼, ਸੁਖ ਦੇਵ ਕਹ, ਨੀਕੇ ਕੇ ਵਿਚਾਰ ਦੇਖ ਭਰਮ ਹੀ ਕੋ ਭਯ ਹੈ। ਕੋਸ਼ ਹੈ ਨਾ ਕੋਊ, ਔਰ ਦੇਹਹੈ ਨਾ ਸੋਊ, ਏਕ ਆਤਮਾਂ ਕੋ ਜੋਊ, ਤਾਂਤੇ ਆਨਦ ਕੋ †ਦਯ ਹੈ ॥੯੪॥

ਟੀਕਾ--ਅਬ ਪਾਂਚ ਕੋਸ਼ ਕਹਿਤੇ ਹੈ, ਅਨੁਯ ਮਜ ਕੋਸ਼ ਯਹ ਸਥੂਲ ਦੇਹ ਹੈ, ਪਾਂਚੇ ਪ੍ਰਾਨ ਯਹ ਪ੍ਰਾਣ ਮਯ ਕੋਸ਼ ਹੈ, ਪਾਂਚ

---

੦ ਪ੍ਰਥਮ ਅਪੰਚੀ ਕ੍ਰਿਤ ਪੰਚ ਮਹਾਂ ਭੂਤ ਥੇ ਤਿਨਕਾ ਈਸ਼ਵਰ ਕੀ ਇਛਾ ਸੇ ਸਥੂਲ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਵਾਰਾ ਜੀਵਨ ਕੇ ਭੋਗ ਅਰਥ ਪਰਸਪਰ ਮਿਲਾਪ ਰੂਪੀ ਪੰਚੀ ਕਰਨ ਭਯਾ ਹੈ ਯਹ ਜਾਂਨਨਾ ॥

† ਦਯ ਨਾਮ ਅਨੰਦ ਕੋ ਦੇਨੇ ਵਾਲਾ ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ "ਰਯ" ਭੀ ਹੋਤਾ ਹੈ ਇਨ ਕਾ ਰੂਪ ਅਰਥ ਜਾਨਨਾ ।

ਕਰਮ ਇੰਦਰਯ ਔਰ ਮਨ ਯਹ ਮਨੋ ਮਯ ਕੋਸ਼ ਹੈ, ਪਾਂਚ ਗਯਾਨ ਇੰਦ੍ਰਯ ਔਰ ਬੁਧ ਯਹ ਵਿਗਯਾਨ ਮਯ ਕੋਸ਼ ਹੈ, ਕਾਰਨ ਸਰੀਰ ਜੋ ਅਵਿਦਿਆ ਹੈ ਸੋ ਆਨੰਦ ਮਯ ਕੋਸ਼ ਹੈ, ਯਹ ਤੀਨ ਦੇਹੋਂ ਮੇਂ ਪਾਂਚ ਕੋਸ਼ ਕਵਿ ਰਹਿਤੇ ਹੈਂ ਕਿ ਭਲੀ ਪਰਕਾਰ ਸੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਦੇਖੋ ਤੋ ਭਰਮ ਕਰ ਕੇ ਹੀ ੦ਭਯ ਪਰਤੀਤ ਹੋਵੇ ਹੈਂ, ਵਿਚਾਰ ਸੇ ਦੇਖੀਏ ਤੋ ਕੋਸ਼ ਕੋਈ ਬੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਔ ਦੇਹ ਨਾਸ਼ਵੰਤ ਹੈ, ਤਾਂਤੇ ਏਕ ਆਤਮਾ ਕੋ ਦੇਖਨੇ ਸੇ ਆਨੰਦ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਹੋਤਾ ਹੈ।

ਵਿਸ਼ੇਖਤਾ–ਪ੍ਰਸ਼ਨ - ਕੋਸ਼ ਕਿਸ ਕੋ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ?

ਉਤਰ–ਕੋਸ਼ ਨਾਮ ਤਲਵਾਰ ਕੇ ਮਿਆਨ ਕਾ, ਔ ਧਨ ਕੇ ਭੰਡਾਰ (ਖਜ਼ਾਨੇ) ਕਾ ਔ ਕੋਸ਼ਾਕਾਰ ਨਾਮਕ ਕੀੜੇ ਕੇ ਘਰ ਕਾ ਹੈ, ਤਿਨ ਕੀ ਨਿਆਈਂ ਪੰਚ ਕੋਸ਼ ਆਤਮਾ ਕੂੰ ਢਾਂਪੇ ਹੈ, ਯਾਂਤੇ ਅਨਯ ਮਯ ਆਦਿਕ ਭੀ ਕੋਸ਼ ਕਹਾਵੇ ਹੈਂ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ–ਅਨਯ ਮੈ ਕੋਸ਼ ਕਿਸ ਕੋ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ?

ਉਤਰ–ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਨੇ ਜੋ ਖਾਇਆ ਅੰਨ, ਤਿਸ ਸੇ ਉਤਪੰਨ ਜੋ ਹੂਆ *ਰਜ, ‡ਬੀਰਜ, ਤਿਸ ਕਰ ਕੇ ਜੋ ਮਾਤਾ ਕੇ ਉਦਰ ਸੇ ਉਤਪਤਿ ਹੋਤਾ ਹੈ, ਫੇਰ ਜਨਮ ਕੇ ਪੀਛੇ ਦੂਧ ਆਦਿਕ ਅੰਨ ਕਰ ਕੇ ਜੋ ਬ੍ਰਿਧਿ ਕੋ ਪਾਵਤਾ ਹੈ, ਪੁਨਾ ਮਰਣ ਕੇ ਪੀਛੇ ਅੰਨਮਯ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਵਿਖੇ ਲੀਨ ਹੋਤਾ ਹੈ, ਐਸਾ ਜੋ ਸਥੂਲ ਦੇਹ ਸੇ ਅਨਯ ਮੈ ਕੋਸ਼ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ–ਅਨਯ ਮਯ ਕੋਸ਼ ਕੈਸਾ ਹੈ ? ਉਤ੍ਰ–ਸੁਖ ਦੁਖ ਕੇ ਅਨੁਭਵ ਰੂਪ ਭੋਗ ਕਾ ਸਥਾਨ ਹੈ। ਪ੍ਰਸ਼ਨ–ਅਨਯ

---

੦ ਭਯ ਜਨਮ ਮਰਨ ਕਾ ਜਾਨਨਾ।

* ਮਾਤਾ ਕੇ। ‡ ਪਿਤਾ ਕੇ।

ਮਜ ਕੋਸ਼ ਤੇ ਮੈਂ ਨਜਾਰਾ ਹੂੰ ਯਹ ਕੈਸੇ ਜਾਨਨਾ ? ਉਤ੍ਰ-ਜਨਮ ਤੇ ਪ੍ਰਥਮ ਔ ਮਰਨ ਤੇ ਪੀਛੇ ਅਨੰਜ ਮਯ ਕੋਸ਼ (ਸਥੂਲ ਸ਼ਰੀਰ) ਕਾ ਅਭਾਵ ਹੈ, ਇਸ ਸੇ ਯਹ ਉਤਪਤਿ ਨਾਸ਼ਵਾਨ ਹੋਨੇ ਸੇ ਘਟ ਕੀ ਨਿਆਈਂ ਕਾਰਯ ਹੈ, ਔ ਮੈ ਸਦਾ †ਭਾਵ ਰੂਪ ਹੂੰ, ਤਾਤੇ ਉਤਪਤਿ ਨਾਸ ਹੋਨੇ ਤੇ ਇਸ ਤੇ ਵਿਲੱਖਣ ਹੂੰ, ਯਾਂਤੇ ਯਹ ਅਨਯ ਮਯ ਕੋਸ਼ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਔ ਮੇਰਾ ਨਹੀਂ, ਯਹ ਸਥੂਲ ਦੇਹ ਰੂਪ ਹੈ, ਮੈਂ ਇਸ ਕਾ ਜਾਨਨੇ ਹਾਰਾ ਆਤਮਾ ਇਸਤੇ ਨਿਆਰਾ ਹੂੰ, ਇਸ ਰੀਤੀ ਸੇ ਅਨਯ ਮਯ ਕੋਸ਼ਤੇ ਮੈਂ ਨਿਆਰਾ ਹੂੰ ਯਹ ਜਾਨਨਾ ।੧। ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਪ੍ਰਾਣ ਮਯ ਕੋਸ਼ ਕਯਾ ਹੈ ? ਉਤਰ-ਵਾਕੰਜ, ‡ਪਾਣਿ, ਪਾਦ, *ਉਪਸਥ, ਔ ਗੁਦਾ, ਯਹ ਪਾਂਚ ਕਰਮ ਇੰਦ੍ਰਜ ਹੈਂ, ਪ੍ਰਾਣ, ਅਪਾਨ, ਸਮਾਨ, ਉਦਾਨ, ਔ ਬਯਾਨ, ਯਹ ਪਾਂਚ ਪ੍ਰਾਣ ਹੈਂ । ਪ੍ਰਾਣ ਵਾਯੂ-ਹ੍ਰਿਦਾ ਸਥਾਨ ਵਿਖੇ ਰਹਤਾ ਹੈ, ਔ ਪ੍ਰਤਿਏਕ ਦਿਨ ਰਾਤ ਮੈਂ ੨੧੬੦੦ (ਇੱਕੀ ਹਜ਼ਾਰ ਛੇ ਸੌ) ਸੂਾਸ ਉੱਛਾਸ ਲੈਨੇ ਰੂਪ ਕ੍ਰਿਯਾ ਕੂੰ ਕਰਤਾ ਹੈ । ਅਪਾਨ ਵਾਯੂ-ਗੁਦਾ ਸਥਾਨ ਵਿਖੇ ਰਹਿਤਾ ਹੈ, ਮਲ ਮੂਤ੍ਰ ਕੇ ਉਤ ਸਰਗ ਰੂਪ ਕ੍ਰਿਯਾ ਕੂੰ ਕਰਤਾ ਹੈ । ਸਮਾਨ ਵਾਯੂ-ਨਾਭਿ ਸੁਥਾਨ ਵਿਖੇ ਰਹਤਾ ਹੈ, ਔ ਕੂਪ ਜਲ ਕੂੰ ਬਗੀਚੇ ਵਿਖੇ ਮਾਲੀ ਕੀ ਨਿਆਈ ਭੋਜਨ ਕੀਏ ਅੰਨ ਰਸਕੂੰ ਨਿਰਾਸਕੇ ਨਾੜੀ ਦ੍ਵਾਰਾ ਸਰਬ ਸ਼ਰੀਰ ਵਿਖੇ ਪਹੁੰਚਾਵਨੇ ਰੂਪ ਕ੍ਰਿਯਾਕੂੰ ਕਰਤਾ ਹੈ। ਉਦਾਨਵਾਯੁ-

---

† ਹਈਆ ਰੂਪ ।

‡ ਹਥ ।

* ਮੂਤ੍ਰ ਇੰਦ੍ਰਾ ਉਪਸਥ ਕਹਣੇ ਸੇ ਪੁਰਸ਼ ਇਸਤਰੀ ਦੋਨੋਂ ਕਾ ਜਾਨਾਨੇ ।

ਕੰਠ ਸਥਾਨ ਵਿਖੇ ਰਹਤਾ ਹੈ, ਔ ਖਾਏ ਪੀਏ ਅੰਨ ਜਲ ਕੇ ਵਿਵਾਗ ਕੂੰ ਕਰਤਾ ਹੈ, ਤਥਾ–ਸਵਪਨ, ਹਿਚਕੀ ਆਦਿਕ ਕੇ ਦਿਖਾਵਨੇ ਰੂਪ ਕ੍ਰਿਯਾ ਕੂੰ ਕਰਤਾ ਹੈ। ਬਯਾਨ ਵਾਯੂ - ਸਰਬਾਂਗ ਸਥਾਨ ਵਿਖੇ ਰਹਤਾ ਹੈ, ਔ ਸਰਬ ਅੰਗਨ ਕੀ ਸੰਧਿਨ ਕੇ ਫੇਰਨੇ ਰੂਪ ਕਿਰਯਾ ਕੂੰ ਕਰਤਾ ਹੈ, ਇਸ ਰੀਤਿ ਸੇ ਪਾਂਚ ਪ੍ਰਾਣ ਕੇ ਮੁਖ ਸਥਾਨ ਅਕਿਰਯਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਸ਼ਨ–ਪ੍ਰਾਣਾਦਿਕ ਵਾਯੂ ਸਰੀਰ ਵਿਖੇ ਕਯਾ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ? ਉਤਰ–ਪ੍ਰਾਣਾਦਿਕ ਵਾਯੂ ਸਾਰੇ ਸ਼ਰੀਰ ਵਿਖੇ ਪੂਰਨ ਹੋ ਕੇ ਸਰੀਰ ਕੂੰ ਬਲ ਦੇਤੇ ਹੈਂ, ਔ ਇੰਦ੍ਰਿਨ ਕੂੰ ਆਪਿ ਆਪਨੇ ਕਾਰਯ ਵਿਖੇ ਲਗਾਨ ਰੂਪ ਕਿਰਯਾ ਕੇ ਸਾਧਨ ਹੋਤ ਹੈਂ। ਪ੍ਰਸ਼ਨ–ਪ੍ਰਾਣ ਮਯ ਕੋਸ਼ ਸੇ ਮੈਂ ਨਿਆਰਾ ਹੂੰ ਯਹ ਕੈਸੇ ਜਾਨਨਾ ? ਉਤ੍ਰ–ਨਿੰਦ੍ਰਾ ਵਿਖੇ ਪੁਰਖ ਸੋਯਾ ਹੋਵੈ, ਤਬ ਪ੍ਰਣਜਾਗ ਤਾ ਹੈ, ਤੌ ਭੀ ਕੋਈ ਸਨ ਹੀ ਆਵੈ ਤਿਸਕਾ ਸਨਮਾਨ ਕਰਤਾ ਨਹੀਂ, ਔ ਚੋਰ ਭੂਖਣ ਲੇਜ ਵੈਂ ਤਿਸਕੂੰ ਪਕੜਤਾ ਨਹੀਂ, ਤਾਤੇ ਯਹ ਪ੍ਰਾਣ ਵਾਯੂ ਘਟ ਕੀ ਨਾਈਂ ਜੜ ਹੈ ਔ ਮੈਂ ਚੇਤਨ ਰੂਪ ਇਸ ਸੇ ਵਿਲਖਣ ਹੂੰ, ਯਾਂਤੇ ਯਹ ਪ੍ਰਮਾਣ ਮਯ ਕੋਸ਼ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਔ ਮੇਰਾ ਨਹੀਂ, ਯਹ ਸੂਖਯਮ ਦੇਹ ਰੂਪ ਹੈ, ਮੈਂ ਇਸਕਾ ਜਾਨਨੇ ਹਾਰਾ ਆਤਮਾ ਇਸਤੇ ਨਿਆਰਾ ਹੂੰ,ਇਸ ਰੀਤਿ ਸੇ ਪ੍ਰਾਣ ਮਯ ਕੋਸ਼ ਤੇ ਮੈਂ ਨਿਆਰਾ ਹੂੰ ਯਹ ਜਾਨਨਾ ॥੨॥ ਪ੍ਰਸ਼ਨ–ਮਨੋ ਵਯ ਕੋਸ਼ ਸੋ ਕਿਆ ਹੈ ? ਉਤ੍ਰ– †ਪਾਂਚਗਯਾਨ ਇੰਦਰਯ ਸਹਿਤ *ਮਨ, ਸੋ ਮਨੋ ਮਯ ਕੋਸ਼ ਹੈ।

---

† ਸਰਤ, ਤਵਚਾ, ਚਖਯੂ, ਜਿਹਬਾ, ਔ ਘਰਾਣ, ਯਹ ਪਾਂਚ ਗਿਆਨ ਇੰਦ੍ਰਯ ਹੈ। ਗਿਆਨ ਕੇ ਸਾਧਨ ਇੰਦ੍ਰਯ ਗਿਆਨ ਇੰਦ੍ਰਯ ਕਹਾਵੇ ਹੈਂ।

* ਸੰਕਲਪ ਵਿਕਲਪ ਰੂਪ ਜੋ ਬਿਰਤੀ ਤਾਕੂੰ ਮਨ ਕਹੀਏ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ–ਮਨ ਕੈਸਾ ਹੈ ? ਉਤ੍ਰ–ਦੇਹ ਵਿਖੇ ਅਹੰਤਾ ਔ ਗ੍ਰਹ ਆਦਿਕ ਵਿਖੇ ਮਮਤਾ ਰੂਪ ਅਭਿਮਾਨ ਕੂੰ ਕਰਤਾ ਹੂਆ ਇੰਦ੍ਰਯ ਦਵਾਰਾ ਬਾਹਰ ਗਮਨ ਕਰਤਾ ਹੂਆ ਕਾਰਣ ਰੂਪ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ–ਮਨੋ ਮਯ ਕੋਸ਼ ਤੇ ਮੈਂ ਨਿਆਰਾ ਹੂੰ ਯਹ ਕਿਸ ਰੀਤਿ ਸੇ ਜਾਨਨਾ ?

ਉਤ੍ਰ–ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ, ਆਦਿਕ ਬ੍ਰਿਤਿ ਯੁਕਤ ਹੋਨੇ ਤੇ ਮਨ ਨਿਯਮ ਰਹਿਤ ਸਵਭਾਵ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਤਾਂਤੇ ਬਿਕਾਰੀ ਹੈ, ਔ ਮੈਂ ਸਰਬ ਬਿਰਤਿਨ ਕਾ ਸਾਖੀ ਨਿਰਬਿਕਾਰ ਹੂੰ, ਯਾਂਤੇ ਯਹ ਮਨੋਮਯ ਕੋਸ਼, ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਔ ਮੇਰਾ ਨਹੀਂ ਯਹ ਸੂਖਸਮ ਦੇਹ ਰੂਪ ਹੈ, ਮੈਂ ਇਸ ਕਾ ਜਾਨਨੇ ਹਾਰਾ ਆਤਮਾ ਇਨਤੇ ਨਿਆਰਾ ਹੂੰ, ਇਸ ਰੀਤਿ ਸੇ ਮਨੋ ਮਯ ਕੋਸ਼ਤੇ ਮੈਂ ਨਿਆਰਾ ਹੂੰ ਯਹ ਜਾਨਨਾ ॥ ੩ ॥

ਪ੍ਰਸ਼ਨ--ਵਿਗਆਨ ਮਯ ਕੋਸ਼ ਸੋ ਕਿਆ ਹੈ ?

ਉਤ੍ਰ--ਪਾਂਚ ਗਿਆਨ ਇੰਦਰਯ ਸਹਿਤ ‡ਬੁਧਿ, ਸੋ ਵਿਗਆਨ ਮਯ ਕੋਸ਼ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ–ਬੁਧੀ ਕੈਸੀ ਹੈ ?

ਉਤਰ–ਸੁਖੁਪਤਿ ਵਿਖੇ ਰਿਦਾ ਭਾਸ ਯਕਤ ਬੁਧਿ ਵਲੀਨ ਹੋਵੇ ਹੈ, ਔ ਜਾਗਰਤ ਵਿਖੇ ਨਖ ਕੇ ਅਗ੍ਰ ਭਾਗ ਸੇ ਲੇਕਰ ਸ਼ਿਖਾ ਪ੍ਰਯੰਤ ਸਰੀਰ ਵਿਖੇ ਬਿਆਪਕੇ ਬਰਤਤੀ ਹੂਈ ਕਰਤਾ ਰੂਪ ਹੈ। ਪ੍ਰਸ਼ਨ--ਵਿਗਆਨ ਮਯ ਕੋਸ਼ ਤੇ ਮੈਂ ਨਿਆਰਾ ਹੂੰ ਯਹ ਕੈਸੇ ਜਾਨਨਾ ? ਉਤ੍ਰ--ਬੁਧਿ, ਘਟ ਆਦਿਕ ਕੀ ਨਿਆਈ ਵਿਲਯ ਆਦਿਕ ਅਵਸਥਾ ਵਾਲੀ ਹੋਨੇ ਤੇ ਵਿਨਾਸ਼ੀ ਹੈ, ਔ ਮੈਂ ਵਿਲਯ ਆਦਿਕ ਅਵਸਥਾ ਰਹਿਤ ਹੋਨੇਤੇ ਇਸਤੇ ਵਿਲਖਣ ਅਬਿਨਾਸ਼ੀ ਹੂੰ, ਯਾਤੇ ਯੇਹ ਵਿਗਆਨ ਮਯ ਕੋਸ਼ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਔ ਮੇਰਾ

---

‡ ਨਿਸਚੇ ਰੂਪ ਜੋ ਬਿਰਤੀ ਤਾਂਕੂੰ 'ਬੁਧਿ' ਕਹੀਏ ਹੈ।

ਨਹੀਂ, ਯਹ ਸੂਖਸ਼ਮ ਦੇਹ ਰੂਪ ਹੈ, ਮੈਂ ਇਸ ਕਾ ਜਾਨਨੇ ਹਾਰਾ ਆਤਮਾ ਇਸ ਸੇ ਨਿਆਰਾ ਹੂੰ, ਇਸ ਰੀਤਿ ਸੇ †ਵਿਗਿਆਨ ਮਯ ਕੋਸ਼ ਤੇ ਮੈਂ ਨਿਆਰਾ ਹੂੰ ਯਹ ਜਾਨਨਾ ॥੪॥ ਪ੍ਰਸ਼ਨ--ਆਨੰਦ ਮਯ ਕੋਸ਼ ਸੋ ਕਿਆ ਹੈ ? ਉਤ੍ਰ-ਪੁੰਨ ਕਰਮ ਫਲ ਕੇ ਅਨੁਭਵ ਕਾਲ ਵਿਖੇ ਕਦਾਚਿਤ ਬੁਧਿ ਕੀ ਬਿਰਤਿ ਅੰਤਰ ਮੁਖ ਹੂਈ, ਆਤਮ ਸਵਰੂਪ ਭੂਤ ਆਨੰਦ ਕੇ ਪਰਤਿਬਿੰਬ ਕੂੰ ਭਜਤੀ ਹੈ, ਔ ਜੋ ਪ੍ਰਿਯ ਮੋਦ ਪਰਮੰਦ ਰੂਪ ਕਹੀਏ ਹੈ, ਸੋਈ ਬਿਰਤਿ ਪੁੰਨਯ ਕਰਮ ਫਲ ਕੇ ਭੋਗ ਕੀ ਨਿਬ੍ਰਿਤ ਕੇ ਹੂਏ ਨਿੰਦਰਾ ਰੂਪ ਸੇ ਵਿਲੀਨ ਹੋਵੇ ਹੈ, ਸੋ ਬਿਰਤਿ ਆਨੰਦ ਮਯ ਕੋਸ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ--ਆਨੰਦ ਮਯ ਕੋਸ਼ ਤੇ ਮੈਂ ਨਿਆਰਾ ਹੂੰ ਯਹ ਕਿਸ ਰੀਤਿ ਸੇ ਜਾਨਨਾ ? ਉਤ੍ਰ--ਆਨੰਦ ਮਹਿ ਕੋਸ਼ ਬਾਦਲ ਆਦਿਕ ਪਦਾਰਥਨ ਕੀ ਨਿਆਈਂ ਕਦਾਚਿਤ ਹੋਨੇ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਜਾਤੇ ਖਅਣਕ ਹੈ, ਔ ਮੈ ਸਰਬਦਾ ਸਥਿਤ ਹੋਨੇ ਤੇ ਨਿਤਅ ਹੂੰ. ਜਾਂਤੇ ਇਹ ਆਨੰਦ ਹੈ ਮਹਿ ਕੋਸ਼ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਔ ਮੇਰਾ ਨਹੀਂ, ਯਹ ਕਾਰਣ ਦੇਹ ਰੂਪ ਹੈ, ਮੈਂ ਇਨ ਕਾ ਜਾਨਨੇ ਹਾਰ ਆਤਮਾ ਇਸ ਤੇ ਨਿਆਰਾ ਹੂੰ, ਇਸ

---

† ਜੈਸੇ ਦੀਪਕਾ ਪਰਕਾਸ਼, ਔ ਅਕਾਸ਼ ਅਭਿੰਨ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਵੇ ਹੈ, ਤੌ ਭੀ ਭਿੰਨ ਹੈ, ਔ ਜੈਸੇ ਤਪਤ ਲੋਹ ਵਿਖੇ ਅਗਨਿ ਔ ਲੋਹ ਅਭਿੰਨ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਵੇ ਹੈ, ਤੌ ਭੀ ਭਿੰਨ ਹੈ। ਤੈਸੇ ਅੰਤਹ ਕਰਣ ਔ ਆਤਮਾ ਅਭਿੰਨ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਵੇ ਹੈ ਤੌ ਭੀ ਭਿੰਨ ਹੈ, ਕਾਹੇ ਤੇ ? ਸਖਪਤਿ ਵਿਖੇ ਅੰਤਹ ਕਰਣ ਕੇ ਲਯ ਭਏ ਆਤਮਾ ਕੂੰ ਅਗਿਆਨ ਕਾ ਸਾਖੀ ਹੋਨੇ ਕਰ ਪ੍ਰਤੀਯ ਮਾਣ, ਹੋਣੇ ਤੇਂ।

ਰੀਤਿ ਸੇ ਆਨੰਦ ਮਹਿ ਕੋਸ਼ ਤੇ ਮੈਂ ਨਿਆਰਾ ਹੂੰ, ਯਹ ਜਾਨਨਾ।੫। ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਵਿਦਿਆ ਮਾਨ ਅਨਜਮਹਿ ਆਦਿਕ ਕੋਸ਼, ਜਬਆਤਮਾਨਹੀਂ ਤਬ ਆਤਮਾ ਕੋਨ ਹੈ? ਉਤ੍ਰ-ਬੁਧਿ ਆਦਿਕ ਵਿਖੇ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ ਰੂਪਕਰ ਸਥਿਤ, ਔ ਪ੍ਰੇਯ ਆਦਿਕ ਸ਼ਬਦ ਸੈ ਕਹੀਏ ਹੈਂ, ਐਸਾ ਜੋ ਆਨੰਦ ਮਹ ਕੋਸ਼ ਹੈ, ਤਿਸਕਾ ਬਿੰਬ ਰੂਪ ਕਾਰਣ ਜੋ ਆਨੰਦ ਹੈ, ਸੋ ਨਿਤ ਹੋਨੇ ਤੇ ਆਤਮਾ ਹੈ॥ ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਪਾਂਚ ਕੋਸ਼ ਜੋ ਹੈਂ ਸੋਈ ਅਨੁਭਵ ਵਿਖੇ ਆਵਤਾ ਹੈਂ ਤਿਨਤੈ ਨਿਆਰਾ ਕੋਈ ਆਤਮਾ ਅਨੁਭਵ ਵਿਖੇ ਆਵਤਾ ਨਹੀਂ, ਜਾਂਤੇ ਪਾਂਚ ਕੋਸ਼ ਤੇ ਨਿਆਰਾ ਆਤਮਾ ਹੈ, ਜਿਹ ਨਿਸਚਹਿ ਕੈਸੇ ਹੋਵੈ ? ਉਤ੍ਰ-ਜਦਅਪਿ ਪਾਂਚ ਕੋਸ਼ ਹੀ ਅਨੁਭਵ ਵਿਖੇ ਆਵਤਾ ਹੈਂ, ਇਨਤੈ ਨਿਆਰਾ ਕੋਈ ਆਤਮਾ ਅਨੁਭਵ ਵਿਖੇ ਆਵਰਾ ਨਹੀਂ ਜਿਹ ਬਾਰਤਾ ਸੱਤਯ ਹੈ, ਤਥਾਪਿ ! ਜਿਸ ਅਨੁਭਵ ਜਿਹ ਪਾਂਚ ਕੋਸ਼ ਜਾਨਿਆ ਹੈਂ, ਇਸ ਅਨੁਭਵ ਕੂੰ ਕੌਨ ਨਿਵਾਣ ਕਰੇਗਾ ? ਕੋਈ ਬੀ ਨਿਵਾਰਣ ਕਰ ਸਕੇ ਨਹੀਂ, ਜਾਂਤੇ ਕੋਸ਼ਨ ਕਾ ਅਨੁਭਵ ਰੂਪ ਚੈਤਨਯ ਹੈ, ਸੋ ਪਾਂਚ ਕੋਸ਼ਨ ਤੈਂ ਨਯਾਰਾ ਆਤਮਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਆਤਮਾ ਕੌਨ ਹੈ ? ਉਤ੍ਰ-ਸੱਤ, ਚਿਤ, ਆਨੰਦ, ਆਦਿ ਸ੍ਵਰੂਪ ਹੈ॥੮੪॥ ਵਿਸ਼ੇਖ ਇਤਿ-ਔ ਪ੍ਰਸੰਗ ਮੇਂ ਜਹ ਹੈ।

ਸਿਖਜੋ ਵਾਚ-ਮਰਹਟਾ ਛੰਦ

ਸੰਚਿਤ ਕਰਮਨ ਕੇ ਪਹਿਲੇ ਤੁਮ, ਸਥੂਲ ਦੇਹ ਯਹ ਭਾਖੀ। ਕਰਮਨ ਕੇ ਲੱਛਨ ਸੁਨਬੇ ਕੋ, ਮੇਰੀ ਮਤਿ ਅਭਿਲਾਖੀ॥੮੫॥

ਪ੍ਰਸ਼ਨ–ਹੇ ਗੁਰੋ ! ਸੰਚਿਤ ਕਰਮਨ ਕੇ ਪਹਿਲੇ ਆਪਨੇ ਜਿਹ ਸਥੂਲ ਦੇਹ ਕਹੀ ਹੈ, ਅਬ ਕਰਮਨ ਕੇ ਲਛਨ ਸੁਨਨੇ ਕੋ ਮੇਰੀ ਬੁਧਿ ਅਭਿਲਾਖੀ ਅਰਥਾਤ ਇਛਾਵਾਨ ਹੂਈ ਹੈ ॥੯੫॥

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੋ ਵਾਚ

ਸੰਚਿਤਅਰੁ ਪ੍ਰਾਰਬਧ ਕਹੇ ਹੈਂ, ਕ੍ਰਿਯਮਾਨ ਜੋ ਕਰਮਾ। ਸੁਨਹੋ ਯਹ ਤੋਕੋ ਸਮਝਾਊਂ, ਇਨਕੇ ਅਦਭੁਤ ਮਰਮਾ ॥੯੬॥

ਟੀਕਾ–ਉਤ੍ਰ--ਹੇ ਸਿਖ੍ਯ ! ਸੰਚਿਤ ਪ੍ਰਾਰਬਧ, ਔ ਕ੍ਰਿਅਮਾਣ ਜੋ ਕਰਮ ਹੈਂ, ਸੁਨੋ ਜਿਹ ਤੇਰੇ ਪ੍ਰਤਿ ਇਨ ਕੇ ਅਸਚਰਜ ਰੂਪ ਭੇਦ ਕਹਿਤਾ ਹੂੰ ॥੯੬॥

ਦੋਹਰਾ

ਏਕ ਜਨਮ ਕੇ ਕਰਮ ਫਲ, ਭੁਗਵੈ ਜਨਮ ਅਨੇਕ। ਸੰਚਿਤ ਤਾਂਸੋ ਕਹਤ ਹੈਂ, ਸੁਖ, ਦੁਖ ਸਹਿਤ ਵਿਵੇਕ ॥੯੭॥

ਟੀਕਾ--ਏਕ ਜਨਮ ਕੇ ਕਰਮੋਂ ਕੇ ਫਲ, ਅਨੇਕ ਜਨਮੋਂ ਵਿਖੇ ਜੋ ਭੋਗੀਯੇ ਹੈਂ, ਤਿਨ ਕੋ "ਸੰਚਿਤ" ਕਰਮ ਕਹਤੇ ਹੈਂ ਸੁਖ ਦੁਖ ਕੇ ਵਿਚਾਰ ਸਹਿਤ ॥ ੯੭ ॥ ਦੋਹਰਾ ॥

ਏਕ ਜਨਮ ਕੇ ਕਰਮ ਫਲ, ਭੁਗਵੈ ਦੂਜੀ ਦੇਹ। ਸੋ ਪ੍ਰਾਰਬਧ ਕਹਾਵਈ, ਸੁਨ ਅਬ ਸਹਿਤ

ਸਨੇਹ ॥੯੮॥

ਟੀਕਾ--ਏਕ ਜਨਮ ਕੇ ਕਰਮ ਕੇ ਫਲ ਜੋ ਦੂਸਰੀ ਦੇਹ ਮੇਂ ਭੋਗੀਏ ਹੈਂ ਸੋ 'ਪ੍ਰਾਰਬਧ' ਕਰਮ ਕਹਾਵਤੇ ਹੈਂ ਜਿਹ ਪ੍ਰੀਤਿ ਸਹਤ ਸੁਣ ॥੯੮॥

ਸਵੈਯਾ

ਗਰਭ ਵਸੈ ਨਰ ਕੀ ਪਸੁ ਦੇਹ, ਜਰਾਯੁਜ ਜੋਨਿ ਤਹਾਂ ਪਦ ਪਾਵੈ। ਪੰਖਿ ਤੇ ਆਦਿ ਜੁ ਅੰਡ ਤੇ ਹੋਤ, ਸੁ ਅੰਡਜ ਜੋਨ ਤਹੀ ਛਬਛਾਵੈ। ਸਵੇਦ ਤੇ ਸਵੇਦਜ ਕੀ ਉਤਪਤਿ, ਸੁ ਬੀਜ ਤੇ ਔਰ ਜੁ ਵੰਸ ਕਹਾਵੈ। ਉਦਭਿਜ ਬ੍ਰਿਛ,ਤਿਨੂਕਨ ਲੌ,ਇਹ ਭਾਂਤ ਸੁ ਜੀਵਨ ਕਰਮ ਬਨਾਵੈ ॥੯੯॥

ਟੀਕਾ--ਗਰਭ ਮੈਂ ਜੋ ਵਸੇ ਹੈ ਪੁਰਸ਼ ਵ ਪਸ਼ੂ ਕੀ ਦੇਹ ਵਹੇ ਜਰਾਜੁਜ ਜੋਨੀ ਪਦ ਪਾਵੇ ਅਰਥਾਤ ਜੇਰ ਸੇ ਪੈਦਾ ਹੋਨੇ ਵਾਲੇ ਜਰਾਜੁਜ ਜੋਨੀ ਕਹਾਵੇ ਹੈਂ, ਜੋ ਪੰਛੀਓਂ ਸੇ ਆਦਿ ਅੰਡੋਂ ਸੇ ਪੈਦਾ ਹੋਤੇ ਹੈਂ, ਵਹੁ ਅੰਡਜ ਜੋਨੀ ਤਹਾਂ ਛਬਿਛਾਵੇ ਨਾਮ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹੈ, ਔਰ ਸੇਵਦ (ਪਸੀਨੇ ਤੇ ਸਵੇਦ (ਜੂੰਆਂ) ਆਦਿਕ ਕੀ ਉਤਪਤਿ ਹੋਤੀ ਹੈ ਔਰ ਬੀਜ ਜੋ ਬਾਸ ਬਿਰਛ ਔਰ ਤਿਨੂਕਨ (ਤ੍ਰਿਣ ਕੇ ਅੰਕੂਰ) ॥ ਆਦਿਕ ਪ੍ਰਯੰਤ ਜੋ ਕਹੇ ਹੈਂ ਸੋ ਉਤਭਿਜ ਜੋਨੀ ਕਹਾਵੇਂ ਹੈ, ਏਕ ਆਤਮਾ ਵਿਚਾਰ ਸੇ ਬਿਨਾਂ ਇਸ਼ ਪਰਕਾਰ ਜੀਵੋਂ ਕੋ ਕਰਮ

ਬਨਾਵੇਂ ਹੈਂ ॥੮੯॥

ਸਵੈਯਾ

ਕੀਟ, ਪਤੰਗ ਕਰੇ ਪਸੁ ਪੰਛਿ, ਅਧੋਗਤਿ ਮੇਂ ਜਲ ਜੀਵਨ ਭਾਵੈ॥ ਕੈ ਸੁਰ ਲੋਕ ਵਸੈ ਸੁਰ ਹ੍ਵੈ, ਕਬਹੂੰ ਸੁਰ ਰਾਜ ਕੀ ਸੰਪਦ ਪਾਵੈ॥ਮਾਨਸ ਹਵੈ ਸੁਖ ਦੁਖ ਸਹੈ, ਘਰ ਊਚਰੁ ਨੀਚਕੇ ਲੈ ਉਪਜਾਵੈ॥ਆਤਮਏਕ ਵਿਚਾਰ ਬਿਨਾ, ਇਹ ਭਾਂਤ ਸੁ ਜੀਵਨ ਕਰਮ ਬਨਾਵੈ ॥੯੦॥

ਕਰਮ ਹੀ ਕੀਟ ਔਰ ਪਤੰਗਿਓਂ ਕੀ ਜੋਨੀ ਕੋ ਪਰਾਪਤ ਕਰਤੇ ਹੈਂ, ਪਸ਼ੂ, ਪੰਛੀ ਜੋ ਅਧੋ (ਨੀਚ) ਗਤੀ ਜੋਨੀ ਮੇਂ ਹੈਂ ਜਲ ਜਿਨ ਜੀਵਨ ਕੂੰ ਭਾਵੇ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਜਲ ਕੇ ਜੋ ਜੀਵ ਹੈਂ, ਸੋ ਭੀ ਕਰਮੋਂ ਕੇ ਹੀ ਬਨਾਏ ਹੂਏ ਹੈਂ, ਅਥਵਾ ਸੁਰ (ਸਵਰਗ) ਲੋਕ ਮੇਂ ਦੇਵਤਾ ਹੋਕਰ ਭੀ ਕਰਮੋਂ ਕਰ ਹੀ ਬਸਤਾ ਹੈ, ਕਦਾਚਿਤ ਸੁਰ ਰਾਜ ਕਹੀਏ ਇੰਦਰ ਕੀ ਪਦਵੀ ਕੋ ਪਾਵੇ ਹੈ ਸੋ ਭੀ ਕਰਮੋਂ ਕਾ ਹੀ ਫਲ ਹੈ, ਔਰ ਕਭੀ ਮਾਨਸ ਦੇਹ ਹੋਕਰ ਸੁਖ ਵ ਦੁਖ ਕੋ ਸਹਾਰਤਾ ਹੈ ਔਰ ਊਚ ਨੀਚ ਕੇ ਘਰ ਮੇਂ ਲੈਕਰ ਕਰਮ ਹੀ ਪੈਦਾ ਕਰਤੇ ਹੈਂ, ਏਕ ਆਤਮ ਵਿਚਾਰ ਸੇ ਬਿਨਾਂ ਇਸ ਪਰਕਾਰ ਜੀਵਨ ਕੂੰ ਕਰਮ ਬਨਾਵੈ ਹੈਂ ॥੯੦॥

ਸਵੈਯਾ

ਕਰਮ ਕਰੈ ਸੁਰ ਲੋਕ ਲਹੈ, ਅਰ ਪਾਪਨ ਤੇ ਸਭ

ਨਰਕ ਸਿਧਾਵੈ ॥ ਪੁੰਨ ਰੁ ਪਾਪੁ ਸਮਾਨ ਭਏ, ਯਹ ਮਾਨਸੁ ਕੇ ਕੁਲ ਮੈਂ ਛਬਿ ਛਾਵੈ ॥ ਜੋ ਸੁਖਦੇਵ ਲਿਲਾਟ ਲਿਖ੍ਯੋ, ਸੁ ਬਢੈ ਨ ਘਟੈ ਅਰ ਆਇ ਨ ਜਾਵੈ ॥ ਆਤਮ ਏਕ ਬਿਚਾਰ ਬਿਨਾ, ਇਹ ਭਾਂਤ ਸੁ ਜੀਵਨ ਕਰਮ ਬਨਾਵੈ ॥੬੧॥

ਟੀਕਾ-ਸ਼ੁਭ ਕਰਮ ਕਰਨੇ ਸੇ ਸਵਰਗ ਲੋਗ ਕੋ ਲੇਤਾ ਹੈ, ਔ ਪਾਪ ਕਰਮ ਕਰਨੇ ਸੇ ਸਭ ਨਰਕ ਕੋ ਸਿਧਾਵੇਂ ਹੈਂ, ਪੁੰਨ ਔਰ ਪਾਪ ਸਮਾਨ (ਏਕ ਰਸ ਹੂਏ ਤੋ ਇਸ ਮਾਨਸ ਕੇ ਕੁਲ ਮੇਂ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹੋਤਾ ਹੈ, ਸੁਖਦੇਵ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਜੋ ਲਿਲਾਟ ਕਹੀਏ ਮਸਤਕ ਮੇਂ ਲਿਖਾ ਹੂਆ ਹੈ ਨ ਵਧ ਨ ਘਟ ਹੀ ਸਕਤਾ ਹੈ ਨ ਆ ਨ ਜਾ ਹੀ ਸਕਤਾ ਹੈ ਦੇਖੋ ਏਕ ਆਤਮ ਵਿਚਾਰ ਸੇ ਬਿਨਾ ਜੀਵੋਂ ਕੋ ਕਰਮ ਇਸ ਪਰਕਾਰ ਸੇ ਬਨਾਵੇ ਹੈਂ ॥੬੧॥

ਸਵੈਯਾ

ਜਾਗ੍ਰਤ ਮੈਂ, ਸਭ ਵਿਸਵ ਬਨਾਇ, ਵਿਲਾਸ ਕਰੈ ਬਹੁ ਨੈਨਹ ਹੇਰੈ ॥ ਤਾਹੀਂ ਕੀ ਬਾਸਨ ਵਾਸਤਹਵੈ, ਸਵਪਨੈ ਮਹੁ ਆਨ ਮਨੋਰਥ ਘੇਰੈ ॥ ਸੂਖਸਮ ਥੂਲ ਸਰੀਰ ਦੋਊ, ਭ੍ਰਮਤੇ, ਅਤਿ ਹੋਤ ਸੁਖੋਪ੍ਤਿ ਨੇਰੈ ॥ ਤੀਨ ਅਵਸਥਨ ਮੈਂ ਸੁਖ ਦੁਖ ਲਹੈ, ਸਦ ਏਕ

ਅਦ੍ਰਿਸ਼ਟ ਪਰੇਰੈ ॥੯੨॥

ਟੀਕਾ--ਜਾਗ੍ਰਤ ਮੇਂ ਸਭ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਕੋ ਬਨਾ ਕਰ ਕੇ ਬਿਲਾਸ ਕਰਤਾ ਬਹੁਤ ਨੇਤਰੋਂ ਸੇ ਦੇਖਤਾ ਹੈ, ਤਿਸੀ ਕੀ ਬਾਸ਼ਨਾ ਕੇ ਵਾਸਤੇ ਕਹੀ ਏ ਅਧੀਨ ਹੂਏ ਕੋ ਸੁਪਨੇ ਮੇਂ ਆਨ ਕਰ ਮਨੋਰਾਜ ਕੇਰਤੇ ਹੈਂ, ਸੂਖਸਮ ਔ ਸਥੂਲ ਸਰੀਰ ਭ੍ਰਮਤੇ ਅਤਿ ਨੇੜ ਸਖੋਪਤ ਆਵਸਥਾ ਕੋ ਹੋਵੈ ਹੈਂ, ਤੀਨਹੀ ਅਵਸਥਾ ਮੇਂ ਸਦਾ ਸੁਖ ਔ ਦੁਖ ਜੋ ਲੇਤਾ ਹੈ, ਸੋ ਏਕ ਅਦ੍ਰਿਸ਼ਟ ਕੀ ਹੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਹੈ ॥੯੨॥

ਦੋਹਰਾ

ਇੱਛਾ ਨਿੱਛ ਪਰਿਛਾ, ਤ੍ਰਿਬਿਧਿ ਕਰਮ ਕੇ ਭੋਗ ।
ਜਨਮਆਦਿਮਰਨਾਂਤਲੌ, ਕਹਤਸਜਾਨੇਲੋਗ॥੯੩॥

ਟੀਕਾ–ਇਛਾ, ਔਰ ਨਾ ਇਛਾ, ਔਰ ਪਰਾਈ ਇਛਾ, ਯਹ ਤੀਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੇ ਕਰਮੋਂ ਕੇ ਭੋਗ ਹੈਂ, ਜਨਮ ਸੇ ਆਦਿ ਲੈ ਕੇ ਮਰਨ ਪ੍ਰਯੰਤ ਯਹ ਸਜਾਨੇ ਲੋਗ ਕਹਤੇ ਹੈਂ ॥੯੩॥

ਦੋਹਰਾ

ਕਰਮ ਹੋਤ ਪ੍ਰਾਰਬਧ ਤੇ, ਮੂਰਖ ਜਾਨਤ ਨਾਹਿ ॥
ਮਾਨਲੇਤ ਅਬ ਮੈਂ ਕੀਏ ਕ੍ਰਿਯਮਾਨ ਜੇਆਹਿ॥੯੪॥

ਟੀਕਾ--ਕਰਮ ਪ੍ਰਾਰਬਧ ਸੇ ਹੋਤੇ ਹੈਂ, ਮੂਰਖ ਪੁਰਸ਼ ਜਾਨਤਾ ਨਹੀਂ, ਹੈ, ਮਾਨ ਲੇਤਾ ਹੈ, ਕਿ ਮੈ ਕਿਯੇ ਹੈਂ, ਜੋ ਕ੍ਰਿਯਮਾਣ, ਕਰਮ ਹੈਂ ॥ ੯੪ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਜਨਮ ਧਰਾਵਤ ਤੇ ਕਰਮ, ਮਾਨ ਲੇਤ ਫਿਰ ਅੱਗ। ਵੇਈ ਜੋ ਪਰਾਰਬਧ ਤੇ, ਸਮਝਤ ਸੋ ਸਰਬੱਗ ॥੯੫॥

ਟੀਕਾ–ਵਹੀ ਕ੍ਰਿਯਮਾਣ ਕਰਮ ਜਨਮ ਧਰਾਵਤੇ ਹੈਂ, ਫਿਰ ਇਸ ਪਰਕਾਰ ਅਗਜਾਨੀ ਮਾਨ ਲੇਤਾ ਹੈ, ਵੈ ਜੋ ਸਮਝਤੇ ਹੈਂ ਕਿ ਪ੍ਰਾਰਬਧ ਸੇ ਜਨਮ ਹੋਤਾ ਹੈ ਸੋ ਸਰਬੱਗ ਹੈਂ ॥ ੯੫ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਗਯਾਨ ਉਦੇ ਉਰ ਹੋਤ ਜਬ, ੦ਸੰਚਿਤ ਕਰਮ ਵਿਲਾਤ। †ਕ੍ਰਿਯਮਾਣ ਹੋਵੈਂ ਨਹੀਂ, *ਪਰਾਰਬਧ ਮਿਟ ਜਾਤ ॥੯੬॥

ਟੀਕਾ–ਜਬ ਹ੍ਰਿਦਯ ਮੇਂ ਗਯਾਨ ਉਤਪਤਿ ਹੋ ਆਵੇ ਹੈ, ਤਬ ਸੰਚਿਤ ਕਰਮ ਸਭ ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਤੇ ਹੈਂ, ਔਰ ਜੋ ।ਕਿਰਜਮਾਣ

---

੦ ਅਨੇਕ ਅਤੀਤ ਜਨਮੋਂ ਵਿਖੇ ਸੰਚਯ ਕੀਆ ਜੋ ਕਰਮ ਹੈ ਸੋ ਸੰਚਿਤ ਹੈ। † ਗਯਾਨ ਤੇ ਪੂਰਬ ਵਾ ਪੀਛੇ ਇਸ ਵਰਤ-ਮਾਨ ਦੇਹ ਵਿਖੇ ਮਰਣ ਪ੍ਰਯੰਤ ਚਰੀਯੇ ਹੈ ਜੋ ਕਰਮ ਸੋ ਕ੍ਰਿਯਮਾਣ ਹੈ। *ਅਨੇਕ ਸੰਚਿਤ ਕਰਮਨ ਕੇ ਮਧਸੇ ਪਰਿਪੱਕ ਭਯਾਐ ਈਸ਼ੂਰ ਕੀ ਇਛਾ ਸੇ ਇਸ ਬਰਤਮਾਨ ਦੇਹ ਕਾ ਆਰੰਭਕ ਜੋ ਕੋਈ ਏਕ ਸੰਚਤ ਕਰਮ ਸੋ ਪ੍ਰਾਰਬਧ ਹੈ।

ਕਰਮ ਹੈਂ ਸੋ ਹੋਤੇ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਪ੍ਰਾਰਬਧ ਕਰਮ ਫਲ ਦੇ ਕਰ ਮਿਟ ਜਾਤੇ ਹੈਂ ॥੯੬॥

ਦੋਹਰਾ

ਤੀਨ ਦੇਹ ਹੈਂ ਜੀਵਕੀ, ਕਹੀ ਸਹਿਤ ਵਿਸਤਾਰ ॥
ਜਾਂਤੇ ਤੇਰੇ ਚਿਤ ਮੇਂ, ਉਪਜੇ ਬ੍ਰਹਮ ਵਿਚਾਰ ॥

ਟੀਕਾ–ਜੀਵ ਕੀ ਤੀਨ ਦੇਹ ਹੈਂ, ਸੋ ਵਿਸਤਾਰ ਪੂਰਬਕ ਹੇ ਸਿੱਖ ! ਤੇਰੇ ਕੋ ਕਹੀ ਹੈਂ, ਜਿਸ ਸੇ ਤੇਰੇ ਚਿਤ ਮੇਂ ਬ੍ਰਹਮ ਵਿਚਾਰ ਪੈਦਾ ਹੋ ਆਵੇ ॥੯੭॥

ਦੋਹਰਾ

ਪੰਚ ਭੂਤ ਤੇ ਦੇਹ ਯਹ, ਤਾਂਕੋ ਝੂਠੀ ਜਾਨ ॥
ਸਾਚੋ ਏਕੈ ਆਤਮ, ਸੋ ਵਿਚਾਰ ਮਨ ਮਾਨ ॥੯੮॥

ਟੀਕਾ–ਪੰਚ ਭੂਤੋਂ ਸੇ ਯਹ ਦੇਹ ਪੈਦਾ ਹੂਈ ੨ ਕੋ ਤੂੰ ਝੂਠੀ ਜਾਣ, ਜੋ ਏਕ ਆਤਮਾ ਹੈ, ਸੋ ਮਨ ਮੇਂ ਵਿਚਾਰ ਸੇ ਮਾਨਨਾ ਕਿ ਸਾਚਾ ਹੈ ॥੯੮॥

ਸਵੈਯਾ

ਭੌਤਕ ਦੇਹ ਸਦਾ ਜੜ੍ਹ ਹੈ, ਤੁਮ ਆਤਮ ਚੇਤਨ ਨਿੱਤ ਸੁ ਮਾਨੋ। ਦੇਹ ਅਨਿੱਤ ਮਰੈ ਜਨਮੈ, ਵਹੁ ਆਤਮ ਨਿੱਤ ਅਖੰਡ ਸੁ ਜਾਨੋ। ਦੇਖੀਏ ਦੇਹ ਅਮੰਗਲ ਰੂਪ ਸੁ, ਆਤਮ ਸ਼ੁੱਧ ਅਦ੍ਰਿਸ਼ਜ ਵਖਾਨੋ।

ਤਾਂਕਹੁ ਏਕ ਕਹੈ ਨਰੁ ਮੂੜ, ਕਹੌ ਉਨ ਤੇ ਪਸੁ ਔਰਹਿ ਮਾਨੋ ॥੯੯॥

ਟੀਕਾ-ਭੂਤੋਂ ਕੀ ਹੂਈ ਦੇਹ ਸਦਾ ਹੀ ਜੜ ਹੈ, ਔਰ ਤਮ ਨਾਮ ਅਗਯਾਨ ਰੂਪ ਹੈ, ਔ ਆਤਮਾ ਚੈਤੰਨਯ ਰੂਪ ਔਰ ਨਿਤ ਮਾਨਤਾ ਦੇਹ ਅਨਿਤ ਹੈ, ਯਹ ਦੇਹ ਮਰੇ ਔ ਜਨਮੇ ਹੈ, ਵਹੁ ਆਤਮਾ ਨਿਤ ਅਖੰਡ ਸਵਰੂਪ ਜਾਨਨਾ, ਦੇਖੀਏ ਕਿ ਯਹ ਦੇਹ ਭਯੰਕਰ ਰੂਪ ਹੈ, ਸੋ ਆਤਮਾਸ਼ੁਧ ਔ ਅਦਿਰਸ਼ਯ ਨ ਦਿਖਨੇਵਾਲਾ ਕਹਾ ਹੈ, ਯਹ ਪੂਰਬੋ ਤੇ ਦੇਸ ਕੇ ਵਿਸ਼ਸ਼ਨੋਂ ਕੋ ਏਕ ਬੇਵਕੂਫ ਪਰਖ ਆਤਮਾ ਮੈ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ, ਕਹੋ ਤੋ ਉਨਸੇ ਪਸੂ ਔਰ ਕੌਨ ਮਾਨਨਾ ਹੈ ? ॥੯੯॥

ਦੋਹਰਾ

ਖਟ ਵਿਕਾਰ ਹੈਂ ਦੇਹ ਮੈਂ, ਆਤਮ ਮੈਂ ਤੇ ਨਾਹਿ। ਸੁਨ ਅਬ ਤਿਨਕੇ ਨਾਮ ਸਭ, ਸਮਝਾਵਤ ਹੈਂ ਤਾਹਿ ॥੧੦੦॥

ਟੀਕਾ-ਦੇਹ ਮੇਂ ਖਟ (ਛੇ) ਵਿਕਾਰ ਹੈਂ, ਔ ਆਤਮਾ ਮੈ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਸੁਣ ਅਬ ਤਿਨਕੇ ਨਾਮ ਸਭ ਤੇਰੇ ਪਰਤਿ ਸਮਝਾਵਤੇ ਹੈਂ ॥੧੦੮॥

ਦੋ:-ਉਤਪਤਿ ਹੈ, ਅਰ ਬਢਤ ਹੈ, ਬਾਲ, ਯੁਵਾ ਯੁਤਹੋਇ। ਬ੍ਰਿਧ, ਹੋਇ ਅਰ ਮਰਨ ਹੈ, ਖਟ

ਵਿਕਾਰ ਯਹ ਜੋਇ ॥੧੦੧॥

ਟੀਕਾ–ਦੇਹ ਉਤਪਤਿ ਹੋਵੇ ਹੈ ੧, ਔ ਬਢਤੀ ਹੈ ੨, ਦੇਹ ਬਾਲ ਅਵਸਥਾ ਹੋਵੇ ਹੈ ੩, ਪੁਨਾ ਯੁਵਾ ੪, ਔ ਸੰਯੁਕਤ ਹੋਵੇ ਹੈ, ਫਿਰ ਬਿਰਧ ਹੋਵੇ ਹੈ ੫, ਅੰਤ ਕੋ ਮਿਰਤਯੂ ਹੋ ਜਾਵੇ ਹੈ ੬, ਯਹ ਖਟ ਵਿਕਾਰ ਦੇਹ ਮੇਂ ਜਾਨਨੇ 'ਔ ਆਤਮਾ ਮੇਂ ਯਹ ਖਟ ਵਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈਂ' ॥੧੦੧॥

ਔਰ ਦੇਹ ਮੈਂ ਯਹ ਦਸ ਦੋਖ ਹੈਂ

ਸੋਚ, ਅਸ਼ੁੱਧ "ਭਰੀ" ਦੁਰਗੰਧਿ, ਲਸੈ ਬਹੁ, ਖੰਡ ਸਥੂਲ ਨਿਹਾਰੋ। ਰੋਗ ਗ੍ਰਸੈ ਬਹੁ ਭਾਂਤ ਜਰੈ, ਸਿਥਿਲੈ ਪੁਨ, ਆਮਿਖ ਧੂਮ ਅਧਾਰੋ। ਹੋਤ, ਨ ਹੋਤ, ਘਟੈ ਦਿਨ ਮੈਂ, ਛਿਨ ਮੈਂ ਮਿਟ ਜਾਤ ਨ ਲਾਗਤ ਵਾਰੋ। ਦੇਹ ਸਦਾ ਦਸ਼ ਦੋਖ ਭਰੀ, ਅਰ ਆਤਮ ਨਿਤ ਅਦੋਖ ਵਿਚਾਰ ॥੧੦੨॥

ਟੀਕਾ–ਸੋਚ (ਚਿੰਤਾ) ੧, ਅਸ਼ੁਧਧਾ ਸੇ *ਭਰੀ ਹੂਈ ੨, ਔਰ ਦੁਰਗੰਧਤਾ ਸੇ ਭਰੀ ਹੂਈ ੩, ‡ਲਸੈ ਨਾਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ੈ ਹੈ, ਬਹੁ ਖੰਡ ਕਹੀਏ ਬਹੁਤ ਸੇ ਟੁਕੜੇ (ਜੋੜ) ਕੇ ਸਹਤ ਹੈਂ ੪, ਔਰ ਸਥੂਲ

---

*ਭਰੀ ਪਦ ਦੇਹਲੀ ਦੀਪ ਨਿਆਈਂ ਹੈ।

‡ਲਸੈ ਪਦ ਕੋ ਕਈਕ ਬਹੁ ਖੰਡ ਮੇਂ ਜੋੜਤੇ ਹੈਂ।

ਜਾਨੀਏ ੫, ਪੁਨਾ ਇਸਕੋ ਰੋਗ ਗਰਸੈ ਹੈ ਤਬ ਬਹੁਤ ਭਾਂਤ ਸੇ ਜਲਤੀ ਹੈ ੬, ਸਿਥਲ ਹੋਤੀ ਹੈ ੭, ਆਮਿਖ (ਮਾਸ) ਔਰ ਪੂਮ ਕਾ ਆਸਰਾ ਹੈ ੮, ਕਬੀ ਹੋਤੀ ਹੈ ਕਭੀ ਨਹੀਂ ਹੋਤੀ ਹੈ ੯, ਦਿਨ ੨ ਮੇਂ ਘਟੇ ਔਰ ਵਧੇ ਔ ਛਿੰਨ ਮੈਂ ਮਿਟ ਜਾਤੀ ਹੈ, ਕੁਛ ਦੇਰ ਨਹੀਂ ਲਗਤੀ ੧੦, ਦੇਹ ਸਦਾ ਹੀ ਇਨ ਦਸ ਦੋਖੋਂ ਸੇ ਭਰੀ ਹੂਈ ਹੈ, ਔਰ ਆਤਮਾ ਨਿਤ ਅਦੋਖ ਅਰਥਾਤ ਇਨ ਦੋਖੋਂ ਸੇ ਬਿਨਾ ਵਿਚਾਰਨਾ ॥੧੦੨॥

ਦੋਹਰਾ

ਵੇਦ ਕਹਤ, ਬੁਧਿ ਕਹਤ ਹੈਂ, ਤੂੰ ਪੁਨ ਚਿੱਤ ਵਿਚਾਰ। ਆਤਮ ਚੈਤੰਨਜ ਨਿਤ ਹੈ, ਦੇਹ ਅਨਿੱਤ ਨਿਹਾਰ ॥੧੦੩॥

ਟੀਕਾ–ਹੇ ਸਿਖ! ਵੇਦ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਬੁਧਿਮਾਨ ਭੀ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ, ਤਥਾ ਤੂੰ ਭੀ ਚਿਤ ਮੇਂ ਵਿਚਾਰ, ਕਿ ਆਤਮਾ ਚੈਤੰਨ ਔਰ ਨਿਤ ਹੈ ਔਰ ਦੇਹ ਅਨਿੱਤ ਹੈ ਇਉਂ ਜਾਨਨਾ ॥੧੦੩॥

ਸਿਖਯੋ ਵਾਚ

ਦੋਹਰਾ

ਤੁਮ ਜੋ ਕਹੀ, ਸੋ ਮੈਂ ਲਖੀ, ਸਥੂਲ ਦੇਹ ਹੌਂ ਨਾਹਿ। ਯਾਹਿ ਛਾਡ ਔਰੈਂ, ਧਰੈ, ਲਿੰਗ ਦੇਹ ਹੈਂ ਆਹਿ ॥੧੦੪॥

ਟੀਕਾ–ਪ੍ਰਸ਼ਨ–ਹੇ ਗੁਰੋ! ਤੁਮਨੇ ਜੋ ਕਹਾ ਸੋ ਮੈਂ ਜਾਨਾ

ਕਿ ਸਥੂਲ ਦੇਹ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਹੋਂ, ਜਿਸਕੋ ਛੋਡਕੇ ਔਰ ਲਿੰਗ ਦੇਹ ਕੋ ਧਾਰਨ ਕਰੇ ਹੈ, ਸੋ ਸੂਖਜ਼ਮ ਦੇਹ ਮੈਂ ਹੋਂ ॥੧੦੪॥

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੋ ਵਾਚ ਦੋਹਰਾ

ਪੰਚ ਭੂਤ ਜੜ ਤੇ ਭਯੋ, ਸੂਖਜ਼ਮ ਵਪ ਉਤਪੱਤਿ।
ਅਲਖ, ਅਨਾਦਿ, ਅਖੰਡ ਹੈਂ, ਤੂੰ ਤੋ ਆਤਮ ਸੱਤ ॥ ੧੦੫ ॥

ਟੀਕਾ–ਉਤ੍ਰ-ਹੇ ਸਿਖ ! ਜੜ ਪਾਂਚ ਭੂਤੋਂ ਸੇ ਸੂਖਜ਼ਮ ਸਰੀਰ ਕੀ ਉਤਪਤਿ ਭਈ ਹੈ, ਵਹੁ ਤੇਰਾ ਸਵਰੂਪ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਤੋ ਅਲਖ (ਜੋ ਨ ਲਖਿਆ ਜਾਇ) ਅਨਾਦਿ (ਜਿਸਕੀ ਆਦਿ ਨ ਹੋ) ਔਰ ਅਖੰਡ (ਜੋ ਖੰਡਾ ਨ ਜਾਇ) ਸਵਰੂਪ ਸੱਤ ਆਤਮ ਹੈਂ ॥੧੦੫॥

ਸੋਵਤ ਮੈਂ ਭੂਖਨ ਹਰਤ, ਜਾਨਤ ਨਾਹਿ ਨ ਕੋਇ।
ਪ੍ਰਾਨ ਹੋਏ ਚੈਤੰਨ ਜੋ, ਚੋਰਹਿ ਪਕਰੈ ਸੋਇ॥੧੦੬॥

ਟੀਕਾ–ਨਿੰਦਰਾ ਸਮਯ ਜਬ ਕੋਈ ਭੂਖਨ ਚੁਰਾਯਾ ਜਾਵੇ ਤਬ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਜਾਨਤਾ ਕਿ ਕੌਨ ਲੇ ਗਿਆ ਹੈ, ਤਬ ਜੇਕਰ ਪ੍ਰਾਨ ਚੇਤੰਨ ਰੂਪ ਹੋਵੇਂ ਤੋ ਚੋਰ ਕੋ ਪਕੜ ਲੇਵੇਂ ॥੧੦੬॥

ਸ੍ਵੈਯਾ

ਕਾਨ ਕੋ ਕਾਮ, ਨ ਨਾਕ ਕਰੇ, ਅਰੁ ਨਾਕ ਕੋ ਕਾਮ ਨ, ਕਾਨ ਤੇ ਹੋਈ। ਆਂਖ ਕੋ ਕਾਮ, ਨ ਜੀਭ ਕਰੈ, ਅਰ ਜੀਭ ਕੋ ਕਾਮ, ਨ ਆਂਖਨ

ਸੋਈ। ਹਾਥ ਕੋ ਕਾਮ ਨ ਪਾਵ ਕਰੈ, ਔਰ ਪਾਂਵ ਕੋ ਕਾਮ, ਨ ਹਾਥਨ ਜੋਈ॥ ਜਾਨਤ ਆਪਨੇ ਸਵਾਦਨ ਕੋ, ਦਸ ਇੰਦ੍ਰਨ ਮਹੁ ਨਹਿ ਚੈਤਨ ਕੋਈ॥੧੦੭॥

ਟੀਕਾ–ਦੇਖੋ ਕਿ ਯਹ ਦਸ ਇੰਦ੍ਰੀਓਂ ਮੈਂ ਕੋਈ ਭੀ ਚੈਤੰਨ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਕਾਨਕਾ ਕਾਮ ਨਾਕ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਤਾ, ਔਰ ਨਾਕ ਕਾ ਕਾਮ ਕਾਨ ਸੇ ਨਹੀਂ ਹੋਤਾ, ਆਖੋਂ ਕਾ ਕਾਮ ਜੀਭ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਤੀ ਔਰ ਜੀਭ ਕਾ ਕਾਮ ਆਖੋਂ ਸੇ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਤਾ, ਹਾਥੋਂ ਕਾ ਕਾਮ ਪੈਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਤੇ, ਔਰ ਪੈਰੋਂ ਕਾ ਕਾਮ ਹਾਥੋਂ ਸੇ ਨਹੀਂ ਹੋਤਾ ਯਹ ਤੋ ਸਭ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਸਵਾਦਨ ਕੂ ਹੀ ਜਾਨਤੇ ਹੈਂ॥੧੦੭॥

ਦੋਹਰਾ

ਸਵਾਦ ਪਰਸ ਪਰ ਔਰਕੇ, ਇੰਦ੍ਰੀ ਜਾਨਤ ਨਾਹਿ॥ ਯਾਂਤੇ ਯਹ ਜੜ ਹੈਂ ਸਭੀ, ਹੈ ਚੇਤਨ ਮਨ ਮਾਹਿ॥੧੦੮॥

ਟੀਕਾ–ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਕਿ ਯਹ ਇੰਦਰੀਆਂ ਪਰਸਪਰ ਔਰ ਕੇ ਸਵਾਦ ਕੋ ਨਹੀਂ ਜਾਨਤੀਆਂ, ਯਾਂਤੇ ਯਹ ਸਭ ਜੜ ਹੈਂ, ਪਰੰਤੂ ਮਨ ਮਾਹਿ ਚੇਤਨਤਾ ਅਰਥਾਤ ਮਨ ਤੋ ਚੈਤੰਨ ਹੈ ?॥੧੦੮॥

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੋ ਵਾਚ–ਦੋਹਰਾ

ਪੰਚ ਭੂਤ ਕੇ ਅੰਸ੍ ਤੇ, ਮਨ ਉਪਜੵੋ ਯਹ ਜਾਨ ॥ ਸਭ ਇੰਦਰਨ ਕੇ ਸਵਾਦ ਕੀ, ਤਾਂਤੇ ਹੈ ਪਹਚਾਨ॥

ਟੀਕਾ–ਉਤਰ-ਪਾਂਚ ਭੂਤੋਂ ਕੇ ਸਤੋਂਵ ਸਤੋਂਵ ਅੰਸ ਤੇ ਮਨ ਉਤਪਤਿ ਭਯਾ ਹੈ ਯਹ ਜਾਨਨਾ, ਇਸੀ ਸੇ ਇਸਕੇ ਸਭ ਇੰਦ੍ਰਨ ਕੇ ਸਵਾਦ ਕੀ ਪਹਚਾਨ ਹੈ ॥੧੦੯॥

ਦੋਹਰਾ

ਬਾਤ ਸੁਨਤ ਹੂੰ, ਸੁਨਤ ਨਹਿ, ਕਹਤ ਨਹੀ ਮਨ ਠੌਰ। ਤਾਂਤੇ ਇਹੈ ਵਿਚਾਰੀਏ, ਚੇਤਨ ਹੈ ਕੋਊ ਔਰ ॥੧੧੦॥

ਟੀਕਾ–ਪਰੰਤੂ ਬਾਤ ਸੁਨਤਾ ਭੀ ਨ ਸੁਨਤਾ ਹੈ, ਕਹਿਤਾ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰਾ ਮਨ ਇਸਥਿਤ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਤਾਂ ਤੇ ਯਹ ਵਿਚਾਰ ਕਰੀਏ ਕਿ ਚੇਤਨ ਕੋਈ ਔਰ ਹੀ ਹੈ ॥੧੧੦॥

ਦੋਹਰਾ

ਸੁਖਪਤਿ ਇੰਦਰੀ ਮਨ ਸਹਿਤ, ਮਿਲੈਂ ਅਵਿਦਯਾ ਮਾਹਿ। ਜਾਗਤ ਹੈ ਤਬ ਕਹਤ ਹੈ, ਆਜ ਕਛੂ ਸੁਧ ਨਾਹਿ ॥੧੧੧॥

ਟੀਕਾ–ਸਖੋਪਤ ਮੈਂ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਮਨ ਸੰਯੁਕਤ ਅਵਿਦਯਾ ਮੇਂ ਮਿਲਤੀਆਂ ਹੈ, ਜਬ ਜਾਗਤਾ ਹੈਂ, ਜਬ ਜਾਗਤਾ ਹੈ, ਤਬ

ਕਹਿਤਾ ਹੈ ਕਿ ਆਜ ਕੋ ਕੁਛ ਖਬਰ ਨ ਰਹੀ, ਐਸਾ ਸੋ ਗਿਆ ॥੧੧੧॥

ਦੋਹਰਾ

ਸੁਪਨੋਂਈ ਦੇਖਯੋ ਨ ਕੁਛ, ਸੋਇਗਯੋ ਇਹ ਰੀਤ ॥
ਯਹ ਜਾਨੀ ਜਿਹ ਜਾਨਤੇ, ਯਹੀ ਗਯਾਨ ਕੀ ਨੀਤ ॥੧੧੨॥

ਟੀਕਾ–ਸੁਪਨਾ ਭੀ ਕੋਈ ਕੁਛ ਨ ਦੇਖਾ ਐਸੀ ਰੀਤੀ ਸੇ ਸੋ ਗਯਾ, ਯਹ ਜਾਨ ਲੀ ਹੈ, ਯਹ ਜਾਨਤੇ ਹਾਂ, ਯੇਹੀ ‡ਗਿਆਨ ਕੀ ਨੀਤੀ ਹੈ ॥੧੧੨॥

ਦੋਹਰਾ

ਪੰਚ ਤਤਵ ਤੇ ਹੋਤ ਮਨ, ਗਯਾਨ ਭਏ ਮਿਟ ਜਾਤ ।
ਤਾਸੋ ਨਸਵ੍ਰਿਛ ਕਹਤ ਹੈਂ, ਜੋ ਹੈ ਉਤਪਤਿ ਪਾਤ ॥

ਟੀਕਾ ਪਾਂਚ ਤਤੋਂਵ ਸੇ ਮਨ ਹੋਤਾ ਹੈ, ਔਰ ਗਯਾਨ ਕੇ ਹੂਏ ਮਿਟ ਜਾਤਾ ਹੈ, ਅਤਏਵ ਉਸਕੋ ਨਾਸੀ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ, ਜੋ ਉਤਪਤਿ ਔਰ ਨਾਸ਼ ਵਾਲਾ ਹੋਵੇ, "ਇਸ ਸੇ ਮਨ ਨਾਸ਼ੀ ਹੂਆਂ" ॥੧੧੩॥

ਦੋਹਰਾ–ਸਦਾ ਅਨੰਤ ਅਨਾਦਿ ਹੈ, ਸੋ ਆਤਮ ਤੂ ਆਹਿ । ਤਾਂਤੇ ਯਹੈ ਵਿਚਾਰੀਏ, ਛੋਡ ਅਗਯ

---

‡ਗਯਾਨ ਸ਼ਬਦ ਕਰ ਇਸ ਸਥਾਨ ਚੇਤਨ ਕਾ ਹੀ ਗ੍ਰਹਣ ਹੈ, ਯਾਂਤੇ ਯਹ ਨੀਤੀ ਚੇਤਨ ਕੀ ਹੈ ।

ਕੇ ਭਾਹਿ ॥੩॥

ਟੀਕਾ–ਜੋ ਸਦਾ ਅਨੰਤ, ਅਨਾਦਿ ਆਤਮਾ ਹੈ, ਸੋ ਤੂੰ ਹੈਂ, ਤਾਂਤੇ ਯਹ ਵਿਚਾਰਕੇ ਅਗਜਾਨੀ ਕੀ ਤਰਹ ਛੋਡ ਦੇ ॥੧੧੪॥

ਸਿਖਯੋ ਵਾਚ–ਦੋਹਰਾ

ਸੱਤਰਹਿ ਮੈ ਸੋਰਹ ਕਹੇ, ਰਹੀ ਜੁ ਬਾਕੀ ਬੁਧਿ ॥
ਜਾਨਤ ਹੌਂ ਚੇਤਨ ਵਹੈਂ, ਜਾਕੋ, ਸਭ ਕੀ ਸੁਧ ॥

ਪ੍ਰਸ਼ਨ--ਸਤਾਰਾਂ ਦੇ ਵਿਚੋਂ ਸੋਲਹ ਕਹੇ, ਬਾਕੀ ਜੋ ਰਹੀ ਹੈ ਬੁਧਿ ਮੈਂ ਜਾਣਤਾ ਹੋਂ ਵਹੀ ਚੈਤੰਨ ਹੈ, ਜਿਸਕੋ ਸਭ ਕੀ ਸੂਝ ਹੈ ॥ ੧੧੫ ॥

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੋ ਵਾਚ–ਦੋਹਰਾ

ਅਹੰਕਾਰ, ਮਨ, ਬੁਧਿ, ਚਿਤ, ਏਕ ਕਹਤ ਹੈਂ ਚਾਰ ॥
ਏਕ ਕਹਤ ਹੈ ਬੁਧਿ, ਮਨ, ਅੰਤਸ਼ ਕਰਣ ਬਿਚਾਰ॥

ਟੀਕਾ–ਉਤਰ-ਅਹੰਕਾਰ, ਮਨ, ਬੁਧਿ, ਚਿਤਿ ਏਕ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਕਿ, ਯਹ ਚਾਰ ਭੇਦ ਅੰਤਹ ਕਰਨ ਕੇ ਹੈਂ, ਔਰ ਏਕ ਯਹ ਕਹਤੇ ਹੈਂ ਕਿ ਮਨ, ਬੁਧਿ, ਯਹ ਅੰਤਹ, ਕਰਨ ਕੇ ਦੋ ਭੇਦ ਵਿਚਾਰਨੇ ॥੧੧੬॥

ਦੋਹਰਾ

ਜੈਸੇ ਏਕਹਿ ਪਵਨ ਤੇ, ਪ੍ਰਾਨ ਕਹੇ ਹੈਂ ਪਾਂਚ ॥
ਤੈਸੇ ਅੰਤਹ ਕਰਨ ਕੇ, ਚਾਰ ਭੇਦ ਹੈਂ ਸਾਚ ॥

ਟੀਕਾ-ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਏਕ ‡ਪਵਨ ਸੇ ਪਾਂਚ ਪ੍ਰਾਣ ਕਹੇ ਹੈਂ ਤਿਸੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਅੰਤਹ ਕਰਣ ਕੇ ਚਾਰ ਭੇਦ ਯਥਾਰਥ ਕਹੇ ਹੈਂ ॥੧੧੭॥

ਦੋਹਰਾ-ਜਬ ਚਾਹਤ ਹੈ ਬਸਤ ਕਛੁ, ਚਿਤ ਕਹਤ ਹੈਂ ਤਾਂਹਿ। ਯਤਨ ਕਲਪਨਾ ਜਬ ਕਰੈ, ਮਨ ਕਹੀਜਤ ਹੈ ਵਾਂਹਿ ॥੧੧੮॥

ਟੀਕਾ-ਜਬ ਕਿਸੀ ਬਸਤੂ ਕੀ ਚਾਹ ਚਿਤਵਨੀ ਹੋਤੀ ਹੈ ਤੋ ਉਸ ਕੋ ਚਿਤ ਕਹਤੇ ਹੈਂ, ਜਬ ਯਤਨ ਔਰ ਕਲਪਨਾ ਕਰੇ ਤੋ ਉਸ ਕੋ ਹੀ ਮਨ ਕਹਤੇ ਹੈਂ ॥੧੧੮॥ ਦੋਹਰਾ

ਮੈਂ ਯਹ ਲੀਨੋ ਲੇਤਹੋਂ, ਅਹੰਕਾਰ ਯਹ ਜੋਇ ॥
ਸਭਕੋ ਜਬ ਨਿਸਚਯ ਕਰੈ, ਬੁਧਿ ਕਹਾਵੈ ਸੋਇ ॥

ਟੀਕਾ-ਮੈ ਯਹ ਲੀਓ ਹੈ ਯਹ ਲੇਤਾ ਹੋਂ ਜਬ ਯਹ ਕਰਤਾ ਹੈ, ਤਬ ਇਕ ਕੋ ਅਹੰਕਾਰ ਕਹਤੇ ਹੈਂ, ਜਬ ਸਭ ਕੋ ਨਿਸਚਯ ਕਰ ਹੈਂ ਤਬ ਸੋਈ ਹੀ ਬੁਧਿ ਕਹਾਵੇ ਹੈਂ ॥੧੧੯॥

ਦੋਹਰਾ

ਜੈਸੇ ਬ੍ਰਹਮਣ ਏਕ ਕੇ, ਨਾਮ ਕ੍ਰਿਯਾ ਤੇ ਦੋਇ ॥
ਰੋਟੀ ਕਰੈ, ਰਸੋਈਆ, ਪੜ੍ਹੈ ਸੁ ਪਾਠਕ ਹੋਇ ॥

---

‡ਇਸਕੇ ਛੰਦ ਅੰਕ ੬੪ ਮੇਂ ਪਵਨ ਸਥਾਨ ਭੇਦ ਸੇ ਜੈਸੇ ਪਾਂਚ ਹੂਈ ਸੋ ਦੇਖੋ।

ਟੀਕਾ-ਇਸ ਮੇਂ ਦਿਰਸ਼ਟਾਂਤ ਜੈਸੇ ਏਕ ਬਰਾਹਮਣ ਨਾਮ ਕ੍ਰਿਯਾ ਭੇਦ ਸੇ ਦੋ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ਵਹੁ ਜਬ ਰੋਟੀ ਕਰਤਾ ਹੈ ਤੋ ਰਸੋਈਆ ਕਹਾ ਜਾਤਾ ਹੈ, ਜਬ ਵੁਹ ਪੜ੍ਹਤਾ ਹੈ ਤੋ ਪਾਠਿਕ ਹੋਤਾ ਹੈ ॥੧੨੦॥

ਦੋਹਰਾ—ਆਤਮ ਹੈ ਬੁਧਿ ਤੇ ਪਰੇ, ਯਹ ਜੋ ‡ਕਹੀ ਭਗਵਾਨ । ਅਰ ਨਿਜ *ਆਤਮ ਬੋਧ ਮੈਂ ਸ਼ੰਕਰ ਬੋਧ ਸਿਧਾਨ ॥੧੨੧॥

ਟੀਕਾ-ਆਤਮਾ ਬੁਧਿ ਸੇ ਭੀ ਪਰੇ, ਯਹ ਜੋ ਭੁਗਵਾਨ ਨੇ ਕਹੀ ਹੈ, ਔਰ ਅਪਨੇ ਬਨਾਏ 'ਆਤਮ ਬੋਧ' ਗਰੰਥ ਮੇਂ ਸ਼ੰਕਰਾ-ਚਾਰਜ ਜੋ ਬੋਧ (ਗਯਾਨ) ਕੇ ਨਿਧੀ (ਸਮੁੰਦਰ) ਹੈਂ ਤਿਨੋਂ ਨੇ ਭੀ ਯਹੀ ਕਹਾ ਹੈ ॥੧੨੧॥ ਕਿ

ਦੋਹਰਾ

ਇੰਦਰੀ ਪਰ ਹੈ ਦੇਹ ਤੇ, ਮਨ ਇੰਦਰਨ ਤੇ ਜੋਇ॥ ਬੁਧਿ ਕਹੀ ਮਨ ਤੇ ਪਰੇ, ਬੁਧਿ ਤੇ ਆਤਮ ਸੋਇ॥

ਟੀਕਾ-ਪਹਿਲੇ ਦੇਹ, ਦੇਹ ਸੇ ਪਰ ਇੰਦਰੀਆਂ ਕਹੀਐ

---

‡ਇੰਦ੍ਰਿਯਾਣੀ ਪਰਾਣਯਾਹੁ ਰਿਦ੍ਰਿਯੇ ਭਯ: ਪਰੰਮਨ: ।
ਮਨਸਤਤ ਪਰਾ ਬੁਧਿਰ ਬੁਧੇਰ ਯ: ਪਰ ਤਸਤਸ: ॥
ਸਲੋਕ ੪੨ ਅਧਯਾਇ ੩

*ਆਤਮਬੋਧ ਮੇਂ ਭੀ ਯਹੀ ਸਲੋਕ ਕਾ ਅਰਥ ਨਿਕਲਤਾ ਹੈ ।

ਹੈਂ ਇੰਦਰੀਓਂ ਸੇ ਪਰੇ ਮਨ, ਮਨ ਸੇ ਪਰੇ ਬੁਧਿ, ਬੁਧਿ ਸੇ ਪਰੇ ਸੋ ਆਤਮਾ ਕਹਾ ਹੈ ॥੧੨੨॥

ਦੋਹਰਾ

ਸੁਖ, ਦੁਖ, ਇਛਾ, ਰਾਗ ਏ, ਸਬੈ ਬੁਧਿ ਕੇ ਧਰਮ।
ਸੁਖਪਤਿ ਮੈਂ ਏ ਸਭ ਮਿਟੈ, ਰਹੈ ਆਤਮਾ ਪਰਮ॥

ਟੀਕਾ-ਸੁਖ, ਦੁਖ, ਇੱਛਾ, ਰਾਗ, ਦਵੈਖਾਦਿ, ਯਹ ਸਭੀ ਬੁਧਿ ਕੇ ਧਰਮ ਹੈਂ, ਸੁਖਪਤਿ ਮੈਂ ਯਹ ਸਭ ਮਿਟ ਜਾਤੇ ਹੈਂ ਫਿਰ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਹੀ ਏਕ ਰਹੇ ਹੈ ॥੧੨੩॥

ਸਿਖਯੁ ਵਾਚ-ਦੋਹਰਾ

ਕਹਜੋ ਆਪ, ਸਮੁਝਜੋ ਸੁ ਮੈਂ, ਦੇਹ ਦੋਇਹੌਂ ਨਾਹਿ॥
ਅਬ ਆਤਮ ਕਾਂਸੋ ਕਹੌਂ, ਯਾ ਸਰੀਰ ਕੇ ਮਾਹਿ॥

ਟੀਕਾ-ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਹੇ ਗੁਰੋ! ਜੋ ਆਪਨੇ ਕਹਾ ਸੋ ਤੋ ਮੈਂ ਸਮਝਾ ਕਿ ਦੋਵੇਂ ਦੇਹ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਹੋ, ਪਰੰਤੂ ਅਬ ਆਤਮ ਕਿਸਕੋ ਇਸ ਸਰੀਰ ਮੇਂ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ? ਯਹ ਕਹੋ ॥੧੨੪॥

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੋ ਵਾਚ-ਦੋਹਰਾ

ਨਜਾਰੇ ਨਜਾਰੇ ਤੈਂ ਲਖੇ, ਸਭਹੀ ਕੇ ਗੁਨ, ਰੂਪ
ਜਾਨਤ ਨਹ ਤੂੰ ਆਤਮਾ, ਯਹ ਅਗਯਾਨ, ਅਨੂਪ

ਟੀਕਾ-ਉਤਰ-ਹੇ ਸਿਖ! ਤੈਂ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਸਭਕੇ ਗੁਨ ਔਰ ਰੂਪ ਜਾਨੇ ਹੈਂ, ਜੋ ਤੂੰ ਫਿਰਿ ਭੀ ਆਤਮਾ ਕੋ ਨਹੀਂ ਜਾਨਤਾ ਹੈਂ ਯਹੀ ਅਗਯਾਨ ਹੈ ਅਨੂਪ ਨਾਮ ਉਪਮਾ ਸੇ ਰਹਿਤ ॥੧੨੫॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ਕਾਰਣ ਮੂਲ ਉਪਾਧ ਕੋ, ਯਹੈ ਤੀ-
-ਸਰੋ ਦੇਹ। ਆਦਿ ਨ ਜਾਕੀ ਜਾਨੀਏ, ਅੰਤ
ਗ੍ਯਾਨ ਕੋ ਗੇਹ ॥੧੨੬॥

ਟੀਕਾ–ਸੂਖ੍ਯਮ, ਅਸਥੂਲ, ਉਪਾਧੀਓਂ ਕਾ ਮੂਲ, ਯਹ ਤੀਸਰੇ ਕਾਰਨ ਦੇਹ ਹੈ, ਇਸਕੀ ਆਦ ਨਹੀਂ ਜਾਨੀ ਜਾਤੀ ਹੈ ਔਰ ਅੰਤ ਇਸਕਾ ਗ੍ਯਾਨ ਕੇ ਗੇਹ ਕਹੀਏ ਗ੍ਯਾਨ ਸੰਯੁਕਤ ਅੰਤਹ ਕਰਨ ਮੇਂ ਹੋਤਾ ਹੈ ॥੧੨੬॥

ਦੋਹਰਾ

ਅਹੰਕਾਰ, ਬੁਧਿ ਸੋਂ ਕਹਤ, ਤੂੰ ਜਿਨ ਦੇਹ ਜਗਾਇ।
ਉਠਾਹੈਪਰਮਾਨੰਦ ਜਬ, ਮੈਂ, ਤੂੰ ਜਗ ਮਿਟ ਜਾਇ॥

ਟੀਕਾ–ਅਹੰਕਾਰ ਬੁਧਿ ਸੇ ਕਹਤਾ ਹੈ ਕਿ, ਤੂੰ ਮਤ ਸਾਖੀ ਚੇਤਨ ਕੋ ਜਗਾ, ਜਬ, ਵਹੁ ਪਰਮਾ ਨੰਦ ਜਾਗ ਉਠੇਗਾ, ਤਬ 'ਮੈਂ' "ਤੂੰ" "ਜਗਤ" ਯਹ ਸਭ ਮਿਟ ਜਾਇਗਾ ॥ ੧੨੭ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਯਹੈ ਅਵਿਦ੍ਯਾ ਨੀਂਦ ਹੈ, ਸੁਪਨ ਤੁਲ ਸੰਸਾਰ।
ਬ੍ਰਹਮ ਲਖੋ, ਜਬ ਆਪ ਕੋ, ਜਾਗ੍ਰਤ ਯਹੈਂ
ਵਿਚਾਰ ॥੧੨੮॥

ਟੀਕਾ–ਯਹ ਜੋ ਅਵਿਦ੍ਯਾ ਹੈ ਸੋ ਨੀਂਦ ਹੈ, ਤਿਸ ਮੇਂ ਸੁਪਨੇ ਕੇ ਸਮਾਨ ਸੰਸਾਰ ਹੈ, ਜੋ ਆਪ ਕੋ ਬ੍ਰਹਮ ਜਾਨਨਾ ਹੈ ਯਹ ਜਾਗਰਤ

ਵਿਚਾਰਨੀ ਕਹੀ ਹੈ ॥੧੨੮॥

ਸਿਖੋ ਵਾਚ-ਦੋਹਰਾ

ਰੂਪ ਕੌਨ ਹੈ ਬ੍ਰਹਮ ਕੋ, ਕਾ ਬਿਧਿ ਵਸੈ ਸਰੀਰ।
ਕਹੀਯੇ ਮੋ ਸੋ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰ, ਜਯੋ ਨਸਾਇ ਭ੍ਰਮ, ਭੀਰ॥

ਟੀਕਾ-ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਬ੍ਰਹਮ ਕਾ ਕਯਾ ਸਵਰੂਪ ਹੈ? ਔ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸੇ ਸਰੀਰ ਮੈ ਬਸਤਾ ਹੈ? ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਭ੍ਰਮ ਕੀ ਭੀਰ ਨਾਸ਼ ਹੋਵੇ ਸੋ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰਤਿ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਕੇ ਕਹੋ? ॥੧੨੯॥

॥ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੋ ਵਾਚ-ਕਬਿੱਤ

ਮਨ, ਬੁਧਿ, ਇੰਦ੍ਰਨ ਕੋ ਕਾਰਨ ਚਲਾਇਬੇ ਕੋ
ਸਕਲ, ਉਪਾਧਨ ਤੇ ਨਯਾਰੋ ਰਹੈ ਗਾਤ ਮੈਂ।
ਜੈਸੇ ਘਟ, ਮਟ ਮਾਝ ਬਯਾਪਕ ਅਕਾਸ਼, ਔਰ
ਨਯਾਰੋ ਸੁਖ, ਦੁਖਨ ਤੇ ਦੇਖਯੋ †ਅਵਦਾਤ ਮੈਂ।
ਜੈਸੇ ਰਵਿ ਜੋਤ ਆਗੇ ਸੋਵਤ, ਤੇ ਜੀਵ ਜਾਗੇ,
ਉਠ ਉਠ ਕਾਮ ਲਾਗੇ, ਵਡੇ ਭੋਰ ਭਾਤ ਮੈਂ। ਅਜ
ਅਬਿਨਾਸ਼ੀ ਪਰਿ ਪੂਰਣ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ੀ, ਸੁਖਦੇਵ ਸੁਖ-
ਰਾਸੀ, ਐਸੋ ਨਿਤ ਗਨ ਆਤਮੈਂ ॥੧੩੦॥

ਟੀਕਾ-ਉਤ੍ਰ-ਮਨ, ਬੁਧਿ ਔਰ ਸਭ ਇੰਦ੍ਰਿਯੋਂ ਕੇ ਚਲਾਵਨ

†ਅਵਦਾਤ ਪਦ "ਸ੍ਵਅਛ" ਵਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕਾ ਵਾਚਕ ਹੈ।

ਕਾ ਜੋ ਕਾਰਨ ਔਰ ਸਭ ਉਪਾਧੀਓਂ ਸੇ ਨਿਆਰਾ ਜੋ ਸਰੀਰ ਮੇਂ ਰਹਤਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਪਰਕਾਰ ਘਟ ਔ ਮਟ ਮੈਂ ਅਕਾਸ਼ ਬਯਾਪਕ ਹੈ, ਪੁਨਾ ਸੁਖ ਔ ਦੁਖੋਂ ਸੇ ਨਯਾਰਾ ਪਰਗਟ ਦੇਖੀਏ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰਹਿ ਸੂਰਜ ਕੇ ਪਰਕਾਸ਼ ਹੋਨੇ ਤੇ ਬਡੇ ਪਰਭਾਤ ਮੈਂ ਸੋਵਤੇ ਹੂਏ ਜੀਵ ਜਾਗ ਕਰਕੇ ਉਠ ੨ ਆਪੋ ਆਪਨੇ ਕਾਮੋਂ ਮੇਂ ਲਗ ਜਾਤੇ ਹੈਂ ਤੈਸੇ ਅਜ (ਅਜਨਮਾ) ਅਬਨਾਸ਼ੀ (ਨਾਸ਼ ਰਹਿਤ) ਪਰਿ ਪੂਰਨ (ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਰੂਪ ਜੋ ਪਰਮਾਤਮਾ ਹੈ, ਸੁਖਦੇਵ ਕਹਿਤ ਹੈਂ, ਸੁਖੋਂ ਕੀ ਰਾਸ (ਘਰ) ਐਸੇ ਨਿਤ ਜਾਨਨਾ, ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸੂਰਯ ਕੇ ਪਰਕਾਸ਼ ਹੋਨੇ ਸੇ ਸੰਸਾਰ ਕੇ ਪਰਾਣੀ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਜਾਤੇ ਹੈਂ ਤੈਸੇ ਹੀ ਪਰਮਾ- ਤਮਾ ਕੇ ਪਰਕਾਸ਼ ਸੇ ਸੰਪੂਰਣ ਇੰਦਿਰਆਦਿ ਬਯਵਹਾਰ ਹੋਤਾ ਹੈ ਯਹ ਜਾਨਨਾ ॥੧੩੦॥

ਕਬਿਤ

ਦਾਹਕ ਪਰਕਾਸ਼ ਹੈ, ਕਾਠ ਮੈਂ ਅਗਨਿ ਜੈਸੇ, ਚੇਤਨ ਪਰਕਾਸ਼ ਹੈ ਮਨ ਬੁਧਿ ਗਾਤ ਮੈਂ। ਮਨ ਚਛੁਰਾ- ਦਿਨ ਨਯਾਰੇ ਸਭ ਕਾਲ ਜਾਨ, ਮਨ ਚਛੁਰਾਦਿਨ ਪਰਕਾਸ਼ ਦੇਖਯੋ ਤਾਤ ਮੈਂ। ਮਨ ਚਛੁਰਾਦਿਨ ਤੇ ਪਾਈਯੈ ਨ ਰੂਪ ਜਾਕੋ, ਅਤਹੀ ਅਨੂਪ ਦੇਖ ਅਦਭੁਤ ਬਾਤ ਮੈਂ। ਅਜ ਅਬਿਨਾਸ਼ੀ ਪਰੀ ਪੂਰਣ ਪਰਕਾਸ਼ੀ, ਸੁਖਦੇਵ ਸੁਖ ਰਾਸੀ, ਐਸੇ

ਨਿਤ ਗਨ ਆਤਮੈਂ ॥੧੩੧॥

ਟੀਕਾ–ਜਿਸ ਪਰਕਾਰ ਕ਼ਾਠ ਮੈਂ ਅਗਨੀ ਦਾਹ ਔ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰਨੇ ਵਾਲੀ ਹੈ, ਤੈਸੇ ਹੀ ਮਨ, ਬੁਧਿ ਔ ਸਰੀਰ ਮੈਂ ਚੇਤਨ ਪਰਕਾਸ਼ ਕਰਨੇ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਮਨ ਔਰ ਨੇਤਰ ਆਦਿਕੋਂ ਸੇ ਜਾਨੋ ਕਿ ਸਭ ਕਾਲ ਨਯਾਰਾ ਹੈ, ਹੇ ਤਾਤ ਪਯਾਰੇ ਪੁਨਾ ਮਨ ਔ ਨੇਤਰ ਆਦਿਕੋਂ ਕੋ ਪਰਕਾਸ਼ ਦੇਨੇ ਵ਼ਾਲਾ ਦੇਖਾ ਹੈ, ਯਹ ਅਤਿਸ਼ਯ ਅਸਚਰਜ ਕੀ ਬਾਤ ਹੈ ਕਿ ਮਨ ਔ ਨੇਤਰ ਆਦਿਕੋਂ ਸੇ ਉਸਕਾ ਰੂਪ ਨਹੀਂ ਪਾਯਾ ਜਾਤਾ, ਵਹੁ ਪਰਮਾਤਮਾ ਕੋ ਅਜ ਔ ਅਬਿਨਾਸੀ ਪਰਿ ਪੂਰਨ ਪਰਕਾਸ਼ ਰੂਪ, ਸੁਖਦੇਵ ਕਹਤੇ ਹੈਂ [ਔਰ ਸੁਖੋਂ ਕੀ ਰਾਸ ਨਿਤ ਐਸਾ ਜਾਨਨਾ ॥੧੩੧॥

ਕਬਿਤ

ਮੁਖ ਕੋ ਅਭਾਸ਼, ਜੈਸੇ ਦਰਪਨ ਮੇਂ ਦੇਖਯਤ, ਮੁਖ ਤੇ ਨ ਨਯਾਰੋ, ਤਾਂਹਿ ਗਨੀਅਤ ਗਾਤ ਮੈਂ। ਤੈਸੇ ਬ੍ਰਹਮ ਚੇਤਨ ਕੋ ਬੁਧਿ ਮੈਂ ਅਭਾਸ਼ ਪਰਿਓ, ਤਾਹੀਂ ਸੋਂ ਕਹਤ ਜੀਵ, ਬਹੁ ਬਿਧਿ ਬਾਤ ਮੈਂ। ਦਰਪਨ ਕੇ ਟਾਰੇ ਪਰਤਿਬਿੰਬ ਮਿਟ ਜਾਤ ਜੈਸੇ, ਬ੍ਰਹਮ ਕੇ ਵਿਚਾਰੇ, ਦੇਖਿਓ ਜੀਵ ਮਿਟ ਜਾਤ ਮੈਂ। ਅਜ ਅਬਿਨਾਸ਼ੀ ਪਰ ਪੂਰਨ ਪਰਕਾਸ਼ੀ ਸੁਖ਼ਦੇਵ ਸੁਖਰਾਸੀ, ਐਸੋ ਨਿਤ ਗਨ ਆਤਮੈਂ ॥੧੩੨॥

ਟੀਕਾ–ਜੈਸੇ ਮੁਖਕਾ ਪਰਤਿਬਿੰਬ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਮੇਂ ਦੇਖੀਏ ਹੈ ਵਹ ਮੁਖ ਸੇ ਨਯਾਰਾ ਨਹੀਂ ਸ਼ਰੀਰ ਮੇਂ ਗਿਣੀਦਾ, ਤੈਸੇ ਹੀ ਬ੍ਰਹਮ ਚੇਤਨ ਕਾ ਜੋ ਬੁਧਿ ਮੇਂ ਪਰਤਿਬਿੰਬ ਪੜਾ ਹੈ ਸੋ ਜੀਵ ਕਹੀਏ ਹੈ, ਜਿਸ ਤਰਹ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਕੇ ਹੋਟਏ ਪਰਤਿਬਿੰਬ ਮਿਟ ਜਾਤਾ ਹੈ, ਤੈਸੇ ਹੀ ਬ੍ਰਹਮ ਕੇ ਵਿਚਾਰਨੇ ਸੇ ਜੀਵ ਮਿਟ ਜਾਤਾ ਹੈ, ਅਜ ਜੋ ਅਬਿਨਾਸ਼ੀ ਪਰੀਪੂਰਣ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਰੂਪ ਸੁਖਦੇਵ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਸੁਖੋਂ ਕੀ ਰਾਸ ਐਸਾ ਨਿਤ ਆਤਮਾ ਕੋ ਜਾਨਨਾ ॥੧੩੨॥ ਕਬਿੱਤ

ਰਵਿ ਕੋ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪਾਇ ਲੋਚਨ ਵਿਲੋਕੈ ਰੂਪ, ਤੈਸੇ ਰਵਿ ਬ੍ਰਹਮ ਕੋ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਬਦਾਤ ਮੈਂ। ਜੈਸੇ ਏਕ ਸੂਤ ਮਾਂਝ, ਮਣਿ ਗਣ ਪੋਈਯਤ, ਤੈਸੇ ਏਕ ਚੇਤਨ ਹੈ ਬੁਧਿਨ ਕੇ ਗਾਤ ਮੈਂ। ਸਭ ਹੀ ਮੈਂ ਏਕ ਵਹੈ, ਸਭਨ ਤੇ ਨਯਾਰੋ ਰਹੈ, ਗਗਨ ਸਮਾਨ, ਨ ਮਿਲਤ ਕਾਹੂ ਬਾਤ ਮੈਂ। ਅਜ, ਅਬਿਨਾਸ਼ੀ, ਪਰਿ ਪੂਰਨ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ੀ, ਸੁਖ ਦੇਵ ਸੁਖਰਾਸੀ, ਐਸੋ ਨਿਤ ਗਨ ਆਤਮੈਂ ॥੧੩੩॥

ਟੀਕਾ–ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸੂਰਯ ਕਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪਾਇਕੇ ਨੇਤ੍ਰ ਰੂਪ ਕੋ ਦੇਖਤੇ ਹੈਂ, ਤੈਸੇ ਸੂਰਯ ਰੂਪ ਬ੍ਰਹਮ ਕਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸ਼ਬਦ ਆਦਿ ਕੋਂ ਮੇਂ ਹੈ, ਔ ਜੈਸੇ ਏਕ ਸੂਤ (ਧਾਗੇ ਮੇਂ ਮਣੀਓਂ ਕਾ ਸਮੂਹ ਪਰੋਯਾ ਹੋਵੈ ਹੈ, ਤੈਸੇ ਹੀ ਏਕ ਚੇਤਨ ਬੁਧੀਓਂ ਕੋ ਸਮੁਦਾਓਂ ਮੇਂ

ਹੈ, ਵਹੁ ਚੇਤਨ ਸਭ ਮੈਂ ਏਕ ਹੀ ਹੈ ਔ ਸਭਨ ਤੇ ਨਯਾਰਾ ਰਹਤਾ ਹੈ, ਅਕਾਸ਼ ਕੇ ਸਮਾਨ ਕਿਸੀ ਬਾਤ ਮੇਂ ਭੀ ਮਿਲਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਅਜ ਅਬਿਨਾਸ਼ੀ ਪਰੀਪੂਰਣ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਰੂਪ ਸੁਖਦੇਵ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਸੁਖੋ ਕੀ ਰਾਸ ਐਸੇ ਨਿਤ ਆਤਮਾ ਕੋ ਜਾਨਨਾ ॥੧੩੩॥

ਕਬਿੱਤ—ਸਤ, ਚਿਤ ਆਨੰਦ ਸਰੂਪ, ਏਕ ਆਤਮਾ ਕੋ, ਬਿੰਬ ਪਰਿਓ ਬੁਧਿਨ, ਅਨੇਕ ਲੇਖੀ ਯਤ ਹੈ। ਜੈਸੇ ਰਵਿ ਏਕ ਕੋ, ਅਨੇਕ ਸੁ ਘਟਨ ਮਾਂਝ, ਜਲਕੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਨਯਾਰੇ ਨਯਾਰੇ ਪ੍ਰੇਖੀਅਤ ਹੈ। ਕ੍ਰਮਨ ਕੇ ਵਸ ਜੀਵ ਦੁਖ ਸੁਖ ਭੋਗ ਕਰੈ, ਨੀਚ ਊਚ, ਮਧ, ਜੋਨ ਮਾਝ ਰੇਖੀਯਤ ਹੈ। ਪਵਨ ਕੇ ਵਸ, ਜੈਸੇ ਸਰਵਰ ਮੱਧ ਜਲ, ਚੰਚਲ ਹ੍ਵੈ, ਕਹੂੰ ਕਹੂੰ ਥਿਰ ਦੇਖੀਯਤ ਹੈ ॥੧੩੪॥

ਟੀਕਾ-ਸਤ, ਚਿਤ, ਆਨੰਦ ਸਰੂਪ ਏਕ ਆਤਮਾ ਕਾ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ ਬੁਧੀਓਂ ਮੇਂ ਪੜਾ ਤਿਸਮੇ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ ਅਨੇਕ ਹੀ ਦੇਖੀਏ ਹੈਂ ਜੈਸੇ ਏਕ ਸੂਰਯਕੇ ਅਨੇਕ ਘਟੋਂ ਮੇਂ ਜਲਕੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨਯਾਰੇ ੨ ਦੇਖੀਏ ਹੈਂ, ਤੈਸੇ ਹੀ ਕਰਮੋ ਕੇ ਵਸ ਜੀਵ ਦੁਖ ਸੁਖ ਕਾ ਫਲ ਭੋਗ ਕਰਤੇ ਹੈਂ, ਔ ਊਚ ਨੀਚ ਜੋਨੀਓ ਮੇਂ ਪੜੇ ਦੇਖੀਤੇ ਹੈਂ, ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪਵਨ ਕੇ ਵਸ ਹੂਆ ਤਲਬਾ ਕਾ ਪਾਨੀ ਚੰਚਲ ਹੋਤਾ ਹੈ, ਔ ਕਿਸੀ ੨ ਜਗਹ ਇਸਥਿਰ ਭੀ ਦੇਖੀਜੇ ਹੈ ॥੧੩੪॥

ਕਬਿੱਤ—ਡੀਠਕੋ ਛਪਾਵੈ ਘਨ, ਅੱਗ੍ਯ ਜਾਨੈ ਭਾਨੁ ਛਪਯੋ, ਐਸੇ ਸੁਧ ਆਤਮਾ ਕੋ ਬੰਧ ਉਨ ਮਾਨਯੋ ਹੈ। ਕਹੈ ਸੁਖਦੇਵ ਜੈਸੇ ਸ੍ਵੇਤਮਣਿ ਮੈ ਨ ਰੰਗ, ਪਾਸ ਧਰੈ ਜਾਂਹੂ ਤਾਂਕੋ, ਰੰਗ ਮਨੈ ਸਾਨਯੋ ਹੈ। ਜੈਸੇ ਜਲ ਮੱਧ ਪਰੈ, ਚੰਦ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ ਜਾਇ, ਜਲਕੇ ਹਲਤ ਹੀ, ਹਲਤ ਵਹ ਜਾਨਯੋ ਹੈ। ਐਸੇ‡ ਜਲ ਬੁਧਿ ਮਾਝ, ਦੇਖ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ ਚਿਤ, ਮੂੜਨ ਲੈ ਬ੍ਰਹਮ ਕੋ, ਜਗਤ ਮਾਝ ਆਨਯੋ ਹੈ॥

ਟੀਕਾ—ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਡੀਠ (ਨਿਗਾ) ਕੋ ਬਦਲ ਛਪਾ ਲੇਤੇ ਹੈਂ, ਤੋ ਅਗਯਾਨੀ ਪੁਰਖ ਜਾਨਤਾ ਹੈ ਕਿ ਸੂਰਯ ਛਪ ਗਯ ਹੈ, ਐਸੇ ਸ਼ੁਧ ਆਤਮਾ ਮੇਂ ਬੰਧਨੋਂ ਕਾ ਅਨੁਮਾਨ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਆਤਮਾ ਮੇਂ ਕੋਈ ਬੰਧਨ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜੈਸੇ ਸਫੈਦ ਮਣੀ ਮੇਂ ਕੋਈ ਰੰਗ ਨਹੀਂ ਹੋਤਾ ਉਸਕੋ ਜਿਸਕੇ ਪਾਸ ਧਰਦੇ ਵਹੁ ਉਸੀ ਰੰਗ ਸੇ ਮਿਲੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਵੇ ਹੈ, ਔ ਜੈਸੇ ਜਲ ਕੇ ਵੀਚ ਚਾਂਦ ਕਾ ਪਰਤਿਬਿੰਬ ਜੋ ਪੜਾ ਹੂਆ ਹੈ, ਵਹੁ ਵਾਸਤਵ ਮੇਂ ਹਲਤਾ ਨਹੀਂ ਪਰੰਤੂ ਜਲ ਕੇ ਹਲਨੇ ਸੇ ਹਲਤਾ ਜਾਨਾ ਜਾਤਾ ਹੈ, ਐਸੇ ਹੀ ਜਲ ਰੂਪ ਬੁਧ ਮੇਂ ਚੇਤਨ ਕਾ ਪਰਤਿਬਿੰਬ ਦੇਖ ਕਰ ਅਹਿਮਕ ਪੁਰਖੋਂ ਨੇ ਬਰਹਮ ਕੋ ਜਗਤ ਮੇਂ ਆਨਾ ਅਰਥਾਤ ਦੁਖੀ ਸੁਖੀ ਮਾਨਾ ਹੈ ॥੧੩੫॥

---

‡ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ (ਜੜ੍ਹ) ਭੀ ਹੋਤਾ ਹੈ,

ਸਿੱਖ ਵਾਚ–ਮਮ ਸਰੀਰ ਹੈ ਆਤਮਾ, ਜੜ ਸਰੀਰ ਸੋ ਨਾਹਿ। ਵਿਖੇ ਭੋਗ ਕੋ ਕਰਤ ਹੈ, ਇਸ ਸ਼ੰਸ਼ੇ ਮਨ ਮਾਹਿ ॥੧੩੬॥

ਟੀਕਾ–ਪ੍ਰਸ਼ਨ–ਮੇਰਾ ਸਰੀਰ (ਸਵਰੂਪ) ਆਤਮਾ ਹੈ, ਜੜ ਸਰੀਰ ਸੋ ਆਤਮਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਮੇਰੇ ਮਨ ਮੇਂ ਯਹ ਸੰਦੇਹ ਹੈ ਕਿ ਵਿਖਯੋਂ ਕੇ ਭੋਗ ਕੌਨ ਕਰਤਾ ਹੈ ? ॥੧੩੬॥

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੋ ਵਾਚ ਦੋਹਰਾ

ਵਿਖੇ, ਭੋਗ ਬਅੰਜਮ ਰਚੇ, ਬਾਰੀ, ਬੂਲ, ਸਰੀਰ ॥ ਇੰਦਰੀ ਕਰ ਸੋ ਕਰਤ ਹੈ, ਭੋਜਨ ਬੁਧਿਮਨ, ਧੀਰ॥

ਟੀਕਾ–ਉਤਰ–ਵਿਖਯੋਂ ਕੇ ਭੋਗ ਜੋ ਹੈਂ, ਸੋ ਭੋਜਨ ਹੈ, ਬਾਰੀ ਕੇ ਸਮਾਨ ਸਥੂਲ ਸਰੀਰ ਹੈ, ਔਰ ਇੰਦਰਯ ਰੂਪੀ ਹਾਥੋਂ ਕਰਕੇ ਬੁਧ, ਮਨ, ਭੋਜਨ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਹੇ ਧੀਰ ! ॥੧੩੭॥

ਗੀਤਾ ਯਥਾ–ਦੋਹਰਾ

ਇਛਾ, ਸੁਖਦੁਖ ਦਵੈਖਅਰ, ਧਿਰਤਚੇਤਨ ਸੰਘਾਤ। ਏ ਸਭ ਖਯੇਤਰ ਧਰਮ ਹੈਂ, ਨਯਾਰੋ ਆਤਮ ਤਾਤ॥

ਟੀਕਾ–‡ਗੀਤਾ ਮੇਂ ਯਹ ਲਿਖਾ ਹੈ, ਕਿ ਇਛਾ, ਸੁ

---

‡ਇਛਾ ਦਵੈਖਾ ਸੁਖੰ ਸੰਘਾਤ ਸਚੇਤਨਾਥ੍ਰਿਤਿ: ।
ਏਤਨ ਪਯੇਤ੍ਰ ਸਮਾਸੇਨ, ਸਾਵਿਕਾਰ ਮੁਦਾ ਹ੍ਰਿਦ੍ਰ ।।
ਸਲੋਕ ੬ ਅਧਯਾਇ ੧੩

ਦੁਖ ਦ੍ਵੈਖ, ਔ ਧੀਰਯ, ਔਰ ਗਯਾਨਾਤਮਕ ਅੰਤਹ ਕਰਣ ਕੀ ਬ੍ਰਿਤੀ ਸੋ ਬੁਧ ਔ ਸਰੀਰ, ਯਹ ਸਭ ਦ੍ਰਿਸ਼ਯ ਹੈਂ, ਇਸ ਸੇ ਆਤਮਾ ਕੇ ਧਰਮ ਨਹੀਂ ਹੈਂ, ਯਹ ਸਭ ਅੰਤਹ ਕਰਣ ਕੇ ਧਰਮ ਹੈਂ, ਹੇ ਪਿਆਰੇ ਆਤਮਾ ਇਨਸੇ ਨਯਾਰਾ ਹੈ ॥੧੩੮॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ਦੇਹ ਕਹਿਤ ਹੈ ਆਪਕੋ, ਤਬ ਲਗ ਕਹੀਏ ਅੱਗਯ । ਬ੍ਰਹਮ ਲਖੇ ਗਯਾਨੀ ਵਹੈ ਆਤਮ ਅਗਯ ਨ ਤਗਯ ॥੧੩੯॥

ਟੀਕਾ–ਜਬ ਤਕ ਆਪਕੋ ਦੇਹ ਕਹਿਤਾ ਹੈ, ਤਬ ਤਕ ਅਗਿਆਨ। ਕਹੀਏ ਹੈ, ਜਬ ਬ੍ਰਹਮ ਕੋ ਲਖ ਲੇਤਾਂ ਹੈ ਤੋਂ ਵਹੀ ਗਯਾਨੀ ਕਹਾ ਜਾਤਾ ਹੈ, ਆਤਮਾ ਤੋ ਗਯਾਨੀ ਔ ਅਗਯਾਨੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ॥ ੧੩੯ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਤੂੰ ਛੂਟਿਓ ਸੰਸਾਰ ਤੇ, ਨਿਹ ਸੰਦੇਹ ਰਹੁ ਚਿਤ ॥ ਲਖੇ ਆਪਕੋ ਆਤਮਾ, ਯਹੈ ਮੁਕਤ ਹੈ ਮਿਤ ॥

ਟੀਕਾ–ਹੇ ਸਿਖਯ ! ਤੂੰ ਨਿਹਸੰਸਯ ਚਿਤ ਮੇਂ ਰਹੁ ਤੂੰ ਸੰਸਾਰ ਸੇ ਛੁਟ ਗਯੰ ਹੈ, ਹੇ ਮਿਤ੍ਰ ! ਜੋ ਆਪਕੋ ਆਤਮਾ ਜਾਨਨਾ ਹੈ, ਇਸੀ ਕੋ ਮੁਕ੍ਤਿ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ॥੧੪੦॥

ਕਬਿਤ॥ ਸਤ, ਚਿਤ, ਆਨਦ ਸਵਰੂਪ, ਸਵਯ ਪਰ-ਕਾਸ਼ ਜਾਂ ਕੋ, ਸਮ ਸਭ ਹੀ ਕੇ ਉਰ ਅੰਤਰ ਰਹਤ ਹੈ। ਅਚਲ, ਅਖੰਡ, ਅਜ, ਅਕ੍ਰਿਯ, ਅਨੰਤ ਅਤਿ, ਅਦ੍ਵੈ,

ਅਰੂਪ, ਇੰਦ੍ਰੀ ਮਨ ਨ ਗਹਤ ਹੈ। ਨਿਰ ਬ੍ਵਿਕਾਰ, ਨਿਰਾਧਾਰ ਨਿਰ ਵਿਕਲਪ ਨਿਰਾਕਾਰ, ਕੂਟਿਵਤ ਨਿਰਗੁਨ ਨਿਰੰਤਰ ਲਹਤ ਹੈ। ਆਤਮਾ ਕੋ ਬ੍ਰਹਮ ਜਾਨੋ, ਦੇਹ ਕੋ ਅਨਿਤ ਮਾਨੋ, ਪੰਡਿਤ ਔ ਸਿਆਨੇ, ਗਯਾਨ ਯਾਹੀ ਸੋ ਕਹਤ ਹੈ ॥੧੪੧॥

ਟੀਕਾ–ਸਤ (ਤ੍ਰਈ ਕਾਲ ਅਬਾਧ) ਚਿਤ (ਚੇਤਨ ਸਰੂਪ) ਆਨੰਦ ਰੂਪ, ਔ ਸਵਯ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ (ਅਪਨੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼) ਰੂਪ ਹੈ ਜਿਸਕਾ ਸਮ ਏਕ ਰਸ ਸਭੋਂ ਕੇ ਹ੍ਰਿਦਯਾਓਂ ਮੇਂ ਰਹਨੇ ਵਾਲਾ, ਅਚਲ (ਚਲਨੇ ਸੇ ਰਹਿਤ) ਅਖੰਡ (ਖੰਡਨੇ ਸੇ ਰਹਿਤ) ਅਜ (ਅਜਨਮਾ) ਅਕ੍ਰਿਯਾ (ਕ੍ਰਿਯਾ ਰਹਿਤ) ਅਨੰਤ (ਅੰਤ ਰਹਿਤ) ਅਦ੍ਵੈਯ (ਦ੍ਵੈਤ ਰਹਿਤ) ਅਰੂਪ [ਰੂਪ ਰਹਿਤ] ਇੰਦ੍ਰਯ ਮਨ ਜਿਸਕੋ ਪਕੜ ਨਹੀਂ ਸਕਤੇ, ਜੋ ਨਿਰ ਬਿਕਾਰ (ਬਿਕਾਰੋਂ ਸੇ ਰਹਿਤ) ਨਿਰਾਧਾਰ 'ਆਸਰੇ ਸੇ ਰਹਿਤ' ਨਿਰ ਬਿਕਲਪ 'ਕਲਪਨਾ ਸੇ ਰਹਿਤ' ਨਿਰਾਕਾਰ 'ਅਕਾਰ ਸੇ ਰਹਿਤ' ਕੂਟ 'ਅਹਰਨ ਵਤ ਨਿਰਲੇਪ' ਨਿਰਗੁਣ 'ਗੁਣੋਂ ਸੇ ਰਹਿਤ' ਨਿਰੰਤ੍ਰ 'ਅੰਤ੍ਰ ਸੇ ਰਹਿਤ' ਲਹੀਦਾ ਹੈ ਸੋ ਐਸੇ ਆਤਮਾ ਕੋ ਬ੍ਰਹਮ ਜਾਨੇ ਔ ਇਸ ਦੇਹ ਕੋ ਅਨਿੱਤ ਮਾਨਨਾ ਪੰਡਿਤ ਔ ਸਿਆਨੇ ਪੁਰਖ ਇਸੀ ਕੋ ਗਯਾਨ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ॥੧੪੧॥

ਦੋਹਰਾ

ਬਰਨਾਸ਼੍ਰਮ ਅਭਿਮਾਨ ਹੈ, ਜੌ ਲਗ ਜੀਵ ਮੈ ਜਾਨ।

ਵੇਦ ਸਿੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀ ਸਾਸਨਾ, ਤੌ ਲਗ ਸਗਲ ਪ੍ਰਮਾਨ ॥੧੪੨॥

ਟੀਕਾ—ਹੇ ਸਿਖ ਜਬ ਤਕ ‡ਬਰਨ ਔ ੦ਆਸ਼੍ਰਮ ਕਾ ਹ੍ਰਿਦਯ ਮੇਂ ਅਭਿਮਾਨੀ ਹੈ, ਤਬ ਤਕ ਵੇਦ ਔ ਸਿੰਮ੍ਰਿਤੀਓਂ ਕੀ ਆਗਯਾ ਸਭ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਮਾਨਣੀ ਅਵਸ਼ਯਕ ਹੈ ॥੧੪੨॥

ਕਬਿਤ—ਪਾਪ ਔਰ ਪੁੰਨ ਦੋਊ ਪੱਟੀਆਂ ਪ੍ਰਬਲ ਜਾਕੇ, ਲੋਕ ਔਰ ਵੇਦ ਰੀਤਿ, ਬਾਸ਼ਨਾ ਕੀ ਬਾਰ ਕੈ। ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ, ਲੋਭ, ਮੋਹ, ਕੀਲਨ ਸੋ ਰਾਖਯੋ ਜਰ, ਕਹੈ ਸੁਖਦੇਵ ਚਕ੍ਰ ਕਰਮਨ ਵਿਚਾਰਕੇ। ਆਸ਼ਰਮ, ਬਰਨ ਅਭਿਮਾਨੁ ਕੀ, ਜੰਜੀਰ ਜਾਨ, ਸੁਖ ਅਰੁ ਦੁਖ ਕੇ ਕਿਵਾਰ ਤੇਰ ਤਾਰਕੇ। ਭਰਮ ਕੋ ਨਿਵਾਰ ਰੂਪ, ਆਪਨੋ ਸੰਭਾਰ, ਸਿੰਘ, ਨਿਕ ਸਯੋ ਪ੍ਰਬੋਧ ਜਗ ਪੀਂਜਰੇ ਕੋ ਫਾਰਕੇ ॥੧੪੧॥

ਟੀਕਾ—ਜਗਤ ਕੋ ਪੀਂਜਰਾ ਰੂਪ ਬਰਨਨ ਕਰਤੇ ਹੈਂ

---

‡ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਖਯਾਤ੍ਰੀ, ਵੈਸ਼ ਸੂਦ੍ਰ ਯਹ ਚਾਰ ਬਰਨ ਹੈਂ।

੦ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ, ਗ੍ਰਹਸਥ, ਬਾਨ ਪ੍ਰਸਥ, ਸੰਨਯਾਸੀ ਯਹ ਚਾਰ ਆਸ਼੍ਰਮ ਹੈਂ।

ਪਾਪ ਔਰ ਪੁੰਨ ਯਹ ਦੋਨੋਂ ਪ੍ਰਖਤਾ ਪਟੀਆਂ ਹੈਂ, ਲੋਕ ਔਰ ਵੇਦ ਕੀ ਰੀਤੀ ਔ ਬਾਸਨਾ (ਲੋਕ ਮੇਰੀ ਉਸਤਤਿ ਕਰੇਂ ਇਤਯਾਦੀ ਯਹ ਕਾੜ ਕੀ ਹੂਈ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਪਟੀਆਂ ਮੇਂ ਸੀਖਾਂ ਜੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹੋਤੀਆਂ ਹੈਂ, ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਲੋਭ ਮੋਹ, ਆਦਿਕ ਕਿੱਲੇਂ ਸੇ ਜੜਤ ਰਖਾ ਹੈ, ਸੁਖ ਦੇਵ ਕਵਿ ਕਹਤੇ ਹੈਂ ਚਕ੍ਰ ਜੋ ਪਿੰਜ ਹੈਂ ਸੋ ਕਰਮੋਂ ਕੇ ਵਿਚਾਰਨੇ, ਆਸ਼੍ਰਮ ਔ ਬਰਨ ਕਾ ਜੋ ਅਭਿਮਾਨ ਹੈ ਯਹ ਜ਼ੰਜੀਰ ਜਾਨਨਾ, ਸੁਖ ਔ ਦੁਖ ਕੇ ਕਿਵਾਰ (ਤਖਤੇ) ਤੋਰ ਤਾੜ ਕੈ, ਭ੍ਰਮ ਪਾਂਚ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਾ ਨਿਵਾਰ ਕੇ ਔ ਅਪਨੇ ਸ੍ਵਰੂਪ ਕੂ ਸੰਭਾਰ ਕੈ ਯਹ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਾਮ ਗਯਾਨ ਰੂਪੀ ਸ਼ੇਰ ਜਗਤ ਰੂਪ ਪੀਂਜਰੇ ਕੋ ਫਾੜ ਕੈ ਇਉਂ ਨਿਕਲਾ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ–ਪਰਸੰਗ ਵਸਿ ਹੋਨੇ ਤੇ ਹਮ ਪੂਛਤੇ ਹੈਂ ਪਾਂਚ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਾ ਭਰਮ ਕੌਨ ਹੈ? ਉੱਤਰ–‡ਭੇਦ ਭਰਾਂਤਿ ੧, *ਕਰਤਾ ਭੋਗਤਾ ਪਨੇਕੀ ਭਰਾਂਤਿ ੨, †ਸੰਗਕੀ ਭਰਾਂਤਿ ੩, ੦ਵਿਕਾਰ ਕੀ

---

‡ਜੀਵ ਈਸ਼ਵਰ ਕਾ ਭੇਦ, ਜੀਵਨ ਕਾ ਪਰਸਪਰ ਭੇਦ, ਜੜਨ ਕਾ ਪਰਸਪਰ ਭੇਦ, ਜੀਵ ਜੜ ਕਾ ਭੇਦ, ਔ ਜੜ ਈਸ਼ਵਰ ਕਾ ਭੇਦ ਯਹ ਪਾਂਚ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੀ ਭੇਦ ਭਰਾਂਤਿ ਹੈ।

*ਅੰਤ ਕਰਣ ਕੇ ਧਰਮ ਕਰਤਾਪਨੇ ਭੋਗਤਾਪਨੇ ਕੀ ਆਤਮਾ ਵਿਖੈ ਪਰਤੀਤਿ ਹੋਵੈ ਹੈ, ਯਾ ਕਰਤਾ ਭੋਗਤਾ ਪਨੇ ਕੀ ਭਰਾਂਤਿ ਹੈ।

†ਆਤਮਾ ਕਾ ਦੇਹ ਆਦਿਕ ਵਿਖੇ ਅਹੰਤਾ ਰੂਪ, ਔ ਗਰਹ ਆਦਿਕ ਵਿਖੇ ਮਮਤਾ ਰੂਪ ਸੰਬੰਧ ਹੈ, ਵ ਸਜਾਤੀਯ ਵਿਜਾਤੀਯ

ਕੀ ਭਰਾਂਤਿ ੪, ਬ੍ਰਹਮ ਸੈ ਭਿੰਨ ਜਗਤ ਕੇ ਸਤਯਤਾ ਕੀ ਭਰਾਂਤਿ ੫ ਯਹ ਪਾਂਚ ਪਰਕਾਰ ਕਾ ਭਰਾਂਤਿ ਰੂਪ ਸੰਸਾਰ ਹੈ। ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਪਾਂਚ ਪਰਕਾਰ ਕੇ ਭਰਮ ਕੀ ਨਿਬਿਰਤਿ ਕਿਨ ਦਿਰਸ਼ਟਾਂਤ ਸੇ ਹੋਵੈ ਹੈ ? ਉਤਰ–੧. ‡ਬਿੰਬ ਪਰਤਿਬਿੰਬ ਕੇ ਦਿਰਸ਼ਟਾਂਤ ਸੇ ਭੇਦ ਭਰਮ ਕੀ ਨਿਬਿਰਤੀ ਹੋਵੇ ਹੈ ੨. ਸਫਾਟਿਕ ਵਿਖੇ ਲਾਲ ਬਸਤਰ ਕੇ ਲਾਲ ਰੰਗ ਕੀ ਪਰੀਤਿ ਕੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਸੈ ਕਰਤਾ, ਭੋਗਤਾ ਪਨੈ ਕੀ ਭਰਾਂਤਿ ਕੀ ਨਿਬਰਤੀ ਹੋਵੇ ਹੈ। ੩. ਘਟਾ ਕਾਸ਼ ਕੇ ਦਿਰਸ਼ਟਾਂਤ ਸੈ ਸੰਗ ਭਰਾਂਤਿ ਕੀ ਨਿਬਿਰਤੀ ਹੋਵੇ ਹੈ। ੪. ਰੱਜੂ ਵਿਖੈ ਕਲਪਤਿ ਸਰਪ ਕੇ ਦਿਰਸ਼ਟਾਂਤ ਸੈ ਵਿਕਾਰ ਭ੍ਰਾਂਤਿ ਕੀ ਨਿਬ੍ਰਿਤਿ ਹੋਵੇ ਹੈ। ੫. ਕਨੈਕ ਵਿਖੇ ਕੁੰਡਲ ਕੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਕੇ ਦਿਰਸ਼ਟਾਂਤ ਸੈ ਬ੍ਰਹਮ ਸੈ ਭਿੰਨ ਜਗਤ ਕੇ ਸੱਤ ਪਨੇ ਕੀ ਭ੍ਰਾਂਤਿ ਕੀ ਨਿਬ੍ਰਿਤਿ ਹੋਵੇ ਹੈ। ਪ੍ਰਸ਼ਨ–ਬਿੰਬ ਕੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਸੈ ਭੇਦ

ਸਵਗਤਿ ਬਸਤੂ ਕੇ ਸਾਥ ਸੰਬੰਧ ਕੀ ਪਰੀਤਿ ਸੋ ਸੰਗ ਭਰਾਂਤਿ ਹੈ।

‡ਦੁਗਧ ਕੇ ਵਿਕਾਰ ਦਧਿਕੀ ਨਜਾਈਂ, ਬ੍ਰਹਮ ਕਾ ਵਿਕਾਰ ਜੀਵ ਤਥਾ ਜਗਤ ਹੈ, ਐਸੀ ਜੋ ਪਰੀਤਿ ਸੋ ਵਿਕਾਰ ਭ੍ਰਾਂਤਿ ਹੈ।

‡ਸੂਤ੍ਰ ਭਾਸ਼ਜ ਕੇ ਊਪਰ ਪੰਚ ਪਾਦਿਕਾ ਨਾਮ ਟੀਕਾ ਪਦਮ ਯਾਦਾ ਚਾਰਯ ਨੇ ਕਰੀ ਹੈ, ਤਿਸ ਪੰਚ ਪਾਦਿਕਾ ਕਾ ਬਜਾਖਯਾਨ ਰੂਪ ਵਿਵਰਣ ਨਾਮ ਗ੍ਰੰਥ ਹੈ, ਤਿਸਕੇ ਕਰਤਾ ਸ੍ਰੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਾਤਮ ਚਰਣ ਨਾਮ ਆਚਾਰਯ ਹੈ, ਤਿਸਕੀ ਰੀਤੀ ਕੇ ਅਨੁਸਾਰ ਯਹ ਊਪਰ ਲਿਖਾ ਬਿੰਬ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ ਕਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਹੈ ,

ਭ੍ਰਾਂਤਿ ਕੀ ਨਿਬ੍ਰਿਤੀ ਕਿਸ ਰੀਤਿ ਸੇ ਹੋਵੇ ?

ਉਤਰ–ਜੈਸੇ ਦਰਪਣ ਵਿਖੇ ਮੁਖ ਕਾ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ ਭਾਸਤਾ ਹੈ, ਸੋ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ ਦਰਪਣ ਵਿਖੇ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਕਿੰਤੂ ਦਰਪਣ ਕੂੰ ਦੇਖਨੇ ਵਾਸਤੇ ਨਿਕਸੀ ਜੋ ਨੇਤ੍ਰ ਕੀ ਬ੍ਰਿਤਿ ਸੋ ਦਰਪਣ ਕੂੰ ਸਪਰਸ ਕਰ ਕੇ ਪੀਛੇ ਲੋਟ ਕੇ ਮੁਖ ਕੂੰ ਹੀ ਦੇਖਤੀ ਹੈ, ਯਾਂਤੇ ਬਿੰਬ ਜੋ ਮੁਖ ਤਿਸ ਕੇ ਸਾਥ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ ਅਭਿੰਨ ਹੈ, ਤਾਂਤੇ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ ਮਿਥ੍ਯਾ ਨਹੀਂ, ਕਿੰਤੂ ਸਤ ਹੈ, ਔ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ ਕੇ ਧਰਮ ਜੋ ਬਿੰਬ ਸੇ ਭਿੰਨ ਪਨਾ ਔ ਦਰਪਣ ਵਿਖੇ ਸਥਿਤ ਪਨਾ ਔ ਬਿੰਬ ਸੇ ਉਲਟੇ ਪਨਾ, ਯੇਹ ਤੀਨ ਔ ਤਿਨਕੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਰੂਪ ਗਿਆਨ ਸੋ ਭ੍ਰਾਂਤਿ ਹੈ, ਯਾਂਤੇ ਇਨ ਧਰਮਨ ਕਾ ਮਿਥ੍ਯਾਪਨੇ ਕਾ ਨਿਸਚਯ ਰੂਪ ਬਾਧ ਕਰ ਕੇ ਬਿੰਬ ਔ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ ਕਾ ਸਦਾ ਅਭੇਦ ਨਿਸਚਯ ਹੋਵੈ ਹੈ।

ਸਿਧਾਂਤ–ਤੈਸੇ ਸ਼ੁਧ ਬ੍ਰਹਮ ਰੂਪ ਬਿੰਬ ਹੈ, ਤਿਸਕਾ ਅਗਿਆਨ ਰੂਪ ਦਰਪਣ ਵਿਖੈ ਜੀਵ ਰੂਪ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ ਭਾਸਦਾ ਹੈ, ਤਿਨ ਮੈਂ ਸੁਪਨ ਕੀ ਨਿਆਈਂ ਏਕ ਜੀਵ ਮੁਖ੍ਯ ਹੈ, ਔਰ ਦੂਸਰੇ ਸਵਾਰਥ ਜੰਗਮ ਰੂਪ ਨਾਨਕਾ ਜੀਵ ਭਾਸਤੇ ਹੈਂ ਸੋ ਜੀਵਾਭਾਸ ਹੈਂ, ਸੋ ਜੀਵ ਰੂਪ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ ਈਸ਼ਵਰ ਰੂਪ ਬਿੰਬ ਕੇ ਸਾਥ ਸਦਾ ਅਭਿੰਨ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਮਾਇਆ ਕੇ ਬਲ ਸੇ ਤਿਸ ਜੀਵ ਕੇ ਧਰਮ, ਬਿੰਬ ਰੂਪ ਈਸ਼੍ਵਰ ਸੇ ਭੇਦ, ਜੀਵ ਪਨਾ, ਅਲ ਪੱਗਪਨਾ, ਅਲਪ ਸ਼ਕਤਿਪਨਾ, ਪਰਿ-ਛਿੰਨਪਨਾ,ਨਾਨਾਪਨਾ,ਇਤਆਦਿ ਔ ਤਿਨਕੀ ਪ੍ਰਤੀਤਿ ਰੂਪ ਗਿਆਨ ਸੋ ਭਰਾਂਤਿ ਹੈ, ਯਾਂਤੇ ਤਿਨ ਕਾ ਮਿਥ੍ਯਾਪਨੇ ਕਾ ਨਿਸ਼ਚਯ ਰੂਪ ਬਾਧ ਕਰਕੇ, ਜੀਵ ਰੂਪ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ ਔ ਈਸ਼ਵਰ ਰੂਪ ਬਿੰਬ ਕਾ ਸਦਾ ਅਭੇਦ ਨਿਸਚਯ ਹੋਵੈ ਹੈ, ਇਸ ਰੀਤ ਸੇ ਬਿੰਬ, ਪਰਤਿਬਿੰਬ ਕੇ

ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਸੈ *ਭੇਦ ਭਰਾਂਤਿ ਕੀ ਨਿਬਿਰਤ ਹੋਵੈ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ-(੨) ਸਫਾਟਿਕ ਵਿਖੈ ਲਾਲ ਬਸਤਰ ਕੇ ਲਾਲ ਰੰਗ ਕੀ ਪ੍ਰੀਤਿ.ਕੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਸੈ ਕਰਤਾ ਭੋਗਤਾ ਪਨੈ ਕੀ ਭ੍ਰਾਂਤਿ ਕਿਸ ਰੀਤਿ ਸੈਂ ਨਿਬਿਰਤ ਹੋਵੈ ਹੈ ? ਉਤਰ-ਜੈਸੇ ਲਾਲ ਬਸਤ੍ਰ ਕੇ ਊਪਰ ਧਰੇ ਸਫਾਟਿਕ ਮਣਿ ਵਿਖੈ ਬਸਤਰ ਕਾ ਲਾਲ ਰੰਗ ਸੰਯੋਗ ਸਬੰਧ ਸ਼ੈ ਭਾਗਤਾ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਸੋ ਬਸਤਰ ਕਾ ਧਰਮ ਹੈ, ਬਸਤਰ ਔ ਸਫਾਟਿਕ ਕੇ ਵਿਯੋਗ ਕੇ ਭਏ ਸਫਾਟਿਕ ਵਿਖੈ ਭਾਸਤਾ ਨਹੀਂ, ਯਾਂ ਤੈ ਸਫਾਟਿਕ ਦਾ ਧਰਮ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਕਿੰਤੂ ਸਫਾਟਿਕ ਵਿਖੈ ਭਰਾਂਤਿ ਸੈ ਭਾਸਤਾ ਹੈ।

ਸਿਧਾਂਤ-ਤੈਸੇ ਅੰਤਹ ਕਰਣ ਕਾ ਧਰਮ ਜੋ ਕਰਤਾ ਭੋਕਤਾ ਪੁਨਾ ਸੋ ਆਤਮਾ ਵਿਖੈ ਤਦਾਤਮ ਸਬੰਧ ਹੈ ਭਾਸਤਾ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਸੋ ਅੰਤਹ ਕਰਣ ਕਾ ਧਰਮ ਹੈ, ਸੁਖੁਪਤਿ ਵਿਖੈ ਅੰਤਹ ਕਰਣ ਔ ਆਤਮਾ ਕੇ ਵਿਯੋਗ ਕੇ ਭਏ ਆਤਮਾ ਵਿਖੈ ਭਾਸਤਾ ਨਹੀਂ, ਯਾਂਤੇ ਆਤਮਾ ਕਾ ਧਰਮ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਕਿੰਤੂ ਆਤਮਾ ਵਿਖੈ ਭਰਾਂਤਿ ਸੈ ਭਾਸਤਾ ਹੈ, ਇਸ ਰੀਤਿ ਸੇ ਸਫਾਟਿਕ ਵਿਖੈ ਲਾਲ ਰੰਗ ਕੇ ਪ੍ਰਤੀਤਿ ਕੇ ਦਿਰਸ਼ ਟਾਂਤ ਸੈ ਕਰਤਾ ਭੋਕਤਾ ਪਨੈ ਕੀ ਭਰਾਂਤਿ ਕੀ ਨਿਬਿਰਤਿ

---

*ਮੁਖਯ ਜੀਵ ਈਸ਼ਵਰ ਕੇ ਭੇਦ ਕੇ ਨਿਖੇਦ ਸੈ ਤਿਸਕੇ ਅੰਤ੍ਰਗਤ ਚਾਰ ਭੇਦਨ ਕਾ ਨਿਖੇਦ ਸਹਜ ਸਿਧ ਹੋਵੈ ਹੈ, ਸਰਬ ਭੇਦ ਉਪਾਧਿ ਕੇ ਕੀਏ ਹੈਂ, ਉਪਾਧਿ ਸਰਬ ਮਿਥਯਾ ਹੈਂ, ਤਾਂਤੇ ਤਿਨਕੇ ਕੀਏ ਭੇਦ ਭੀ ਸਰਬ ਮਿਥਯਾ ਹੈਂ, ਯਾਂਤੇ ਵਾਸਤਵ ਅਦਵੈਤ ਬ੍ਰਹਮ ਹੀ ਅਵਸ਼ੇਖ ਰਹਤਾ ਹੈ।

ਹੋਵੈ ਹੈ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ-(੩) ਘਟਾਕਾਸ਼ ਕੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਸੈਂ ਸੰਗ ਭਰਾਂਤਿ ਕੀ ਨਿਵਿਰਤਿ ਕਿਸ ਰੀਤਿ ਸੈ ਹੋਵੈ ਹੈ ? ਉਤਰ-ਜੈਸੇ ਘਟ ਕੀ ਉਪਾਧਿ ਵਾਲਾ ਅਕਾਸ਼ ਘਟਾਕਾਸ਼ ਕਹੀਏ ਹੈ, ਸੋ ਅਕਾਸ਼ ਘਟ ਕੇ ਸੰਗ ਭਾਸਤਾ ਹੈ, ਤੌ ਭੀ ਘਟ ਕੇ ਧਰਮ ਉਤਪਤਿ, ਨਾਸ਼, ਗਮਨ, ਆਗਮਨ ਆਦਿਕ ਹੈਂ, ਸੋ ਅਕਾਸ਼ ਕੂੰ ਸਪਰਸ਼ ਕਰਤੇ ਨਹੀਂ, ਯਾਤੇ ਅਕਾਸ਼ ਅਸੰਗ ਹੈ, ਔ ਆਕਾਸ਼ ਕਾ ਸੰਬੰਧ ਘਟ ਕੇ ਸਾਥ ਭਾਸਤਾ ਹੈ, ਸੋ ਭਰਾਂਤਿ ਹੈ ।

ਸਿਧਾਂਤ-ਤੈਸੇ ਦੇਹ ਆਦਿਕ ਸੰਘਾਤ ਰੂਪ ਉਪਾਧਿਵਾਲ ਆਤਮਾ ਜੀਵ ਕਹੀਯ ਹੈ ਸੋ ਆਤਮਾ ਸੰਘਾਤ ਕੇ ਸੰਗ ਭਾਸਤਾ ਹੈਂ, ਤੌ ਭੀ ਸੰਘਾਤ ਕੇ ਧਰਮ ਜਨਮ ਮਰਣ ਆਦਿਕ ਹੈਂ, ਸੋ ਆਤਮਾ ਕੂੰ ਸਪਰਸ਼ ਕਰਤੇ ਨਹੀਂ, ਕਾਹੇ ਤੇ ? ਸੰਘਾਤ ਦ੍ਰਿਸ਼ਯ ਹੈ, ਔ ਆਤਮਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾ ਹੈ, ਤਾਂਤੈ ਆਤਮਾ ਸੰਘਾਤ ਸੈ ਨਯਾਰਾ ਅਸੰਗ ਹੈ ਜਾਂਤੈ ਆਤਮਾ ਸੰਘਾਤ ਰੂਪ ਨਹੀਂ ਤਾਂਤੈ ਆਤਮਾ ਸੰਘਾਤ ਕੇ ਸਾਥ ਅਹੰਤਾ ਰੂਪ ਸਬੰਧ ਭੀ ਨਹੀਂ ਔ ਜਾਂਤੈ ਆਤਮਾ ਕਾ ਸੰਘਾਤ ਨਹੀਂ, ਕਿੰਤੂ ਸੰਘਾਤ ਪੰਚ ਮਹਾਂ ਭੂਤ ਕਾ ਹੈ, ਤਾਂਤੈ ਆਤਮਾ ਕਾ ਸੰਘਾਤ ਕੇ ਸਾਥ ਮਮਤਾ ਰੂਪ ਸੰਬੰਧ ਭੀ ਨਹੀਂ, ਜਾਂਤੈ ਆਤਮਾ ਸੰਘਾਤ ਸੇ ਨਯਾਰਾ ਹੈ, ਤਾਂਤੇ ਆਤਮਾ ਕਾ ਸੰਘਾਤ ਕੇ ਸਬੰਧੀ ਇਸਤਰੀ, ਪੁਤਰ, ਗ੍ਰਿਹ, ਆਦਿਕਨ ਕੇ ਸਾਥ ਭੀ ਮਮਤਾ ਰੂਪ ਸਬੰਧ ਨਹੀਂ , ਐਸੇ ਆਤਮਾ ਅਸੰਗ ਹੈ, ਇਸ ਕਾ ਸੰਘਾਤ ਕੇ ਸਾਥ ਅਹੰਤਾ ਮਮਤਾ ਰੂਪ ਸਬੰਧ ਭਰਾਂਤਿ ਹੈ, ਇਸ ਰੀਤਿ ਸੈ ਘਟਾਕਾਸ਼ ਕੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਸੈ ਸੰਗ ਭਰਾਂਤਿ ਕੀ ਨਿਵਿਰਤਿ ਹੋਵੈ ਹੈ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ-(੪) ਰਜੂ ਵਿਖੇ ਕਲਪਤ ਸਰਪ ਕੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਸੇ ਵਿਕਾਰ ਭਰਾਂਤਿ ਕੀ ਨਿਬਿਰਤਿ ਕਿਸ ਰੀਤਿ ਸੇ ਹੋਵੇ ਹੈ ? ਉਤਰ-ਮੰਦ ਅਧਕਾਰ ਵਿਖੇ ਰੱਜੂ ਸਿਥਿਤ ਹੋਵੇ, ਤਿਸ ਕੇ ਦੇਖਨੇ ਵਾਸਤੇ ਨੇਤ੍ਰ ਰੂਪ ਦਵਾਰ ਸੇ ਅੰਤਹ ਕਰਣ ਕੀ ਬਿਰਤਿ ਨਿਕਸੈ ਹੈ, ਸੋ ਬਿਰਤਿ ਅੰਧਕਾਰ ਆਦਿ ਅਵੇਖ ਦੋਖ ਸੇ ਰਜੂ ਕੇ ਆਕਾਰ ਕੂੰ ਪਾਵਤੀ ਨਹੀਂ ਯਾਤੈ ਤਿਸ ਬਿਰਤਿ ਸੇ ਰਜੂ ਕੇ ਆਵਰਣ ਕਾ ਭੰਗ ਹੋਵੇ ਨਹੀਂ ਤਬ ਰੱਜੂ ਉਪੇਾਧਿ ਵਾਲੇ ਚੇਤੰਨ ਕੇ ਆਸ਼ਿਰਤ ਰਹੀ ਜੋ*ਤੂਲਾ ਅਵਿਦਜਾ ਸੋ ਖਯੋਭ ਕੂੰ ਪਾਇਕੇ ਸਰਪ ਰੂਪ ਵਿਕਾਰ ਕੂੰ ਧਾਰਤੀ ਹੈ, ਸੋ ਸਰਪ, ਦੁਗਧ ਕੇ ਪਰਿਣਾਮ ਦਧਿਕੀ ਨਿਆਈਂ ਅਵਿਦਜਾ ਕਾ ਪਰਿਨਾਮ ਹੈ ਔ ਰੱਜੂ ਉਪਾਧਿ ਵਾਲੇ ਚੇਤਨ ਕਾ ਵਿਵਰਤ ਹੈ, ਪਰਿਣਾਮ (ਵਿਕਾਰ) ਨਹੀਂ।

ਸਿਧਾਂਤ-ਤੈਸੇ ਬਰਹਮ ਚੇਤਨਜ ਕੇ ਆਸ਼ਿਰਤ ਰਹੀ ਜੋ †ਮੂਲਾਅਵਿਦਯਾ ਸੋ ਪ੍ਰਾਰਬਧਾਦਿਕ ਨਿਮਿਤਸੇ ‡ਖਯੋਭਕੂੰਪਾਜਕ ਜੜਚੇਤਨਯ (ਚਿਦਾਭਾਸ) ਪ੍ਰਪੰਚ ਰੂਪ ਵਿਕਾਰ ਕੂੰ ਧਾਰਤੀ ਹੈ ਸੋ ਪ੍ਰਪੰਚ ਅਵਿਦਯਾ ਕਾ ੦ਪਰਿਣਾਮ ਹੈ, ()ਔ ਅਧਿਸ਼ਠਾਨ ਬ੍ਰਹਮ

---

*ਘਟਾਦਿ ਰੂਪ ਉਪਾਂਧਿ ਵਾਲੇ ਚੇਤੰਨਜ ਕੂੰ ਆਵਰਣ ਕਰਨੈ ਵਾਲੀ ਜੋ ਅਵਿਦਯਾ ਸੋ ਤੂਲਾ ਅਵਿਦਯਾ ਹੈ।

†ਸ਼ੁਧ ਬ੍ਰਹਮ ਔ ਆਤਮਾ ਕੂੰ ਆਵਰਣ ਕਰਨੈ ਵਾਲੀ ਜੋ ਅਵਿਦਜਾ, ਸੋ ਮੂਲਾ ਅਵਿਦਯਾ ਹੈ।

‡ਕਾਰਯ ਕਰਨੇ ਕੇ ਸਨਮੁਖ ਹੋਨੇ ਕੂੰ ਖਯੋਭ ਕਹਤੇ ਹੈਂ

੦ਪੂਰਬ ਰੂਪ ਕੂੰ ਤਯਾਗ ਕੇ ਅਨਯ ਰੂਪ ਕੀ ਜੋ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਸੋ

ਚੇਤਨਯ ਕਾ *ਵਿਵਰਤ ਹੈ ਪਰਿਣਾਮ ਨਹੀਂ ਇਸ ਰੀਤਿ ਸੇ ਰੱਜੂ ਵਿਖੈ ਕਲਪਿਤ ਸਰਪ ਕੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਸੇ ਵਿਕਾਰ ਭ੍ਰਾਂਤਿ ਕੀ ਨਿਬ੍ਰਿਤਿ ਹੋਵੈ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ-(੫) ਕਨਕ ਵਿਖੇ ਕੁੰਡਲ ਕੀ ਪ੍ਰਤੀਤਿ ਕੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਸੇ ਬ੍ਰਹਮ ਸੇ ਭਿੰਨ ਜਗਤ ਕੇ ਸਤਯਤਾ ਕੀ ਭ੍ਰਾਂਤਿ ਕੀ ਨਿਬ੍ਰਿਤਿ ਕਿਸ ਰੀਤਿ ਸੇ ਹੋਵੈ ਹੈ ?

ਉਤਰ-ਜੈਸੇ ਕਨਕ ਔ ਕੁੰਡਲ ਕਾ ਕਾਰਯ ਕਾਰਣ ਭਾਵ ਕਰ ਭੇਦ ਭਾਸਤਾ ਹੈ, ਸੋ ਕਲਪਿਤ ਹੈ, ਔ ਕਨਕ ਸੇ ਕੁੰਡਲ ਕਾ ਭਿੰਨ ਸਰੂਪ ਦੇਖੀਤਾ ਨਹੀਂ, ਯਾਤੇ ਵਾਸਤਵ ਅਭੇਦ ਹੈ, ਤਾਂਤੇ ਕਨਕ ਸੈਂ ਭਿੰਨ ਕੁੰਡਲ ਕੀ ਸਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਸਿਧਾਂਤ-ਤੈਸੇ ਬ੍ਰਹਮ ਔ ਜਗਤ ਕਾ ਕਾਰਯ ਕਾਰਣ ਭਾਵ-ਪਰਿਣਾਮ ਹੈ, ਵਾ ਉਪਾਦਾਨ ਕੇ ਸਮਾਨ ਸੱਤਾ ਵਾਲਾ ਜੋ ਅਨਯਥਾ ਰੂਪ (ਉਪਾਦਾਨ ਤੇ ਔਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਾ, ਸੋ ਪਰਿਣਾਮ ਹੈ, ਜੈਸੇ ਦੂਧ ਕਾ ਪਰਿਣਾਮ ਦਧਿ ਹੈ ਯਾਹੀ ਕੂੰ ਵਿਕਾਰ ਵੀ ਕਹੇ ਹੈਂ।

()ਜੋ ਆਪ ਨਿਰਵਿਕਾਰ ਰੂਪ ਸੈਂ ਸਿਥਿਤ ਹੋਵੈ ਔ ਅਵਿਦਿਆ ਕ੍ਰਿਤ ਕਲਪਿਤ ਕਾਰਯ ਕਾ ਆਸ਼੍ਰਯ ਹੋਵੈ, ਸੋ ਅਧਿਸ਼ਠਾਨ ਹੈ, ਜੈਸੇ ਕਲਪਿਤ ਸਰਪ ਕਾ ਅਧਿਸ਼ਠਾਨ ਰੱਜੂ ਹੈ, ਯਾਹੀ ਕੂੰ ਪਰਿਣਾਮੀ ਉਪਾਦਾਨ ਸੈਂ ਵਿਲਖਯਣ ਦੂਸਰਾ ਵਿਵਰਤ ਉਪਾਦਾਨਬੀ ਕਹਤੇ ਹੈ।

*ਅਧਿਸ਼ਠਾਨ ਤੈਂ ਵਿਖਮ ਸੱਤਾ ਵਾਲਾ (ਅਲਪ ਅਰੁ ਭਿੰਨ ਸੱਤਾ ਵਾਲਾ) ਜੋ ਅਧਿਸ਼ਠਾਨ ਸੈਂ ਅਨਯਥਾ ਰੂਪ [ਔਰ ਪਰਕਾਰ ਕਾ ਅਕਾਰ] ਸੋ ਵਿਵਰਤ ਹੈ, ਜੈਸੇ ਰੱਜੂ ਵਿਵਰਤ ਸਰੂਪ ਹੈ, ਯਾਹੀ ਕੂੰ ਕਲਪਿਤ ਕਾਰਯ ਔ ਕਲਪਤਿ ਵਿਸ਼ੇਖ ਭੀ ਕਹਤੇ ਹੈਂ।

ਕਰ ਅਰ ਵਿਸ਼ੇਖਣ ਕਰ ਭੇਦ ਭਾਸਤਾ ਹੈ ਸੋ ਕਲਪਤਿ ਹੈ ਔ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਦੇਖੀਯੇ ਤੋ ਅਸਤਿ, ਭਾਂਤਿ ਪ੍ਰੇਯ, ਸੈ ਭਿੰਨ ਨਾਮ ਰੂਪ ਜਗਤ ਸਤਯ ਸਿੱਧ ਹੋਵੈ ਨਹੀਂ, ਕਿੰਤੂ ਮਿਥਯਾ ਸਿਧ ਹੋਵੈ ਹੈ ਔ ਜੋ ਵਸਤੂ ਜਿਸ ਵਿਖੈ ਕਲਪਿਤ ਹੋਵੈ ਸੋ ਵਸਤੂ ਤਿਸਤੈ ਭਿੰਨ ਸਿਧ ਹੋਵੈ ਨਹੀਂ, ਯਾਂਤੇ ਬ੍ਰਹਮ ਸੈ ਜਗਤ ਕਾ ਵਾਸਤਵ ਅਭੇਦ ਹੈ, ਤਾਂਤੇ ਬ੍ਰਹਮ ਸੇ ਜਗਤ ਕੀ ਭਿੰਨ ਸਤਯਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਇਸ ਰੀਤਿ ਸੇ ਕਨਕ ਵਿਖੈ ਕੁੰਡਲ ਕੀ ਪ੍ਰਤੀਤਿ ਕੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਸੈ ਬ੍ਰਹਮ ਸੈ ਭਿੰਨ ਜਗਤ ਕੇ ਸਤਯਤਾ ਕੀ ਭ੍ਰਾਂਤਿ ਕੀ ਨਿਬ੍ਰਿਤਿ ਹੋਵੈ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ–ਭ੍ਰਾਂਤਿ ਸੋ ਕਯਾ ਹੈ ?

ਉਤ੍ਰ–ਭ੍ਰਾਂਤਿ ਸੋ ਅਧਯਾਸ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ–ਅਧਯਾਸ ਸੋ ਕਯਾ ਹੈ ?

ਉਤਰ--ਭ੍ਰਾਂਤਿ ਗਿਆਨ ਕਾ ਵਿਖੈ ਜੋ ਮਿਥਯਾ ਵਸਤੂ ਔ ਭ੍ਰਾਂਤਿ ਗਿਆਨ ਤਿਸ ਕਾ ਨਾਮ ਅਧਯਾਸ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ--ਯਹ ਅਧਯਾਸ ਕਿਤਨੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਾ ਹੈ ?

ਉਤਰ--ਗਯ ਨਾਧਯਾਸ ਔ ਅਰਥਾਧਯਾਸ ਇਸ ਭੇਦ ਤੇ ਅਧਯਾਸ ਦੋ ਭਾਂਤਿ ਕਾ ਹੈ, ਤਿਨ ਮੈਂ ਅਰਥਾਧਯਾਸ, *ਕੇਵਲ ਸਬੰਧਾਯਾਸ, ਸਬੰਧ' ‡ਸਹਿਤ ਸੰਬੰਧੀ ਕਾ ਧਯਾਸ,

---

*ਅਨਾਤਮਾ ਵਿਖੇ ਆਤਮਾ ਕਾ ਅਧਯਾਸ ਹੋਵੈ ਹੈ ਤਹਾਂ ਆਤਮਾ ਕਾ ਅਨਾਤਮਾ ਕੇ ਸਾਥ ਤਾਦਾਤਮ ਸੰਬੰਧ ਅਧਯਾਸਤ ਹੈ ਆਤਮਾ ਕਾ ਸਵਰੂਪ ਨਹੀਂ ਯਾਂਤੇ ਅਨਾਤਮਾ ਵਿਖੇ ਆਤਮਾ ਕਾ ਕੇਵਲ ਸਬੰਧਾ ਧਯਾਸ ਹੈ।

‡ ਆਤਮਾ ਵਿਖੈ ਅਨਾਤਮਾ ਕਾ ਸਬੰਧ ਔ ਸਵਰੂਪ ਦੋਨੋ ਅਧਯਸਤ ਹੈਂ, ਯਾਂਤੇ ਆਤਮਾ ਵਿਖੇ ਅਨਾਤਮਾ ਕਾ ਸਬੰਧ ਸਹਿਤ ਸਬੰਧੀ ਕਾ ਧਯਾਸ ਹੈ।

ਕੇਵਲ *ਧਰਮਾਧਯਾਸ, ਧਰਮ ਸਹਿਤ ਧਰਮੀ ਕਾ †ਧਯਾਸ, ‡ਅੰਨਯੋਨਯਾਧਯਾਸ, ()ਅਨਯਤਰਾਧਯਾਸ, ਇਨ ਭੇਦ ਤੇ ਖਟ ਪਰਕਾਰ ਕਾ ਹੈ। ਅਥਵਾ ੦ਸਰੂਪਾ ਧਯਾਸ ਔ

---

*ਸਥੂਲ ਦੇਹ ਕੇ ਗੌਰਤਾਦਿਕ ਔ ਇੰਦ੍ਰਿਯਹ ਕੇ ਦਰਸ਼ਨ ਆਦਿਕ ਧਰਮੋਂ ਕਾ ਹੀ ਆਤਮਾ ਵਿਖੇ ਅਧਯਾਸ ਹੋਵੈ ਹੈ, ਤਿਨ ਕੇ ਸਵਰੂਪ ਕਾ ਨਹੀਂ, ਯਾਤੇ ਆਤਮਾ ਵਿਖੇ ਦੇਹ ਔ ਇੰਦ੍ਰਯਨ ਕੇ ਕੇਵਲ ਧਰਮ ਆ ਧਯਾਸ ਹੈ।

†ਅੰਤਹ ਕਰਣ ਕੇ ਕਰਤਾਪਨਾ ਆਦਿਕ ਧਰਮ ਔ ਸੂਰੂਪ ਦੋਨੋ ਆਤਮਾ ਵਿਖੇ ਅਧਯਸਤ ਹੈਂ, ਯਾਂਤੇ ਅੰਤਹ ਕਰਣ ਕਾ ਆਤਮਾ ਵਿਖੇ ਧਰਮ ਸਹਿਤ ਧਰਮੀ ਕਾ ਅਧਯਾਸ ਹੈ।

‡ਲੋਹ ਔ ਅਗਨੀ ਕੀ ਨਯਾਈਂ ਆਤਮਾ ਵਿਖੇ ਅਨਾਤਮਾ ਕਾ ਔ ਅਨਾਤਮਾ ਵਿਖੇ ਆਤਮਾ ਕਾ ਜੋ ਅਧਯਾਸ, ਸੋ ਅਨਯੋ ਨਯਾਧਯਾਸ ਹੈ।

()ਅਨਾਤਮਾ ਵਿਖੇ ਆਤਮਾ ਕਾ ਸਵਰੂਪ ਅਧਯਾਸਤ ਨਹੀਂ ਕਿੰਤੂ ਆਤਮਾ ਵਿਖੇ ਅਨਾਤਮਾ ਕਾ ਸਵਰੂਪ ਅਧਯਸਤ ਹੈ, ਯਹ ਹੀ ਅਨ ਅਨਯਤਰਾਧਯਾਸ ਹੈ, ਦੋਨੋਂ ਮੇਂ ਸੇ ਏਕ ਕਾ ਅਧਯਾਸ ਅਨਯਤਰਾ ਧਯਾਸ ਕਹੀਏ ਹੈ।

੦ਗਿਆਨ ਸੇ ਬਾਧ ਹੋਨੇ ਯੋਗਯ ਵਸਤੂ, ਅਧਿਸ਼ਠਾਨ ਵਿਖੇ ਸਵਰੂਪ ਸੇ ਅਧਯਸਟ ਹੋਵੇ ਹੈ, ਦੇਹ ਆਦਿ ਅਨਾਤਮਾ ਕਾ ਅਧਿਸ਼-ਠਾਲ ਕੇ ਗਿਆਨ ਸੇ ਬਾਧ ਹੋਵੇ ਹੈ, ਯਾਤੇ ਤਾਂਕਾ ਆਤਮਾਂ ਵਿਖੇ ਸਵਰੂਪਾਧਯਾਸ ਹੈ।

*ਸੰਸਰਗਾ ਧਯਾਸ, ਇਸ ਭੇਦ ਤੈਂ ਅਰਥਾ ਧਯਾਸ ਦੇ ਪਰਕਾਰ ਕਾ ਹੈ, ਤਾਕੇ ‡ਅੰਤਰਗਤ ਉਕਤ ਖਟ ਭੇਦ ਹੈਂ, ਔ ਊਪਰ ਲਿਖੇ ਵੇਦ ਭਰਾਂਤਿ ਆਦਿਕ ਪਾਂਚ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਾ ਭਰਮ ਭੀ ਯਾਹੀ ਕੇ ੦ਅੰਤ

---

*ਥਾਂਧ ਕੇ ਅਯੋਗਯ ਬਸਤੂ ਕਾ ਸਵਰੂਪ ਅਧਯਸਤ ਹੋਵੈ ਨਹੀਂ ਕਿੰਤੂ ਤਾਕਾ ਸਬੰਧ, ਅਧਯਸਤ ਹੋਵੈ ਹੈ, ਜਾਂਤੇ ਅਨਾਤਮਾ ਵਿਖੇ ਆਤਮਾ ਕਾ ਸੰਸਰਗਾਧਯਾਸ ਹੈ, ਯਾਹੀ ਕੂੰ ਸਬੰਧਾਧਯਾਸ ਬੀ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ।

‡ਕੇਵਲ ਧਰਮਧਯਾਸ, ਧਰਮ ਸਹਿਤ ਧਰਮੀ ਕਾ ਧਯਾਸ. ਔ ਅਨਯਤਰਾਧਯਾਸ, ਯੇ ਤੀਨ ਸ੍ਵਰੂਪਾਧਯਾਸ ਕੇ ਅੰਤਰਗਤ ਹੈਂ ਕੇਵਲ ਸੰਬੰਧਾਧਯਾਸ ਸੰਸਰਗ ਧਯਾਸ ਹੀ ਹੈ ਸਬੰਧ ਸਹਿਤ ਸਬੰਧੀ ਕਾ ਅਧਯਾਸ ਸੰਸਰਗਾ ਧਯਾਸ ਸਹਿਤ ਸਵਰੂਪਾਧਯਾਸ ਹੈ ਅੰਨਯੋ ਨਯਾਧਯਾਸ ਮੈਂ ਸੰਸਰਗਾਧਯਾਸ ਔ ਸ੍ਵਰੂਪਾਧਯਾਸ ਦੋਨੂੰ ਹੈਂ ਕਾਹੇ- ਤੇ ? ਆਤਮਾ ਕਾ ਸਵਰੂਪ ਤੋ ਸਤਯ ਹੈ, ਜਾਂਤੇ ਅਧਯਸਤ ਨਹੀਂ. ਕਿੰਤੂ ਤਾਕਾ ਸੰਸਰਗ ਕਹੀਏ ਤਾਦਾਤਮਯ ਸਬੰਧ ਅਨਾਤਮਾ ਵਿਖੇ ਅਧਯਸਤ ਹੈ, ਜਾਂਤੇ ਤਾਕਾ ਸੰਸਰਗਾਧਯਾਸ ਹੈ, ਔ ਅਨਾਤਮਾ ਕਾ ਸ੍ਵਰੂਪ ਹੀ ਆਤਮਾ ਵਿਖੇ ਅਧਯਸਤ ਹੈ, ਜਾਂਤੇ ਤਾਕਾ ਸਵਰੂਪਾ ਧਿਆਸ ਹੈ, ਤਾਂਤੇ ਅਨਔਨਿਆ ਧਿਆਸ ਦੋਨੂੰ ਕੇ ਅੰਤ੍ਰ ਗਤ ਹੈ।

੦ਭੇਦ ਭਰਾਂਤਿ ਆਦਿਕ ਪਾਂਚ ਪਰਕਾਰ ਕਾ ਭਰਮ ਜੋ ਪੂਰਬ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਤਿਨ ਮੈਂ ਸੰਗ ਭਰਾਂਤ ਕੂੰ ਛੋੜ ਕੇ ਚਾਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਾ ਭਰਮ ਸਵਰੂਪਾਧਿਆਸ ਕੇ ਅੰਤਰ ਹੈ, ਔ ਪਾਂਚਵੋਂ ਸੰਗ ਭਰਾਂਤਿ ਸੰਸਰਗਾਧਿਆਸ਼ ਕੇ ਭੀਤਰ ਹੈ।

ਸ਼੍ਰਤ ਹੈ। ਜੋ ਆਤਮਾ ਅਨਾਤਮਾ ਕੇ ਵਿਸ਼ੇਖਣੋਂ ਕਾ ਅਨਜੋਨਯਾ ਧਯਾਸ ਸੋਭੀ ਯਾਹੀਕੇ ਅੰਤਰ ਗਤ ਹੈ। ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਅਹੰਕਾਰਾਦਿਕ ਅਨਾਤਮਾ ਕਾ, ਔ ਆਤਮਾ ਕਾ ਜਾਨਨੇ ਮੇਂ ਵਿਸ਼ੇਖਣ ਉਪਯੋਗੀ ਕੌਨ ਅਧਯਾਸ ਹੈ ? ਉਤਰ-ਅਨਯੋਨਯਾਧਯਾਸ ਹੈ। ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਅਨਯੋਨਯਾਧਯਾਸ ਸੋ ਕਿਆ ਹੈ ? ਉਤਰ-ਪਰਸਪਰ ਵਿਖੇ ਪਰਸਪਰ ਕੇ ਅਧਯਾਸ ਕਾ ਨਾਮ ‡ਅਨਯੋਨਯਾਧਯਾਸ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਆਤਮਾ ਔ ਅਨਾਤਮਾ ਕਾ ਪਰਸਪਰ ਅਧਆਸ ਕਿਸ ਰੀਤਿ ਸੇ ਹੋਵੇ ਹੈ ? ਉਤਰ-੧ ਸਤ, ੨ ਚਿਤ, ੩ ਅਨੰਦ, ਔ ੪ ਅਦਵੈਤ ਪਨਾ, ਯੇਹ ਚਾਰ ਵਿਸ਼ੇਖਣ ਆਤਮਾ ਕੇ ਹੈਂ। ੧

---

‡ਈਹਾਂ ਸਰਬ ਅਦਿਆਸਨ ਕੇ ਸਵਰੂਪ ਔ ਉਦਾਹਰਨ ਵਿਸਤਾਰ ਕੈ ਭਯ ਸੇ ਵਿਸ਼ਖ ਲਿਖੇ ਨਹੀਂ, ਕਿੰਤੂ ਸੰਖਿਏਪ ਸੈਂ ਲਿਖੇ ਹੈਂ, ਪਰੰਤੂ ਅਨਜੋਨਜਾਧਆਸ ਕਾ ਸਵਰੂਪ ਤੌਂ ਵਿਸ਼ੇਖ ਉਪਜੋਗੀ ਜਾਨਕੇ ਸਪਸ਼ਟ ਦਿਖਾਇਆ ਹੈ ਤਾਂ ਮੈਂ ਅਨਾਤਮਾ ਕੇ ਦਰਮ ਦੁਖ ਔ ਦਵੈਤ ਸਹਿਤ ਪਨਾ, ਆਤਮਾ ਕੇ ਆਨੰਦ ਔ ਦਵੈਤ ਪਨੈ ਵਿਖੇ ਸਵਰੂਪ ਸੈ ਅਦਿਆਸਤ ਹੋਯਕੇ ਤਿਨਕੂ ਢਾਂਪੇ ਹੈਂ, ਔ ਆਤਮਾ ਕੇ ਦਰਮ ਸਤ, ਅਰ ਚਿਤ, ਅਨਾਤਮਾ ਕੇ ਅਸਤਾ ਔ ਜੜਤਾ ਵਿਖੈ ਸੰਸਰਗ (ਸੰਬੰਦ) ਦਵਾਰਾ ਅਸਜਸਤ ਹੋਕੇ ਤਿਨ ਕੂੰ ਢਾਂਪੇ ਹੈਂ ਕਾਰਜ ਸਹਿਤ ਅਗਿਆਨ ਸੈ ਜੋ ਆਬਿਰਤ (ਢਾਂਪਆ) ਹੋਵੇ, ਸੋ ਅਦਿਸ਼ਨਾਨ ਕਹੀਏ ਹੈ; ਇਸ ਰੀਤਿ ਸੇ ਆਤਮਾ ਕਾ ਔ ਅਨਾਤਮਾ ਕਾ ਜਿਹ ਅਨਜੋਨਆ ਦਆਸ ਭੀ ਸੰਸਰਗਾਦਆਸ ਔ ਸਵਰੂਪਾਦਆਸ਼ ਕੇ ਅੰਤਰ ਗਤ ਹੈ।

ਅਸਤ, ੨ ਜੜ, ੩ ਦੁਖ ਔ ੪ ਦ੍ਵੈਤ ਸਹਿਤ ਪੁਨਾ, ਯੇ ਚਾਰ ਵਿਸ਼ੇਖਣ ਅਨਾਤਮਾ ਕੇ ਹੈਂ, ਤਿਨ ਮੈ (੧-੨) ਅਨਾਤਮਾ ਕੇ ਦੁਖ ਔ ਦ੍ਵੈਤ ਸਹਿਤਪਨਾ, ਇਨ ਦੋ ਵਿਸ਼ੇਖਣੋਂ ਨੇ ਆਤਮਾ ਕੇ ਆਨੰਦ ਔ ਅਦ੍ਵੈਤ ਪਨੇ ਕੂੰ ਢਾਂਪੇ ਹੈਂ, ਤਾਂਤੇ ਆਤਮਾ ਵਿਖੈ "ਮੈਂ ਆਨੰਦ ਔ ਅਦ੍ਵੈਤ ਰੂਪ ਹੂੰ" ਐਸੀ ਪਰਤੀਤਿ ਹੋਵੇ ਨਹੀਂ, ਕਿੰਤੂ 'ਮੈਂ ਦੁਖੀ ਔ ਈਸ਼੍ਵਰਾਦਿਕ ਸੇ ਭਿੰਨ ਹੂੰ' ਐਸੀ ਪ੍ਰਤੀਤਿ ਹੋਵੈ ਹੈ। ਔ (੩-੪) ਆਤਮਾ ਕੇ ਸਤ, ਔ ਚਿਤ ਇਨ ਦੋ ਵਿਸ਼ੇਖਣ ਨੇ ਅਨਾਤਮਾ ਕੇ ਅਸਤ ਔ ਜੜ ਪਨੇ ਕੂੰ ਢਾਂਪੇ ਹੈਂ, ਤਾਂਤ ਅਨਾਤਮਾ ਜੋ ਅਹੰਕਾਰਾਦਿਕ, ਤਿਸ ਵਿਖੈ "ਅਸੱਤ ਹੈ ਅਭਾਨ (ਜੜ) ਰੂਪ ਹੈ" ਐਸੀ ਪ੍ਰਤੀਤਿ ਹੋਵੇ ਨਹੀਂ, ਕਿੰਤੂ "ਵਿਦਅਮਾਨ ਹੈ ਔ ਭਾਸਤਾ (ਚੇਤਨ) ਹੈ" ਐਸੀ ਪ੍ਰਤੀਤਿ ਹੋਵ ਹੈ, ਇਸ ਰੀਤਿ ਸੇ ਆਤਮਾ ਔ ਅਨਾਤਮਾ ਕਾ ਪਰਸਪਰ ਅਦਆਸ ਹੈ, "ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਉਪਜੋਗੀ ਪ੍ਰਸੰਗ ਅਨਅ ਗ੍ਰੰਥਨ ਸੇ ਜਾਨਨਾ ਜੋਗਅ ਹੈ।"

ਅਬ ਸਿਖਅ ਅਪਨੋ ਅਨੁਭਵ ਕਹਤਾ ਹੈ-ਕਬਿੱਤ

ਦੇਹ ਨਾਹਿ, ਇੰਦ੍ਰੀ ਨਾਹਿ, ਮਨ, ਬੁਧਿ, ਪਰਾਨ ਨਾਹਿ, ਕਾਰਨ ਅਵਿਦਜਾ ਨਾਹਿ, ਔਰ ਸੁਖ ਜੋ ਕਹੋ। ਆਸ਼ਰਮ, ਬਰਨ ਨਾਹਿ, ਜ਼ਾਤਿ, ਕੁਲ, ਧਰਮ ਨਾਹਿ, ਕਰਤਾ, ਕਰਮ ਨਾਹਿ, ਭੋਗਤਾ ਨ ਕੋ ਕਹੋ। ਮਾਯਾ ਕੋ ਵਿਲਾਸ ਨਾਹਿ, ਈਸ਼ ਕੋ ਪਰਕਾਸ਼ ਨਾਹਿ, ਜੀਵ, ਚਿਦਾ ਭਾਸ਼ ਨਾਹਿ, ਭਾਂਤ ਭਾਂਤਿ ਕੋ

ਕਹੋ। ਜਾਗਰਤ ਸੁਪਨ ਸੁਖੁਪਤ ਕੋ ਲਖਈਆ ਸਦਾ, ਤੁਰੀਆ ਤੀਤ ਪ੍ਰਗਟ ਬੋਧ ਬ੍ਰਹਮ ਰੂਪ ਏਕ ਹੌਂ ॥੧੪੪॥

ਟੀਕਾ-ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਮੈਂ ਆਪਨਾ ਅਨੁਭਵ ਕਹਤਾ ਹੋਂ ਕਿ ਮੈਂ ਦੇਹ ਨਹੀਂ ਔ ਇੰਦ੍ਰਯ ਨਹੀਂ ਮਨ ਬੁਧਿ ਔ ਪ੍ਰਾਨ ਭੀ ਨਹੀਂ ਹੋਂ, ਆਸ਼੍ਰਮ, ਬਰਨ, ਔ ਜਾਤਿ ਕੁਲ ਕੇ ਧਰਮ ਭੀ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਹੋ, ਕਰਤਾ ਔਰ ਕਰਮ ਹੀ ਨਹੀਂ ਭੋਗਤਾ ਤੋਂ ਕਯਾ ਹੀ ਕਹੋਂ, ਮਾਯਾ ਕਾ ਵਿਲਾਸ ਕਹੀਏ ਕਿ ਰਯ ਪ੍ਰਪੰਚ ਸੋ ਭੀ ਨਹੀਂ ਹੋਂ, ਨਾ ਈਸ਼੍ਵਰ ਕਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੀ ਹੋਂ, ਚਿਦਾ ਭਾਸ਼ ਰੂਪ ਜੀਵ ਭੀ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਹੋਂ, ਭਾਂਤਿ ਭਾਂਤਿ ਕੇ ਔਰ ਜੀਵ ਕਿਆ ਕਹਿਣੇ ਹੈਂ, ਮੈਂ ਜਾਗ੍ਰਤ ਸਵਪਨ ਔਰ ਸੁਖੋਪਤ ਕੋ ਜਾਨਨੇ ਵਾਲਾ ਸਦਾ ਹੀ ਤਰੀਆ (ਸਾਖੀ) ਪ੍ਰਗਟ ਹੀ ਗਯਾਨ ਵਰੂਪ ਜੋ ਏਕ ਬ੍ਰਹਮ ਹੈ ਸੋ ਹੋਂ ॥੧੪੪॥

ਦੋਹਰਾ

ਯਹ ਤੋ ਜਾਨਯੋ ਆਤਮਾ, ਤਵ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਗੁਰ ਦੇਵ ॥
ਅਬ ਕਹੀਏ ਅਸਿਪਦ ਹਿ ਕੋ, ਜੋ ਕਹਨੋ ਹੈ ਭੇਵ ॥

ਟੀਕਾ-ਹੇ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ! ਯਹ ਤੋਂ ਮੈਂ ਆਤਮਾ ਆਪਕੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਸੇ ਜਾਨਾ, ਪਰੰਤੂ ਅਬ ਅਸਿ ਪਦ ਕਾ ਜੋ ਭੇਵ ਕਹਨਾ ਹੈ, ਸੋ ਕਹੋ ।੧੪੫॥

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੋ ਵਾਚ-ਦੋਹਰਾ

ਯਹ ਸਭ ਤ੍ਵੰ ਪਦ ਜੀਵ ਕੋ, ਤੋਹ ਸੁਨਾਯੋ ਰੂਪ ॥
ਅਬ ਸੁਨ ਅਸਿ ਪਦ ਅਰਥ ਕੋ, ਜੋ ਹੈ ਸਭ ਕੇ ਭੂਪ ॥

ਉਤਰ-ਯਹ ਸਭ 'ਤ੍ਵੰ' ਪਦ ਜੀਵ ਕਾ ਰੂਪ ਤੇਰੇ ਕੋ ਸੁਨਾਯਾ ਹੈ, ਅਬ ਜੋ ਸਭ ਕਾ ਰਾਜਾ 'ਅਸਿ' ਪਦ ਹੈ ਤਿਸਕਾ ਅਰਥ ਸੁਣ ॥ ਇਤਿ 'ਤ੍ਵੰ' ਪਦ ॥

ਅਥ ਅਸਿ ਪਦੰ ਬਰਨਨੰ-ਦੋਹਰਾ

ਤਤਪਦ ਈਸ਼ਵਰ ਕੋ ਕਹਿਤ, ਤ੍ਵੰਪਦ ਜੀਵ ਬਖਾਨ।
ਅਸਿਪਦਬ੍ਰਹਮ ਅਲਿਪਤ ਹੈ, ਵਹੈ ਦੁਹਨਮੈ ਜਾਨ।

ਟੀਕਾ-ਅਬ ਹਮ ਅਸਿਪਦ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ, 'ਤਤ' ਪਦ ਤੋ ਈਸ਼ਵਰ ਕੋ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ, ਔ 'ਤ੍ਵੰ' ਪਦ ਜੀਵ ਕਹਾਵੇ ਹੈ 'ਅਸਿ' ਪਦ ਬ੍ਰਹਮ ਜੋ ਅਲਿਪਤ ਹੈ ਵਹੁ ਦੋਨੋਂ ਮੇਂ ਜਾਨਨਾ ॥੧੪੭॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ਵਹਿ ਈਸ਼ਵਰ ਸਰਬੱਗ ਹੈ, ਜੀਵ ਸਦਾ ਅਲਪੱਗਯ। ਸਮ ਕਹੀਏ ਜੋ ਦੁਹਨ ਕੋ, ਤੌ ਨ ਮਾਨ ਹੀ ਅੱਗਯ ॥੧੪੮॥

ਟੀਕਾ-ਵਹੁ ਈਸ਼ਵਰ ਜੋ ਹੈ ਸੋ ਸਰਬਗ੍ਯ ਹੈ, ਔ ਜੀਵ ਸਦਾ ਹੀ ਅਲਪੱਗ੍ਯ ਹੈ, ਜੇਕਰ ਇਨ ਦੋਨੋਂ ਕੋ ਏਕ ਸਮਾਨ ਹੀ ਕਹਿ ਦੇਤੇ ਤੋ ਅੱਗਿਆਨੀ ਨਹੀਂ ਮਾਨਤੇ, ਅਰਥਾਤ ਸਮਝਤੇ ਨਾ ਜੋ ਈਸ਼ਵਰ ਕੌਨ ਔ ਜੀਵ ਕੌਨ ਹੈ ॥ ੧੪੮ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਤਤ ਪਦ ਮਾਨੋ ਸਿੰਧ ਹੈ, ਤ੍ਵੰ ਪਦ ਬੂੰਦ ਸਮਾਨ ॥
ਅਸਿ ਪਦ ਪਾਨੀ ਦੁਹਨ ਮੈਂ, ਤਾਂਤੇ ਏਕ ਕਰਜਾਨ।

ਟੀਕਾ–ਮਾਨੋ ਤਤ ਪਦ ਐਸਾ ਬਡਾ ਹੈ, ਜੈਸੇ ਕਿ ਸਮੁੰਦਰ, ਔ ਤੂੰ ਪਦ ਐਸਾ ਛੋਟਾ ਹੈ ਜੈਸੇ ਕਿ ਬੂੰਦ, ਅਸਿਪਦ ਐਸਾ ਹੈ ਕਿ ਜੈਸੇ ਦੋਨੋਂ ਮੇਂ ਪਾਣੀ, ਤਿਸਕੋ ਏਕ ਕਰ ਜਾਨਨਾ ॥੧੪੯॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ਤਤ ਪਦ ਜੈਸੇ ਭੂਪ ਹੈ, ਤੂੰ ਪਦ ਮਾਨੋ ਕ੍ਰਿਸਾਨ । ਅਸਿ ਪਦ ਮਾਨਖਕੋ ਕਹੈ, ਐਸੋ ਜਾਨੋ ਜਾਨ ॥੧੫੦॥

ਟੀਕਾ–ਤਤ ਪਦ ਐਸੇ ਹੈ ਜੈਸੇ ਰਾਜਾ ਹੋਤਾ ਹੈ, ਔ ਤੂੰ ਪਦ ਮਾਨੋ ਕ੍ਰਿਸਾਨ (ਜਿਮੀਦਾਰ) ਹੈ, ਅਸਿ ਪਦ ਐਸਾ ਹੈ, ਜੈਸੇ ਦੋਨੋਂ ਮੇਂ ਮਨੁਖ੍ਯ ਮਾਤਰ, ਯਹ ਐਸਾ ਗਿਆਨ ਜਾਨਨਾ ॥੧੫੦॥

ਦੋਹਰਾ

ਦੇਵਦੱਤ ਇਹ ਨਾਮੁ ਇਕ, ਮਿਲਯੋ ਵਿਭੌਯੁਤਮਿਤ॥
ਫਿਰ ਵਹੁ ਦੇਖਯੋ ਵਿਪਤ ਯੁਤ, ਕੈਸੇ ਆਵੈ ਚਿਤ ॥

ਟੀਕਾ–ਦੇਵਦਤ ਇਸ ਨਾਮ ਕਾ ਏਕ ਪੁਰਸ਼, ਬਹੁਤ ਬਿਭੂਤੀ ਕੇ ਸੰਯੁਕਤ ਪਹਿਲੇ ਮਿਲਾ, ਫਿਰ ਕਭੀ ਦੇਖਾ ਤੋ ਬਿਭੂਤੀ ਨਹੀਂ, ਉਲਟੀ ਵਿਪਤਾ ਕੇ ਸੰਯੁਕਤ ਹੈ, ਵੁਹ ਚਿਤ ਮੇਂ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਆਵੇ ਜੋ ਵਹੀ ਦੇਵਦਤ ਹੈ ॥੧੫੧॥

ਦੋਹਰਾ

ਵਹਿ ਸਮਯ ਕੀ ਵਿਭੌ ਤਜ਼, ਅਬ ਕੀ ਤੁਜੈ ਵਿਪਤ।
ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਿ ਕਰੈ ਜੋ ਦੇਹ ਪਰ, ਪੁਰਸ਼ ਵਹੀ ਹੈ ਸੱਤ।

ਟੀਕਾ-ਵਹ ਇਸ ਪਰਕਾਰ ਚਿਤਯ ਮੇਂ ਆਸਕਤ ਹੈ, ਕਿ ਉਸ ਸਮਯ ਕੀ ਬਿਰਤੀ ਤਿਆਗ ਦੇ, ਔ ਪਰਾਪਤ ਕਾਲ ਕੀ ਵਿਪਤਾ ਤਿਆਗੀਏ, ਜਬ ਫਿਰ ਦੇਹ ਪਰ ਧਿਆਨ ਕਰ ਦੇਖੀਏ ਤੋ ਵਹੀ ਪੁਰਸ਼ ਸਤ ਨਾਮ ਯਥਾਰਥ ਹੈ ॥੧੫੨॥

ਦੋਹਰਾ

ਈਸ਼ਵਰ ਕੀ ਸਰਬਗਤਾ, ਸੋ ਮਾਯਾ ਤੇ ਜਾਨ ॥
ਜੀਵਨ ਕੀ ਅਲਪਗਤਾ, ਤਾਂਹਿ ਅਵਿਦਯਾ ਮਾਨ॥

ਟੀਕਾ-(ਤੈਸੇ ਹੀ) ਈਸ਼ਵਰ ਕੀ ਜੋ ਸਰਬਗਤਾ ਹੈ, ਸੋ ਮਾਯਾ ਕੀ ਕਰੀ ਹੂਈ ਹੈ, ਔ ਜੀਵਨ ਕੀ ਜੋ ਅਲਪਗਤਾ ਹੈ, ਸੋ ਅਵਿਦਯਾ ਕ੍ਰਿਤ ਹੈ ॥੧੫੩॥

ਦੋਹਰਾ

ਏ ਉਪਾਧਿ ਕੋ ਮੂਲ ਦਵੈ, ਤਿਨਕੋ ਝੂਠੀ ਮਾਨ ॥
ਸ਼ੁਧ ਬੋਧ ਮੇਂ ਬ੍ਰਹਮ ਹੈ, ਏਕ ਆਤਮਾ ਜਾਨ ॥

ਟੀਕਾ-ਯਹ ਦੋਨੋਂ ਅਵਿਦਯਾ ਔ ਮਾਯਾ ਸੂਖਸਮ ਸਥੂਲ ਉਪਾਧਿਯੋਂ ਕਾ ਮੂਲ ਹੈ ਤਿਨ ਕੋ ਝੂਠੀ ਜਾਨਨਾ, ਸ਼ੁਧ ਬੋਧ ਰੂਪ ਜੋ ਬ੍ਰਹਮ ਹੈ ਸੋ ਏਕ ਆਤਮਾ ਜਾਨਨਾ ॥੧੫੪॥

ਦੋਹਰਾ

ਜੈਸੀ ਦੇਹੀ ਜੀਵ ਕੀ, ਤੈਸੀ ਹੈ ਜਗਦੀਸ਼ ॥
ਨਯਾਰੀ ਨਯਾਰੀ ਕਹਤ ਹੂੰ, ਦੁਹੂ ਏਕ ਕਰ ਰੀਸ ॥

ਟੀਕਾ-ਜੈਸੀ ਦੇਹੀ ਜੀਵ ਕੀ ਹੈ, ਤੈਸੀ ਹੀ ਈਸ਼ਵਰ ਕੀ

ਾਨੀਏ ਅਬ ਭਿੰਨ ੨ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਪਰ ਦੋਨੋਂ ਕੋ ਏਕ ਰਸ ਹੀ ਜਾਨਨਾ ॥੧੫੫॥

ਕਬਿੱਤ

ਜੈਸੀ ਦੇਹ ਵਾਂਕੇ ਬ੍ਰਹਮੰਡ, ਹੈ ਪਰਗਟ, ਤੈਸੀ ਯਾਕੇ ਥੂਲ ਦੇਹ ਜਾਂਮੈਂ ਹਾਥ ਪਾਇ ਦੇਖੀਏ। ਵਾਂਕੇ ਹੈ ਹਿਰਨਯ ਗਰਭ ਦੂਸਰੋ ਸ਼ਰੀਰ ਯਾਂਕੇ, ਸੂਖਯਮ ਕਹਾਵੈ ਤਤਵ ਸਤਰਹਿਕੋ ਪੇਖੀਏ। ਵਾਂਕੇ ਆਦ ਮਾਯਾ, ਜਾਂਤੇ ਹੋਤ ਸਭ ਕਾਂਯਾਂ ਸਿਧ, ਯਾਕੇ ਹੈ ਅਵਿਦਯਾ ਜਾਂਤੇ ਭੂਲੇ ਅਵਿਰੇਖੀਏ। ਵਾਂਸੋ ਜਗਦੀਸ਼, ਯਾਂਸੋ ਜੀਵ ਕਰ ਡਾਰੇ, ਏਕ ਬ੍ਰਹਮ ਕੋ ਵਿਚਾਰੇ, ਤੌ ਨ ਜੀਵ ਈਸ਼ ਲੇਖੀਏ ॥੧੫੬॥

ਟੀਕਾ–ਜੈਸੇ ਵਾਂ ਈਸ਼ਵਰ ਕੇ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਪ੍ਰਗਟ ਦੇਹ ਹੈ, ਤੈਸੇ ਯਾ ਜੀਵ ਕੇ ਸਥੂਲ ਸਰੀਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਮੇਂ ਹਾਥ ਪੈਰ ਦੇਖੀਜ ਹੈਂ, ਵਾਂ ਈਸ਼ਵਰ ਕੇ ਹਿਰਣਯ ਗ੍ਰਭ ਦੂਸਰਾ ਸਰੀਰ ਹੈ, ਤੈਸੇ ਜਾਂ ਜੀਵ ਕੇ ਸੂਖਯਮ ਸਰੀਰ ਸਤਾਰੋਂ ਤਤੰਵ ਕਾ ਦੇਖੀਜੇ ਹੈ, ਵਾਂ ਈਸ਼੍ਵਰ ਕੇ ਆਦਿ ਮਾਯਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਸੇ ਸੰਪੂਰਣ ਸਰੀਰ ਸ਼ਿਧ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ਯਾ ਜੀਵ ਕੇ ਅਵਿਦਯਾ ਜਿਸ ਸੇ ਭਲਾ ਦੇਖੀਦਾ ਹੈ, ਵਾਂ ਈਸ਼ਵਰ ਕੋ ਮਾਯਾ ਨੇ ਜਗਦੀਸ ਅਰਥਾਤ ਸਰਬਗ ਕਰ ਡਾਲਾ, ਜਾਂ ਜ਼ੀਵ ਕੋ ਪ੍ਰਛਿੰਨ ਅਰਥਾਤ ਥੋੜੇ ਦੇਸ਼ ਕਾਲ ਵਾਲਾ ਅਲਪਗ ਕਰ ਡਾਲਾ ਹੈ, ਜਬ ਏਕ ਬ੍ਰਹਮ ਕੋ ਵਿਚਾਰੇ ਤੋਂ ਫ਼ਿਰ ਨ ਜੀਵ ਨ

ਈਸ਼੍ਵਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਲਖੀਦਾ ਅਰਥਾਤ ਜਾਣੀਦਾ ॥੧੫੬॥

ਦੋਹਰਾ

ਤਜੋ ਈਸ਼ ਕੀ ਈਸ਼ਤਾ, ਔਰ ਜੀਵ ਅਵਿਵੇਕ ॥
ਤੀਨੋ ਪਦ ਕੇ ਅਰਥ ਇਹ, ਤਤੂੰ ਅਸਿਪਦ ਏਕ ॥

ਟੀਕਾ-ਈਸ਼ਵਰ ਕੀ ਈਸ਼ਤਾ ਕਾ ਤਯਾਗ ਕਰਨਾ ਔ ਜੀਵ ਕਾ ਅਵਿਵੇਕ ਨਾਮ ਅਗਯਾਨ ਤਯਾਗ ਦੇ, ਯਹ ਤਯਾਗ ਔ ਗ੍ਰਹਣ ਲਖਅਣਾ ਬ੍ਰਿਤੀ ਸੈਂ ਹੋਵੇ ਹੈ ਯਾਂਤੇ ਲਖਯਣਾ ਕਾ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਹੇ ਹੈਂ ਸ਼ਬਦ ਕਾ ਅਰਥ ਕੇ ਸਾਥ ਜੋ ਸੰਬੰਧ ਹੈ ਸੋ ਸ਼ਬਦ ਕੀ ਬ੍ਰਿਤੀ ਕਹੀਏ ਹੈਂ, ਸੋ ਬ੍ਰਿਤੀ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੀ ਹੈ, ਏਕ ਸ਼ਕਤਿ ਬ੍ਰਿਤੀ ਹੈ, ਔ ਦੂਸਰੀ ਲਖਯਣਾ ਬ੍ਰਿਤਿ ਹੈ, ਸ਼ਬਦ ਵਿਖੇ ਅਰਥ ਕੇ ਗਯਾਨ ਕਰਨੇ ਕਾ ਸਾਮਾਰਥ ਰੂਪ ਜੋ ਸ਼ਬਦ ਕਾ ਅਰਥ ਕੇ ਸਾਥ ਸਾਖਯਾਤ ਸਬੰਧ ਜੋ ਸ਼ਬਦ ਕੀ ਸ਼ਕਤਿ ਬ੍ਰਿਤਿ ਹੈ, ਔ ਸ਼ਕਤਿ ਬ੍ਰਿਤਿ ਸੇ ਜਾਨੇ ਹੂਏ ਅਰਥ ਦਵਾਰਾ ਜੋ ਸ਼ਬਦ ਕਾ ਅਰਥ ਕੇ ਸਾਥ ਪਰੰਪਰਾ ਰੂਪ ਸੰਬੰਧ ਹੈ, ਸੋ ਸ਼ਬਦ ਕੀ ਲਖਯਣਾ ਬ੍ਰਿਤਿ ਹੈ, ਤਿਨ ਮੈਂ ਸ਼ਕਤਿ ਬ੍ਰਿਤਿ ਕਰ ਜੋ ਅਰਥ ਜਾਨੀਏ ਹੈ, ਸੋ ਸ਼ਬਦ ਕਾ ਵਾਚਯ ਅਰਥ ਕਹੀਏ ਹੈ, ਤਾਹੀ ਕੂੰ ਸ਼ਕਯ ਅਰਥ ਔ ਮੁਖਯ ਅਰਥ ਬੀ ਕਹੇ ਹੈਂ, ਜੋ ਲਖਯਣਾ ਬ੍ਰਿਤਿ ਕਰ ਜੋ ਅਰਥ ਜਾਨੀਏ ਹੈ, ਸੋ ਸ਼ਬਦ ਕਾ ਲਖਯ ਅਰਥ ਕਹੀਏ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਲਖਯਣਾ ਬ੍ਰਿਤਿ ਕਿਤਨੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੀ ਹੈ ?

ਉਤਰ-ਜਹਤ ੧ ਅਜਹਤ ੨ ਔ ਭਾਗ ਤਯਾਗ ਕੇ ਭੇਦ ਤੇ ਲਖਯਣਾ ਬ੍ਰਿਤਿ ਤੀਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੀ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਤੀਨ ਪਕਾਰ ਕੀ ਲਖਯਣਾਕੇ ਲਖਯਣ ਔ ਉਦਾਹਰਣ

ਕੌਨ ਸੇ ਹੈਂ ?

ਉਤਰ--੧. ਜਹਾਂ ਸੰਪੂਰਣ ਵਾਚਯ ਅਰਥ ਕਾ ਤਿਆਗ ਕਰ ਕੇ ਵਾਚਯ ਅਰਥ ਕੇ ਸਬੰਧੀ ਕਾ ਗ੍ਰਹਣ ਹੋਵੈ, ਸੋ ਜਹਤ ਲਖਯਣਾ ਹੈ, ਜੈਸੇ ਕੋਈ ਕੁ ਪੁਰਸ਼ ਨੇ ਕਾਹੂ ਕੂੰ ਪੁਛਿਆ ਕਿ 'ਗਾਈਂ ਕਾ ਵਾੜਾ ਕਹਾਂ ਹੈ' ਤਬ ਤਿਸ ਨੇ ਕਹਿਆ ਕਿ 'ਗੰਗਾ ਵਿਖੇ ਗਾਈਂ ਕਾ ਵਾੜਾ ਹੈ' ਈਹਾ ਗੰਗਾ ਪਦ ਕਾ ਵਾਚਯ ਅਰਥ ਦੇਵ ਨਦੀ ਕਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਹੈ ਤਿਸ ਵਿਖੈ ਗਾਈਂ ਕਾ ਵਾੜਾ ਸੰਭਵੈ ਨਹੀਂ, ਯਾਂਤੇ ਸੰਪੂਰਣ ਵਾਚਯ ਅਰਥ ਜੋ ਦੇਵ ਨਦੀ ਕਾ ਪ੍ਰਵਾਹ, ਤਾਂਕਾ ਤਿਆਗ ਕਰ ਕੇ, ਤਿਸ ਕੇ ਸਬੰਧੀ ਤੀਰ ਕਾ ਗ੍ਰਹਣ ਹੈ।

੨. ਜਹਾਂ ਵਾਚਯ ਅਰਥ ਕਾ ਤਿਆਗ ਨਾ ਕਰ ਕੇ ਤਿਸ ਕੇ ਸਬੰਧੀ ਕਾ ਗ੍ਰਹਣ ਹੋਵੇ ਹੈ ਸੋ, ਅਜਹਤ ਲਖਯਣਾ ਹੈ, ਜੈਸੇ ਕਿਸੀ ਨੇ ਕਹਿਆ ਹੈ ਕਿ "ਸੋਣ ਦੌੜਤਾ ਹੈ" ਇਹਾ ਸੋਣ ਤਦ ਕਾ ਵਾਚਯ ਅਰਥ ਜੋ ਲਾਲ ਰੰਗ ਹੈ, ਤਿਸ ਵਿਖੇ ਦੌੜਨਾ ਸੰਭਵੈ ਨਹੀਂ, ਜਾਂਤੇ ਲਾਲ ਰੰਗ ਵਾਲਾ ਘੋੜਾ ਦੌੜਤਾ ਹੈ, ਐਸੇ ਵਾਚਯ ਅਰਥ ਕਾ ਤਿਆਗ ਨਾ ਕਰਕੇ ਤਿਸਕੇ ਸੰਬੰਧੀ ਘੋੜੇ ਰੂਪ ਅਧਿਕ ਅਰਥ ਕਾ ਗ੍ਰਹਣ ਹੋਵੈ ਹੈ। ੩. ਜਹਾਂ ਵਿਰੋਧੀ ਰੂਛਕ ਵਾਚਯ ਭਾਗਯ ਕਾ ਤਿਆਗ ਕਰ ਕੇ ਤਿਸ ਕੇ ਸਬੰਧੀ ਅਵਿਰੋਧੀ ਰੂਛਕ ਵਾਚਯ ਭਾਗ ਗ੍ਰਹਣ ਹੋਵੈ ਹੈ ਸੋ ਭਾਗ ਤਿਆਗ ਲਖਯਣਾ ਹੈ, ਜੈਸੇ ਪੂਰਬ ਕਿਸੀ ਦੇਸ਼ ਕਾਲ ਵਿਖੈ ਦੇਖਿਆ ਪੁਰਸ਼ ਅਨਯ ਦੇਸ਼ ਕਾਲ ਵਿਖੇ ਦੇਖਨੇ ਮੇਂ ਆਵੈ, ਤਬ ਦੇਖਨੇ ਹਾਰਾ ਪੁਰਸ਼ ਕਹਿਤਾ ਹੈ ਕਿ "ਤਿਸ (ਦੂਰ) ਦੇਸ਼, ਔ ਤਿਸ (ਭੂਤ) ਕਾਲ ਵਿਖੈ ਜੋ ਪੁਰਸ਼ ਦੇਖਿਆ ਥਾ, ਸੋ ਪੁਰਖ ਇਸ (ਸਮੀਪ) ਦੇਸ਼ ਔ ਇਸ (ਬਰਤਮਾਨ) ਕਾਲ ਵਿਖੈ ਆਇਆ ਹੈ" ਈਹਾਂ ਤਿਸ ਦੇਸ ਕਾਲ

ਔ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਕਾਲ ਰੂਪ ਵਾਚਯ ਭਾਗਯ ਕੀ ਏਕਤਾ ਕਾ ਵਿਰੋਧ ਹੈ, ਯਾਂਤੇ ਤਿਨਕੀ ਦਿਰਸ਼ਟੀ ਤਿਆਗ ਕਰਕੇ "ਪੁਰਸ਼ ਯਹ ਹੀ ਹੈ" ਐਸੇ ਅਵਰੋਧੀ ਵਾਚਯ ਭਾਗ ਕਾ ਗ੍ਰਹਣ ਹੋਵੈ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਠ–ਤੀਨ ਪਰਕਾਰ ਕੀ ਲਖਯਣਾ ਮੈਂ ਸੇ ਮਹਾਂ ਵਾਕਯ ਵਿਖੈ ਕੌਨ ਸੀ ਲਖਯਣਾ ਸੰਭਵੈ ਹੈ ?

ਉਤਰ–(੧) ਜਹਾਂ ਜਹਤ ਲਖਯਣਾ ਹੋਵੇ, ਤਹਾਂ ਸੰਪੂਰਨ ਵਾਚਯ ਅਰਥ ਕਾ ਤਿਆਗ ਹੋਵੈ ਹੈ, ਜੋ ਮਹਾਂ ਵਾਕਯ ਵਿਖੇ ਜਹਤ ਲਖਯਣਾ ਮਾਨਿਯੇ ਤੌ 'ਤਤ' 'ਤੂੰ' ਪਦ ਕੇ ਵਾਚਯ ਅਰਥ ਵਿਖੈ ਪਰਵੇਸ ਭਯੇ ਬ੍ਰਹਮ ਚੈਤਨਯ ਔ ਸਾਖੀ ਚੈਤਨਯ ਕਾ ਤਿਆਗ ਹੋਵੇਗਾ ਔ ਤਿਨਤੈ ਭਿੰਨ ਅਸਤ ਜੜ ਦੁਖ ਰੂਪ ਪ੍ਰਪੰਚ ਕਾ ਗ੍ਰਹਣ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਤਾਂਤੇ ਮਹਾ ਅਨਰਥ ਕੀ ਪਰਾਪਤਿ ਹੋਵੇਗੀ ਤਿਸ ਤੈਂ ਪੁਰਖਾਰਥ ਸਿਧ ਹੋਵੇ ਨਹੀਂ, ਜਾਂਤੇ ਮਹਾਵਾਕ ਵਿਖੈ ਜਹਤ ਲਖਯਣਾ ਸੰਭਵੇ ਨਹੀਂ।

(੨) ਜਹਾਂ ਅਜਹਤ ਲਖਯਣਾ ਹੋਵੇ ਤਹਾਂ ਵਾਚਯ ਅਰਥ ਕਾ ਕਛੁ ਭੀ ਤਿਆਗ ਹੋਵੇ ਨਹੀਂ, ਜੋ ਮਹਾ ਵਾਕਯ ਵਿਖੇ ਅਜਹਤ ਲਖਯਣਾ ਮਾਨਿਯੇ ਤੋ 'ਤਤ' 'ਤੂੰ' ਪਦ ਕੇ ਵਾਚਯ ਅਰਥ ਕੀ ਏਕਤਾ ਕਾ ਵਿਰੋਧ ਦੂਰ ਹੋਵੇ ਨਹੀਂ, ਤਾਂਤੇ ਲਖਯਣਾ ਕਰਨੇ ਕਾ ਕਛੁ ਭੀ ਪਰਯੋਜਨ ਸਿਧ ਹੋਵੇ ਨਹੀਂ ਜਾਂਤੇ ਮਹਾ ਵਾਕਯ ਵਿਖੇ ਅਜਹਤ ਲਖਯਣਾ ਸੰਭਵੈ ਨਹੀਂ।

(੩) ਜਹਾਂ ਭਾਗ ਤਯਾਗ ਲਖਯਣਾ ਹੋਵੇ ਤਹਾਂ ਵਿਰੋਧੀ ਭਾਗ ਕਾ ਤਿਆਗ ਕਰਕੇ ਅਵਿਰੋਧੀ ਭਾਗ ਕਾ ਗ੍ਰਹਣ ਹੋਵੇ ਹੈ, ਜੋ ਮਹਾ ਵਾਕਯ ਵਿਖੇ ਭਾਗ ਤਿਆਗ ਲਖਯਣਾ ਮਾਨਿਯੇ ਤੋ 'ਤਤ' 'ਤੂੰ' ਪਦ ਕੇ ਵਾਚਯ ਅਰਥ ਮੈ ਸੈਂ ਮਰਮ ਸਹਿਤ ਮਾਯਾ ਅਵਿਦਿਆ ਰੂਪ ਵਿਰੋਧੀ ਭਾਗ ਕਾ ਤਿਆਗ ਕਰਕੇ, ਅਵਿਰੋਧੀ ਅਸੰਗ ਸ਼ੁਧ ਚੇਤਨ ਭਾਗ ਕਾ ਗ੍ਰਹਣ ਹੋਵੇ ਹੈ, ਤਾਂਤੇ ਤਿਨਕੀ

ੲੇਕਤਾ ਬੀ ਬਨੇ ਹੈ, ਔ ਤਿਨ ਤੈ ਪਰਮ *ਪੁਰਖਾਰਥ ਕੀ ਪਰਾਪਤਿ ਹੋਵੈ ਹੈ, ਯਾਂਤੇ ਮਹਾਵਾਕ੍ਯ ਵਿਖੈ ਭਾਗ ਤਿਆਗ ਲਖਯਣਾਸੰਭਵੈ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ–'ਤਤ' ਪਦ ਕਾ ਵਾਚਯ ਅਰਥ ਔ ਲਖਯ ਅਰਥ ਕਯਾ ਹੈ?

ਉਤਰ--(੧) ਅਬਯਾ ਕ੍ਰਿਤ ਜੋ ਮਾਯਾ ਸੋ ਈਸ਼ਵਰ ਕਾ ਦੇਸ਼ ਹੈ।

(੨) ਉਤਪਤਿ, ਸਿਥਿਤ, ਔ ਪਰਲਯ ਯੇ ਤੀਨ ਈਸ਼ਵਰ ਕੇ ਕਾਲ ਹੈਂ।

(੩) ਸਤਵਗੁਣ, ਰਜੋਗੁਣ ਔ ਅਮੁਗੁਣ ਯੇ ਤੀਨ ਈਸ਼ਵਰ ਕੇ‡ ਵਸਤੁ ਸਿਰਸ਼ਟੀ ਕਾ ਸਾਮੱਗਰੀ ਹੈਂ।

(੪) ਵਿਰਾਟ ਹਿਰਨਯ ਗਰਭ ਔ ਅਬਯਾ ਕ੍ਰਿਤ ਯੇ ਤੀਨ ਈਸ਼੍ਵਰ ਕੇ ਸਰੀਰ ਹੈਂ।

(੫) ਵੈਸ਼੍ਵਾਨਰ ਸੂਤ੍ਰ ਆਤਮਾ ਔ ਅੰਤ੍ਰਯਾਮੀ ਯੇ ਤੀਨ ਈਸ਼ਪਨੇਕੇ ਅਭਿਮਾਨੀ ਹੈਂ, (੬) 'ਮੈਂ ਏਕ ਹੂੰ, ਸੋ ਬਹੁ ਰੂਪ ਹੋਉਂ' ਐਸੀ ਜੋ ਈਖਣਾ ਤਿਸਕੂੰ ਆਦਿ ਲੈ ਕੇ, "ਜੀਵਰੂਪ ਕਰ

---

*ਧਰਮ, ਅਰਥ, ਕਾਮ, ਮੋਖਯ, ਇਨ ਕਾਰ ਕਾ ਨਾਮ ਪੁਰਖਾਰਥ ਹੈ, ਤਿਨਮੇਂ ਪ੍ਰਥਮ ਕੇ ਤੀਨ ਗੌਣ ਹੈ, ਤਿਨ ਕੂੰ ਛੋੜ ਕੇ ਈਹਾ ਅੰਤ ਕੇ ਮੁਖ੍ਯ ਪੁਰਖਾਰਥ ਕਾ ਗ੍ਰਹਣ ਹੈ।

‡ਯਦਯਪਿ ਮਾਯਾ ਔ ਤੀਨ ਗੁਣ ਏਕ ਹੀ ਪਦਾਰਥ ਹੈਂ, ਯਾਂਤੇ ਈਸ਼ਵਰ ਕੇ ਦੇਸ਼ ਵਸਤੁ ਔ ਸ਼ਰੀਰ ਕੀ ਏਕਤਾ ਹੋਵੈ ਹੈ, ਤਥਾਪਿ ਜੈਸੇ ਕੁਲਾਲ ਕੂੰ ਘਟ ਕਰਨੇ ਕੇ ਲਿਯੇ ਮਿਰਤਕਾ ਰੂਪ ਪਿਰਥਵੀ ਦੇਸ਼ ਹੈ, ਔ ਮਿਰਤਕਾਂ ਕਾ ਪਿੰਡ ਬਸਤੁ ਹੈ, ਔ ਅਸਥਿਤ ਆਦਿਕ ਰੂਪ ਪਿਰਥਵੀ ਕਾ ਭਾਗ ਸਰੀਰ ਹੈ, ਤਿਨਕੀ ਏਕਤਾ ਕਾ ਅਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਤੈਸੇ ਈਸ਼ਵਰ ਕੇ ਬੀ ਦੇਸ਼ ਆਦਿਕ ਕੀ ਏਕਤਾ ਕਾ ਅਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਭਯ" ਈਹਾਂ ਪ੍ਰਯੰਤ ਜੋ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਸੋ ਈਸ਼ਵਰ ਕਾ ਕਾਰਯ ਹੈ। ੭. ੧ ਸਰਬ ਸ਼ਕਤਿਪਨਾ, ੨ ਸਰਬੱਗਨਾ ੩ ਬਿਆਪਕਨਾ, ੪ ਏਕਪਨਾ ੫ ਸ੍ਵਾਧੀਨ ਪਨਾ, ੬ ਸਮਰਥ ਪਨਾ, ੭ ਪਰੋਖਯ ਪਨਾ, ੮ ਮਾਇਆ ਉਪਾਧਿ ਵਾਨ ਪਨਾ, ਯੇ ਆਠ ਈਸ਼੍ਵਰ ਕੇ ਧਰਮ ਹੈਂ। ਇਨ ਸਰਬ ਸਹਿਤ ਮਾਇਆ, ਔ ਤਿਸ ਵਿਖੈ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ ਰੂਪ ਚਿਦਾ ਭਾਸ਼ ਔ ਤਿਨਕਾ ਅਧਿਸ਼ਠਾਨ ਬ੍ਰਹਮ, ਯੇ ਸਰਬ ਮਿਲ ਕੇ ਈਸ਼ਵਰ ਕਹੀਏ ਹੈ, ਸੋ 'ਤਤ' ਪਦ ਕਾ ਵਾਚਯ ਅਰਥ ਹੈ। ਇਨ ਸਰਬ ਸਹਿਤ ਮਾਯਾ ਔ ਚਿਦਾ ਭਾਸ਼ ਭਾਗ ਕਾ ਤਿਆਗ ਕਰ ਕੇ ਅਵਸੇਖ ਰਹਿਆ ਜੋ ਵਿਰਾਟ ਹਿਰਣਯ ਗਰਭ ਔ ਅਬਯਾ ਕਿਸਮ ਕਾ ਅਧਿਸ਼ਠਾਨ ਈਸ਼ਵਰ ਸਾਖੀ ਸ਼ੁਧ ਬ੍ਰਹਮ ਸੋ, 'ਤਤ' ਪਦ ਦਾ ਲਖਅ ਅਰਥ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਬ੍ਰਹਮ ਕਾ ਔ ਮਾਯਾ ਮੈਂ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ ਰੂਪ ਈਸ਼ਵਰ ਕਾ ਪਰਸਪਰ ਅਧਿਆਸ (ਅਨਯੋਨ ਯਾਧਿਆਸ) ਕੈਸੇ ਹੈ?

ਉਤਰ-ਅਵਿਚਾਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਸੇ ਬ੍ਰਹਮ ਕੀ ਸਤਯਾ ਤਾਕਾ ਈਸ਼ਵਰ ਵਿਖੇ ਸੰਸਰਗ (ਤਾਦਾਤਮੰਸ ਸੰਬੰਧ) ਅਧਯਸਤ ਹੈ, ਯਾਤੇ ਈਸ਼ਵਰ ਸਤਯ ਪ੍ਰਤੀਤਿ ਹੋਵੈ ਹੈ, ਔ ਈਸ਼੍ਵਰ ਅਰ ਤਾਕੀ ਕਾਰਣ ਤਾਕਾ ਸਵਰੂਪ ਬ੍ਰਹਮ ਮੈਂ ਅਧਯਸਤ ਹੈ, ਜਾਤੈ ਬ੍ਰਹਮ ਜਗਤ ਕਾ ਕਾਰਣ ਤਾਕਾ ਪ੍ਰਤੀਤਿ ਹੋਵੈ ਹੈ, ਯਾਹੀਂ ਕਾ ਅਨੁਵਾਦ ਤਟਸਥ ਲਖਯਨ ਕੇ ਬੋਧੰਕ ਸ੍ਰੁਤਿ ਪੁਰਾਣ ਔ ਅਚਾਰਯੋਂ ਕੇ ਵਚਨ ਕਰੇ ਹੈਂ ਇਸ ਰੀਤਿ ਸੇ ਬ੍ਰਹਮ ਔ ਈਸ਼ਵਰ ਕਾ ਪਰਸਪਰ ਅਧਯਾਸ ਹੈ। ਪ੍ਰਸ਼ਨ--ਉਕਤ ਅਧਯਾਸ ਕੀ ਨਿਬ੍ਰਿਤਿ ਕਿਸ ਸੇ ਹੋਵੇ ਹੈ? ਉਤਰ-ਉਕਤ ਅਧਯਾਸ ਕੀ ਨਿਬਿਰਤਿ ਵਿਵੇਕ ਗਿਆਨ ਸੇ ਹੋਵੇ ਹੈ। ਪ੍ਰਸ਼ਨ--"ਤਵੰ" ਪਦ ਕਾ ਵਾਚਯ ਅਰਥ

ਲਕਯ ਅਰਥ ਕਿਆ ਹੈ? ਉਤਰ-੧. ‡ਚਖਯੂ, ਕੰਠ ਔ ਹ੍ਰਿਦਯ, ਯੇ ਤੀਨ ਜੀਵ ਕੇ ਦੇਸ ਹੈਂ। ੨. ਜਾਗਰਤ ਸੁਪਨ ਔ ਸੁਖੁਪਤਿ ਯੇ ਤੀਨ ਜੀਵ ਕੇ ਕਾਲ ਹੈਂ। ੩. ਸਥੂਲ ਸੂਖਯਮਲ ਔ ਕਾਰਣ, ਯੇ ਤੀਨ ਜੀਵ ਕੇ ਵਸਤੁ (ਭੋਗ ਕੀ ਸਾਮਗ੍ਰੀ) ਹੈਂ। ੪. ਔ ਯਹ ਹੀ ਸਰੀਰ ਹੈ। ੫. ਵਿਸਵ, ਤੈਜਸ, ਔ ਪ੍ਰਾਗਯ ਯੇ ਤੀਨ ਜੀਵ ਪਨੇ ਕੇ ਅਭਿਮਾਨੀ ਹੈਂ। ੬. ਜਾਗ੍ਰਤ ਕੂੰ ਆਦਿ ਲੈਕੇ ਮੁਖਯ ਯੂੰਤ ਜੋ ਭੋਗ ਰੂਪ ਸੰਸਾਰ, ਸੋ ਜੀਵ ਕਾ ਕਾਰਯ ਹੈ। ੭. ੧ ਅਲਪ ਸ਼ਕਤਿਪਨਾ, ੨ ਅਲਪਗਯਪਨਾ, ੩. ਪਰਿਛਿੰਨ ਪਨਾ, ੪ ਨਾਨਾਪਨਾ, ੫ ਪਰਾਧੀਨ ਪਨਾ, ੬. ਅਸ-ਮਰਥਪਨਾ, ੭ ਅਪਰੋਖਯਪਨਾ, ਔ ੮ ਅਵਿਦਿਆ ਉਪਾਧਿਵਾਨ ਪਨਾ ਯੇ ਆਠ ਜੀਵ ਕੇ ਧਰਮ ਹੈਂ, ਇਨ ਸਰਬ ਸਹਿਤ ਜੋ ਅਵਿਦਿਆ ਔ ਤਿਸ ਵਿਖੇ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ ਰੂਪ ਚਿਦਾ ਭਾਸ ਔ ਤਿਨ ਕਾ ਅਧਿਸ਼ਠਾਨ ਕੂਟਸਥ ਯੇ ਸਰਬ ਮਿਲਕੇ ਜੀਵ ਕਹੀਏ ਹੈ ਸੋ 'ਤਵੰ' ਪਦ ਕਾ ਵਾਚਯ ਅਰਥ ਹੈ। ਇਨ ਸਰਬ ਸਹਿਤ ਚਿਦਾਭਾਸ ਵਾਗ ਕਾ ਤਿਆਗ ਕਰ ਕੇ ਅਵਸੇਖ ਰਹਿਆ ਜੋ ਸਥੂਲ ਸੂਖਯਮ ਕਾਰਣ ਸਰੀਰ ਕਾ ਅਧਿਸਠਾਨ ਜੀਵ ਸਾਖੀ ਕੂਟਸਥ ਆਤਮਾ ਸੋ 'ਤਵੰ' ਪਦ ਕਾ ਲਖਯ ਅਰਥ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਕੂਟਸਥ ਕਾ ਔ ਬੁਧਿ ਮੈਂ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ ਰੂਪ ਜੀਵ ਕਾ ਪਰਸਪਰ ਅਧਯਾਸ ਕੈਸੇ ਹੈ?

ਉਤਰ-ਅਵਿਚਾਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਸੇ ਕੂਟਸਥ ਕੀ ਸਤਯਤਾ ਕਾ ਸੰਸਰਗ (ਤਦਾਤਮਯ ਸਬੰਧ) ਜੀਵ ਮੈਂ ਅਧਯਸਤ

---

‡ ਨੇਤ੍ਰ।

ਹੈ, ਜਾਂਤੇ ਜੀਵ ਮਿਥਿਆ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਵੇ ਨਹੀਂ ਕਿੰਤੂ ਸਤਯ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਵੇ ਹੈ, ਔ ਜੀਵ ਅਰ ਤਾਂਕੇ ਕਰਤਾ ਪਨੇ ਆਦਿਕ ਧਰਮ ਕਾ ਸਵਰੂਪ, ਕੂਟਸਥ ਮੈਂ ਅਧਯਸਤ ਹੈ, ਜਾਂਤੇ ਕੂਟਸਥ ਅਕਰਤਾ ਅਭੋਕਤਾ ਅਸੰਸਾਰੀ ਨਿਤਯ ਮੁਕਤਿ ਅਸੰਗ ਬ੍ਰਹਮ ਰੂਪ ਪ੍ਰਤੀਤਿ ਹੋਵੇ ਨਹੀਂ, ਕਿੰਤੂ ਤਾਂਤੇ ਵਿਪਰੀਤ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਵੇ ਹੈ ਇਸ ਰੀਤਿ ਸੈਂ ਕੂਟਸਥ ਕਾ ਔ ਜੀਵ ਕਾ ਪਰਸਪਰ ਅਧਿਆਸ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ–ਉਕਤ ਅਧਿਆਸ ਕੀ ਨਿਬ੍ਰਿਤਿ ਕਿਸ ਸੈ ਹੋਵੈ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ–ਉਕਤ ਅਧਿਆਸ ਕੀ ਨਿਬ੍ਰਿਤਿ ਵਿਵੇਕ ਗਿਆਨ ਸੈ ਹੋਵੇ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ–'ਤਤ' ਪਦ ਔ 'ਤ੍ਵੰ' ਪਦ ਕੇ ਅਰਥ ਕੀ ਮਹਾਂ ਭਾਕਯ ਵਿਖੈ ਕਥਨ ਕਰੀ ਏਕਤਾ ਕੈਸੇ ਸੰਭਵੈ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ–ਯਦਯਪਿ 'ਤਤ' ਤਤ ਔ 'ਤ੍ਵੰ' ਪਦ ਕੇ ਵਾਚਯ ਅਰਥ ਦੋ ਉਪਾਧਿ ਸਹਿਤ ਚੇਤਨਯ ਈਸ਼ਵਰ ਔਰ ਜੀਵ ਹੈਂ ਤਿਨ ਕੀ ਏਕਤਾ ਵਿਰੋਧ ਹੈ, ਤਥਾਪਿ 'ਤਤ' ਪਦ ਕਾ ਲਖਯਾਰਥ ਬ੍ਰਹਮ ਔ ਤਵੰ ਪਦ ਕਾ ਲਖਯ ਅਰਥ ਆਤਮਾ ਤਿਨਕੀ ਏਕਤਾ ਕਾ ਕਛੁਬੀ ਵਿਰੋਧ ਨਹੀਂ ਐਸੇ ਤਤ ਪਦ ਔ ਤਵੰ ਪਦ ਕੇ ਅਰਥ ਕੀ ਮਹਾਂ ਵਾਕਅ ਬਿਖੈ ਕਥਨ ਕਰੀ ਏਕਤਾ ਸੰਭਵ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ–"ਮੈਂ ਬ੍ਰਹਮ ਹੂੰ' ਐਸਾ ਬ੍ਰਹਮ ਆਤਮਾ ਕੀ ਏਕਤਾ ਕਾ ਗਿਆਨ, ਕਿਸ ਕੂੰ ਹੋਵੈ ਹੈ ?

ਉਤਰ–ਯਹ ਗਿਆਨ, ਚਿਦਾ ਭਾਸ਼ ਕੂੰ ਹੋਵੇ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ–ਬ੍ਰਹਮ ਤੇ ਭਿੰਨ ਜੋ ਚਿਦਾ ਭਾਸ਼, ਸੋ ਆਪ ਕੂੰ ਬ੍ਰਹਮ ਰੂਪ ਕਰਕੇ ਕੈਸੇ ਜਾਨੈ ਹੈ ?

ਉਤਰ–ਜੀਵ ਭਾਵਕੇ ਅਧਿਸ਼ਠਾਨ ਕੂਟ ਸਥ ਕਾ ਬ੍ਰਹਮ ਕੇ ਸਾਥ ਮੁਖ ਅਭੇਦ ਹੈ ਔ ਬੁਧਿ ਸਹਿਤ ਚਿਦਾ ਭਾਸ਼ ਕਾ ਬ੍ਰਹਮ

ਕੇ ਸਾਥ ਅਪਨੇ ਸਵਰੂਪ ਕੂੰ ਬਾਧ ਕਰਕੇ ਅਭੇਦ ਹੋਵੇ ਹੈ, ਜਾਂਤੇ ਚਿਦਾ ਭਾਸ਼ ਅਪਨੇ ਸਵਰੂਪ ਕਾ ਬਾਧ ਕਰਕੇ ਆਪ ਕੂੰ ਅਹੰ ਸ਼ਬਦ ਕੇ ਲਖਯ ਅਰਥ ਕੂਟਸਥ ਰੂਪ ਜਾਨੈ ਹੈ, ਔ ਅਪਨੇ ਨਿਜਰੂਪ ਕੂਟਸਥ ਕਾ 'ਮੈਂ ਕੂਟਸਥ ਹੂੰ' ਐਸੇ ਅਭਿਮਾਨ ਕਰਕੇ "ਮੈਂ ਬ੍ਰਹਮ ਹੂੰ" ਐਸੇ ਜਾਨੈ ਹੈ, ਇਸ ਰੀਤਿ ਸੇ ਚਿਦਾ ਭਾਸ਼ ਆਪ ਕੂੰ ਬ੍ਰਹਮ ਰੂਪ ਕਰਕੇ ਜਾਨੈ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ–ਇਨ 'ਤਤ' ਔ 'ਤ੍ਵੰ' ਪਦ ਕੇ ਲਖਯ ਅਰਥ ਕੀ ਏਕਤਾ ਵਿਖੇ ਦਿਰਸ਼ਟਾਂਤ ਕਹਾ ਹੈ ?

ਉਤਰ–ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ (੧) ਜੈਸੇਂ ਘਟ ਮਠ ਉਪਾਧਿ ਸਹਿਤ ਘਟਾ ਕਾਸ਼ ਔ ਮਠਾ ਕਾਸ਼ ਕੀ ਏਕਤਾ ਕਾ ਵਿਰੋਧ ਹੈ, ਤਥਾਪਿ ਘਟ ਮਠ ਰੂਪ ਉਪਾਧਿ ਕੀ ਦਿਰਸ਼ਟੀ ਕੂੰ ਛੋੜਕੇ ਕੇਵਲ ਅਕਾਸ਼ ਕੀ ਏਕਤਾ ਕਾ ਵਿਰੋਧ ਨਹੀਂ, (੨) ਜੈਸੇ ਕਾਚਕੀ ਹੰਡੀ ਮਿਰਤਕਾ ਕੀ ਹੰਡੀ ਵਿਖੈ ਦੀਪਕ ਜਲਤਾ ਹੋਵੈ ਤਿਨਕੀ ਉਪਾਧਿ ਦੋ ਹੰਡੀ ਕੀ ਏਕਤਾ ਕਾ ਵਿਰੋਧ ਹੈ, ਤਥਾਪਿ ਅਗਨਿ ਪਨੈ ਕਰ ਦੀਪਕ ਕੀ ਏਕਤਾ ਕਾ ਵਿਰੋਧ ਨਹੀਂ, (੩) ਜੈਸੇ ਰਾਜਾ ਔ ਰਵਾਰੀ (ਭੇੜ) ਹੋਵੈ, ਤਿਨਕੀ ਉਪਾਧਿ ਸੈਨਾ ਔ ਅਜਾਵਰਗ ਕੀ ਏਕਤਾ ਕਾ ਵਿਰੋਧ ਹੈਂ, ਤਥਾਪਿ ਮਨੁਖਯ ਪਨੇ ਕੀ ਏਕਤਾ ਕਾ ਵਿਰੋਧ ਨਹੀਂ, (੪) ਜੈਸੇ ਗੰਗਾ ਜਲ ਔ ਗੰਗਾ ਜਲ ਕਾ ਕਲਸ਼ (ਘੜਾ) ਹੋਵੈ, ਤਿਨਕੀ ਉਪਾਧਿ ਨਦੀ ਔ ਕਲਸ਼ ਕੀ ਏਕਤਾ ਵਿਰੋਧ ਹੈ, ਤਥਾਪਿ ਕੇਵਲ ਗੰਗਾ ਜਲ ਕੀ ਏਕਤਾ ਕਾ ਵਿਰੋਧ ਨਹੀਂ, (੫) ਜੈਸੇ ਸਾਗਰ ਔ ਜਲ ਕਾ ਬਿੰਦੂ ਹੋਵੈ ਤਿਨ ਕੀ ਉਪਾਧਿਸਾਗਰ ਔ ਬਿੰਦੂ ਕੀ ਏਕਤਾ ਕਾ ਵਿਰੋਧ ਹੈ, ਕੇਵਲ ਜਲ ਕੀ ਏਕਤਾ ਕਾ ਵਿਰੋਧ ਨਹੀਂ, (੬) ਜੈਸੇ ਕੋਈ ਏਕ ਪੁਰਖ ਕੂੰ ਪਿਤਾ ਕੀ ਅਪੇਖਯਾ ਸੈਂ ਪੁਤਰ ਕਹਤੇ ਹੈਂ, ਔ ਪਿਤਾਮਹ

ਕੀ ਅਪੇਖਆ ਸੇ ਪੌਤਰ ਕਹਤੇ ਹੈਂ,ਤਿਨਕੀ ਉਪਾਧਿ ਪਿਤ੍ਰਾ ਔਪਿਤਾ ਮਹ ਕੀ ਏਕਤਾ ਕਾ ਵਿਰੋਧ ਹੈ, ਕੇਵਲ ਪੁਰਖ ਕੀ ਏਕਤਾ ਕਾ ਵਿਰੋਧ ਨਹੀਂ, ੭. ਜੈਸੇ ਕੋਈ ਕਾਂਸ਼ੀ ਕਾ ਰਾਜਾ ਥਾ, ਸੋ ਹਸਤੀ ਪਰ ਬੈਠ ਕੇ ਸਵਾਰੀ ਮੇਂ ਨਿਕਸਯਾ ਥਾ, ਤਾਕੂ ਕੋਈ ਯਾਤਰਾ ਵਾਸੀ ਨੇ ਅਛੀ ਤਰਹ ਸੇ ਦੇਖਿਆ ਥਾ, ਪੀਛੇ ਸੇ ਆਪਨੇ ਦੇਸ਼ ਕੂ ਗਿਆ ਔ ਕਾਂਸ਼ੀ ਕੇ ਰਾਜਾ ਕੂ ਕੋਈ ਅਨਯ ਰਾਜਾ ਨੇ ਰਾਜਯ ਛੀਨ ਕੇ ਨਿਕਾਸ ਦੀਆ, ਤਬ ਸੋ ਲੰਗੋਟੀ ਲਹਰ ਕੇ ਅੰਗ ਮੇਂ ਬਿਭੂਤੀ ਲਗਾ ਇਕੇ ਹਾਥ ਮੈਂ ਤੂੰਬੀ ਔ ਦੰਡ ਲੇ ਕੇ ਨਗਨ ਪਾਦ ਸੇ ਤੀਰਥ ਯਾਤਰਾ ਕੂ ਗਿਆ, ਫਿਰਤੇ ਫਿਰਤੇ ਤਿਸ ਯਾਤਰਾ ਵਾਸੀ ਪੁਰਖ ਕੇ ਗ੍ਰਾਮ ਮੇਂ ਗਿਆ, ਤਬ ਤਿਸ ਕੂ ਦੇਖ ਕੇ ਯਾਤਰਾ ਸੋ ਵਾਸੀ ਪੁਰਖ, ਅਨਯ ਯਾਤਰਾ ਵਾਸੀ ਪੁਰਨ ਕੂ ਕਹਤਾ ਭਯਾ ਕਿ ਆਪ ਨੇ ਕਾਂਸ਼ੀ ਵਿਖੇ ਜੋ ਰਾਜਾ ਦੇਖਿਆ ਥਾ, "ਸੋ ਯਹ ਹੈ" ਤਬ ਅਨਯ ਯਾਤਰਾ ਵਾਸੀ ਪੁਰਖ ਕਹਤੇ ਭਏ ਕਿ–੧. ਸੋ ਦੇਸ਼ ਅਨਯ, ਯਹ ਦੇਸ਼ ਅਨਯ, ੨. ਤਾਂਕਾ ਕਾਲ (ਅਵਸਥਾ) ਅਨਯ, ਯਾਕਾ ਕਾਲ ਅੰਨਯ, ੩. ਤਿਸ ਕਾ ਵਸਤੁ (ਸਾਮਗਰੀ) ਅਨਯ, ਯਾਕੀ ਵਸਤੁ ਅੰਨਯ, ੪. ਤਿਸ ਕਾ ਅਭਿਮਾਨ ਅੰਨਯ, ਇਸ ਕਾ ਅਭਿਮਾਨ ਅੰਨਯ, ੫. ਤਿਸਕਾ ਕਾਰਯ ਅਨਯ, ਇਸ ਕਾ ਕਾਰਯ ਅਨਯ, ੬. ਤਿਸ ਕੇ ਧਰਮ ਅਨਯ, ਇਸ ਕੇ ਧਰਮ ਅਨਯ, "ਯਾਤੇ ਤਿਸ ਕਾਂਸ਼ੀ ਕੇ ਰਾਜਾ ਕੀ ਔ ਇਸ *ਭਿਖਯਕ ਕੀ ਏਕਤਾ ਕੈਸੇ ਬਨੇ ? ਤਬ ਸੋ ਪਿਰਥਮ ਯਾਤਰਾ ਵਾਸੀ ਪੁਰਖ ਕਹਤਾ ਭਯਾ ਕਿ--ਤਿਸ ਕੇ ਔ

---

* ਭੀਖ ਮਾਂਗਨੇ ਵਾਲਾ।

ਇਸਕੇ (੧) ਦੇਸ (੨) ਕਾਲ (੩) ਵਸਤੂ (੪) ਅਭਿਮਾਨ (੫) ਕਾਰਯ (੬) ਧਰਮ ਕਾ ਤਯਾਗ ਕਰਕੇ ਦੋਨੂੰ ਵਿਖੈ ਅਨੁਗਤ (ਅਨੁਸਯੂਤ ਜੋ ਪੁਰਖ ਮਾਤਰ ਸੋ ਏਕ ਹੀ ਹੈ।"

ਸਿਧਾਂਤ–ਤੈਸੇ ਜੀਵ ਈਸ਼ਵਰ ਕੇ ਜੀ ਦੇਸ਼ ਕਾਲ ਆਦਿਕ ਕਾ ਤਯਾਗ ਕਰਕੇ, ਦੋਨੂੰ ਵਿਖੈ ਅਨੁਗਤ ਜੋ ਚੇਤਨ ਮਾਤਰ ਬ੍ਰਹਮ ਔ ਆਤਮਾ ਸੋ ਏਕਹੀ ਹੈ, ਜਾਂਤੇ "ਬ੍ਰਹਮ ਸੋ ਮੈਂਹੂ, ਔ ਸੈ ਸੋ ਬ੍ਰਹਮ ਹੂ" ਐਸਾ ਦ੍ਰਿੜ ਨਿਸਚੈ ਕਰਨਾ, ਸੋਈ ਤਤ੍ਵ ਗਯਾਨ ਹੈ, ਯਾਹੀ ਤੇ ਸਬ ਦੁਖਕੀ ਨਿਬ੍ਰਿਤੀ ਔ ਪਰਮਾਨੰਦ ਕੀ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਰੂਪ ਮੋਖ਼ਯ ਹਵੈ ਹੈ' ਇਤਿ।

ਔਰ ਪਰਸੰਗ ਮੈ ਯਹ ਹੈ ਕਿ–ਤੀਨੋ ਪਦਨਕਾ ਅਰਥ ਯਹ ਹੈ ਤਤ' ਤੂੰ 'ਅਸਿ' ਪਦ ਏਕ ਰੂਪ ਹੈਂ ॥੧੫੭॥

ਦੋਹਰਾ

ਤਤਵ ਤੁਹੀ ਹੈ ਯਹ ਕਹਯੋ, ਤੁਤੂੰ ਅਸਿ ਕੋ ਅਰਥ।
ਯਹੈ ਬਿਰਤਿ ਯਾਕੈ ਭਈ, ਸੋ ਸਭਭਾਂਤ ਸਮਰਥ॥

ਟੀਕਾ–ਤਤ ਤਵੰ ਅਸਿ ਕਾ ਯਹ ਅਰਥ ਕਹਾ ਹੈ ਕਿ ਤਤ ਤੂਹੀ ਹੈਂ ਯਹ ਬਿਰਤਿ ਜਿਸ ਕੇ ਹੂਈ ਹੈ ਸੋ ਸਭ ਪਰਕਾਰ ਸਮਰਥਵਾਨ ਹੈ।

ਦੋਹਰਾ–ਸ਼ਾਮਦੇਵ ਕੇ ਵਚਨ ਕੋ, ਕਹਯੋ ਸਬੈ ਵਿਸਤਾਰ॥ ਤੈਸੇਂ ਚਾਰੋਂ ਵੇਦ ਕੇ, ਮਹਾ ਵਾਕਯ ਨਿਰਧਾਰ॥੧੫੮॥

ਟੀਕਾ–ਯਹ ਸਭ ਵਿਸਥਾਰ ਸ਼ਾਮਦੇਵ ਕੇ ਵਚਨੋਂ ਕਾ

ਕਹਾ ਹੈ ਤੈਸੇ ਹੀ ਚਾਰੇ ਵੇਦਨ ਕੇ ਮਹਾ ਵਾਕਯ ਭੀ ਨਿਸਚਯ ਕ
ਕ ਸਰੇਸ਼ਟ ਹੈਂ ॥੧੫੯॥

"ਪ੍ਰਗਜਾਨ ਮਾਨੰਦ ਬ੍ਰਹਮ" ਇਤਿ ਰਿਗਅ ਵੇਦ:।
"ਅਹੰਬ੍ਰਹਮਾਸਮੀ" ਇਤਿਤ ਜਜੁਰ ਵੇਦ:।
"ਤਤਵਮਸੀ" ਇਤਿ ਸ਼ਾਮ ਵੇਦ:।
"ਅਜਮਾਤਮਾ ਬ੍ਰਹਮ" ਇਤਿ ਅਥਰਬਨ ਵੇਦ:।
ਇਤਿ ਚਤੁਰ ਵੇਦ ਵਾਕਅੰ ॥

ਨੋਟ-ਇਨਕਾ ਅਰਥ "ਅਭੇਵਾ ਖੰਡ ਚੰਦ੍ਰਮਾ" ਨਾਮ
ਪੁਸਤਕਸੇ ਦੇਖ ਲੇਵੇਂ। ਵਿਸਤਾਰ ਭਯ ਸੇ ਜਹਾਂ ਨਹੀਂ ਲਿਖਾ ਜ
ਅਵਸ਼ਕਤਾ ਹੂਈ ਤੋ ਫਿਰ ਲਿਖਾ ਜਾਇਗਾ।

**ਦੋਹਰਾ-ਜੀਵ, ਈਸ ਅਰੁ ਬ੍ਰਹਮ ਹੈ, ਜਾਂਮੇ ਏਕ
ਬਖਾਨ॥ ਯਹੈ ਅਰਥ ਸਭ ਵਚਨ ਕੋ, ਬੁਧਿ
ਬਲਿ ਜਾਨੋ ਜਾਨ ॥੧੬੦॥**

ਟੀਕਾ-ਜੀਵ ਈਸ਼ਵਰ ਔ ਬ੍ਰਹਮ ਜੋ ਹੈ, ਇਨਕੋ ਏਕ ਕਹੇ
ਹੈਂ, ਜਹੀ ਅਰ ਸਭ ਵਚਨੋਂ ਕਾ ਬੁਧਿ ਬਲ ਸੇ ਜਾਨੋ ਹੇ ਸੁਜਾਨ
॥੧੬੦॥

ਦੋਹਰਾ

**(੧) ਸਤ (੨) ਚਿਤ (੩) ਆਨੰਦ (੪) ਆਦ੍ਵ
ਤੀ, (੫) ਅਚਲ, (੬) ਅਖੰਡ (੭) ਅਨੰਤ।
(੮) ਸ਼ੁਧ (੯) ਪ੍ਰਕਾਸ਼ (੧੦) ਕੂਟਸਥ (੧੧)**

ਅਜ (੧੧) ਅਕ੍ਰਿਯ (੧੨) ਬ੍ਰਹਮ ਗਨੰਤ ॥

ਅਰਥ ਸਪਸ਼ਟ ॥੧੬੧॥

ਸਿਖਯੋ ਵਾਚ-ਦੋਹਰਾ

ਦਵਾਦਸ਼ ਏਕੈ ਬ੍ਰਹਮ ਕੇ, ਕਹੇ ਵਿਸ਼ੇਖਨ ਨਾਮ ॥
ਨਜਾਰੇਨਜਾਰੇ ਕਰ ਕਹੋ, ਅਬਤਿਨਕੇ ਗੁਣ ਗ੍ਰਾਮ॥

ਟੀਕਾ-ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਏਕ ਬ੍ਰਹਮ ਕੇ ਬਾਰਹ ਵਿਸ਼ੇਖਨੋਂ ਕੇ ਨਾਮ ਕਹੇ ਹੈਂ, ਅਬ ਤਿਨਕੇ ਸਭ ਗੁਣ ਨਜਾਰੇ ਨਜਾਰੇ ਕਰਕੇ ਕਹੋ ।੧੬੨।

ਅਥ ਸਤਯ ਵਰਨਨੰ--ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੋ ਵਾਚ--ਦੋਹਰਾ

ਅਸੱਤ ਜਗਤ, ਸਤਸੌਲਗਤ, ਜਾਂਕੀ ਸਤਾ ਪਾਇ ॥
ਸੋਸਤ ਬਰਹਮ ਸਵਰੂਪ ਹੈ, ਗਿਆਨ ਬਿਨਾ ਨਲਖਾਇ ॥

ਟੀਕਾ--ਉਤਰ--ਅਸਤ (ਝੂਠਾ) ਜੋ ਜਗਤ, ਜਿਸ ਪ੍ਰਮਾਤਮ ਦੇਵ ਕੀ ਸੱਤਾ ਕੋ ਪਾਇਕ, ਸਤ ਸਾਮਾਨ ਭਾਨ ਹੋਵੇ ਹੈ, ਸੋਈ ਬ੍ਰਹਮ ਸਵਰੂਪ ਹੈ ਯਹ ਗਿਆਨ ਸੇ ਵਾ ਔਰ ਕਿਸੀ ਮੈਂ ਭੀ ਨਿਬਿਰਤਿ ਹੋਵੇ ਨਹੀਂ ਸੱਸ਼ਤ ਹੈ, ਆਤਮਾ ਕੀ ਜਾਂਤੇ ਗਿਆਨ ਸੇ ਵਾ ਔਰ ਕਿਸੀ ਸੇ ਭੀ ਨਿਬਿਰਤਿ ਹੋਵੇ ਨਹੀਂ ਜਾਂਤੇ ਆਤਮਾ ਸੱਤ ਹੈ ।੧੬੩।

ਅਥ ਚਿਤ ਵਰਨਨੰ--ਕਬਿੱਤ

ਜਾਗਰਤ, ਸੁਪਨ ਕਾਜ ਹੋਤ ਜਾਂਕੀ ਚੇਤਨਾ ਸੇ, ਸੁਖੁਪਤਿ ਹੂੰ ਮੈਂ ਵਹੈ ਸਾਖੀ ਅਵਿਸ਼ੇਖੀਏ। ਤੀਨ

ਹੂ ਅਵਸਥਨ ਮੇਂ ਭਾਵ ਭਾਵ ਰੂਪ ਗਨ, ਤੁਰੀਆ ਸਵਰੂਪ ਏਕ ਰਸਿ ਅਵਿਰੇਖੀਏ। ਜੈਸੇ ਲੋਹ ਚੁੰਬਕ ਸਮੀਪ ਕਰੇ ਚੇਸਟਾ ਸੁ, ਤੈਸੇ ਦੇਹ ਇੰਦਰੀ, ਮਨ, ਆਤਮਾ ਸੋਂ ਲੇਖੀਏ। ਏਕ ਰੂਪ ਜਗ ਮੈਂ ਜਗ ਮਗ੍ਯਾਤ ਯਾਕੀ ਜੋਤ, ਜਹਾਂ ਤਹਾਂ ਜਾਨ ਚਿਤ, ਚੇਤਨ ਸੋਂ ਦੇਖੀਏ ॥੧੬੪॥

ਟੀਕਾ–‡ਜਾਗਰਤ ਔ †ਸੁਪਨੇ ਕੇ ਕਾਰਜ ਕਿਸਕੇ ਚੈਤ-ਨਤਾ ਸੇ ਹੋਤੇ ਹੈਂ, ਵਹੀ ਸਾਖੀ (ਪਰਕਾਸ਼) ੦ਸੁਖੋਪਤਿ ਮੈਂ ਭੀ ਅਵਿਸ਼ਖੀਏ ਨਾਮ ਬਾਕੀ ਹੈ, ਇਨ ਤੀਨ ਅਵਸਥਨ ਮੇਂ ਭਾਵ ਹੋਣਾ ਅਭਾਵ ਨ ਹੋਣਾ ਰੂਪ ਜਾਨਨਾ, ਤੁਰੀਆ ਸਰਬ ਕਾ ਸਾਖੀ ਸਵਰੂਪ ਏਕ ਰਸ ਦੇਖੀਤਾ ਹੈ। ਦਿਰਸ਼ਟਾਂਤ–ਜੈਸੇ ਲੋਹਾ ਚੁੰਬਕ ਕੇ

---

‡ਸੁਪਨ ਔ ਸੁਖੁਪਤਿ ਤੇ ਭਿੰਨ ਇੰਦਰਯ ਜਨਯ ਗਿਆਨ ਕਾ ਔ ਇੰਦਰਯ ਜਨਯ ਗਯਾਨ ਕੇ ਸੰਸਾਰ ਕਾ ਅਧਾਰ ਕਾਲ, ਸੋ ਜਾਗਰਤ ਅਵਸਥਾ ਕਹੀਏ ਹੈ।

†ਇੰਦਰਯ ਸੈਂ ਅਜਨਯ, ਵਿਖਯ ਗੋਚਰ ਅੰਤਹ ਕਰਣ ਕੀ ਅਪਰੋਖਯ ਬਿਰਤਿ ਕਾ ਕਾਲ ਸੋ ਸਵਪਨ ਅਵਸਥਾ ਕਹੀਏ ਹੈ।

੦ਸੁਖ ਗੋਚਰ ਔ ਅਵਿਦਯਾ ਗੋਚਰ ਅਵਿਦਯਾ ਕੀ ਬਿਰਤਿ ਕਾ ਕਾਲ, ਸੋ ਸੁਖੁਪਤਿ ਅਵਸਥਾ ਕਹੀਏ ਹੈ।

ਪਾਸ ਚੇਸ਼ਟਾ ਕਰਤਾ ਹੈ, ਤੈਸੇ ਹੀ ਦੇਹ, ਇੰਦਰਯ ਔ ਮਨ ਆਤਮਾ ਕੇ ਸਮੀਪ ਚੇਸ਼ਟਾ ਕਰਤੇ ਹੈਂ, ਏਕ ਰੂਪ ਜਗਤ ਮੈ ਪਪਕਾਸ਼ ਰਹੀ ਹੈ ਜਿਸ ਕੀ ਜੋਤ, ਜਹਾਂ ਤਹਾਂ ਜਾਨੋ ਚਿਤ ਮੇਂ ਸੋ ਚੇਤਨ ਹੀ ਦੇਖੀਜੇ ਹੈ। ਕਿੰਵਾ-ਸਲੁਪਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸੋ ਚਿਤ ਹੈ, ਆਤਮਾ ਜਾਂਤੇ ਅਲੁਪਤ ਪਰਕਾਸ਼ ਜੋ ਚਿਤ ਹੈ, ਆਤਮਾ ਜਾਂਤੇ ਅਲੁਪਤ ਪਰਕਾਸ਼ ਹੈ, ਜਾਂਤੇ ਚਿਤ ਹੈ ॥੧੬੪॥

ਅਥ ਆਨੰਦ ਵਰਨਨੰ ॥ ਕਬਿਤ

ਦੇਖੈ, ਸੂੰਘੈ, ਸੁਨੈ, ਖਾਇ, ਚੰਦਨ ਤੁਚਾ ਲਗਾਇ, ਬਰਨ ਬਨਾਇ ਨੀਕੈ ਜਾਕਰ ਲਗਤ ਹੈ॥ ਹਾਥਨ, ਗ੍ਰਹਨ, ਅਰੁ ਪਾਇਨ ਚਲਨ ਕਰੈ, ਸੋਈ ਹਿਯ ਧਰੈ ਜਾਕੈ ਸੁਖ ਮੈ ਪਗਤ ਹੈ। ਕਹੈ ਸੁਖ ਦੇਵ ਵਿਖੈ ਮਿਲੈਂ ਮਨ ਭਾਵਤੇ ਤੈ, ਸੁਖ ਸੋ ਲਗਤ, ਪੀਛੈ ਮਾਨਹੁ ਠਗਤ ਹੈ। ਆਨਦ ਸਵਰੂਪ ਬ੍ਰਹਮ, ਆਨਦ ਆਖੰਡ ਯਾਤੈ, ਸੁਪਨੇ ਕੇ ਆਨੰਦ, ਸੋ ਆਨੰਦ ਜਗਤ ਹੈ ॥੧੬੫॥

ਟੀਕਾ-ਜਿਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇਵ ਕੀ ਸਤਾ ਸੇ ਦੇਖਨਾ, ਸੂੰਘਨਾ, ਸੁਨਨਾ, ਖਾਨਾ, ਚੰਦਨ ਤੁਚਾ ਪਰ ਲਗਾਨਾ ਬਰਨ ਰੰਗੋਂ ਕਾ ਬਨਾਨਾ ਨੀਕੇ ਕਹੀਏ ਸੁੰਦਰ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਲਗਤੇ ਹੈਂ, ਸੋਈ ਹਿਰਦਯ ਮੇਂ ਧਾਰਨ ਕਰੀਏ ਹੈ, ਜਿਸਕੇ ਸੁਖ ਮੇਂ ਪੜੀਤਾ ਹੈ,

ਤਿਸੀ ਲੀਏ ਹਾਥੋਂ ਸੇ ਪਕੜਨਾ ਔ ਪੈਰੋਂ ਸੇ ਚਲਨਾ ਕਰੀਤਾ ਹੈ, ਸੁਖ ਦੇਵ ਕਵਿ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਕਿ–ਜਬ ਮਨ ਭਾਵਤੇ ਵਿਖੇ ਮਿਲ ਜਾਤੇ ਹੈਂ ਤੋ ਸੇ ਸੁਖ ਸਾਮਾਨ ਲਗਤੇ ਹੈਂ ਪਸਰਾਤ ਮਾਨਹ ਠਗਤੇ ਹੀ ਹੈਂ, ਐਸੇ ਬੁਰੇ ਲਗਤੇ ਹੈਂ ਇਸ ਲੀਏ ਆਨੰਦ ਸਵਰੂਪ ਬ੍ਰਹਮ ਹੀ ਹੈ ਜਿਸ ਕਿ ਆਖੰਡ ਆਨੰਦ ਹੈ ਸੋ ਸੁਪਨ ਕੇ ਆਨੰਦ ਕੇ ਸਮਾਨ ਤੁਛ ਜਗਤ ਕਾ ਆਨੰਦ ਹੈ। ਕਿੰਵਾ–ਪਰਮ (ਸਰਬ ਸੇ ਅਧਿਕ) ਪ੍ਰੀਤੀ ਕਾ ਜੋ ਵਿਖੇ ਸੋ ਆਨੰਦ ਹੈ, ਆਤਮਾ ਵਿਖੇ ਜਾਂਤੇ ਸਰਬ ਕੀ ਪਰਮ ਪ੍ਰੀਤੀ ਹੈ, ਜਾਂਤੇ ਆਤਮਾ ਆਨੰਦ ਹੈ ॥੧੬੫॥

ਅਥ ਅਦੈਤਤਾ ਵਰਨਨੰ ॥ ਦੋਹਰਾ

ਏਕ ਆਤਮਾ ਵਸਤ ਹੈ, ਥਾਵਰ, ਜੰਗਮ ਦੇਹ ॥
ਜੈਸੇ ਮਣਕੇ ਮਾਲ ਕੇ, ਏਕ ਸੂਤ ਗੁਨ ਲੇਹ ॥

ਟੀਕਾ–ਸਥਾਵਰ ਜੰਗਮ ਦੇਹੋਂ ਮੇਂ ਇਕ ਆਤਮਾ ਹੀ ਵਸਤਾ ਹੈ। ਦਿਰਸ਼ਟਾਂਤ–ਜਿਸ ਪਰਕਾਰ ਮਾਲਾ ਕੇ ਮਨਕਯੋਂ ਮੇਂ ਇਕ ਸੂਤ (ਧਾਗਾ) ਹੋਤਾ ਹੈ ਯਹ ਵਿਚਾਰ ਲੋ। ਕਿੰਵਾ ਦੂਸਰਾ ਨ ਹੋਣੇ ਸੇ ਆਤਮਾ ਅਦਵਤੀ ਕਹੀਜੇ ਹੈ ॥੧੬੬॥

ਅਥ ਅਖੰਡ ਵਰਨਨੰ ॥ ਸਵੈਯਾ

ਨਾਹਿਨ ਜਾਕੋ ਸਜਾਤਿ ਕੋਊ, ਅਰੁ ਦੂਸਰੀ ਜਾਤ ਨ ਕੋਊ ਕਹਾਵੈ ॥ ਆਪਹਿ ਮਾਂਝ ਨ ਭੇਦ ਕਛੂ, ਸੁਰਤਿ ਨਾਸ਼ਕਾ, ਪਾਨਹੁ ਪਾਇਨ ਧਾਵੈ। ਰੰਗ ਨ, ਰੂਪ, ਨ, ਵੇਦ ਕਹੈ, ਮਨ, ਇੰਦਰਨ ਸੋ ਸੁਨ, ਕੈਸੇ ਹੂੰ

। ਚੇਤਨ, ਏਕ ਅਖੰਡ ਸਵਰੂਪ, ਕਹੈ ਸੁਖ
ਆਪ ਕੋ ਆਪ ਲਖਾਵੈ ॥੧੬੭॥

ਟੀਕਾ–ਜਿਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਕਾ ਕੋਈ ਸਜਾਤੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜੈਸੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਕੇ ਪਾਸ ਬਰਾਹਮਣ ਸੋ ਸਜਾਤੀ ਕਹੀਏ ਹੈ, ਤੈਸੇ ਬਰਹਮ ਸਮਾਨ ਕੋਈ ਬਰਹਮ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਔਰ ਕੋਈ ਦੂਸਰੀ ਜਾਤ ਕਹਾਵ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਇਸ ਸੇ ਵਿਜਾਤੀ ਭੇਦ ਸੇ ਰਹਿਤ ਬਰਹਮ ਹੈ, ਜੈਸੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਕੇ ਪਾਸ ਸੂਦਰ ਸੋ ਵਿਜਾਤੀ ਕਹੀਏ ਹੈ ਤੈਸੇ ਬ੍ਰਹਮ ਕੇ ਪਾਸ ਕੋਈ ਅਨਯ ਵਸਤੂ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਔ ਬ੍ਰਹਮ ਕੋ ਅਪਨੇ ਸਵਰੂਪ ਮੇ ਕਛ ਭੇਦ ਨਹੀਂ ਹੈ ਯਾਂਤੇ ਬ੍ਰਹਮ ਮੇਂ ਸਵੈਗਤ ਭੇਦ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜੈਸੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਕਾ ਆਪਨੇ ਅਵਯ (ਅੰਗਨ) ਹਾਥ ਪੈਰ ਆਦਿਕੋਂ ਮੇਂ ਭੇਦ ਹੈ ਸੋ ਸਵੈਗਤ ਕਹੀਏ ਹੈ, ਜਾਂਤੇ ਨਿਰਾਵਯਵ ਹੋਣੇ ਤੇਂ ਬ੍ਰਹਮ ਮੇਂ ਸਵਗਤ ਭੇਦ ਨਹੀਂ ਹੈ ਤੈਸੇ ਹੀ ਬਰਹਮ ਕੇ ਕਾਨ, ਨਾਕ, ਹਾਥ, ਪੈਰ ਆਦਿਕ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਔਰ ਨਾ ਕਹੀਂ ਜਾਵੇ ਹੀ ਹੈ ਵੇਦ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਕਾ ਰੰਗ ਰੂਪ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਤੋ ਮਨ ਔ ਇੰਦਰਯਨ ਸੇ ਸੁਣੋਂ ਕਿਸ ਪਰਕਾਰ ਪਾਯਾ ਜਾਵੇ ? ਜਾਂਤੇ ਚੇਤੰਨਯ ਏਕ ਅਖੰਡ ਸਵਰੂਪ ਹੈ ਸੁਖਦੇਵ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਕਿ ਵੁਹ ਆਪਕੋ ਆਪ ਹੀ ਲਖਾਵੈ ਕਹੀਏ ਜਨਾਵੈ ਹੈ ॥੧੬੭॥

ਅਥ ਅਚਲ ਵਰਨਨੰ–ਦੋਹਰਾ

ਦੇਹ ਹੋਤ ਅਰ ਮਿਟਤ ਹੈ, ਤਾਂਤੇ ਚੰਚਲ ਜਾਨ ।
ਜਨਮਮ੍ਰਿਤੂ ਜਾਂਕੇ ਨਹੀਂ, ਆਤਮ ਅਚਲ ਬਖਾਨ॥

ਟੀਕਾ–ਦੇਹ ਉਤਪਤਿ ਔ ਨਾਸ਼ ਹੋਵੇ ਹੈ ਤਾਂਤੇ ਚੰਚਲ ਜਾਨੀਏ, ਯਹ ਜਨਮ ਮਿਰਤਯੁ ਜਿਸ ਆਤਮਾ ਕੇ ਨਹੀਂ ਤਾਂਕੂ ਅਚਲ ਕਰਕੇ ਕਹਾ ਹੈ ॥੧੯੮॥

ਅਥ ਅਨੰਤ ਵਰਨਨੰ-ਕਬਿਤ

ਪਰਥਮਹਿ ਮਾਯਾ ਮੈਂ ਪਰਵਿਸ਼ਟ ਹਵੈ ਆਕ ਸ਼ਵਾਯੂ ਤੇਜ, ਨੀਰ, ਪਿਰਥਵੀ, ਮੈਂ ਬਯਾਪਕ ਗਨਤ ਹੈ। ਥਿਰ ਚਰ ਜੀਵ ਜਿਤੇ ਜਗ ਮੈ ਜਗ ਮਗਾਤ, ਸਭ ਮੈਂ ਪ੍ਰਗਟ ਏਕ ਚੇਤਨ ਭਨੰਤ ਹੈ। ਜੈਸੇ ਘਟ ਮਟ ਮਧ ਪਹਿਲੇ ਅਕਾਸ਼ ਥਿਰ, ਤੈਸੇ ਘਟ ਮਟ ਮਧ ਪਹਿਲੇ ਮਨੰਤ ਹੈ। ਰੂਪ ਹੈ ਅਨੰਤ ਜਾਂਕੀ ਮਹਿਮਾ ਅਨੰਤ ਅਰੁ, ਆਦ ਹੈ ਨ ਅੰਤ ਤਾਂਤੇ ਆਤਮਾ ਅਨੰਤ ਹੈ ॥੧੯੯॥

ਟੀਕਾ–ਸਰਬ ਸੇ ਪਿਰਥਮ ਮਾਯਾ ਮੈਂ ਪਰਵੇਸ਼ ਹੂਆ ਪਰ ਮਾਤਮਾ ਆਕਾਸ਼, ਵਾਯੂ, ਅਗਨਿ, ਜਲ, ਪਿਰਥਵੀ, ਮੇਂ ਬਯਾਪਕ ਗਿਣੀਦਾ ਹੈ, ਥਿਰ ਔ ਚਰ ਜੀਵ ਜਿਤਨੇ ਜਗਤ ਮੇਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਵਾਨ ਹੈਂ, ਉਨ ਸਭਨ ਮੇਂ ਪ੍ਰਗਟ ਏਕ ਚੇਤਨ ਹੀ ਕਹੀਤਾ ਹੈ, ਜੈਸੇ ਘਟ ਔ ਮਟ ਮੇਂ ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਆਕਾਸ਼ ਇਸਥਿਤ ਹੈ, ਤੈਸੇ ਹੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਘਟ ਘਟ ਮੇਂ ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਸੇ ਮਾਨਾ ਹੈ, ਜਾਂਤੇ ਜਿਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਕਾ ਰੂਪ ਅਨੰਤ ਹੈ, ਜਿਸਕੀ ਮਹਿਮਾ ਭੀ ਅਨੰਤ ਹੈ ਔ ਆਦ ਨ

ਅੰਤ ਹੀ ਹੈ ਜਿਸ ਕਾ, ਤਾਂਤੇ ਤਿਸ ਆਤਮਾ ਕੋ ਅਨੰਤ ਕਰ ਕਹਾ ਹੈ ॥੧੬੯॥

ਅਬ ਸ੍ਵਯ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਰਨਨੰ-ਕਬਿਤ

ਔਰ ਵਸਤੁ ਚਾਹੀਐ ਤੋ ਦੀਪਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੈ, ਦੀਪਕ ਕੇ ਚਾਹਬੇ ਕੋ, ਦੀਪਕ ਨ ਚਾਹੀਏ। ਔਰ ਸਭ ਦੇਖਬੇ ਕੋ ਆਖ ਸੁਖਦੇਵ ਜੈਸੇ, ਆਂਖਨ ਕੇ ਦੇਖਬੇ ਕੋ ਕੌਨ ਅਵਿਗਾਹੀਏ। ਰਵਿ ਕੋ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪਾਇ ਸਭ ਕੋ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋਤ, ਰਵਿ ਮੈਂ ਪਰਕਾਸ਼ ਜੈਸੇ ਸ੍ਵਤੋ ਹੀ ਸਰਾਹੀਏ। ਅਗਨਿ ਮੈਂ ਦਾਹਕ ਸ਼ਕਤਿ ਜੈਸੇ ਆਪ ਹੀ ਤੇ, ਤੈਸੇ ਸ੍ਵਯ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਏਕ ਆਤਮਾ ਬਤਾਈਏ ॥੧੭੦॥

ਟੀਕਾ–ਕਿਸੀ ਔਰ ਵਸਤੂ ਕੀ ਚਾਹ ਹੋਵੈ ਤੋ ਦੀਪਕ ਪਰਕਾਸ਼ ਕਰ ਦੇਤਾ ਹੈ, ਜਬ ਦੀਪਕ ਕੀ ਹੀ ਚਾਹ ਹੋਵੈ ਤੋ ਦੀਪਕ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਏ ਹੈ, ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸੁਖ ਦੇਵ ਕਵਿ ਕਹਤੇ ਹੈਂ ਕਿ–ਔਰ ਸਭ ਵਸਤੂਨ ਕੇ ਦੇਖਨੇ ਕੋ ਨੇਤ੍ਰ ਹੈਂ, ਔ ਨੇਤ੍ਰਨ ਕੇ ਦੇਖਨੇ ਕੂ ਔਰ ਕੌਨ ਨੇਤ੍ਰ ਚਾਹੀਜੇ ਹੈਂ ? ਸੂਰਯ ਕਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪਾਇਕੇ ਸਰਬ ਮੇਂ ਪਰਕਾਸ਼ ਹੋਇ ਆਵੈ ਹੈ, ਔ ਸੂਰਯ ਸੇ ਯਹ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਜੈਸੇ ਸਵਤੋ ਹੀ ਸਰਾਹੀਏ ਹੈਂ, ਔਰ ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਅਗਨਿ ਮੇਂ ਦਾਹ ਕਰਤੇ ਕੀ ਸ਼ਕਤਿ ਆਪ ਸੇ ਹੀ ਹੈ, ਤੈਸੇ ਹੀ ਆਪਨੇ ਕਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਮਾਨਜਤ ਆਤਮਾ ਮੇਂ ਬਤਾ

ਈਜ ਹੈ, ਜਾਂਤੇ ਹੀ ਆਤਮਾ ਕੋ ਸਵਯੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰ ਕਹਾ ਹੈ। ਕਿੰਵਾ ਜ ਸਤਾ ਅਪਰੋਖਯ ਰੂਪ ਹੋਵੇ, ਔ ਕਿਸੀ ਗਯਾਨ ਦਾ ਵਿਖਯਾਨ ਹੋਵੇ ਸੋ "ਸਵਯੰਪ੍ਰਕਾਸ਼"ਕਹੀਐ ਹੈ, ਆਤਮ ਜਾਂਤੇ ਸਦਾ ਅਪਰੋਖ ਰੂਪ ਹੈ ਔ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਰੂਪ ਹੋਨ ਤੇਂ ਕਿਸੀ ਭੀ ਗਿਆਨ ਕਾ ਵਿਖਯ (ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਯ) ਨਹੀਂ ਹੈ ਜਾਂਤੇ ਸਵਯੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੈ॥੧੭੦॥

ਅਬ ਕੂਟਸਥ ਵਰਨਨੰ। ਦੋਹਰਾ

ਜਾਕੇ ਨਾਹਿ ਵਿਕਾਰ ਕੁਛ, ਰਹਤਕੂਟ ਵਤ ਨਿੱਤ।
ਸੋ ਕੂਟਸਥ ਕਹਾਵਈ, ਸਮਝ ਦੇਖ ਸਿਖ ਚਿੱਤ।

ਟੀਕਾ--ਜਿਸ ਕੋ ਕੁਛ ਭੀ ਵਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈਂ ਨਿਤਹੀ ਕੂਟ ਵਤ ਰਹੇ ਹੈ, ਸੋ ਕੂਟਸਥ ਕਹਾਵਤਾ ਹੈ ਹੇ ਸਿਖ! ਯਹ ਚਿਤ ਮੇਂ ਸਮਝ ਕੇ ਦੇਖ। ਕਿੰਵਾ--ਕੂਟ ਨਾਮ ਲੋਹਾਰ ਕੇ ਅਹਿਰਨ ਕਾ ਹੈ ਤਾਕੀ ਨਿਆਈਂ ਜੋ ਨਿਰਵਿਕਾਰ (ਅਚਲ ਰੂਪ ਸੇ ਇਸਥਿਤ ਹੋਵੇ) ਸੋ ਕੂਟਸਥ ਕਹੀਏ ਹੈ, ਜੈਸੇ ਲੋਹਾਰ ਅਨੇਕ ਘਾੜ ਘੜਤਾ ਹੈ, ਤੋ ਭੀ ਅਹਿਰਨ ਜਿਉਂ ਕਾ ਤਿਉਂ ਰਹਤਾ ਹੈ, ਤੈਸੇ ਮਨਰੂਪ ਲੋਹਾਰ ਵਿਵਹਾਰ ਰੂਪ ਅਨੇਕ ਘਾੜ ਘੜਤਾ ਹੈ, ਤੋ ਭੀ ਆਤਮਾ ਜਿਉਂ ਕਾ ਤਿਉਂ ਰਹਤਾ ਹੈ, ਜਾਂਤੇ ਆਤਮਾ ਕੂਟਸਥ ਹੈ।॥੧੭੧॥

ਅਬ ਅਜ ਵਰਨਨੰ। ਦੋਹਰਾ

ਘਟਕੋ ਕਾਰਨਮਿਰਤਕਾ, ਬ੍ਰਹਮ ਜਗਤ ਕੋ ਜਾਨ।
ਆਦਰਹਿਤਕਾਰਨਰਹਿਤ, ਅਜਕਰ ਤਾਹਿ ਬਖਾਨ।

ਟੀਕਾ--ਘਟ ਕਾ ਕਾਰਨ ਮਿਰਤਕਾ ਮਿਟੀ ਹੈ, ਜਗਤ ਕਾ

ਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਹੈ, ਵੁਹ ਬ੍ਰਹਮ ਆਦਿ ਸੇ ਰਹਿਤ ਔ ਕਾਰਨ ਸ
ਹਤ ਹੈ ਇਸੀ ਸੇ ਉਸ ਕੋ ਅਜ ਕਰ ਅਰਥਾਤ ਅਜਨਮਾ
ਾ ਹੈ।

ਅਥ ਅਕ੍ਰਿਯ ਵਰਨਨੰ--ਦੋਹਰਾ

ਆਤਮ ਹੈ ਅਕ੍ਰਿਯ ਸਦਾ, ਦੇਹ ਕ੍ਰਿਯਾ ਵਹੁ ਰੂਪ।
ਜੈਸੇ ਦੀਪ ਪਰਕਾਸ਼ ਤੇ, ਖੇਲਤ ਜੁਆਰੀ ਜੂਪ।
ਵਿਖਯ ਬੁਧਿ ਪਾਤੁਰ ਨਚੈ, ਅਹੰਕਾਰ ਢਿਗ ਭੂਪ।
ਇੰਦਰੀ ਤਾਲ ਮਿਰਦੰਗ ਯੁਤ, ਆਤਮਦੀਪਕਰੂਪ।

ਟੀਕਾ--ਆਤਮਾ ਸਦਾ ਅਕ੍ਰਿਯ (ਕ੍ਰਿਯਾ ਰਹਿਤ) ਹੈ, ਦੇਹ
ਕੀ ਕ੍ਰਿਯਾ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਪਕ ਕੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼
ਸੇ ਜੁਆਰੀ ਜੂਆ ਖੇਲਤੇ ਹੈਂ, ਤਿਸੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਆਤਮਾ ਕਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼
ਪਾਇਕੇ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਆਪ ਆਪਨੇ ਬਯਵਹਾਰਨ ਕੂੰ ਕਰਤੀਆਂ ਹੈਂ
॥੧੭੩॥ ਵਿਖੇ ਔਰ ਬੁੱਧੀ, ਯਹ ਵੇਸ਼ਵਾ ਨਾਚਤੀ ਹੈ, ਪਾਸ
ਅਹੰਕਾਰ ਰਾਜਾ ਹੈ, ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਤੌ ਹਰਿ ਤਾਲ ਔਰ ਮ੍ਰਿਦੰਗ ਕੇ
ਯੁਕਤ ਹੈਂ, ਸਭ ਕਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਆਤਮਾ ਦੀਪਕ ਸਵਰੂਪ ਹੈ, ਯਾਂਤੇ
ਆਤਮਾ ਮੇਂ ਕੋਈ ਕ੍ਰਿਯਾ ਨਹੀਂ, ਯਾਂਤੇ ਅਕ੍ਰਿਯ ਹੈ॥੧੭੪॥

ਅਥ ਬ੍ਰਹਮ ਵਰਨਨੰ--ਕਬਿਤ

ਸੇਸਕੇ ਸਹੰਸਰ ਮੁਖ, ਜੀਭ ਦਵੈ ਸਹੰਸਰ, ਤਾਂਤੇ ਨਏ
ਨਏ ਨਾਮ ਨਿਤ ਲੇਤ ਰਹੀਯਤ ਹੈ ॥ ਏਕ ਹੈ
ਬਰਹਮੰਡ, ਤਾਂਕੋ ਪਾਵਤ ਨ ਪਾਰ ਕੋਊ, ਐਸੇ ਐਸੇ

ਕੋਟਿ ਕੋਟਿ ਰੋਮ ਲਹੀਯਤ ਹੈ। ਕਹੇ ਸੁਖਦੇਵ ਏਕ ਅਦੇਵ ਪੁਰਖ ਜਾਸੋ, ਨੇਤ ਨੇਤ ਕਹੈਂ, ਨ ਪ੍ਰਮਾਨ ਗਹੀਯਤ ਹੈ। ਸਤ, ਚਿਤ, ਅਨਦ, ਅਵਰੂਪ ਅਵਿਨਾਸ਼ੀ, ਪਰਿ ਪੂਰਨ ਪਰਗਟ ਪਰਬ੍ਰਹਮ ਕਹੀਯਤ ਹੈ ॥੧੭੫॥

ਟੀਕਾ--ਸ਼ੇਸ਼ਨਾਗ ਕੇ ਹਜ਼ਾਰ ਮੂੰਹ ਹੈਂ, ਔ ਜਿਹਬਾ ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਹੈਂ, ਤਿਨਹੋਂ ਸੇ ਨਏ ਨਏ ਨਾਮ ਨਿਤ ਹੀ ਲੇਤਾ ਹੀ ਰਹਿਤਾ ਹੈ ਏਕ ਹੀ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਹੈ ਤਿਸ ਕਾ ਪਾਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਪਾਵੇ ਹੈ, ਐਸੇ ਐਸੇ ਬ੍ਰਹਮਾਂਡ ਕ੍ਰੋੜ ਕ੍ਰੋੜ ਰੋਮ ਰੋਮ ਮੇਂ ਲਹੀਦੇ ਹੈਂ ਸੁਖਦੇਵ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ, ਏਕ ਅਦੇਵ ਪੁਰਖ ਜਿਸਕੋ ਬਿਅੰਤ ੨ ਵੇਦ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ, ਔਰ ਨ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹੀ ਗ੍ਰਹਣ ਕਰੀਤਾ ਹੈ, ਸਤ, ਚਿਤ, ਆਨੰਦ, ਸਵਰੂਪ ਅਵਿਨਾਸ਼ੀ ਪਰਿਪੂਰਨ ਪ੍ਰਗਟ ਸਰਬ ਕਾ ਪਰਾ ਰੂਪ ਏਕ ਬ੍ਰਹਮ ਹੀ ਕਹੀਤਾ ਹੈ। ਕਿੰਵਾ--ਬ੍ਰਹਮ ਨਾਮ ਬਿਆਯਕ ਕਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਾ ਦੇਸ਼ ਤੇ ਅੰਤ ਨਾ ਹੋਵੈ ਸੋ ਬਜਾਪਕ ਕਹੀਏ ਹੈ, ਆਤਮਾ ਜੋ ਬ੍ਰਹਮ ਸੇ ਭਿੰਨ ਹੋਵੇ ਤੋ ਦੇਸ਼ ਕੇ ਅੰਤ ਵਾਲਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਜਿਸ ਕਾ ਦੇਸ਼ ਤੇ ਅੰਤ ਹੋਵੇ ਤਿਸ ਕਾ ਕਾਲ ਤੇ ਭੀ ਅੰਤ ਹੋਵੇ ਹੈ, ਯਹ ਨਿਯਮ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਾ ਦੇਸ਼ ਕਾਲ ਤੇ ਅੰਤ ਹੋਵੇ ਸੋ ਅਨਿਤਯ ਕਹੀਏ ਹੈ, ਤਾਂਤੇ ਆਤਮਾ ਅਨਿਤਯ ਹੋਵੇਗਾ ਯਾਂਤੇ ਆਤਮਾ ਬ੍ਰਹਮ ਸੇ ਭਿੰਨ ਨਹੀਂ ਔ ਆਤਮਾ ਸੇ ਭਿੰਨ ਜੋ ਬ੍ਰਹਮ ਹੋਵੈ ਤੋ ਬ੍ਰਹਮ ਅਨਾਤਮਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਜੋ ਅਨਾਤਮਾ ਘਟ ਆਦਿਕ ਹੈ ਸੋ ਜੜ ਹੈਂ ਤਾਂਤੇ ਆਤਮਾ ਸੇਂ ਭਿੰਨ ਬ੍ਰਹਮ

ੜ ਹੋਵੇਗਾ, ਸੋ ਬਾਰਤਾ ਸ੍ਰਤਿ ਸੈ ਵਿਰੁਧ ਹੈ, ਯਾਂਤੇ ਆਤਮਾ ਸੈ ਤੰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਨਹੀਂ ਤਾਂਤੇ ਬ੍ਰਹਮ ਰੂਪ ਆਤਮਾ ਹੈ ॥੧੭੫॥

ਦੋਹਰਾ

ਏ ਦ੍ਵਾਦਸ ਵਿਸਤਾਰ ਸੋਂ, ਕਹੇ ਵਿਸ਼ੇਖਨ ਚਾਰ॥
ਐਸੇ ਜਾਨੋ ਆਪਕੋ, ਇਹੈ ਵੇਦ ਕੋ ਸਾਰ ॥੧੭੬॥

ਟੀਕਾ-ਯਹ ਸੁੰਦਰ ·ਬਾਰਹਿ ਵਿਸ਼ੇਖਨ ਬਿਸਤਾਰ ਪੂਰਬਕ ਹੇ ਹੈਂ, ਐਸੇ ਹੀ ਹੇ ਸਿਖਯ ! ਆਪ ਕੋ ਜਾਨੋ ਯਹੀ ਵੇਦ ਕਾ ਸਾਰ ਹੀਏ ਸਰੇਸ਼ਟ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ ॥ ੧੭੬ ॥

ਸਿਖਯੋ ਵਾਕ-ਦੋਹਰਾ

ਨਯਾਰੇ ਨਯਾਰੇ ਸਭ ਕਹੇ, ਬਲ ਵਿਕ੍ਰਮ ਅਰ ਨਾਮ॥
ਰੂਪ ਕਹਾਂ ਹੈ ਬ੍ਰਹਮ ਕੋ, ਲਹੋਂ ਗਯਾਨ ਕੋ ਧਾਮ ?

ਟੀਕਾ-ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਨਯਾਰੇ ੨ ਆਪਨੇ ਸਭ ਕਹੇਂ ਹੈਂ, ਬਲ, ਵਕ੍ਰਮ [ਪੁਰਸ਼ਾਰਥ] ਔ ਨਾਮ, ਮੈਂ ਕਹਿਤਾ ਹੋਂ ਬ੍ਰਹਮ ਕਾ ਸਰੂਪ ਹਾ ਹੈ ? ਗਯਾਨ ਦ੍ਵਾਰਾ ਜਿਸ ਧਾਮ ਕਹੀਏ ਬ੍ਰਹਮ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਵਾਂ ॥੧੭੭॥

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੋ ਵਾਚ

ਦੋਹਰਾ-ਅਪਰਮਾਨ ਅਦਵੈਤ ਹੈ, ਅਰ ਚੈਤੰਨਯ ਸੁਭਾਇ। ਮਨ ਇੰਦਰ ਗਹ ਸ਼ਕਤਿ ਨਹਿ, ਕਯੋਂ ਕਰ ਵਰਨਯੋ ਜਾਇ ॥੧੭੮॥

ਟੀਕਾ-ਉਤਰ--ਹੇ ਸਿਖਯੋ ! (ਪਰਮਾਣ ਸੇ ਰਹਿਤ ਹੈ,

ਅਦਵੈਤ (ਦਵੈਤ ਸੇ ਰਹਿਤ) ਹੈ, ਔ ਚੈਤੰਨਯ ਸੁਭਾਇ ਹੈ, ਮਨ ਔ ਇੰਦਰੀਆਂ ਉਸ ਕੋ ਗ੍ਰਹਣ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਤੀਆਂ ਤੋ ਫਿਰ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸੇ ਬਰਨਨ ਕੀਆ ਜਾਵੇ ॥੧੭੮॥

ਸਤ ਚਿਤ ਆਨੰਦ ਆਦਿਕਾਂ ਵਿਸ਼ੇ ਵਰਨਨ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ–ਸਤ ੧, ਚਿਤ ੨, ਆਨੰਦ ੩, ਸੋ ਕਯਾ ਹੈ ?

ਉਤਰ–ਤੀਨ ਕਾਲ ਮੇਂ ਜੋ ਅਬਧਾਤ ਹੋਵੇ, ਸੋ ਸਤ ਹੈ, ਔ ਜੋ ਤੀਨ ਕਾਲ ਮੇਂ ਸੁਰਬਯ ਜਾਨੈ, ਸੋ ਚਿਤ ਹੈ, ਤੀਨ ਕਾਲ ਮੇਂ ਜੋ ਪਰਮ ਪ੍ਰੇਮ ਕਾ ਵਿਖਯ ਹੋਵੇ, ਸੋ ਆਨੰਦ ਜਾਨਨਾ ਹੈ ?

ਪ੍ਰਸ਼ਨ--ਮੈਂ ਸਤ ਹੂੰ, ਯਹ ਕੈਸੇ ਜਾਨਨਾ ?

ਉਤ੍ਰ--ਤੀਨ ਕਾਲ ਵਿਖੇ ਮੈਂ ਹੂੰ, ਜਾਂਤੇ ਮੈਂ ਸਤ ਹੂੰ, ਯਹ ਐਸੇ ਜਾਨਨਾ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ–ਤੀਨ ਕਾਲ ਵਿਖੇ ਮੈਂ ਹੂੰ, ਯਾਂਤੇ ਮੈਂ ਸਤ ਹੂੰ ਯਹ ਕੈਸੇ ਜਾਨਨਾ।

ਉਤਰ–੧. ਜਾਗਰਤ ਵਿਖੈ ਮੈਂ ਹੂੰ, ਸਵਪਨ ਵਿਖੇ ਮੈਂ ਹੂੰ ਸੁਖੋਪਤਿ ਵਿਖੇ ਮੈਂ ਹੂੰ, ਤੈਸੇਂ ੨.ਪਰਾਤੀਕਾਲ ਵਿਖੇ ਮੈਂ ਹੂੰ, ਮੱਧਯਾਨ ਕਾਲ ਵਿਖੇ ਮੈਂ ਹੂੰ, ਸਾਯੰਕਾਲ ਵਿਖੇ ਮੈਂ ਹੂੰ, ਤੈਸੈਂ, ੩. ਦਿਨ ਵਿਖੇ ਮੈਂ ਹੂੰ, ਰਾਤ੍ਰਿ ਵਿਖੇ ਮੈਂ ਹੂੰ, ਪੁਖਜ ਵਿਖੇ ਮੈਂ ਹੂੰ, ਤੈਸੇਂ ੪. ਮਾਸ ਵਿਖੇ ਮੈਂ ਹੂੰ ਰਿਤੂ ਵਿਖੇ ਮੈਂ ਹੂੰ, ਵ੍ਰਸ ਵਿਖੇ ਮੈਂ ਹੂੰ ਤੈਸੇਂ ੫.ਬਾਲਯ ਅਵਸਥਾ ਵਿਖੇ ਮੈਂ ਹੂੰ ਤੈਸੇਂ ੬. ਪੂਰਬ ਦੇਹ ਵਿਖੇ *ਮੈਂ ਹੂੰ, ਇਸ

*ਯਾ ਪਰਕਰਣ ਵਿਖੇ "ਥਾ" ਅਰ ਹੋਊਂਗਾ" ਐਸੇ ਉਚਾਰਣ ਕਰਨੇ ਕੇ ਯੋਗਯ ਭੂਤ ਔ ਭਵਿਸ਼ਯਤ ਕਾਲਕੀ ਬੀ "ਹੂੰ"

ਦੇਹ ਵਿਖੇ ਮੈਂ ਹੂੰ, ਭਾਵੀ ਦੇਹ ਵਿਖੇ ਮੈਂ ਹੂੰ, ਤੈਸੇਂ ੭. ਯੁਗ ਵਿਖੈ ਮੈਂ ਹੂੰ, ਮਨੂ ਵਿਖੇ ਮੈਂ ਹੂੰ, ਤੈਸੇਂ ੮, ਭੂਤ ਕਾਲ ਵਿਖੇ ਮੈਂ ਹੂੰ, ਭਵਿਖਤ ਕਾਲ ਵਿਖੇ ਮੈਂ ਹੂੰ, ਇਸ ਰੀਤਿ ਸੇ ਤੀਨ ਕਾਲ ਵਿਖੇ ਮੈਂ ਹੂੰ, ਜਾਂਤੇ ਸੱਤ ਹੂੰ ਯਹ ਜਾਨਨਾ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਮੇਰੇ ਸੇ ਭਿੰਨ ਨਾਮ ਰੂਪ ਵਸਤੂ ਸਹਿਤ ਤੀਨ ਕਾਲ ਕਯਾ ਜਾਨਨੇ ?

ਉਤਰ-ਮੇਰੇ ਸੇ ਭਿੰਨ ਨਾਮ ਰੂਪ ਬਸਤੂ ਸਹਤ ਤੀਨ ਕਾਲ ਸਹਿਤ ਤੀਨ ਕਾਲ ਅਸੱਤ ਹੈਂ, ਐਸੇ ਜਾਨਨੇ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਸੱਤ ਔ ਅਸੱਤ ਕਾ ਨਿਰਣਯ ਕਿਸ ਸੇ ਹੋਵੇ ਹੈ ?

ਉਤ੍ਰ-ਸੱਤ ਔ ਅਸੱਤ ਕਾ ਨਿਰਣਯ ਅਨਵਯ ਵਯਤਿਰੇਕ ਰੂਪ ਯੁਕਤਿ ਸੇ ਹੋਵੇ ਹੈ, ਸੋ ਅਨਵਯ ਵਯਤਿਰੇਕ ਰੂਪ ਯੁਕਤ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜਾਨਨੀ ਕਿ-੧. ਜੋ ਮੈਂ ਜਾਗਰਤ ਵਿਖੇ ਸੋਈ ਮੈਂ ਸਵਪਨ ਵਿਖੇ ਹੂੰ, ਯਾਤੇ ਮੈਂ ਸੱਤ ਹੂੰ, ਸਵਪਨ ਮੇਰੇ ਵਿਖੇ ਨਹੀਂ, ਯਾਂਤੇ ਯਹ ਅਸੱਤ ਹੈ, ਜੋ ਮੈਂ ਸਵਪਨ ਵਿਖੇ ਹੂੰ, ਸੋਈ ਮੈਂ ਸਖੁਪਤਿ ਵਿਖੈ ਹੂੰ, ਜਾਂਤੇ ਮੈਂ ਸੱਤ ਹੂੰ, ਸਵਪਨ ਮੇਰੇ ਵਿਖੇ ਨਹੀਂ, ਜਾਂਤੇ ਯੇਹ ਅਸੱਤ ਹੈ, ਜੋ ਮੈਂ ਸੁਖੁਪਤਿ ਵਿਖੇ ਹੂੰ, ਸੋਈ ਮੈਂ

ਐਸੇ ਵਰਤਮਾਨਕੀ ਨਿਆਈਂ ਉਚਾਰਣ ਕੀਆ ਹੈ, ਸੋ ਭੂਤਾਦਿਕਾਲ ਕੀ ਕਲਪਨਾ ਮਾਤਰਤਾ [ਮਿਥਯਾਤਵ] ਕੇ ਸੂਚਨੇ ਕਰਨੇ ਅਰਥ ਹੈ ਔ ਆਤਮਾ ਕੀ ਸਦਾਦਿ ਰੂਪਤਾ ਵਿਖੇ ਸ਼੍ਰੁਤਿ ਆਦਿਕ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਮਾਣੋ ਕਾ ਸਦਭਾਵ ਹੈ ਅਰ ਤਾਕੇ ਕਿਸੀ ਕਾਲ ਮੈਂ ਅਸੱਤਾਦਿਕ ਵਿਖੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਕਾ ਅਭਾਵ ਹੈ, ਜਾਂਤੇ ਸਰਬ ਕਾਲੋਂ ਵਿਖੇ ਆਤਮਾ ਸਚਿਦਾ ਨੰਦ ਰੂਪ ਸਿਧ ਹੈ ਯਹ ਜਾਨਨਾ।

ਪ੍ਰਾਤਹ ਕਾਲ ਵਿਖੇ ਹੂੰ, ਯਾਤੇ ਮੈਂ ਸੱਤ ਹੂੰ, ਸੁਖੁਪਤਿ ਮੇਰੇ ਵਿਖੇ ਨਹੀਂ ਯਾਤੇ ਯਹ ਅਸੱਤ ਹੈ, ੨. ਜੋ ਮੈਂ ਪ੍ਰਾਤਹ ਕਾਲ ਵਿਖੇ ਹੂੰ, ਸੋਈ ਮੈਂ ਮਧਯਾਨ ਕਾਲ ਵਿਖੇ ਹੂੰ, ਯਾਤੇ ਮੈਂ ਸੱਤ ਹੂੰ, ਪ੍ਰਾਤਹ ਕਾਲ ਮੇਰੇ ਵਿਖੇ ਨਹੀਂ, ਯਾਤੇ ਯਹ ਅਸੱਤ ਹੈ, ਜੋ ਮੈਂ ਮਧਯਾਨ ਕਾਲ ਵਿਖੇ ਹੂੰ, ਸੋਈ ਮੈਂ ਸਾਯੰਕਾਲ ਵਿਖੇ ਹੂੰ, ਯਾਂਤੇ ਮੈਂ ਸੱਤ ਹੂੰ, ਮਧਯਾਨ ਕਾਲ ਮੇਰੇ ਵਿਖੇ ਨਹੀਂ ਯਾਂਤੇ ਅਸੱਤ ਹੈ, ਜੋ ਮੈਂ ਸਾਯੰਕਾਲ ਵਿਖੇ ਹੂੰ ਸੋਈ ਮੈਂ ਦਿਵਸ ਵਿਖੇਹੂ, ਯਾਤੇ ਮੈਂ ਸੱਤ ਹੂੰ, ਸਾਯੰਕਾਲ ਮੇਰੇ ਵਿਖ ਨਹੀਂ, ਯਾਤੈ ਯਹ ਅਸੱਤ ਹੈ, ੩. ਜੋ ਮੈਂ ਦਿਵਸ ਵਿਖੇ ਹੂੰ, ਸੋਈ ਮੈਂ ਰਾਤ੍ਰਿ ਵਿਖੇ ਹੂੰ.ਯਾਤੈ ਮੈਂ ਸਤਹੂੰ,ਦਿਵਸ ਮੇਰੇ ਵਿਖੇ ਨਹੀਂ ਯਾਤੈ ਯਹ ਅਸੱਤ ਹੈ, ਜੋ ਰਾਤ੍ਰਿ ਵਿਖੈਹੂੰ. ਸੋਈ ਮੈਂ ਪਖਯ ਵਿਖੈ ਹੂੰ ਯਾਂਤੇ ਮੈਂ ਸਤ ਹੂੰ, ਰਾਤ੍ਰਿ ਮੇਰੇ ਵਿਖੈ ਨਹੀਂ, ਯਾਂਤੈ ਯਹ ਅਸਤ ਹੈ, ਜੋ ਮੈਂ ਪਖਯ ਵਿਖੈ ਹੂੰ, ਸੋਈ ਮੈਂ ਮਾਸ ਵਿਖੇ ਹੂੰ, ਯਾਤੇ ਮੈਂ ਸਤ ਹੂੰ, ਪਖਯ ਮੇਰੇ ਵਿਖੇ ਨਹੀਂ, ਯਾਤੇ ਯਹ ਅਸਤ ਹੈ, ੪. ਜੋ ਮੈਂ ਮਾਸ ਵਿਖੇ ਹੂੰ, ਸੋਈ ਮੈਂ ਰਿਤੂ ਵਿਖੇ ਹੂੰ, ਯਾ ਤੇ ਮੈਂ ਸਤ ਹੂੰ, ਮਾਸ ਮੇਰੇ ਵਿਖੇ ਨਹੀਂ ਯਾਤੇ ਯਹ ਅਸਤ ਹੈ ਜੋ ਮੈਂ ਰਿਤੂ ਵਿਖੇ ਹੂੰ, ਸੋਈ ਮੈਂ ਵਰਖ ਵਿਖੇ ਹੂੰ ਯਾਤੇ ਮੈਂ ਸਤ ਹੂੰ, ਰਿਤੁ ਮੇਰੇ ਵਿਖੇ ਨਹੀਂ, ਯਾਤੇ ਜਿਹ ਅਸਤ ਹੈ, ਜੋ ਮੈ ਵਰਖ ਵਿਖੇ ਹੂੰ. ਸੋਈ ਮੈਂ ਬਾਲਯ ਅਵਸਥਾ ਵਿਖੇ ਹੂੰ, ਜਾ ਤੇ ਮੈਂ ਸਤ ਹੂੰ, ਵਰਖ ਮੇਰੇ ਵਿਖੇ ਨਹੀਂ, ਜਾਤੇ ਅਸਤ ਹੈ, ੫. ਜੋ ਮੈਂ ਬਾਲਯ ਅਵਸਥਾ ਵਿਖੇ ਹੂੰ, ਸੋਈ ਮੈਂ ਜੋਬਨ ਅਵਸਥਾ ਵਿਖੇ ਹੂੰ, ਜਾ ਤੇ ਮੈਂ ਸਤ ਹੂੰ, ਬਾਲਯ ਅਵਸਥਾ ਮੇਰੇ ਵਿਖੇ ਨਹੀਂ, ਜਾਤੇ ਜਿਹ ਅਸਤ ਹੈ, ਜੋ ਮੈਂ ਜੋਬਨ ਅਵਸਥਾ ਵਿਖੇ ਹੂੰ, ਸੋਈ ਮੈਂ ਬਿਰਧ ਅਵਸਥਾ ਵਿਖੇ ਹੂੰ, ਜਾ ਤੇ ਮੈਂ ਸੱਤ ਹੂੰ, ਜੋਬਨ ਅਵਸਥਾ ਮੇਰੇ ਵਿਖੇ

ਨਹੀਂ, ਜਾ ਤੇ ਜਿਹ ਅਸੱਤ ਹੈ, ਜੋ ਮੈਂ ਬਿਰਧ ਅਵਸਥਾ ਵਿਖੇ ਹੂੰ, ਸੋਈ ਮੈਂ ਪੂਰਬ ਦੇਹ ਵਿਖੇ ਹੂੰ, ਜਾ ਤੇ ਮੈਂ ਸੱਤ ਹੂੰ, ਬਿਰਧਅਵਸਥਾ ਮੇਰੇ ਵਿਖੇ ਨਹੀਂ, ਯਾਂਤੇ ਯਹ ਅਸੱਤ ਹੈ, (੬) ਜੋ ਮੈਂ ਪੂਰਬ ਦੇਹ ਵਿਖੇ ਹੂੰ, ਸੋਈ ਮੈਂ ਇਸ ਦੇਹ ਵਿਖੇ ਹੂੰ, ਯਾਤੇ ਮੈਂ ਸੱਤ ਹੂੰ, ਪੂਰਬ ਦੇਹ ਮੇਰੇ ਵਿਖੇ ਨਹੀਂ, ਯਾਤੇ ਯਹ ਅਸੱਤ ਹੈ, ਜੋ ਮੈਂ ਇਸ ਦੇਹ ਵਿਖੇ ਸੋਈ ਮੈਂ ਭਾਵੀ ਦੇਹ ਵਿਖੇ ਹੂੰ, ਯਾਤੇ ਮੈਂ ਸੱਤ ਹੂੰ. ਯਹ ਦੇਹ ਮੇਰੇ ਵਿਖੇ ਨਹੀਂ ਜਾਤੇ ਯਹ ਅਸੱਤ ਹੈ, ਜੋ ਮੈਂ ਭਾਵੀ ਦੇਹ ਵਿਖੇ ਹੂੰ, ਸੋਈ ਮੈਂ ਜੁਗ ਵਿਖੇ ਹੂੰ ਯਾਤੇ ਮੈਂ ਸੱਤ ਹੂੰ, ਭਾਵੀ ਦੇਹ ਮੇਰੇ ਵਿਖੇ ਨਹੀਂ, ਯਾਤੇ ਯਹ ਅਸਤ ਹੈ, (੭) ਜੋ ਮੈਂ ਜੁਗ ਵਿਖੇ ਹੂੰ, ਸੋਈ ਮੈ ਮਨੂੰ ਵਿਖੇ ਹੂੰ, ਯਾਤੇ ਮੈਂ ਸਤ ਹੂੰ, ਜੁਗ ਮੇਰੇ ਵਿਖੇ ਨਹੀਂ, ਯਾਂਤੇਂ ਯਹ ਅਸੱਤ ਹੈ, ਜੋ ਮੈਂ ਮਨੂੰ ਵਿਖੇ ਹੂੰ, ਸੋਈ ਮੈਂ ਕਲਪ ਵਿਖੇ ਹੂੰ, ਯਾਤੇ ਮੈਂ ਸਤ ਹੂੰ, ਮਨੂੰ ਮੇਰੇ ਵਿਖੇ ਨਹੀਂ, ਯਾਤੇ ਯਹ ਅਸੱਤ ਹੈ ਜੋ ਮੈਂ ਕਲਪ ਵਿਖੇ ਹੂੰ, ਸੋਈ ਮੈਂ ਭੂਤ ਕਾਲ ਵਿਖੇ ਹੂੰ, ਯਾਤੇ ਮੈਂ ਸਤ ਹੂੰ, ਕਲਪ ਮੇਰੇ ਵਿਖੇ ਨਹੀਂ, ਯਾਂਤੇ ਯਹ ਅਸਤੇ ਹੈ। (੮) ਜੋ ਮੈਂ ਭੂਤ ਕਾਲ ਵਿਖੇ ਹੂੰ, ਸੋਈ ਮੈਂ ਭਵਿਸ਼ਤ ਕਾਲ ਵਿਖੇ ਹੂੰ, ਯਾਤੇ ਮੈਂ ਸਤ ਹੂੰ, ਭੂਤ ਕਾਲ ਮੇਰੇ ਵਿਖੇ ਨਹੀਂ ਯਾਤੇ ਯਹ ਅਸਤ ਹੈ। ਜੋ ਮੈਂ ਭਵਿਸ਼ਤ ਕਾਲ ਵਿਖੇ ਹੂੰ, ਸੋਈ ਮੈਂ ਵਰਤ-ਮਾਨ ਕਾਲ ਵਿਖੇ ਹੂੰ, ਯਾਂਤੇ ਮੈਂ ਸੱਤ ਹੂੰ, ਭਵਿਸ਼ਯਤ ਕਾਲ ਮੇਰੇ ਵਿਖੇ ਨਹੀਂ, ਯਾਂਤੇ ਯਹ ਅਸੱਤ ਹੈ, ਜੋ ਮੈਂ ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ ਵਿਖੇ ਹੂੰ, ਸੋਈ ਮੈਂ ਸਰਬ ਕਾਲ ਵਿਖੇ ਹੂੰ, ਯਾਂਤੇ ਮੈਂ ਸੱਤ ਹੂੰ, ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ ਮੇਰੇ ਵਿਖੇ ਨਹੀਂ, ਯਾਤੇ ਯਹ ਅਸੱਤ ਹੈ। ਇਸ ਰੀਤਿ ਸੇ ਸੱਤ ਅਸੱਤ ਕੇ ਨਿਰਣਯ ਵਿਖੇ ਅਨਵਯ ਵਯਤਿਰੇ ਰੂਪ ਯੁਕਤਿ ਜਾਣਨੀ। ਪ੍ਰਸ਼ਨ-(੨) ਚਿਤ ਮੈਂ ਕੈਸੇ ਹੂੰ,? ਉਤਰ-ਤੀਨ

ਕਾਲ ਵਿਖੇ ਮੈਂ ਜਾਨਤਾ ਹੂੰ, ਜਾਂਤੇ ਮੈਂ ਚਿਤ ਹੂੰ, ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਤੀਨ ਕਾਲ ਵਿਖੇ ਮੈਂ ਜਾਨਤਾ ਹੂੰ ਜਾਂਤੇ ਚਿਤ ਹੂੰ, ਯਹ ਕੈਸੇ ਜਾਨਨਾ ?

ਉਤ੍ਰ-(੧) ਜਾਗ੍ਰਤ ਕੂੰ ਮੈ ਜਾਨਤਾ ਹੂੰ, ਸਵਪਨ ਕੂੰ ਮੈਂ ਜਾਨਤਾ ਹੈ, ਸੁਖੁਪਤਿ ਕੂੰ ਮੈ ਜਾਨਤਾ ਹੂੰ, ਤੈਸੇ (੨) ਪ੍ਰਾਤਹ ਕਾਲ ਕੂੰ ਮੈ ਜਾਨਤਾ ਹੂੰ, ਮਧਯਾਨ ਕਾਲ ਕੂੰ ਮੈਂ ਜਾਨਤਾ ਹੂੰ, ਸਾਯੰਕਾਲ ਕੂੰ ਮੈਂ ਜਾਨਤਾ ਹੂੰ, ਤੈਸੇ (੩) ਦਿਵਸ ਕੂੰ ਮੈਂ ਜਾਨਤਾ ਹੂੰ, ਰਾਤ੍ਰਿ ਕੂੰ ਮੈ ਜਾਨਤਾ ਹੂੰ ਪਖਯ ਕੂੰ ਮੈਂ ਜਾਨਤਾ ਹੂੰ, ਤੈਸੇ (੪) ਮਾਸ ਕੂੰ ਮੈਂ ਜਾਨਤਾ ਹੂੰ, ਰਿਤੂ ਕੂੰ ਮੈਂ ਜਾਨਤਾ ਹੂੰ, ਵਰਖ ਕੂੰ ਮੈਂ ਜਾਨਤਾ ਹੂੰ, ਤੈਸੇ ਹੀ (੫) ਬਾਲਯ ਅਵਸਥਾ ਕੂੰ ਮੈਂ ਜਾਨਤਾ ਹੂੰ, ਜੋਬਨ ਅਵ-ਸਥਾ ਕੂੰ ਮੈਂ ਜਾਨਤਾ ਹੂੰ, ਬਿਰਥ ਅਵਸਥਾ ਕੂੰ ਮੈਂ ਜਾਨਤਾ ਹੂੰ ਤੈਸਾ (੬) ਪੂਰਬ ਦੇਹ ਕੂੰ ਮੈਂ ਜਾਨਤਾ ਹੂੰ, ਇਸ ਦੇਹ ਕੂੰ ਮੈਂ ਜਾਨਤਾ ਹੂੰ, ਭਾਵੀ ਦੇਹ ਕੂੰ ਮੈਂ ਜਾਨਤਾ ਹੂੰ ਤੈਸੇ (੭) ਯੁਗ ਕੂੰ ਮੈਂ ਜਾਨਤਾ ਹੂੰ, ਮਨੂੰ ਕੂੰ ਮੈਂ ਜਾਨਤਾ ਹੂੰ, ਕਲਪ ਕੂੰ ਮੈਂ ਜਾਨਤਾ ਹੂੰ ਤੈਸੇ (੮) ਭੂਤ ਕਾਲ ਕੂੰ ਮੈ ਜਾਨਤਾ ਹੂੰ, ਭਵਿਸ਼ਯਤ ਕਾਲ ਕੂੰ ਮੈ ਜਾਨਤਾ ਹੂੰ, ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ ਕੂੰ ਮੈਂ ਜਾਨਤਾ ਹੂੰ ॥ ਇਸ ਰੀਤਿ ਮੈਂ ਸਰਬ ਕਾਲ ਵਿਖੇ ਮੈਂ ਜਾਨਤਾ ਹੂੰ, ਜਾਂਤੇ ਮੈਂ ਚਿਤਹੂੰ, ਯਹ ਜਾਨਨਾ ॥

ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਮੇਰੇ ਸੇ ਭਿੰਨ ਨਾਮ ਰੂਪ ਵਸਤ ਸਹਿਤ ਤੀਨ ਕਾਲ ਕਯਾ ਜਾਨਨਾ ? ਉਤਰ ਮੇਰੇ ਸੈਂ ਭਿੰਨ ਨਾਮ ਰੂਪ ਵਸਤੂ ਸਹਿਤ ਤੀਨ ਕਾਲ ਜੜ ਹੈਂ ਐਸੇ ਜਾਨਨੇ ॥ ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਚਿਤ ਔ ਜੜ ਕਾ ਨਿਰਣਯ ਕਿਸ ਸੈ ਹੋਵੇ ਹੈ ? ਉਤਰ ਚਿਤ ਔ ਜੜਕਾ ਨਿਰਣਯ ਅਨਰਯ ਵਯਤਿਰੇਕ ਰੂਪ ਯੁਕਤਿ ਸੇ ਹੋਵੇ ਹੈ ॥ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਚਿਤ

ਔ ਜੜ ਕੇ ਨਿਰਣਯ ਵਿਖੇ ਅਨਵਯ ਵਯਤਿਰੇਕ ਰੂਪ ਯੁਕਤਿ ਕੈਸੇ ਜਾਨਨੀ ? ਉਤਰ ਜੋ ਮੈਂ ਜਾਗਰਤ ਕੋਂ ਜਾਨਤਾ ਹੂੰ, ਸੋਈ ਮੈਂ ਸੁਪਨ ਕੋਂ ਜਾਨਤਾ ਹੂੰ, ਜਾਂਤੇ ਮੈਂ ਚਿਤ ਹੂੰ, ਜਾਗਰਤ ਮੇਰੇ ਕੋਂ ਜਾਨੇ ਨਹੀਂ ਜਾਂਤੇ ਯਹ ਜੜ ਹੈ, ਜੋ ਮੈਂ ਸਵਪਨ ਕੋਂ ਜਾਨਤਾ ਹੂੰ, ਸੋਈ ਮੈਂ ਸੁਖੁਪਤਿ ਕੋਂ ਜਾਨਤਾ ਹੂੰ, ਜਾਂਤੇ ਮੈਂ ਚਿਤ ਹੂੰ, ਸਵਪਨ ਮੇਰੇ ਕੋਂ ਜਾਨੇ ਨਹੀਂ, ਜਾਂਤੇ ਯਹ ਜੜ ਹੈ, ਇਨ ਸੇ ਆਦਿ ਲੇਕੇ ਔਰ ਸਰਬ ਕਾਲ ਪੂਰਬ ਕੀ ਨਿਆਈਂ ਜਾਨਨੇ ॥ ਇਸ ਰੀਤਿ ਸੇਂ ਚਿਤ ਔ ਜੜ ਕੇ ਨਿਰਣਯ ਵਿਖੇ ਅਨਵਅ ਭਯਤਿਰੇਕ ਰੂਪ ਯੁਕਤਿ ਜਾਨਨੀ ॥

ਪ੍ਰਸ਼ਨ-੩) ਆਨੰਦ ਮੈਂ ਕੈਸੇ ਹੂੰ ? ਉਤਰਿ-ਤੀਨ ਕਾਲ ਵਿਖੇ ਮੈਂ ਪਰਮ ਪ੍ਰੇਯ ਹੂੰ, ਜਾਂਤੇ ਮੈਂ ਆਨੰਦ ਹੂੰ ॥ ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਤੀਨ ਕਾਲ ਵਿਖੇ ਮੈਂ ਪ੍ਰੇਯ ਹੂੰ, ਜਾਂਤੇ ਆਨੰਦ ਹੂੰ ਯਹ ਕੈਸੇ ਜਾਨਨਾ ?

ਉਤਰ-ਜਾਗਰਤ ਵਿਖੇ ਮੈਂ ਪ੍ਰੇਯ ਹੂੰ, ਸਵਪਨ ਵਿਖੇ ਮੈਂ ਪਰੇਯ ਹੂੰ, ਸੁਖੁਪਤਿ ਵਿਖੇ ਮੈਂ ਪਰੇਯ ਹੂੰ, ਤੈਸੇ ਪਰਾਤਹ ਕਾਲ ਵਿਖੇ ਮੈਂ ਪਰੇਯ ਹੂੰ, ਮਧਯਾਨ ਕਾਲ ਵਿਖੇ ਮੈਂ ਪਰੇਯ ਹੂੰ, ਸਾਯੰਕਾਲ ਵਿਖੇ ਮੈਂ ਪਰੇਯ ਹੂੰ ਤੈਸੇ ਦਿਵਸ ਵਿਖੇ ਮੈਂ ਪਰੇਯ ਹੂੰ, ਰਾਤਿਰ ਵਿਖੇ ਮੈਂ ਪਰੇਯ ਹੂੰ, ਪ੍ਰਖ੍ਯ ਵਿਖੇ ਮੈਂ ਪਰੇਯ ਹੂੰ, ਤੈਸੇ ਮਾਸ, ਰਿਤ, ਵਰਖ, ਬਾਲਯ, ਯਬਨ, ਬਿਰਧ ਅਵਸਥਾ, ਵਿਖੇ ਮੈਂ ਪਰੇਯ ਹੂੰ, ਤੈਸੇ ਪੂਰਬ ਦੇਹ, ਇਸ ਦੇਹ ਭਾਵੀ ਦੇਹ ਵਿਖੇ ਮੈਂ ਪਰੇਯ ਹੂੰ, ਤੈਸੇ ਯੁਗ ਵਿਖੇ ਮਨੂੰ ਵਿਖੇ ਕਲਪ ਵਿਖੇ ਮੈਂ ਪਰੇਜ ਹੂੰ, ਤੈਸੇ ਭੂਤਕਾਲ ਵਿਖੇ, ਭਵਿਸ਼ਯਤ ਕਾਲ ਵਿਖੇ, ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ ਵਿਖੇ ਮੈਂ ਪਰੇਜ ਹੂੰ ॥ ਇਸ ਰੀਤਿ ਸੇ ਤੀਨ ਕਾਲ ਵਿਖੇ ਮੈਂ ਪਰਮ ਪਰੇਜ ਹੂੰ, ਜਾਂਤੇ ਮੈਂ ਆਨੰਦ ਹੂੰ, ਯਹ ਜਾਨਨਾ ॥ ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਮੇਰੇ ਸੇ ਭਿੰਨ ਨਾਮ ਰੂਪ ਵਸਤੂ ਸਹਿਤ

ਤੀਨ ਕਾਲ ਕਜ਼ਾ ਜਾਨਨੇ ? ਉਤ੍ਰ-ਮੇਰੇ ਸੇ ਭਿੰਨ ਨਾਮ ਰੂਪ ਵਸਤੂ ਸਹਿਤ ਤੀਨ ਕਾਲ ਦੂਖ ਹੈ, ਐਸੇ ਜਾਨਨਾ ॥ ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਆਨੰਦ ਔ ਦੂਖ ਕਾ ਨਿਰਣਯ ਕਿਸ ਸੇ ਹੋਵੈ ਹੈ ? ਉਤਰ-ਆਨੰਦ ਔ ਦੂਖ ਕਾ ਨਿਰਣਯ ਅਨਵਯ ਵਜਤਿਰੇਕ ਰੂਪ ਯੁਕਤੀ ਸੇ ਹੋਵੈ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਆਨੰਦ ਔ ਵੁਖ ਕੇ ਨਿਰਣਯ ਵਿਖੇ ਅਨਵਯ ਵਜਤਿਰੇਕ ਰੂਪ ਯੁਕਤਿ ਕੈਸੇ ਜਾਨਨੀ ? ਉਤ੍ਰ-ਜੋ ਮੈਂ ਜਾਗ੍ਰਤ ਵਿਖੇ [ਭਰਮ] ਪਰੇਯ ਹੂੰ, ਸੋਈ ਮੈਂ ਸਵੱਪਨ ਵਿਖੇ ਪਿਰਯ ਹੂੰ, ਯਾਤੇ ਮੈਂ ਆਨੰਦ* ਹੂੰ ਜਾਗ੍ਰਤ ਮੇਰੇ ਕੋ ਪ੍ਰੇਯ ਨਹੀਂ, ਯਾਤੇ ਯਹ ਦੁਖ ਹੈ, ਇਨ ਸੇ ਆਦਿ ਲੈਕੇ ਔਰ ਸਰਬ ਕਾਲ ਪੂਰਬ ਕੀ ਨਯਾਈਂ ਜਾਨਨੇ, ਇਸ ਰੀਤਿ ਸੇ ਆਨੰਦ ਔ ਦੁਖ ਕੇ ਨਿਰਣਯ ਵਿਖੇ ਅਨੁਯ ਵਜਤਿਰੇਕ ਰੂਪਯੁਕ ਕੀ ਜਾਨਨੀ। ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਮੈਂ ਪਰਮ ਪਰੇਯ ਹੂੰ, ਯਹ ਕੈਸੇ ਜਾਨਨਾ ?

ਉਤ੍ਰ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ-ਜੈਸੇ ਪੁਤਰ ਕੇ ਮਿਤ੍ਰ ਵਿਖੇ ਪ੍ਰੀਤੀ ਹੈ, ਸੋ ਪੁਤ ਵਾਸਤੇ ਹੈ, ਔ ਪੁਤ੍ਰ ਵਿਖੇ ਜੋ ਪ੍ਰੀਤਿ ਹੈ, ਸੋਤਿਸਕੇ ਮਿਤ੍ਰ ਵਾਸਤੇ ਨਹੀਂ ਯਾਤੇ ਪੁਤ੍ਰ ਅਧਿਕ ਪ੍ਰਿਯ ਹੈ, ਤੈਸੇ ਧਨ ਪੁਤ੍ਰ ਆਦਿਕ ਵਿਖੇ ਜੋ ਪ੍ਰੀਤਿ ਹੈ, ਸੋ ਆਤਮਾ ਕੇ ਵਾਸਤੇ ਹੈ, ਔ ਆਤਮਾ ਵਿਖੇ ਜੋ ਪ੍ਰੀਤਿ ਹੈ,

---

*ਜੋ ਜੋ ਜਾਗ੍ਰਤ ਆਦਿਕ ਕਾਲ ਆਤਮਾ ਵਿਖੇ ਭਾਸਤਾ ਹੈ, ਸੋ ਸੋ ਕਾਲ ਯਦਯਪਿ ਦੁਖ ਰੂਪ ਹੈ, ਤਥਾਪਿ ਅਭਜਾਸ ਕਰ ਕੇ ਆਤਮਾ ਕੋਂ ਚਿਦਾ ਭਾਸ਼ ਦਵਾਰਾ ਭਾਸਤਾ ਹੈ, ਤਬ ਅਨਯ ਕਾਲ ਪ੍ਰਿਯ ਵਾਸਤੇ ਨਹੀਂ ਯਾਂਤੇ ਸਰਬ ਕਾਲ ਮੈਂ ਬਯਭਿਚਾਰੀ ਪ੍ਰੀਤਿ ਹੈ, ਤਾਤੇ ਯਹ ਵਾਸਤਵ ਦੁਖ ਰੂਪ ਹੀ ਹੈ ਔ ਆਤਮਾ [ਆਪ] ਮੈਅਬਯ ਭਿਚਾਰੀ [ਸਰਬਦਾ] ਪ੍ਰੀਤਿ ਹੈ ਜਾਂਤੇ ਆਤਮਾ ਅਨੰਦ ਰੂਪ ਹੈ।

ਸੋ ਧਨ ਪੁਤ੍ਰ ਆਦਿਕ ਕੇ ਵਾਸਤੇ ਨਹੀਂ, ਯਾਤੇ ਆਤਮਾ ਅਧਿਕ ਪ੍ਰਿਯ ਹੈ, ਇਸ ਰੀਤਿ ਸੇ ਮੈਂ ਪਰਮ ਪ੍ਰਿਯ ਹੂੰ, ਯਹ ਜਾਨਾ॥

ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪ੍ਰੀਤਿ ਕਾ ਨਯੂਨ ਅਧਿਕ ਭਾਵ ਕੈਸੇ ਜਾਨਨਾ,

ਉਤ੍ਰ-੧.ਜਾਗ੍ਰਤ ਵਿਖੇ ਸਰਬ ਸੇ ਪ੍ਰਿਯ ਦ੍ਰਵਯ ਹੈ,ਕਾਹੇ ਤੇ ? ਧਨ ਕੇ ਵਾਸਤੇ ਪੁਰਖ ਦੇਸ਼ ਛੋੜ ਕੇ ਪਰਦੇਸ਼ ਜਾਤਾ ਹੈ, ਔ ਅਨੇਕ ਨੀਚ ਕਰਮ ਕਰਤਾ ਹੈ, ਜਾਂਤੇ ਦ੍ਰਵਯ ਪ੍ਰਿਯ ਹੈ, (੨) ਦ੍ਰਵਯ ਤੇ ਪੁਤ੍ਰ ਪ੍ਰਿਯ ਹੈ, ਕਾਹੇ ਤੇ?ਪੁਤ੍ਰ ਦੁਸ਼ਟ ਕਰਮ ਕਰਕੇ ਰਾਜਗ੍ਰਹ ਵਿਖੇ ਬੰਧਨ ਕੂੰ ਪਾਇਆ ਹੋਵੇ ਤਬ ਤਿਸਕੋਂ ਧਨ ਦੇਕੇ ਛੁੜਾਵਤਾ ਹੈ, ਜਾਂਤੇ ਧਨ ਤੇ ਪੁਤ੍ਰ ਪ੍ਰਿਯ ਹੈ। (੩) ਪੁਤ੍ਰ ਤੇ ਸ਼ਰੀਰ ਪ੍ਰਿਯ ਹੈ, ਕਾਹੇ ਤੇ ? ਜਬ ਦੁਕਾਲ ਹੋਵੇ ਤਬ ਪੁਤ੍ਰ ਕੂੰ ਵੇਚ ਕੇ ਸਰੀਰ ਕਾ ਨਿਰਬਾਹ ਕਰੇ ਹੈ ਜਾਂਤੇ ਪੁਤ੍ਰ ਤੇ ਸ਼ਰੀਰ ਪ੍ਰਿਯ ਹੈ॥ [੪] ਸ਼ਰੀਰ ਤੇ ਇੰਦ੍ਰਯ ਪ੍ਰਿਯ ਹੈਂ, ਕਾਹੇ ਤੇ ਕੋਈ ਮਾਰਨੇ ਆਵੇ ਤਬ ਇੰਦ੍ਰਿਯਨ ਕੋ ਛੁਪਾਇਦੇ "ਮੇਰੇ ਸ਼ਰੀਰ ਵਿਖੇ ਮਾਰ ਪਰੰਤੂ ਆਂਖ, ਕਾਨਨਾਕ ਮੁਖ ਵਿਖੇਮਾਰਨਾ ਨਹੀਂ" ਐਸੇ ਕਹਤਾ ਹੈ, ਜਾ ਤੇ ਸਰੀਰ ਤੇ ਇੰਦਰਅ ਪਿਰਅ ਹੈ॥ [੫] ਇੰਦਰਅ ਤੇ ਪਰਾਣ[ਮਨ]ਪਿਰਅ ਹੈ,ਕਾਹੇ ਤੇ?ਕਿਸੀ ਕੂੰਦੁਸਟ ਕਰਮ ਕਰਨੇ ਸੇਂ ਰਾਜਾ ਕਾ ਹੁਕਮ ਹੂਆ ਹੋਵੇ ਕਿ 'ਇਸ ਕੇ ਪਰਾਣ ਲੇਨੇ' ਤਬ ਕਹਤਾ ਹੈ, ਕਿ ਮੇਰੇ ਧਨ ਪੁਤ੍ਰ ਇਸਤਰੀ ਗਰਹ ਲੂਟ ਲੇਵੋ ਪਰੰਤੂ ਪਰਾਣ ਮਤ ਲੇਨਾ, ਤੌ ਭੀ ਰਾਜਾ ਕੀ ਆਗਿਆ ਤੋ ਪ੍ਰਾਣ ਕੇ ਲੇਨੇ ਕੀ ਹੈ ਤਬ ਕਹਤਾ ਹੈ ਕਿ 'ਮੇਰਾ ਕਾਨ ਕਾਟੋ, ਨਾਕ ਕਾਟੋ, ਹਾਥ ਕਾਟੋ ਪਾਉਂ ਕਾਟੋ ਪਰੰਤੂ ਮੇਰੇ ਪਰਾਣ ਮਤ ਲੇਨਾ।' ਜਾਂਤੇ ਇੰਦਰਅ ਤੇ ਪ੍ਰਾਣ ਪ੍ਰਿਅ ਹੈ॥[੬] ਪ੍ਰਾਣ ਤੇ ਆਤਮਾ ਪ੍ਰਿਅਹੈ ਕਾਹੇ ਤੇ ? ਕਿਸੀ ਕੂੰ ਅਤਿਸ਼ਯ ਬਯਾਧਿ ਸੇ ਪੀੜਾ ਹੋਤੀ ਹੋਵੇ, ਤਬ ਕਹਤਾ ਹੈ ਕਿ, "ਮੇਰੇ ਪ੍ਰਾਣ ਜਾਵੈਂ ਤਬ ਮੈਂ ਸੁਖੀ ਹੋਊਂ" ਯਾਤੇ

ਪ੍ਰਾਣ ਤੇ ਆਤਮਾ ਪ੍ਰਿਯ ਹੈ। ਇਸ ਰੀਤਿ ਸੇਂ ਪ੍ਰੀਤਿਕਾ ਨਯੂਨ ਅਧਿਕ ਭਾਵ ਜਾਨਨਾ॥ ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਬ੍ਰਹਮਾਤਮ ਜਬ ਬਾਣੀ ਕਾ ਵਿਖੇ ਨਹੀਂ ਤਬ ਸਤ ਚਿਤ ਆਨੰਦ ਆਦਿਕ ਵਿਸ਼ੇਖਣਨ ਸੈਂ ਕੈਸੇ ਕਹੀਯੇ ਹੈ? ਉਤਰ-ਬ੍ਰਹਮਾਤਮਾ ਕੇ ਕਿਤਨੇਕੁ *ਵਿਧੇਯ ਵਿਸ਼ੇਖਣ ਹੈਂ, ਔ ਕਿਤ੍ਰਨੇਕੁ‡ ਨਿਖੇਧਯ ਵਿਸ਼ੇਖਣ ਹੈਂ, ਤਿਨ ਮੈਂ ਵਿਧੇਯ ਵਿਸ਼ੇਖਣ ਜੋ ਸਦਾਚਿਕ ਹੈ, ਸੋ ਪਰਪੰਚ ਕਾ ਨਿਖੇਧ ਕਰਕੇ ਅਵਸ਼ੇਖ [ਬਾਕੀ ਰਹੇ ਬ੍ਰਹਮਕੂੰ †ਲਖਯਤਾ ਸੇ ਸਾਖਯਾਤ ਬੋਧਨ

---

*"ਸਤ ਹੈ" "ਚਿਤ ਹੈ" ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਵਿਧਿ ਮੁਖ ਸੈ ਬ੍ਰਹਮ ਕੇ ਬੋਧਕ ਪਦ ਵਿਧੇਯ ਵਿਸ਼ੇਖਣ ਹੈ।

‡"ਅਨੰਤ [ਅੰਤ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ]" "ਆਖੰਡ [ਖੰਡ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ]" ਇਸ ਪਰਕਾਰ ਨਿਖੇਧ ਮੁਖ ਸੈਂ ਬ੍ਰਹਮ ਕੇ ਬੋਧਕ ਪਦ ਨਿਖੇਧ ਵਿਸ਼ੇਖਣ ਹੈਂ, ਜੈਸੇ ਅਵਿਧਵਾ ਸ਼ਬਦ, ਵਿਧਵਾ ਇਸਤ੍ਰੀ ਕਾ ਨਿਖੇਧ ਕਰਕੇ, ਤਾਂਤੇ ਵਿਲਖਯਣ ਸੁਵਾਸਣੀ [ਸੁਹਾਗਨ] ਇਸਤਰੀ ਕਾ ਬੋਧਕ ਹੈ, ਤੈਸੇ ਅਨੰਤ ਆਦਿਕ ਜੋ ਨਿਖਿਧਯ ਵ੍ਰਿਸ਼ੇਖਣ ਹੈਂ ਵੋ ਅੰਤ ਆਦਿਕ ਪਰਪੰਚ ਧਰਮੋਂ ਕਾ ਨਿਖੇਧ ਕਰਕੇ ਤਿਨ ਤੇ ਵਿਲਖ-ਜਣ ਬ੍ਰਹਮ ਕੇ ਬੋਧਕ ਹੈਂ, ਜਾਂਤੇ "ਨਿਖੇਧਯ" ਕਹੀਯੇ ਹੈ॥

†ਮਾਯਾ ਔ ਪ੍ਰਪੰਚ ਵਿਖੇ ਅਪੇਖਯਕ ਸਤਯਤਾ ਹੈ, ਔ ਬ੍ਰਹਮ ਵਿਖੇ ਨਿਰਪੇਖਯ ਸਤਯਤਾ ਹੈ, ਦੋਨੂੰ ਮਿਲਕੇ 'ਸਤ' ਪਦਕਾ ਵਾਚਯ ਹੈ, ਔ ਮਾਯਾ ਕੀ ਸਤਯਤਾ ਕੂੰ ਤਯਾਗਕੇ ਕੇਵਲ ਬ੍ਰਹਮ ਕੀ ਸਤਯਤਾ ਲਖਯ ਹੈ, ਅੰਤਹ ਕਰਣ ਕੀ ਬਿਰਤਿ ਰੂਪ ਗਯਾਨ ਔ ਚੇਤਨ ਰੂਪ ਗਯਾਨ ਦੋਨੂੰ ਮਿਲਕੇ 'ਚਿਤ' ਪਦਕਾ ਵਾਚਯ ਹੈਂ, ਬਿਰਤਿ

ਕਰੇ ਹੈ, ਔ ਨਿਖੇਧ ਵਿਸ਼ੇਖਣ ਜੋ ਅਨਿਤਾਦਿਕ ਹੈਂ ਸੋ ਤੋ ਸਾਖਯਾਤ

ਗਯਾਨ ਕੂੰ ਛੋਡਕੇ ਕੇਵਲ ਚੇਤਨ ਰੂਪ ਗਯਾਨ ਲਖਯ ਹੈ ਵਿਖਯਾ ਨੰਦ ਵਾਸਨਾ ਆਨੰਦ ਔ ਬ੍ਰਹਮਾਨੰਦ, ਤੀਨੂੰ ਮਿਲਕੇ "ਆਨੰਦ" ਪਦ ਕਾ ਵਾਚਯ ਹੈਂ, ਦੋਨੂੰ ਛੋਡਕੇ ਕੇਵਲ ਬ੍ਰਹਮਾਨੰਦ ਲਖਯ ਹੈ, ਮਾਇਆ ਔ ਤਾਂਕੇ ਕਾਰਯ ਆਕਾਸ਼ਾਦਿਕ ਵਿਖੇਆਪਖਯਕ ਬਯਾਪਕ ਤਾ ਹੈ ਅਰ ਬ੍ਰਹਮ ਆਤਮਾ ਵਿਖੇ ਨਿਰਪੇਖਯ ਬਯਾਪਕਤਾ ਹੈ, ਦੋਨੂੰ ਮਿਲਕੇ "ਬ੍ਰਹਮ" (ਵਿਭੂ) ਪਦਕਾ ਵਾਚਯ ਹੈ, ਕਵਲ ਬ੍ਰਹਮਲਖਯ ਹੈ ਸਾਭਾਸ਼ ਬੁਧਿ ਵਿਖੇ ਆਪਖਅਕ ਸ੍ਵਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤਾ ਹੈ, ਔ ਚੇਤਨ ਵਿਖੇ ਨਿਰਪੇਖਅ ਸਵਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤਾ ਹੈ, ਦੋਨੂੰ ਮਿਲਕੇ 'ਸ੍ਵਯੰਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਪਦਕਾ ਵਾਚਅ ਹੈ, ਕਵਲ ਚਤਨ ਲਖਅ ਹੈ, ਰੱਜੂ ਆਦਿਕ ਵਿਖੇ ਆਪੇਖਅ ਕ ਅਵਿਕਾਰਤਾ ਹੈ ਔ ਚੇਤਨ ਵਿਖੇ ਨਿਰਪੇਖਅ ਅਵਿਕਾਰਤਾ ਹੈ, ਇਹ ਦੋਨੂੰ ਮਿਲਕੇ 'ਕੂਟਸਥ' ਪਦਕਾ ਵਾਚਅ ਹੈ ਔ ਕੇਵਲ ਚੇਤਨ ਲਖਅ ਹੈ, ਲੌਕਿਕ ਸਖਾਈ ਔ ਮਾਇਆ ਅਵਦਿਆਉਪਹਿਤ ਚੇਤਨ (ਬ੍ਰਹਮ ਔ ਆਤਮਾ) ਦੋਨੂੰ ਮਿਲਕੇ "ਸਾਖਈ" ਪਦਕਾ ਵਾਚਅ ਹੈ ਔ ਕੇਵਲ ਮਾਇਆ ਅਵਿਧਆ ਉਪਹਿਤ ਚੇਤਨਲਖਅਹੈ ਸਾਭਾਸ਼ ਅੰਤਹ ਕਰਣ ਕੀ ਬਿਰਤੀ ਰੂਪ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕਰਕੇ ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟ (ਸਹਿਤ) ਚੇਤਨ 'ਦੇਸ੍ਰ' ਪਦਕਾ ਵਾਚਅ ਹੈ, ਔ ਕੇਵਲ ਚੇਤਨ ਭਾਗ ਲਖਅ ਹੈ, ਐਸੇਂ ਅਨੁਕਤ ਅੰਨ ਵਿਧੇਅ ਵਿਸ਼ੇਖਣੋਂ ਵਿਖੇ ਭੀ ਜਾਨ ਲੇਨਾ ਇਸ ਰੀਤਿ ਸੇ ਪ੍ਰਪੰਚ ਕੇ 'ਅਸ਼ਤ' ਆਦਿਕ ਵਿਸ਼ੇਖਣੋਂ ਕੇ ਨਿਖੇਧਕ ਸਦਾਦਿ ਪਦੋਂ ਕੇ ਅਰਥ ਵਿਖੇ ਭੀ ਭਾਗ ਤਿਆਗ ਲਖਅਣਾ ਕੀ ਪਰਬਿਰਤਿ ਹੈ ॥

ਪ੍ਰਪੰਚਕਾ ਹੀ ਨਿਖੇਧ ਕਰੇ ਹੈਂ, ਔ ਤਿਨ ਤੇ ਵਿਲਖਣ ਬ੍ਰਹਮਾਤਮੀ ਅਰਥ ਤੈਂ ਸਿੱਧ ਹੋਵੇ ਹੈਂ, ਤਾਂਤੇ ਬ੍ਰਹਮਾਤਮਾਂ ਅਵਾਚਯ ਹੋਨੇਤੇ ਕਿਸੀ ਵਿਸ਼ੇਖਣ ਸੇ ਨਹੀਂ ਕਹੀਏ ਹੈ । ਪ੍ਰਸ਼ਨ–ਸਦਾਦਿਕ ਵਿਧੇਯ ਵਿਸ਼ੇਖਣ, ਪ੍ਰਪੰਚ ਕਾ ਨਿਖੇਧ ਕਰ ਕੇ ਅਵਸ਼ੇਖ ਬ੍ਰਹਮ ਕੂੰ ਕੈਸੇ ਬੋਧਨ ਕਰੇ ਹੈਂ ੨. ਉਤਰ–੧, ਸੱਤ ਕਹਨੇ ਸੇ ਅਸੱਤ ਕਾ ਨਿਖੇਧ ਭਯਾ ਬਾਕੀ ਰਹਯਾਸ ਦ੍ਰੂਪ ਸੋ ਲਖਯਣਾ ਸੇ ਸਿੱਧ ਹੈ, (੨) ਚਿਤ ਕਹਨੇ ਸੇ ਜੜ ਕਾ ਨਿਖੇਧ ਭਜਾ, ਬਾਕੀ ਰਹਆ ਚਿਦਰੂਪ ਸੋ ਲਖਅਣਾ ਸੇ ਸਿਧ ਹੈ ॥ (੩) ਆਨੰਦ ਕਹਨੇ ਸੇ ਦੁਖ ਕਾ ਨਿਖੇਧ ਭਆ, ਬਾਕੀ ਰਹਆ ਅਨੰਦ (ਸੁਖ) ਰੂਪ ਲਖਅਨਾ ਸੇ ਸਿੱਧ ਹੈ। [੪] ਬ੍ਰਹਮ ਕਹਨੇ ਸੈਂ ਪਰਿਛਿੰਨ ਕਾ ਨਿਖੇਧ ਭਆ, ਬਾਕੀ ਰਹਆ ਬਆਪਕ ਸੇ ਲਖਅਣਾ ਮੇਂ ਸਿੱਧ ਹੈ, (੫) ਸਵਯੰਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਹਨੇ ਸੇ ਪਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਾ ਨਿਖੇਧ ਭਆ, ਬਾਕੀ ਰਹਯਾ ਸਵਯੰਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸੋ ਲਖਅਣਾ ਸੇ ਸਿਧ ਹੈ ॥[੬] ਕੂਟਸਥ [ਅਵਿਕਾਰੀ] ਕਹਨੇ ਸੇ ਵਿਕਾਰ ਕਾ ਨਿਖੇਧ ਭਆ, ਬਾਕੀ ਰਹਆ ਨਿਰਵਿਕਾਰੀ ਸੋ ਲਖਅਣਾ ਸੇ ਸਿੱਧ ਹੈ, (੭) ਏਕ ਕਹਨੇ ਸੈ ਨਾਨਕਾ ਨਿਖੇਧ ਭਯਾ, ਬਾਕੀ ਰਹਆ ਏਕਸ ਲਖਅਣਾ ਸੇ ਸਿੱਧ ਹੈ, ਇਸ ਰੀਤਿ ਸੇ ਅਨਯ ਵਿਧੇਜ ਵਿਸ਼ੇਖਣੋਂ ਵਿਖੇ ਭੀ ਜਾਨਨਾ ॥ ਪ੍ਰਸ਼ਨ–ਅਨੰਤਾਦਿਕ ਨਿਖੇਧਅ ਵਿਸ਼ੇਖਣ ਪ੍ਰਪੰਚ ਕਾ ਨਿਖੇਧ ਕੈਸੇ ਕਰੇ ਹੈਂ ? ਉਤਰ–ਅਨੰਤ ਕਹਨੇ ਸੇ ਦੇਸ਼ ਕਾਲ ਵਸਤੂ ਕ੍ਰਿਤ ਪਰਿਛੇਦ ਕਾ ਨਿਖੇਧ ਹੈ ਅਖੰਡ ਕਹਨੇ ਸੇ ਪੰਚ ਵਿਧਿਕਾ ਤ੍ਰਿਬਿਧ ਭੇਦ ਕਾ ਨਿਖੇਧ ਹੈ। ਅਜਨਮਾ ਕਹਨੇ ਸੇ ਜਨਮ ਕਾ ਨਿਖੇਧ ਹੈ। ਇਸ ਰੀਤਿ ਸੇ ਅਨਯ ਨਿਖੇਧਅ ਵਿਸ਼ੇਖਣਨ ਵਿਖੇ ਭੀ ਜਾਨਨਾ । ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਇਨ ਵਿਸ਼ੇਖਣਨ

ਕਾ ਐਸੇ ਅਰਥ ਕਰਨੇ ਕਾ ਕਿਆ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ-ਇਨ ਵਿਸ਼ੇਖਣਨ ਕਾ ਐਸੇ ਅਰਥ ਕਰਨੇ ਕਾ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਜਿਹ 'ਕਿ' ਚੇਤਨ ਕੂੰ ਮਨ ਬਾਣੀ ਕਾ ਅਵਿਖਅ ਕਹਨੇ ਹਿਰਿ ਸ਼੍ਰੁਤਿ ਕੇ ਅਰਥ ਕਾ ਆਂਵਰੋਧ ਹੋਵੇ ਹੈ, ਜਾਂਤੇ, ਗੁਣ, ਕ੍ਰਿਆ ਜਾਤਿ ਔ ਸੰਬੰਧ ਆਦਿਕ ਜੋ ਸ਼ਬਦ ਕੀ ਅਰੁ ਮਨਕੀ ਪ੍ਰਿਬ੍ਰਿਤਿ ਕੇ ਨਿਮਿਤ ਰੂਪ ਸਰਮ ਹੈਂ, ਸੋ ਬ੍ਰਹਮ ਮੇ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿੰਤੂ ਨਿਰ ਭਰਮਕ ਹੋਣੇ ਤੈਂ ਬ੍ਰਹਮ ਨਿਰ ਵਿਸ਼ੇਖ ਹੈ, ਜਾਂਤੇ ਸਰੁਤਿ ਭੀ ਤਾਂਕੂੰ ਮਨ ਬਾਣੀ ਕਾ ਅਵਿਖਅ ਕਹਤੀ ਹੈ ॥ ਕਿੰਵਾ-ਜੋ ਕੁਛ ਬੋਲਨਾ ਹੈ, ਸੋ ਦ੍ਵੈਤ ਸੈਂ ਹੋਵੇ ਹੈ ਅਦਵੈਤ ਸੈਂ ਨਹੀਂ, ਜਾ ਤੇ ਇਨ ਵਿਸ਼ਖਣ ਕਾ ਐਸੇ ਅਰਥ ਕਰਨੇ ਸੇ ਸ਼ੁਰਤਿ ਵਿਰੁਧ ਦਵੈਤ ਕੀ ਸਿਧਿ ਹੋਵੇ ਨਹੀਂ ਔ ਅਦਵੈਤ ਸੁਖ ਸੈਂ ਸਮਝਨੇ ਕੂੰ ਸ਼ਕਅ ਹੋਵੇ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਵਿਸ਼ੇਖ ਚੈਤਨਅ ਸੋ ਕਿਆ ਹੈ ?

ਉਤਰ-ਅੰਤਹਕਰਣ ਔ ਅੰਤਹ ਕਰਣ ਕੀ ਬਿਰਤਿਨ ਵ੍ਰਿਖੇ ਜੋ ਸਾਮਾਨਆ ਬਰਹਮ ਚੈਤਨ ਕਾ ਪਰਤਿਬਿੰਬ ਰੂਪ ਚਿਦਾ ਭਾਸ਼, ਸੋ ਵਿਸ਼ੇਖ ਚੈਤਨਅ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਚਿਦਾ ਭਾਸ਼ ਕਾ ਲਖਅਣਾ ਕਿਆ ਹੈ ? ਉਤਰ-ਚੈਤਨਅ (ਬ੍ਰਹਮ) ਕੇ ਲਖਅਣ ਸੈਂ ਰਹਿਤ ਹੋਵੇ ਔ ਚੈਤਨਅ ਕੀ ਨਿਆਈਂ ਭਾਸੈ, ਸੋ ਚਿਦਾ ਭਾਸ ਕਹੀਏ ਹੈ ? ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਇਹ ਚਿਦਾ ਭਾਸ ਵਿਸ਼ੇਖ ਚੇਤਨਅ ਕਾਹੇ ਤੇ ਕਹੀਏ ਹੈ ? ਉਤਰ-ਅਲਪ ਦੇਸ਼ ਔ ਕਾਲ ਵਿਖੇ ਜੋ ਵਸਤੁ ਹੋਵੇ, ਸੋ *ਵਿਸ਼ੇਖ ਕਹੀਏ ਹੈ, ਜਾਂਤੇ ਚਿਦਾ ਭਾਸ

ਅਧਿਸ਼ਠਾਨ ਔ ਅਧਅਸਤ, ਇਸ ਭੇਦ ਤੈਂ ਵਿਸ਼ੇਖ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਾ ਹੈ, ਤਿਨ ਮੈਂ ਭਰਾਂਤੀਕਾਲ ਵਿਖੇ ਜਾਕੀ ਪ੍ਰਤੀਤਿ ਹੋਵੇ ਨਹੀਂ,-

ਅੰਤਹ ਕਰਣ ਦੇਸ਼ ਔ ਜਾਗਤ ਸਵਪਨ ਕਾਲ ਵਾ ਅਗਿਆਨ ਕਾਲ ਵਿਖੇ ਹੈ ਜਾਂ ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਖ ਚੈਤੰਨਅ ਕਹੀਏ ਹੈ। ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਵਿਸ਼ੇਖ ਚੈਤਨਆ ਵਿਖੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਕਿਆ ਹੈ? ਉੱਤਰ-ਦਿਰਸ਼ਟਾਂਤ ਜੈਸੇ ਸੂਰਆ ਕਾ ਪਰਕਾਸ਼ ਸਰਬਤ੍ਰ ਸਮਾਨ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਸਰਬ ਠਿਕਾਨੇ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ ਹੋਤਾ ਨਹੀਂ, ਔ ਜਹਾਂ ਜਲ ਵਾ ਦਰਪਣ ਰੂਪ ਉਪਾਧਿ ਹੋਵੇ ਤਹਾਂ ਪ੍ਰਤਿ ਬਿੰਬ ਰੂਪ ਕਰ ਵਿਸ਼ੇਖ ਭਾਸਤਾ ਹੈ। ਕਿੰਵਾ-ਜੈਸੇ ਸੂਰਜ ਕਾ ਪਰਕਾਸ਼ ਸਰਬਤਰ ਸਮਾਨ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਸੋ ਬਸਤਰ ਕਪਾਸ ਆਦਿ ਕੂੰ ਜਲਵਤਾ ਨਹੀਂ, ਔ ਜਹਾਂ ਸੂਰਜ ਕਾਂਤਮਣੀ ਰੂਪ ਉਪਾਧਿ ਹੋਵੈ, ਤਹਾਂ ਅਗਨਿ ਰੂਪ ਸੈਂ ਵਿਸ਼ੇਖ ਹੋਇ ਕੇ ਬਸਤਰ ਕਪਾਸ ਆਦਿ ਕੂੰ ਜਲਾਵਤਾ ਹੈ, ਤਿਨ ਮੈ ਸਮਾਨਯ ਰੂਪ ਹੈ ਸੋ ਸੂਰਜ ਕਾ ਜਯੋਂ ਕਾ ਤਯੋਂ ਹੋਨੇ ਤੈ ਜਥਾਰਥ (ਬਹੁ ਕਾਲਸਥਾਈ) ਹੈ, ਔ ਉਪਾਧਿ ਕਰ ਭਾਸਤਾ ਹੈ, ਜੋ ਵਿਸ਼ੇਖ ਰੂਪ ਸੋ ਵਯਭਿਚਾਰੀ ਹੋਨੇ ਤੇ ਅਥਯਾਰਥ (ਅਲਪਕਾਰ ਸਥਾਈ) ਹੈ, ਤੈਸੇਂ ਸਮਾਨਯ ਚੈਤਨਯ ਜੋ ਅਸਿਤ ਭ੍ਰਾਤਿ ਪ੍ਰਿਯ, ਸੋ ਸਰਬਤ੍ਰ ਸਮਾਨ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਤਿਸ ਸੈਂ ਬੋਲਨਾ ਚਲਨਾ ਇਤਆਦਿਕ ਵਿਸ਼ੇਖ ਵਿਹਾਰ ਹੋਤਾ ਨਹੀਂ, ਔ ਜਹਾਂ ਅੰਤਹਕਰਣ ਰੂਪ ਉਪਾਧਿ ਹੋਵੇ ਤਹਾਂ ਚਿਦਾ ਭਾਸ ਰੂਪ ਸੈ ਵਿਸ਼ੇਖ ਚੇਤਨਯ ਹੋਇਕੇ ਬੋਲਨਾ, ਚਲਨਾ, ਕਰਤਾਪਨਾ, ਭੋਗਤਪਨਾ

-ਕਿੰਤੁ ਜਾਕੀ ਪਰਤੀਤੀ ਸੈ ਭਰਾਂਤਿ ਕੀ ਨਿਬਿਰਤਿ ਹੋਵੇ ਸੋ ਅਧਿਸ਼ਠਾਨ ਰੂਪ ਵਿਸ਼ੇਖ ਹੈ, ਔ ਭਰਾਂਤਿ ਕਾਲ ਵਿਖੈ ਜਾਕੀ ਪ੍ਰਤੀਤਿ ਹੋਵੇ ਔ ਅਧਿਸ਼ਠਾਨ ਕੇ ਗਿਆਨ ਕਾਲ ਵਿਖੈ ਜਾਂਕੀਂ ਪ੍ਰਤੀਤਿ ਹੋਵੈ ਨਹੀਂ, ਸੋ ਅਧਅਸਤ ਰੂਪ ਵਿਸ਼ੇਖ ਹੈ, ਯਾਂਹੀ ਕੂੰ ਕਲਪਤ ਵਿਸ਼ੇਖ ਕਹੈ ਹੈਂ॥

ਪਰਲੋਕ, ਇਸ ਲੋਕ, ਵਿਖੈ ਰਮਨ, ਆਗਮਨ ਇਤਿਆਦਿਕ ਵਿਸ਼ੇਖ ਵਿਵਹਾਰ ਹੋਵੈ ਹੈ, ਤਿਨ ਮੈਂ ਸਾਮਾਨਯ ਚੇਤਨਯ ਜੋ ਬ੍ਰਹਮਸੋ ਚੇਤਯ ਹੈ, ਔ ਉਪਾਧਿ ਕਰ ਭਾਸਤਾ ਹੈ, ਜੋ ਵਿਸ਼ੇਖ ਚੈਤਨਯ ਚਿਦਾ ਭਾਸ, ਸੋ ਮਿਥਯਾ ਹੈ, ਤੈਸੇਂ ਪੁੰਨਯ ਪਾਪ ਕਾ ਕਰਤਾਪਨਾ, ਸੁਖ ਦੁਖ ਕਾ ਭੋਕਤਾ ਪਨਾ, ਪਰਲੋਕ ਇਸ ਲੋਕ ਵਿਖੈ ਗਮਨ ਆਗਮਨ, ਜਨਮ ਮਰਣ,ਚੌਰਾਸੀਹ ਲਖਹ ਜਯੋਨਿ ਕੀ ਪਰਾਪਤਿ, ਇਤਯਾਦਿਕ ਸੰਸਾਰ ਰੂਪ ਧਰਮ ਭੀ ਚਿਦਾ ਭਾਸਕੇ ਹੈਂ, ਜਾਂਤੇ ਮਿਥਯਾ ਹੈਂ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ–ਵਿਸ਼ੇਖ ਚੈਤਨਯਕੇ ਜਾਨਨੇ ਮੈਂ ਕਯਾ ਨਿਸਚਯ ਕਰਨਾ ?

ਉਤਰ–ਵਿਸ਼ੇਖ ਚੈਤਨਯ ਜੋ ਚਿਦਾ ਭਾਸ ਔ ਤਿਸ ਕੇ ਧਰਮ ਸੋ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਔ ਮੇਰੇ ਨਹੀਂ ਕਿੰਤੂ ਯਹ ਮੇਰੇ ਵਿਖੇ ਕਲਿਪਤ ਹੈ, ਮੈਂ ਇਨਕਾ ਅਧਿਸ਼ਠਾਨ ਸਮਾਨਯ ਚੈਤਨਯ ਇਨ ਤੇ ਨਿਆਰਾ ਹੂੰ ਯਹ ਨਿਸਚਯ ਕਰਨਾ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ–ਸਾਮਾਨਯ ਚੇਤਨਯ ਸੋ ਕਿਆ ਹੈ ?

ਉਤਰ--ਅਕਾਸ਼ ਕੀ ਨਿਆਈਂ ਸਰਬਤ੍ਰ ਪਰਿ ਪੂਰਣ ਸਰਬ ਨਾਮ ਰੂਪਕਾ ਅਧਿਸ਼ਠਾਨ, ਅਸਤਿ ਭਾਂਤਿ ਪ੍ਰਿਯ ਰੂਪ ਨਿਰਵਿਕਾਰ ਜੋ ਬ੍ਰਹਮ ਹੈ, ਸੋ ਸਾਮਾਨਯ ਚੈਤਨਯ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ--ਬ੍ਰਹਮ, ਸਾਮਾਨਯ ਚੈਤਨਯ ਕਾਹੇ ਤੇ ਕਹੀਏ ਹੈ ?

ਉਤਰ--ਅਧਿਕਦੇਸ਼ ਔ ਕਾਲ ਵਿਖੇ ਜੋ ਵਸਤੂ ਹੋਵੇ, ਸੋ ਸਾਮਾਨਯ ਕਹੀਏ ਹੈ, ਜਾਂਤੇ ਬ੍ਰਹਮ ਬੁਧਿ ਕਲਪਤ ਸਰਬ ਕਾਲ ਵਿਖੈ ਬਯਾਪਕ ਹੈ, ਤਾਂਤੇ ਬ੍ਰਹਮ ਸਾਮਾਨਯ ਚੈਤਨਯ ਕਹੀਏ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ--ਸਾਮਾਨਯ ਚੈਤਨਯ ਜਾਣਨੇ ਵਿਖੈ ਦਿਰਸ਼ਟਾਂਤ ਕਿਆ ਹੈ ?

ਉਤਰ--ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ--ਜੈਸੇ ਏਕ ਰੱਜੂ ਵਿਖੇ ਨਾਨਾ ਪੁਰਖਨ ਕੂੰ ਕਿਸ। ਕੂੰ ਦੰਡ ਕੀ ਕਿਸੀ ਕੂੰ ਸਰਪ ਕੀ ਕਿਸੀ ਕੂੰ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਕੇ ਰੇਖਾਕੀ ਕਿਸ।

ਕੂੰ ਜਲਧਾਰ ਕੀ, ਭਰਾਂਤਿ ਹੋਵੇ ਹੈ। ਤਿਸ ਭਰਾਂਤਿ ਵਿਖੇ ਦੋ ਅੰਸ਼ ਹੈਂ ਏਕ ਸਾਮਾਨਅ ਇਦੰ ਅੰਸ ਹੈ, ਔ ਦੂਸਰਾ ਸਰਪਾਦਿਕ ਵਿਸ਼ੇਖ ਅੰਸ਼ ਹੈ, ਤਿਨ ਮੈਂ 'ਇਹ ਦੰਡ ਹੈ, ਇਹ ਸਰਪ ਹੈ, ਇਹ ਪਿਰਥਵੀ ਕੀ ਰੇਖਾ ਹੈ, ਇਹ ਜਲਧਾਰਾ ਹੈ' ਇਸ ਰੀਤਿਸ ਸੈਂ ਸਰਪਾਦਿਕ ਵਿਸ਼ੇਖ ਅੰਸ਼ਨ ਵਿਖੇ, ਸਮਾਨਅ ਇਦੰ ਅੰਸ਼ ਸਰਬਤ੍ਰ ਵਿਆਪਕ ਹੈ, ਔ ਸੋ ਰੱਜੁ ਕਾ ਸਵਰੂਪ ਹੈ, ਸੋ ਸਮਾਨਅ ਇਦੰ ਅੰਸ਼ ਜਾਂਤੇ ਭਰਾਂਤਿ ਕਾਲ ਵਿਖੇ ਭੀ ਭਾਸਤਾ ਹੈ ਔ ਭਰਾਂਤਿ ਕੀ ਨਿਬ੍ਰਿਤਿ ਕਾਲ ਵਿਖੇ ਭੀ 'ਯਹ ਰੱਜੂ ਹੈ' ਇਸ ਰੀਤਿ ਸੈਂ ਭਾਸਤਾ ਹੈ, ਜਾਂਤੇ ਅਵਅਵਿਚਾਰੀ ਹੋਨੇ ਤੇ ਸਤਯ ਹੈ, ਔ ਪੁਰਸ਼ ਪਰ ਵਅਭਿਚਾਰੀ ਜੋ ਸਰਪਾਦਿਕ ਵਿਸ਼ੇਖ ਅੰਸ਼ ਸੋ ਕਲਪਤਿ ਹੈਂ ॥ ਸਿਧਾਂਤ–ਤੈਸੇਂ ਸਰਬ ਪਦਾਰਥਨ ਵਿਖੇ ਧਾਂਚ ਅੰਸ਼ ਹੈਂ--੧ ਅਸਿਤ ੨ ਭਰਾਂਤਿ ੩ ਪ੍ਰਿਅ ੪ ਨਾਮ ੫ ਰੂਪ (੧) 'ਘਟ ਹੈ' ਇਹ ਅਸਿਤ (ਸਤ)। (੨) 'ਘਟ ਭਾਸਤਾ ਹੈ' ਇਹ ਭਾਂਤਿ (ਚਿਤ)। (੩) 'ਘਟ ਪਿਆਰਾ ਹੈ' ਕਾਹੇ ਤੇ ? ਘਟ ਜਲ ਭਰਨੇ ਕੂੰ ਉਪਯੋਗੀ ਹੈ ਜਾਂਤੇ ਇਹ ਪ੍ਰਿਅ (ਅਨੰਦ),ਸਰਪਸਿੰਘ ਆਦਿਕ ਭੀ ਸਰਪਿਣੀ ਔ ਸਿੰਘਨੀ ਕੂੰ ਪ੍ਰਿਅ ਹੈਂ ॥ (੪) 'ਘਟ' ਇਹ ਦੋ ਅਖਅਰ ਨਾਮ ਹੈ। (੫) ਸਥੂਲ ਗੋਲ ਉਦਰਵਾਨ ਘਟਕਾ ਰੂਪ (ਅਕਾਰ ਹੈ, ਐਸੇ ਘਟ ਆਦਿਕ ਸਰਬ ਭੂਤ ਔ ਭੂਤਨ ਕੇ ਕਾਰਅਨ ਵਿਖੇ ਭੀ ਜਾਨਨਾ, ਇਹ ਬਾਹਰਕੇ ਪਦਾਰਥਨ ਵਿਖੇ ਪਾਂਚ ਅੰਸ਼ ਦਿਖਾਏ ॥ ਤੈਸੇਂ

(੧) ਭੀਤਰ ਦੇਹ ਆਦਿਕ ਵਿਖੇ:--

(ਅ) 'ਮੈਂ ਹੂੰ' ਇਹ ਅਸਤੀ। (ਭ਼ਾ) 'ਮੈਂ ਭਾਸਤਾ (ਜਾਨਤਾ) ਹੂੰ ਇਹ ਭਰ ਤਿ। (ਪਿਰਅ) 'ਮੈਂ ਆਪ ਆਪ ਕੂੰ ਪਿਆਰਾ ਹੂੰ' ਇਹ

ਪਿਰਅ ਹੈ (ਨਾ) ਔ ਦੇਹ, ਇੰਦਰਅ ਪ੍ਰਾਣ, ਮਨ, ਬੁਧਿ, ਚਿਤ, ਅਹੰਕਾਰ, ਅਗਿਆਨ, ਔ ਇਨਕੇ ਧਰਮ, ਇਹ ਨਾਮ ਹੈਂ, ਇਹ ਅੰਤਰਕੇ ਪਦਾਰਥਨ ਵਿਖੇ ਪਾਂਚ ਅੰਸ਼ ਦਿਖਾਏ ॥

[੨] ਇਨ ਸਰਬ ਕੇ ਨਾਮ ਰੂਪਕੇ ਤਿਆਗ ਕੀਏ ਮੈਂ:--
(ਅ) "ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਹੈ"। (ਭਾ) 'ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਭਾਸਤੀ ਹੈ'। (ਪ੍ਰਿ) "ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਪ੍ਰਿਯ ਹੈਂ ਕਾਹੇਤੇ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਰਹਨੇ ਕੂੰ ਸਥਾਨ ਦੇਤੀਹੈ (ਨਾ) 'ਪ੍ਰਿਥਵੀ' ਐਸਾ ਨਾਮ ਹੈ, ਔ (ਰੂ) 'ਗੰਧ ਗੁਣ ਯੁਕਤ' ਰੂਪ ਹੈ।

[੩] ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਕੇ ਨਾਮ ਰੂਪ ਕੇ ਤਿਆਗ ਕਿਯੇ ਸੈਂ:--
(ਅ) 'ਜਲ' ਹੈ। (ਭਾ) 'ਜਲ ਭਾਸਤਾ ਹੈ'। (ਪ੍ਰਿ) 'ਜਲ ਪ੍ਰਿਯ ਹੈ' ਕਾਹੇ ਤੇ ਜਲ ਤ੍ਰਿਖਾ ਕੂੰ ਦੂਰ ਕਰਤਾ ਹੈ, (ਨਾ) 'ਜਲ' ਐਸਾ ਨਾਮ ਹੈ' ਔ (ਰੂ) 'ਸਤਿ ਸਪਰਸ਼ ਗੁਣ ਯੁਕਤ' ਰੂਪ ਹੈ ॥

[੪] ਜਲਕੇ ਨਾਮ ਰੂਪ ਤਿਆਗ ਕਿਯੇ ਸੈਂ:--
[ਅ] 'ਤੇਜ ਹੈ' ਭਾ 'ਤੇਜ ਭਾਸਤਾ ਹੈ' [ਪ੍ਰਿ] 'ਤੇਜ ਪ੍ਰਿਯ ਹੈ' ਕਾਹੇ ਤੇ ਤੇਜ ਸ਼ੀਤ ਔ ਅਧਿਕਾਰ ਕੂੰ ਨਾਸ਼ ਕਰਤਾ ਹੈ। [ਨਾ] 'ਤੇਜ' ਐਸਾ ਨਾਮ ਹੈ, ਔ। [ਰੂ] ਉ ਨ ਸਪਰਸ਼ ਗੁਣ ਯੁਕਤ, ਰੂਪ ਹੈ ॥

[੫] ਤੇਜ ਕੇ ਨਾਮ ਰੂਪਕੇ ਤਿਆਗ ਕੀਏ ਸੇਂ:--
[ਅ] ਵਾਯੂ ਹੈ। [ਭਾ] ਵਾਜੂ ਭਾਸਤਾ ਹੈ। [ਪ੍ਰਿ] ਵਾਜੂ ਪ੍ਰਿਯ ਹੈ, ਕਾਹੇ ਤੇ ਵਾਜੂ ਪ੍ਰਸੀਨਾ ਕੂੰ ਦੂਰ ਕਰਤ ਹੈ। [ਨਾ] ਵਾਜੂ ਐਸਾ ਨਾਮ ਹੈ, ਔ [ਰੂ] 'ਰੂਪ ਰਹਿਤ ਅਰ ਸਪਰਸ਼ ਗੁਣ ਜੁਕਤ ਰੂਪ ਹੈ।

[੬] ਵਾਜੂ ਕੇ ਨਾਮ ਰੂਪ ਕੇ ਤਿਆਗ ਕਿਯੇ ਸੈਂ--
[ਆ] 'ਅਕਾਸ਼ ਹੈ'। [ਭਾ] 'ਆਕਾਸ਼ ਭਾਸਤਾ ਹੈ।' [ਪ੍ਰਿ] 'ਆਕਾਸ਼ ਪ੍ਰਿਯ ਹੈ' ਕਾਹੇ ਤੇ ਅਕਾਸ਼ ਰਹਿਨੇ ਫਿਰਨੇ ਕੂੰ ਅਵਕਾਸ਼ ਮੌਕਾ

ਦੇਤਾ ਹੈ। (ਨਾ) ਅਕਾਸ਼ ਐਸਾ ਨਾਮ ਹੈ, (ਰੂ) ਸ਼ਬਦ ਗੁਣ ਜੁਕਤ ਰੂਪ ਹੈ ॥

(੭) ਅਕਾਸ਼ ਕੇ ਨਾਮ ਰੂਪ ਕੇ ਤਿਆਗ ਕੀਏ ਸੇਂ–

(ਅ) ਪੀਛੇ ਕਯਾ ਹੈ ਸੋ ਮੈਂ ਜਾਨਤਾ ਨਹੀਂ। ਐਸੇ ਅਗਿਆਨ ਹੈ ਸੋ (ਭਾ) ਅਗਿਆਨ ਭਾਸਤਾ ਹੈ, [ਪ੍ਰਿ] ਅਗਿਆਨ ਪ੍ਰਿਯ ਹੈ ਕਾਹੇ ਤੇ ਅਗਿਆਨੀ ਜੀਵਨ ਕੋ ਪ੍ਰਿਯ ਹੈ ਔ ਅਗਿਆਨ ਪ੍ਰਪੰਚ ਕਾ ਕਾਰਣ ਹੋਨੇ ਸੇ ਜੀਵਤ ਕਾ ਨਿਰਬਾਹ ਕਰਤਾ ਹੈ। [ਨਾ) ਅਗਿਆਨ ਐਸਾ ਨਾਮ ਹੈ ਔ ਰੂ) 'ਆਵਰਣ ਵਿਖੇਪ ਸ਼ਕਤੀ ਵਾਲਾ ਅਨਾਦੀ ਅਨਿਰਵਚਨੀਯ ਭਾਵ ਰੂਪ' ਯਹ ਰੂਪ ਹੈ।

(੮) ਅਗਿਆਨ ਕੇ ਨਾਮ ਰੂਪ ਕੇ ਤਯਾਗ ਕਿਏ ਸੇਂ–

(ਅ) 'ਕੁਛ ਭੀ ਨਹੀਂ' ਐਸੇ ਪ੍ਰਤੀਯਮਾਨ ਸਰਬ ਵਸਤਨ ਕਾ ਅਭਾਵ ਰਹਿਤਾ ਹੈ। [ਭਾ] 'ਅਭਾਵ ਭਾਸਤਾ ਹੈ' [ਪ੍ਰਿ] 'ਅਭਾਵ ਸੂਨਯ ਧਯਾਨੀਨ ਕੋ ਪ੍ਰਿਯ ਹੈ' ਯਾਕਾ (ਨਾ] 'ਅਭਾਵ' ਐਸਾ ਨਾਮ ਹੈ ਔ [ਰੂ] ਸਰਬ ਵਸਤੂਨ ਕਾ ਅਭਾਵ [ਨਿਖੇਧ ਮੁਖਯ ਪ੍ਰਤੀਤੀ ਕਾ ਵਿਖਯ ਰੂਪ ਹੈ।

[੯] ਅਭਾਵ ਕੇ ਨਾਮ ਰੂਪ ਕੇ ਤਿਆਗ ਕਿਯੇ ਸੇਂ–

[ਅ) ਅਭਾਵਤਤ੍ਵਕਾ ਸਰੂਪ ਭੂਤ ਅਧਿਸ਼ਠਾਨ, ਸਤ ਵਸਤੂ ਹੀ ਅਵਿਸ਼ੇਖ ਰਹਤਾ ਹੈ, ਸੋ [ਭਾ] ਅਭਾਵ ਕੇ ਅਭਾਵਪਨੇ ਕੋ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤਾ ਹੈ, ਜਾਂਤੇ ਚਿਤ ਹੈ ਔ (ਪ੍ਰਿ) ਦੁਖ ਸੇ ਭਿੰਨ ਹੈ, ਯਾਤੇ ਆਨੰਦ ਹੈ ॥ ਇਸ ਰੀਤੀ ਸੇ ਸਰਵ ਨਾਮ ਰੂਪ ਵਿਖੇ ਅਨੁਗਤ ਅਬਯਭਿਚਾਰੀ

ਨਾਮ ਰੂਪ ਕਾ ਅਧਿਸ਼ਠਾਨ ਬ੍ਰਹਮ *ਸਮਾਨਯ ਚੈਤੰਨਯ ਹੈ ਔ ਘਟ ਕੇ ਨਾਮ ਰੂਪ ਪਟ ਵਿਖੇ ਨਹੀਂ ਅ ਪਟਕੇ ਨਾਮ ਰੂਪ ਘਟ ਵਿਖੇ ਨਹੀਂ, ਤਾਂਤੇ ਪਰਸਪਰ ‡ਬਯਭਿਚਾਰੀ ਯੇਹ ਨਾਮ ਰੂਪ ਮਿਥਿਆ ਹੈ। ਯਹ ਸਮਾਨਯ ਚੇਤਨਯ ਕੇ ਜਾਨਨੇ ਵਿਖੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ--ਉਕਤ ਸਾਮਾਨਯ ਚੈਤਨਯ ਰੂਪ ਬ੍ਰਹਮ ਕੀ ਸਰਬ ਤੇ ਅਧਿਕ ਸੂਖਯਮਤਾ ਔ ਬਯਾਪਕਤਾ ਕੈਸੇ ਹੈ ? ਉਤਰ--ਜੋ ਜੋ ਕਾਰਯ ਹੈ, ਸਥੂਲ ਔ ਪਰਛਿੰਨ ਹੋਵੇ ਹੈ, ਔ ਜੋ ਜੋ ਕਾਰਣ ਹੈ ਸੋ ਸੂਖਯਮ ਔ ਬਯਾਪਕ ਹੋਵੇ ਹੈ,ਯਹ ਨਿਯਮ ਹੈ,ਜਾਂ ਤੇ ਬ੍ਰਹਮ ਸਰਬ ਕਾ ਕਾਰਣ ਹੈ, ਯਾਤੇਂ ਸਰਬ ਸੈਂ ਅਧਿਕ ਸੂਖਯਮ ਔ ਬਯ

---

* ਸੁਖੁਪਤਿ, ਮੂਰਛਾ, ਔ ਸਮਾਧੀ ਕਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਸਮਾਨਯ ਚੈਤੰਨਯ ਹੈ। 'ਘਟ ਕੂੰ ਮੈਂ ਜਾਨਤਾ ਹੂੰ, ਇਸ ਰੀਤਿ ਸੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਔ ਪ੍ਰਮੇਯ ਰੂਪ ਤ੍ਰਿਪੁਟੀ ਕਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਸਾਖੀ ਸਾਮਾਨਯ ਚੈਤੰਨਯ ਹੈ,ਜਾਗ੍ਰਤਾਦਿ, ਅਵਸਥਾ ਕੀ ਸੰਧਿਨ ਕਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਸਾਮਾ-ਨਯ ਚੈਤੰਨਯ ਹੈ ਤੈਸੇ ਹੀ ਬ੍ਰਿਤਿਨ ਕੀ ਸੰਧਿਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਸਮਾਨਯ ਚੈਤੰਨਯ ਹੈ। ਅੰਗੁਸ਼ਟ ਕੇ ਅਗ ਹਾਕ ਕਾ ਪਰਕਾਸ਼ਕ ਸਮਾਨਯ ਚੈਤੰਨਯ ਹੈ ਦੇਸ਼ਾਂਤਰ ਵਿਖੇ ਬਿਰਤਿ ਗਈ ਹੋਵੇ, ਤਬ ਤਿਸ ਕੇ ਮਧਯ ਭਾਗ ਕਾ ਪਰਕਾਸ਼ਕ ਸਮਾਨਯ ਚੈਤੰਨਯ ਹੈ, ਸੂਰਯ ਚੰਦ੍ਰਾਕਾਰ ਬਿਰਤਿ ਹੂਈ ਹੋਵੈ ਤਿਸ ਕੇ ਮਧਯ ਭਾਗ ਕਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਸਮਾਨਯ ਚੈਤੰਯ ਹੈ, ਮੇਰੂ ਕੂੰ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਜਾਨਤਾ ਹੂੰ, ਐਸੇ ਅਗਯਾਨ ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟ ਮੇਰੂ ਕਾ ਪਰਕਾਸ਼ਕ ਸਾਮਾਨਯ ਚੈਤੰਨਯ ਹੈ॥

‡ ਸੋ ਬਸਤੁ ਕਹੀਂ ਕੁ ਹੋਵੇ ਔ ਕਹੀਂ ਕੁ ਨ ਹੋਵੈ, ਸੋ ਬਸਤੁ ਬਯਭਿਚਾਰੀ ਹੈ।

ਪਕ ਹੈ, ਸੋ ਅਬ ਦਿਖਾਵੈ ਹੈਂ--

[੧] ਜਾਂਤੇ ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਜਲ ਸੇਂ ਕਠਿਣ ਫੇਨ ਔ ਲਵਣ ਹੋਵੈ ਹੈ, ਜਾਂਤੇ ਜਾਨਯ ਜਾਵੈ ਹੈ ਕਿ ਪਿਰਥਵੀ ਜਲ ਕਾ ਕਾਰਯ ਹੈ, ਤਾਂਤੇ ਪਿਰਥਵੀ ਤੇ ਜਲ ਸੂਖਯਮ ਔ ਬਯਾਪਕ ਹੈ ॥

[੨] ਕਿੰਵਾ-ਪਿਰਥਵੀ ਕੇ ਪਾਖਾਣ ਆਦਿਕ ਅਯਾਵਬਸਤ੍ਰ ਵਿਖੇ ਡਾਲੇ ਹੂਏ ਨਿਕਸਤੇ ਨਹੀਂ, ਔ ਜਲ ਬਸਤਰ ਵਿਖੇ ਠਹਰਤਾ ਨਹੀਂ ਔ ਪਿਰਥਵੀ ਮੇਂ ਜਹਾਂ ਜਹਾਂ ਖੋਦ ਕੇ ਦੇਖੋ ਤਹਾਂ ਤਹਾਂ ਜਲ ਨਿਕਸਤਾ ਹੈ, ਔ ਪੁਰਾਣੋਂ ਵਿਖੇ ਪਿਰਥਵੀ ਤੇ ਦਸਗੁਣ ਅਧਿਕ ਦੇਸ਼ ਵਰਤੀ ਜਲ ਕਹਾ ਹੈ, ਜਾਂਤੇ ਪਿਰਥਵੀ ਤੇ ਜਲ ਸੂਖਯਮ ਔ ਬਯਾਪਕਾ ਹੈ ॥

[੩] ਤੈਸੇਂ ਅਗਨਿ ਆਦਿਕ ਕੇ ਤਾਪ ਸੇਂ ਸ਼ਰੀਰ ਵਿਖੇ ਪ੍ਰਸੀਨਾ ਛੁਟਤਾ ਹੈ, ਔ ਵਰਖਾ ਹੋਵੈ ਹੈ, ਜਾਂਤੇ ਜਲ ਤੇ ਅਗਨਿ ਸੂਖਯਮ ਹੈ ਔ ਬਯਾਪਕ ਹੈ।

[੧] ਕਿੰਵਾ-ਜਲ ਬਸਤਰ ਵਿਖੇ ਠਹਰਤਾ ਨਹੀਂ ਪਰੰਤੂ ਘਟ ਵਿਖੇ ਠਹਰਤਾ ਹੈ, ਔ ਸੂਰਯਾਦਿਕ ਕਾ ਪਰਕਾਸ਼ ਘਟ ਵਿਖੇ ਭੀ ਠਹਰਤਾ ਨਹੀਂ ਔ ਪੁਰਾਣੋਂ ਵਿਖੇ ਜਲ ਤੇ ਦਸ ਗੁਣ ਅਧਿਕ ਦੇਸ਼ ਵਰਤੀ ਅਗਨਿ ਕਹਾ ਹੈ, ਜਾਂਤੇ ਭੀ ਜਲਤੇ ਅਗਨਿ ਸੂਖਯਮ ਹੈ ਔ ਬਯਾਪਕ ਹੈ।

[੪] ਤੈਸੇ ਅਗਨਿ ਕਾ ਜਨਮ ਔ ਨਾਸ਼ ਪਵਨ ਕੇ ਅਧੀਨ ਹੈ, ਜਾਂਤੇ ਜਾਨਿਆਂ ਜਾਵੈ ਹੈ ਕਿ ਤੇਜ ਵਾਯੂ ਕਾ ਕਾਰਆ ਹੈ, ਤਾਂਤੇ ਤੇਜ ਤੇ ਵਾਯੂ ਸੂਖਅਮ ਹੈ ਔ ਬਿਆਪਕ ਹੈ।

(੨) ਕਿੰਵਾ-ਸੂਰਜ ਆਦਿਕ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਘਟਾਦਿ ਪਾਤਰ ਵਿਖੇ ਠਹਰਤਾ ਨਹੀਂ ਪਰੰਤੂ ਨੇਤਰ ਸੇ ਦੀਖਤਾ ਹੈ ਔ ਵਾਯੂ ਤੋ ਨੇਤਰ ਸੇ ਭੀ ਦੀਖਤਾ ਨਹੀਂ, ਅਰੁ ਪੁਰਾਣੋਂ ਵਿਖੇ ਤੇਜ ਤੇ ਦਸ ਗੁਣ ਅਧਿਕ ਵਾਯੂ ਕਹਾ ਹੈ, ਜਾਂਤੇ ਤੇਜ ਵਾਯੂ ਸੂਖਅਮ ਹੈ ਔ ਬਿਆਪਕ ਹੈ।

(੫) ਤੈਸੇ ਵਾਯੂ ਕੀ ਉਤਪਤਿ ਸਥਿਤਿ ਅਰ ਲਯ ਆਕਾਸ਼ ਪੁਲਾੜ' ਵਿਖੇ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇ ਹੈ ਜਾਂਤੇ ਜਾਨਿਆ ਜਾਵੇ ਕਿ ਵਾਯੂ ਆਕਾਸ਼ ਕਾ ਕਾਰਜ ਹੈ, ਤਾਂਤੇ ਵਾਯੂ ਤੇ ਅਕਾਸ਼ ਸੂਖਅਮ ਔ ਬਿਆਪਕ ਹੈ।

[੩] ਕਿੰਵਾ ਵਾਯੂ ਨੇਤਰ ਸੇ ਦੀਖਤਾ ਨਹੀਂ ਪਰੰਤੂ ਤਵਚਾ ਕੇ ਸਪਰਸ਼ ਗੁਣ ਦਵਾਰਾ ਗ੍ਰਹਣ ਹੋਤਾ ਹੈ ਔ ਅਕਾਸ਼ ਤੋ ਤ੍ਵਚਾਸੋਂ ਭੀ ਗ੍ਰਹਣ ਹੋਤਾ ਨਹੀਂ ਔ ਪੁਰਾਣੋਂ ਵਿਖੇ ਵਾਯੂ ਤੇ ਦੇਸ਼ ਗੁਣ ਅਧਿਕ ਦੇਸ਼ ਵਰਤੀ ਅਕਾਸ਼ ਕਹਾ ਹੈ, ਜਾਤੇ ਭੀ ਸੋ ਵਾਯੋ ਤੇ ਸੂਖਅਮ ਔ ਬਿਆਪਕ ਹੈ।

[੬]-ਤੈਸੇ 'ਅਕਾਸ਼ ਸੇ ਆਗੇ ਕਿਆਂ ਹੋਵੇਗਾ' ਐਸਾ ਵਿਚਾਰ ਕੀਏ ਹੂਏ 'ਮੈਂ' ਨਹੀਂ ਜਾਨਤਾ ਹੂੰ ਐਸੇ ਬੁਧਿ ਕੇ ਕੁੰਠਿ ਭਾਵ ਕਾ ਆਸ਼ਰਅ 'ਵਿਖਅ' ਅਗਿਆਨ ਪ੍ਰਤੀਤਿ ਹੋਤਾ ਹੈ, ਜਾਂਤੇ ਜਾਨਅ ਜਾਵੇ ਹੈ ਕਿ ਅਕਾਸ਼ ਅਗਿਆਨ ਕਾ ਕਾਰਅ ਹੈ, ਤਾਂਤੇ ਸੋ ਅਗਿਆਨ ਅਕਾਸ਼ ਤੇ ਸੂਖਅਮ ਔ ਬਆਪਕ ਹੈ॥

[੪] ਕਿੰਵਾਂ-ਅਕਾਸ਼ ਤਵਚਾ ਸੇ ਗ੍ਰਹਣ ਹੋਤਾ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰੰਤੂ ਮਨ ਸੇ ਗ੍ਰਹਣ ਹੋਤਾ ਹੈ, ਔ ਅਗਿਆਨ ਮਨ ਸੇ ਭੀ ਗ੍ਰਹਣ ਹੋਤਾ ਨਹੀਂ, ਔ ਅਕਾਸ਼ ਤੇ ਅਨੰਤ ਗੁਨ ਅਧਿਕ ਅਧਿਆਨ ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿਖੇ ਕਹਾ ਹੈ, ਜਾਂਤੇ ਭੀ ਸੇ ਅਕਾਸ਼ ਤੇ ਸੂਖਅਮ ਔ ਬਆਪਕ ਹੈ।

(੭) ਤੈਸੇਂ 'ਮੈਂ ਜਾਨਤਾ ਹੂੰ, ਇਸ ਅਨੁਭਵ ਕਾ ਵਿਖਅ ਜੋ ਅਗਿਆਨ, ਤਾਕਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਜਾਨਨੇ ਵਾਲੇ ਚੇਤਨ ਸੇ ਹੋਵੇ ਹੈ, ਅਗਿਆਨ ਭਾਸਤਾ ਹੈ, ਅਗਿਆਨ ਅਗਅ ਔ 'ਅਗਿਆਨ ਹੈ, ਅਗਿਆਨ ਵਿਖੇ ਅਨੁਸਯੂਤ ਪੁਰਖ ਕੂੰ ਪਿਰਯ ਹੈ' ਇਸ ਰੀਤਿ ਸੇ ਅਗਿਆਨ ਵਿਖੇ ਅਨੁਸਯੂਤ ਅਸਤਿ ਭਾਂਤਿ ਪਿਰਯ ਰੂਪ ਬ੍ਰਹਮ ਚੇਤਨ ਕੇ ਆਸ਼੍ਰਿਤ ਹੈ, ਤਾਂਤੇ ਬ੍ਰਹਮ ਚੇਤਨ ਅਗਿਆਨ ਤੇ ਸੂਖਅਮ ਅਰ ਬਿਆਪਕ ਹੈ।

'ਪ' ਕਿੰਵਾ ਅਗਿਆਨ ਤੇ ਮਨ ਕਰ ਗ੍ਰਹਣ ਹੋਤਾ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰੰਤੂ 'ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਜਾਨਤਾ ਹੂੰ' ਇਸ ਅਨਭਵ ਰੂਪ ਲਿੰਗਕਰ ਤਾਕਾ ਅਨੁਮਾਨ ਹੋਵੇ ਹੈ, ਔ ਬ੍ਰਹਮ ਚੇਤਨ ਸ੍ਵਯਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਰੂਪ ਹੋਨੇ ਤੇ ਕਿਸੀ ਭੀ ਪ੍ਰਮਾਣ ਕਾ ਵਿਖਯ ਨਹੀਂ, ਔ ਸ਼ਰੀਰ ਵਿਖੇ ਤਿਲ ਕੀ ਨਯਾਂਈ ਬ੍ਰਹਮ ਕੇ ਏਕ ਦੇਸ਼ ਵਿਖੇ ਅਗਯਾਨ ਸਿਥਿਤ ਹੈ, ਔ ਅਵਸ਼ੇਖ ਰਹਾ ਬ੍ਰਹਮ ਸ਼ੁਧ ਸ੍ਵ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੈ, ਐਸੇ ਸ਼੍ਰੁਤੀ ਵਿਖੇ ਕਹਾ ਹੈ, ਜਾਂਤੇ ਵੀ ਸੋ ਅਗਆਨ ਤੇ ਸੂਖਅਮ ਬਯਾਪਕ ਹੈ, ਇਸ ਰੀਤਿ ਸੇਂ ਸਾਮਾਨਯ ਚੇਤਨਅ ਰੂਪ ਬ੍ਰਹਮ ਕੀ ਸਰਬ ਪ੍ਰਪੰਚ ਸੇਂ ਅਧਿਕ ਸੂਖਜਮਤਾ ਔ ਬਯਾਪਕਤਾ ਹੈ ॥

ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਸਾਮਾਨਅ ਚੈਤਨਯ ਕੇ ਜਾਨਨੇ ਸੇਂ ਕਆ ਨਿਸਚਅ ਕਰਨਾ ?

ਉਤਰ-ਅਸਤਿ ਭਾਂਤਿ ਪ੍ਰਿਅ ਰੂਪ ਸਾਮਨਯ ਚੈਤਨਅ ਜੋ ਬ੍ਰਹਮ ਸੋ ਮੈਂ ਹੂੰ, ਔ ਮੈਂ ਸੋ ਅਸਿਤਭਾਂਤਿ ਪ੍ਰਿਅ ਰੂਪ ਸਾਮਨਯ ਚੇਤਨਅ ਬ੍ਰਹਮ ਹੂੰ, ਔ ਨਾਮ ਰੂਪ ਜਗਤ ਮੇਰੇ ਵਿਖੇ ਕਲਪਿਤ ਹੈ, ਜਹ ਨਿਸਚਯ ਕਰਨਾ ॥

ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਇਸਰੀਤਿ ਸੇਂ ਨਿਸਚਜ ਕੀਜੇ ਮੇਂ ਕੁਜਾ ਹੋਵੇ ਹੈ ?

ਉਤਰ-ਇਸ ਰੀਤਿ ਸੇਂ ਨਿਸਚਯ ਕੀਜੇ ਸੇਂ ਸਰਬ ਅਨਰਥ ਕੀ ਨਿਬਰਤੀ ਔ ਪਰਮਾਨੰਦ ਕੀ ਪ੍ਰਾਪਿਤ ਰੂਪ ਮੁਖਜ ਹੋਵੇ ਹੈ। ਇਤਿਆਦਿ ॥ ੧੭੮ ॥ ਕਬਿਤ

ਕਾਨਨ ਕੋ ਨਾਦ ਨਾਹੀਂ ਜੀਭ ਕੋ ਸਵਾਦ ਨਾਹੀਂ,
ਵਚਨ ਕੋ ਬਾਦ ਨਾਹੀਂ, ਜੁਗਤੀ ਸੋ ਜੋ ਕਹੈ।
ਆਂਖ ਦਿਖਾਉ ਨਾਹੀਂ, ਨਾਕ ਕੋ ਸੁੰਘਾਉ ਨਾਹੀਂ
ਕਰ ਕੋ ਗਹਾਉ ਨਾਹੀਂ, ਪਾਂਇ ਕੀ ਨ ਰੋਕ ਹੈ।
ਮਨ ਕਰ ਗਯਾਨ ਨਾਹੀਂ, ਬੁਧਿ ਅਨੁਮਾਨ
ਨਾਹੀਂ, ਦੂਸਰੋ ਪ੍ਰਮਾਨ ਜਾਨ, ਪਰਗਟ ਐਸੋ ਕੋ
ਕਹੈ। ਅਸਤ ਪ੍ਰਪੰਚ ਕੈਸੇ ਸਤ ਪਹਿਚਾਨੇ, ਆਪ
ਆਪੇ ਸੁਖ ਜਾਨੇ, ਦੂਜੋ ਮਾਨੇ ਬਿਨ ਕੋ ਕਹੈ ॥(179)

ਟੀਕਾ–ਪੂਰਬ ਪਰਸੰਗਾਨੁਸਾਰ ਗੁਰੂ ਕਹੇ ਹੈਂ, ਹੇ ਸਿਖਜ! ਹੁ ਬ੍ਰਹਮ ਕਾਨੋਂ ਕਾ ਸ਼ਬਦ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜੋ ਕਾਨੋਂ ਸੇ ਸੁਨਾ ਜਾਇ ੀਭ ਕਾ ਸਵਾਦ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜੋ ਚਾਖਾ ਖਾਇ, ਬਚਨੋਂ (ਬਾਣੀ) ਾ ਕਥਨ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜੋ ਯੁਗਤੀਓਂ ਸੇ ਕਹਾ ਜਾਇ। ਆਂਖੋਂ ਕਾ ਦਖਾਉ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜੋ ਆਂਖੋਂ ਸੇ ਦੇਖਾ ਜਾਇ, ਔਰ ਨਾਕ ਕਾ ਸੁੰਘਾਉ ਹੀਂ ਹੈ, ਜੋ ਸੂੰਘਾ ਜਾਇ, ਤੈਸੇ ਹਾਥੋਂ ਕਾ ਗਹਾਉ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜੋ ਕੜਾ ਜਾਇ, ਪੈਰੋਂ ਕਾ ਵਿਖਾ ਭੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜੋ ਚਲ ਕਰ ਰੋਕਾ ਾਇ, ਮਨ ਕਾ ਗਯਾਨ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜੋ ਮਨ ਕਰ ਮਾਨਾ ਜਾਇ। ਸੇ ਹੀ ਬੁਧੀ ਕਾ ਅਨੁਮਾਨ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜੋ ਬੁਧਿ ਕੇ ਅਨੁਮਾਨ ਸੇ ਾਨ ਜਾਇ, ਔਰ ਦੂਸਰਾ ਪਰਮਾਣ ਜਾਣਕੇ ਪਰਗਟ ਹੈ, ਐਸੇ ਕੌਣ ਹੇ? ਯਹ ਜੋ ਅਸਤ ਪਰਪੰਚ ਹੈ, ਕੈਸੇ ਸਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਕੋ ਜਾਨੇ

ਆਪ ਪਰਮਾਤਮਾ *ਸੁਖ ਕੋ ਆਪੇ ਹੀ ਜਾਨਤਾ ਹੈ, ਦੂਜੇ ਜੋ ਪੂਪੰਤ ਹੈਂ, ਮਾਨੋ ਸੇ ਬਿਨਾ ਕਿਆ ਕ੍ਰਹੈ।।੧੭੯।।

ਦੋਹਰਾ

ਏਕ ਬਰਹਮ ਅਦਵੈਤ ਯਹ, ਤਾਂਕੀ ਉਪਮਾ ਕੋਨ।।
ਬਿਨ ਉਪਮਾ ਸਮਝੈ ਨਹੀਂ, ਅਗਯਕਹਾਵੈ ਜੋਨ।।

ਟੀਕਾ--ਯਹ ਜੋ ਬ੍ਰਹਮ ਅਦਵੈਤ ਹੈ, ਤਿਸ ਕੀ ਉਪਮਾ ਕਿਆ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਕੋਈ ਨਹੀਂ, ਪਰੰਤੂ ਬਿਨਾਂ ਉਪਮਾ ਜੋ ਅਗਿਆਨੀ ਹੈ ਵਹੁ ਸਮਝਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਲੀਏ ਉਪਮਾ ਕਹੀ ਜਾਤੀ ਹੈ ।।੧੮੦।।

ਦੋਹਰਾ

ਜੋ ਲਖਯਨ ਆਕਾਸ਼ ਕੋ, ਵਹੀ ਬ੍ਰਹਮ ਕੋ ਦੇਖ।।
ਵਹ ਜੜ, ਯਹ ਚੇਤਨਯ ਹੈ, ਯਹੈ ਭੇਦ ਜਿਯ ਪਖ।।

ਟੀਕਾ--ਇਸ ਸੇ ਜੋ ਲਖਯਨ ਅਕਾਸ਼ ਕਾ ਹੈ ਵਹੀ ਬ੍ਰਹਮ ਕਾ ਦੇਖਨਾ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਵਹੁ ਆਕਾਸ਼ ਜੜ ਹੈ ਯਹ ਬ੍ਰਹਮ ਚੇਤੰਨਯ ਹੈ ਯਹੀ ਇਤਨਾ ਭੇਦ ਜੀਯ ਮੇਂ ਜਾਨਨਾ।

ਕਬਿਤ

ਬਯੋਮਹੀ ਮੈਂ ਸਾਤਹੀ ਰਸਾਤਲ ਔ ਸਾਤੋਲੋਕ,ਬਯੋਮ ਹੀ ਕੇ ਮਾਝ ਲੋਕਾ ਲੋਕ ਲੇਖੀਅਤਹੈ । ਬਯੋਮ ਮੈਂ ਜਗਤ ਔਰ ਜਗਤ ਮੈਂ ਬਯੋਮ ਵਸੈ, ਘਟਮਟ ਮਾਝ ਅਰ ਨਯਾਰੋ ਪੇਖੀਅਤ ਹੈ । ਕਹੈ ਸੁਖਦੇਵ ਜੈਸੇ

* ਸੁਖ ਕਈਕ ਸੁਖਦੇਵ ਕੀ ਤਰਫ ਲਗਾਤੇ ਹੈਂ।

ਜੀਵ ਈਸ਼ ਭੇਦ ਵਾਂਮੈ, ਜੈਸੇ ਘਟ ਮਟ ਭੇਦ ਅਵਿਰੇਖੀਜਤ ਹੈ। ਔਰ ਸਭ ਲਛਨ ਸਮਾਨ ਜਾਨ ਬ੍ਯੋਮ ਕੇ, ਪੈ, ਬ੍ਰਹਮ ਮਾਹਿ ਚੇਤਨਤਾ ਸੋ ਵਿਸ਼ੇਖੀਜਤ ਹੈ ॥੧੮੨॥

ਟੀਕਾ--ਆਕਾਸ਼ ਮੇਂ ਹੀ ਸਾਤ *ਪਤਾਲ, ਔ ਸਾਤ ਲੋਕ ਹੈਂ ਅਕਾਸ਼ ਮੇਂ ਹੀ ਲੋਕਾਲੋਕ ਪਰਬਤ ਲਖੀਦੇ ਹੈਂ, ਅਕਾਸ਼ ਮੇਂ ਹੀ ਯਹ ਜਗਤ ਹੈ, ਫਿਰ ਨਿਆਰਾ ਭੀ ਦੇਖੀਏ ਹੈ, ਘਟ ਮਟ ਕੇ ਭੀਤਰ ਅਕਾਸ਼ ਹੈ, ਫਿਰ ਨਿਆਰਾ ਭੀ ਦੇਖੀਏ ਹੈ। ਸੁਖਦੇਵ ਕਹਤੇ ਹੈਂ ਕਿ ਐਸੇ ਜੀਵ ਔ ਈਸ਼ਵਰ ਕੇ ਭੇਦ ਵਾ ਬ੍ਰਹਮ ਮੇਂ ਹੈਂ, ਜਿਸ ਪਰਕਾਰ ਮਟ ਮਠ ਕੇ ਭੇਦ ਅਕਾਸ਼ ਮੇਂ ਦੇਖੀਏ ਹੈਂ, ਔਰ ਸਭ ਲਖਯਨ ਅਕਾਸ਼ ਕੇ ਹੀ ਸਮਾਨ ਹੈਂ ਪਰੰਤੂ ਬ੍ਰਹਮ ਮਾਹਿ ਚੇਤਨਯ ਤਾ ਜੋ ਹੈ ਸੋਈ ਹੀ ਵਿਸ਼ੇਖਤਾ ਹੈ ॥੧੮੨॥

ਸਿਖਯ ਵਾਕ-ਦੋਹਰਾ

ਕਹਯੋ ਪਰਪੰਚ ਅਸੱਤ ਅਰ, ਸੱਤ ਬ੍ਰਹਮ ਸੋ ਏਕ ॥
ਦੂਜੋ ਭਯੋ ਅਸੱਤ ਕਯੋਂ ? ਰਹੀ ਏਕ ਕੀ ਟੇਕ ॥

ਟੀਕਾ-ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਹੇ ਗੁਰੋ! ਆਪ ਨੇ ਯਹ ਪ੍ਰਪੰਚ ਅਸਤ ਕਹਾ ਹੈ, ਔ ਬ੍ਰਹਮ ਏਕ ਸੋ ਸਤ ਕਹਾ ਹੈ, ਮੈਂ ਕਹਤਾ ਹੋਂ ਦੂਸਰਾ ਪ੍ਰਪੰਚ ਕਯੋਂ ਅਸੱਤ ਹੂਆ? ਏਕ ਜੋ ਬ੍ਰਹਮ ਕੀ ਹੀ ਟੇਕ (ਸਤਾ) ਰਹੀ

* ਇਸੀ ਕੇ ਛੰਦ ਅੰਕ ੨੭ ਮੇਂ ੭ ਪਾਤਾਲ ਔਰ ੭ ਲੋਕ ਦੇਖੋ।

ਤੇ ?॥੧੯੩॥

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੋ ਵਾਚ-ਦੋਹਰਾ

ਏਕੈ ਕੇਵਲ ਬ੍ਰਹਮ ਹੈ, ਭੇਦ ਪਰਤੀਤਿ ਨ ਜਾਨ॥
ਨਿੱਤ ਅਨਿੱਤ ਵਿਵੇਕ ਕੇ, ਦੂਰ ਕਰਤ ਅਗਯਾਨ॥

ਟੀਕਾ-ਉਤਰ-ਹੇ ਸਿਖਯ! ਕੇਵਲ ਏਕ ਬ੍ਰਹਮ ਹੀ ਹੈ, ਭੇਦ ਪਰਤੀਤਿ ਮਾਤਰ ਭੀ ਨਾ ਜਾਨ ਨਿਤ ਔ ਅਨਿਤਕਾ ਵਿਚਾਰ ਕਰਕੇ ਅਗਯਾਨ ਕੋ ਦੂਰ ਕਰੀਦਾ ਹੈ॥੧੯੪॥

ਦੋਹਰਾ

ਜੋ ਯਹ ਕਹਿਤੇ ਪ੍ਰਥਮ ਹੀ, ਦੇਹ ਆਤਮਾ ਏਕ॥
ਤੂੰ ਆਤਮ ਨਹਿ ਜਾਨਤੋਂ, ਗਹਿ ਲੇਤੋ ਯਹ ਟੇਕ॥

ਟੀਕਾ-ਜੇਕਰ ਯਹ ਪਹਲੇ ਹੀ ਕਹ ਦੇਤੇ ਕਿ 'ਦੇਹ ਔ ਆਤਮਾ ਏਕ ਹੀ ਹੈ' ਤੂੰ ਆਤਮਾ ਕੋ ਨ ਜਾਨਤਾ, ਯਹੀ ਭਰੋਸਾ ਗ੍ਰਹਣ ਕਰ ਲੇਤਾ ਹੈ॥੧੯੫॥

ਦੋਹਰਾ

ਦੇਹ ਆਤਮਾ ਭਿੰਨ ਕਰ, ਦੇਹ ਮਮਤਾ ਛੁਡਾਇ॥
ਭਯੋ ਆਤਮਾ ਆਪ ਜਬ, ਤਬ ਸਭ ਏਕੈ ਆਇ॥

ਟੀਕਾ-ਇਸੀ ਸੇ ਦੇਹ ਔਰ ਆਤਮਾ ਕੋ ਭਿੰਨ ੨ ਕਰਕੇ ਦੇਹ ਕੀ ਮਮਤਾ ਕੋ ਛੁਡਾਇ ਕੇ, ਜਬ ਆਤਮਾ ਆਪ ਹੀ ਹੋਯੇ, ਤਬ ਸਭ ਏਕ ਹੀ ਹੈ॥੧੯੬॥

ਅੜਿਲ

ਏਕ ਮੇਵ ਅਦਵੈਤ ਬ੍ਰਹਮ ਯਹ ਬੇਦ ਹੈ। ਔਰ

ਵਸਤੁ ਕਛੁ ਨਾਹਿ, ਨ ਭੇਦ ਅਭੇਦ ਹੈ। ਯਹੇ ਵਾਦ ਅਦਵੈਤ, ਸਿੱਧ ਕਰ ਹੀ ਗਹੈ। ਹੈ ਜਾਨ ਆਪ ਕੋ ਆਪ, ਮੁਕਤਿ ਪਦ ਕੋ ਲਹੈ ॥੧੮੭॥

ਟੀਕਾ-'ਏਕੰ ਏਵ ਨਿਸਚਯ ਕਰਕੇ ਦ੍ਵੈਤ ਰਹਿਤ ਬ੍ਰਹਮ ਹੈ' ਯਹ ਬੇਦ ਮੇਂ ਲਿਖਾ ਹੈ, ਔਰ ਕੋਈ ਵਸਤੁ ਨਹੀਂ ਨਾ ਭੇਦ ਹੈ ਨਾ ਅਭੇਦ ਹੀ ਹੈ, ਯਹੀ ਅਦਵੈਤ ਬਾਦ ਹੈ ਇਸ ਕੋ ਸਿਧ ਕਰਕੇ ਗ੍ਰਹਣ ਕਰ ਲੋ ਆਪਨੇ ਆਪਕੋ ਆਪ ਹੀ ਜਾਨ ਕਰਕੇ ਮੁਕਤਿ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਹੋਵੇ ॥੧੮੭॥

ਦੋਹਰਾ

ਜਗਕੋ ਕਾਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਹੈ, ਯਹ ਨਿਸਚਜਕਰ ਜੋਇ॥ ਭੂਲਨ ਮਨ ਮੈਂ ਲਿਆਈਯੇ, ਕਾਰਨ ਕਾਰਯਦੋਇ॥

ਟੀਕਾ-ਜਗਤ ਕਾ ਕਾਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਹੈ, ਯਹ ਨਿਸਚਯ ਕਰਕੇ ਦੇਖੋ, ਕਾਰਨ ਔ ਕਾਰਯ ਦੋਨੋ ਯਹ ਭੂਲ ਕਰ ਭੀ ਮਨ ਮੇਂ ਨਾ ਲਿਆਈਏ ॥੧੮੮॥

ਸ੍ਰਿਖ੍ਯੋ ਵਾਚੁ-ਦੋਹਰਾ

ਕਾਰਨ ਤੋ ਦੁਇ ਭਾਂਤ ਕੋ, ਉਪਾਦਾਨ, ਨੈਮਿਤ॥ ਕਹੀਯੇ ਤਾਂ ਮੈ ਕੌਨ ਹੈ? ਵਹ ਅਬਿਨਾਸ਼ੀ ਨਿੱਤ॥

ਟੀਕਾ-ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਕਾਰਨ ਤੋ ਦੋ ਪਰਕ੍ਰਾਰ ਕਾ ਹੋਵੇ ਹੈ, ਏਕ ਉਪਾਦਾਨ ਦੂਸਰਾ ਨਮਿਤ, ਕਹੋ ਤੋ ਵੁਹ ਨਿਤ ਅਬਿਨਾਸੀ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਜਗਤ ਕਾ ਕੌਨ ਕਾਰਨ ਹੈ ? ਅਰਥਾਤ ਉਪਾਦਾਨ ਹੈ ਵਾ ਨਿਮਿਤ ? ॥੧੮੯॥

ਕਾਰਨ ਏਕੈ ਬ੍ਰਹਮ ਹੈ, ਦੁਹੂੰ ਭਾਂਤ ਸੋਂ ਮਾਨ॥
ਉਪਾਦਾਨ ਅਬਕਹਤ ਹੈਂ, ਬਹੁਰਨਿਮਿਤਬਖਾਨ॥
(੧੯੦)

ਟੀਕਾ-ਉਤਰ-ਦੋਨੋਂ ਪਰਕਾਰ ਕਾ ਕਾਰਣ ਏਕ ਬ੍ਰਹਮ ਹੀ ਹੈ, ਸੁਨ! ਅਬ ਉਪਾਦਾਨ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ, ਪੁਨਾ ਨਿਮਿਤ ਕਾਰਨ ਭੀ ਕਹਾ ਜਾਵੇਗਾ ॥੧੯੦॥

ਕਬਿਤ

ਮਾਟੀਸੋਂ ਕਹਤ ਘਟ,ਕਾਠ ਸੋਂ ਕਹਤ ਮਟ, ਸੂਤਸੋਂ ਕਹਤ ਪਟ, ਪਾਟ ਪਟਿਆਨ ਤੇ। ਲੋਹ ਸੋਂ ਕਹੈਂ ਕਟਾਰੀ, ਪੀਤਰਸੋ ਕਹੈਂ ਝਾਰੀ, ਕਾਂਸੀ ਸੋਂ ਕਹਤ ਥਾਰੀ, ਭੋਜਨ ਕੇ ਸਾਨ ਤੇ ॥ ਕਹੈ ਸੁਖਦੇਵ ਜੈਸੇ ਜਲ ਸੋ ਤਰੰਗ ਕਹੈਂ, ਤੁੰਗ ਕਹੈਂ, ਤਾਂਬੇ ਮਾਝ ਰਾਗ ਲਪਟਾਨੇ ਤੇ। ਕਨਕ ਸੋ ਕੁੰਡਲੀ ਔ ਕਿਨਕੀ ਕਹਤ ਜੈਸੇ, ਬ੍ਰਹਮਕੋ ਜਗਤ ਕਹੈਂ, ਆਪਾ ਬਿਨ ਜਾਨੇ ਤੇ ॥੧੯੧॥

ਟੀਕਾ-ਮਿਰਤਕਾਂ ਸੋ ਕਹਤੇ ਹੈਂ ਕਿ ਘੜ ਕਾ ਉਪਾਦਾਨ ਕਾਰਨ ਹੈ, ਕਾਠ ਸੋਂ ਕਹਤੇ ਹੈਂ ਕਿ ਮਟ (ਕੱਠੇ ਆਦਿਕ ਕਾ ਉਪਾਦਾਨ ਕਾਰਣ ਹੈ, ਸੂਤ ਸੋਂ ਕਹਤੇ ਹੈਂ ਕਿ ਬਸਤਰ ਕਾ ਉਪਾਦਾਨ ਕਾਰਣ ਹੈ, ਪਟਿਆਨੇ (ਰੇਸ਼ਮ ਕੇ ਕੀੜੇ) ਕੋ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਕਿ ਰੇਸ਼ਮ ਕਾ ਉਪਾਦਾਨ ਕਾਰਣ ਹੈਂ। ਲੋਹੇ ਸੋਂ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਕਟਾਰੀ ਕਾ

ਉਪਾਦਾਨ ਕਾਰਣ ਹੈ, ਪੀਤਲ ਕੋ ਕਹਤੇ ਹੈਂ ਝਾਰੀ [ਝਜਰੀ] ਕਾ ਉਪਾਦਾਨ ਕਾਰਣ ਹੈ, ਕਾਂਸੀ ਸੇਂ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਕਿ ਥਾਲੀ ਕਾ ਉਪਾਦਾਨ ਕਾਰਣ ਹੈ, ਭੱਜਨ ਕੇ ਮਿਲਾਨੇ ਸੇ। ਸੁਖਦੇਵ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਕਿ ਜਲ ਸੇਂ ਕਹਤੇ ਹੈਂ ਕਿ ਤਰੰਗੋਂ ਕਾ ਉਪਾਦਾਨ ਕਾਰਣ ਹੈ, ‡ਤੁੰਗ ਕਹੀਏ ਤਾਰ ਯਹ ਤਾਂਬੇ ਸੇ ਹੋਤੀ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਤਾਬਾ ਤਾਰ ਕਾ ਉਪਾਦਾਨ ਕਾਰਣ ਹੈ, ਤਾਰ ਰਾਗ ਕੇ ਲਪਟਾਵਨੇ ਸੇ। ਸੋਨੇ ਸੇ ਕੁੰਡਲੀ (ਵਾਲੀਆਂ) ਔ ਕਿੰਕਨੀ [ਤੜਾਗੀ] ਜੈਸੇ ਕਹਿਤ ਹੈਂ ਯਦਿ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਕੇ ਦੇਖੀਏ ਤੋ ਸੋਨੇ ਕੇ ਭਿੰਨ ਕੁਛ ਹੀ ਨਹੀਂ ਤੈਸੇ ਹੀ ਬ੍ਰਹਮ ਕੋ ਜਗਤ ਕਾ ਉਪਾਦਾਨ ਕਾਰਣ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ, ਪਰੰਤੂ ਬਿਨਾਂ ਆਪਨੇ ਸਵਰੂਪ ਕੂੰ ਜਾਨੇ ਸੇ ॥੧੯੧॥

ਪੁਨਾ-ਕਬਿਤ

ਗੰਧ੍ਰਬ ਨਗਰ ਜੈਸੇ ਬਾਦਰ ਮੈਂ ਦੇਖੀਯਤ, ਨੀਲ
ਤਾ ਆਕਾਸ਼ ਮਾਝ ਖਾਲੀ ਕੋ ਧਰਮ ਹੈ। ਜੈਸੇ ਸੂਖੇ
ਰੂਖ ਆਗੇ ਪੁਰਖ ਸੋ ਨਿਸਿ ਲਾਗੇ, ਜੇਵਰੀ ਅੰਧੇਰੇ
ਮਾਝ, ਸਾਂਪ ਜੋ ਨਰਖ਼ ਹੈ। ਕਹੈ ਸੁਖਦੇਵ ਜੈਸੇ ਹੀਰਾਂ
ਕੋ ਫਟਕ ਜਾਨੈ, ਲਾਲ ਕੋ ਅੰਗਾਰ ਮਾਨੈ, ਲਾਗਤ
ਗਰਮ ਹੈ। ਰੂਪੋ, ਸੀਪ ਸੇਖਨ ਮੈਂ, ਨੀਰ ਲਖੈ ਰੇਤਨ
ਮੈਂ, ਐਸੇ ਬ੍ਰਹਮ ਚੇਤਨ ਮੈਂ, ਜਗ ਕੋ ਭ੍ਰਮ ਹੈ
॥੧੯੨॥

---

‡ ਕਈ ਤੁੰਗ ਡੱਬੇ ਕੋ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ॥

ਟੀਕਾ-ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਬਾਦਲੋਂ ਮੇਂ ਗੰਧ੍ਰਬ ਨਗਰ ਝੂਠਾ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਵੇ ਹੈ, ਔ ਆਕਾਸ਼ ਮੇਂ ਜੈਸੇ ਨੀਲਤਾ ਪ੍ਰਤੀਤਿ ਹੋਵੇ ਹੈ ਯਹ ਖਾਲੀ ਕ੍ਰਾ ਧਰਮ ਹੈ, ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਸੂਕਾ ਹੂਆ ਦਰਖਤ ਆਗੇ ਰਾਤ ਕੋ ਆਦਮੀ ਲਗਤਾ ਹੈ, ਔ ਜੈਸੇ ਜੇਵਰੀ (ਰਸੀ) ਮੇਂ ਅੰਧੇਰੇ ਨਰਮ ਸਾਂਤ ਪ੍ਰਤੀਤਿ ਹੋਵੇ ਹੈ, ਸੁਖਦੇਵ ਕਹਤੇ ਹੈਂ ਕਿ ਜਿਸ ਤਰਹ ਹੀਰੇ ਕੋ ਸਫੈਦ ਜਾਨਨਾ, ਲਾਲਨ ਕੂੰ ਆਗ ਕੇ ਅੰਗਾਰ ਮਾਨਨਾ ਕਿ ਭਰਮ ਲਗਤੇ ਹੈਂ, ਸਫੈਦ ਸੀਪੀ ਮੈਂ ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਚਾਂਦੀ ਕੀ ਪ੍ਰਤੀਤਿ, ਔ ਰੇਤ ਮੇਂ ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਝੂਠਾ ਪਾਣੀ ਪ੍ਰਤੀਤ੍ਰਿ ਹੋਵੇ ਹੈ, ਐਸੇ ਹੀ ਬ੍ਰਹਮ ਚੇਤਨ ਮੇਂ ਜਗਤ ਕਾ ਭਰਮ ਝੂਠਾ ਹੀ ਪਰਤੀਤਿ ਹੋ ਰਹਾ ਹੈ ॥੧੯੨॥

ਪੁਨਾ ਕਬਿਤ

ਚਸ਼ਮਾਕੇ ਦੀਯੇ ਜੈਸੇ, ਛੋਟੇਊ ਬਡੇ ਸੇ ਲਾਗੇ, ਦੂਰਤੇ ਨਿਹਾਰੇ ਬਡੋ, ਛੋਟੋ ਸੇ ਲਗਤ ਹੈ। ਕਾਚਕੀ ਧਰਨਿ ਮਾਂਝ ਨੀਰ ਜੈਸੇ ਦੇਖੀਯਤ, ਨੀਰ ਮਾਂਝ ਕਹੂੰ ਕਹੂੰ ਕਾਚ ਸੇ ਪਗਤ ਹੈ। ਨਾਵ ਕੇ ਚਲਤ ਰੂਖ ਤੀਰ ਕੇ ਚਲਤ, ਲਾਗੈ, ਮੇਘਨ ਕੇ, ਦੌਰੇ ਮਾਨੋਂ ਚੰਦ੍ਰਮਾਂ ਭਗਤ ਹੈ। ਜੈਸੇ ਇੰਦ੍ਰ ਜਾਲ ਭ੍ਰਮ ਪਾਂਖਕੋ ਪਰੇਵੋ ਭਾਸੈ, ਤੈਸੇ ਬ੍ਰਹਮ ਚੇਤਨ ਮੈਂ ਭਾਸਤ ਜਗਤ ਹੈ ॥੧੯੩॥

ਟੀਕਾ-ਚਸ਼ਮਾ [ਦੂਰਬੀਨ] ਕੇ ਨੇਤਰੋਂ ਮੇਂ ਦੇਖਨੇ ਸੇ ਜਿਸ ਤਰਹ

ਛੋਟਾ ਜੋ ਪਦਾਰਥ ਹੈ ਸੋ ਬੜਾ ਲਗਤਾ ਹੈ, ਔ ਦੂਰ ਸੇ ਦੇਖਨੇ ਕਰਕੇ ਬੜਾ ਪਦਾਰਥ ਛੋਟਾ ਪਰਤੀਤਿ ਹੋਤਾ ਹੈ, ਔਰ ਜਿਸ ਪਰਕਾਰ ਯੱਗ ਮੇਂ ਬਨਾਈ ਹੂਈ ਪਾਂਡਵੋਂ ਕੀ ਕਾਚ ਕੀ ਧਰਤੀ ਉਸ ਮੇਂ ਜਲ ਪਰਤੀਤਿ ਹੋਤਾ ਥਾ, ਔ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਜਲ ਮੇਂ ਸੋ ਕਾਚ ਪਗੜ ਨਾਮਾ ਪਾਈਦੀ ਹੈ. ਔ ਨੌਕਾਓਂ ਚਲਨੇ ਸੇ ਜੈਸੇ ਤੀਰ ਕੇ ਦਰਖਤ ਤਰੇ ਜਾਤੇ ਲਗਤੇ ਹੈਂ, ਬਾਦਲੋਂ ਕੇ ਦੌੜਨੇ ਸੇ ਐਸਾ ਪਰਤੀਤਿ ਹੋਤਾ ਹੈ ਕਿ ਮਾਨੋਂ ਚੰਦਰਮਾਂ ਭਾਗਾ ਜਾਤਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਪਰਕਾਰ ਇੰਦਰ ਜਾਲ ਕਰ ਭਰਮਸੇ ਪਾਂਖ (ਖੰਭ) ਕਾ ਪਰੇਵਾ [ਕਬੂਤਰ] ਭਾਸੇ ਹੈ, ਤਿਸੀ ਪਰਕਾਰ ਬ੍ਰਹਮ ਚੇਤਨ ਮੇਂ ਝੂਠਾ ਹੀ ਜਗਤ ਪਰਤੀਤਿ ਹੋ ਰਹਾ ਹੈ ॥੧੯੩॥

ਸਿਖੋ ਵਾਚ-ਦੋਹਰਾ

ਬ੍ਰਹਮ ਨਿੱਤ ਚੈਤਨਯ ਹੈ, ਜਗ ਅਨਿੱਤ, ਜੜ ਜਾਨ॥
ਉਪਾਦਾਨ ਕਯੋਂ ਕਰ ਭਯੋ, ਜੜ ਕੋ ਚੇਤਨ, ਮਾਨ॥

ਟੀਕਾ-ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਹੇ ਗੁਰੋ ! ਬ੍ਰਹਮ ਨਿਤ ਔ ਚੈਤੰਨਯ ਹੈ, ਜਗਤ ਜੋ ਹੈ ਸੋ ਅਨਿਤ ਔ ਜੜ ਹੈ, ਉਪਾਦਾਨ ਕਾਰਨ ਫਿਰ ਜੜ ਕਾ ਚੇਤਨ ਕਯੋਂ ਕਰਕੇ ਹੂਆ ਯੇ ਮਨ ਮੇਂ ਨਹੀਂ ਆਤਾ ਸੋ ਕਹੋ ? ॥ ੧੯੪ ॥

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੋ ਵਾਚ-ਦੋਹਰਾ

ਚੇਤਨ ਤੇ ਜੜ ਹੋਤ ਹੈ, ਜੜ ਤੇ ਚੇਤਨ ਹੋਇ॥
ਯਹ ਪ੍ਰਤਛ ਹੀ ਦੇਖਕੇ, ਸੰਸੇ ਡਾਰੋ ਖੋਇ॥
ਯਹ ਸ਼ਰੀਰ ਚੈਤਨਯ ਹੈਂ, ਤਾਂਤੇ ਨਖਜੜ ਹੋਇ॥

ਗੋਬਰ ਜੜ ਤੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹ੍ਵੈ, ਗੁਵਰੇਂਡ ਚਿਤ ਹੋਇ ॥

ਟੀਕਾ–ਉਤਰ-ਹੇ ਸਿਖਯ ! ਚੇਤਨ ਤੇ ਜੜ ਹੋ ਜਾਵੇ ਹੈ ਔ ਜੜ ਸੇ ਚੇਤਨ ਹੋ ਜਾਵੇ ਹੈ, ਯਹ ਤੋ ਪਰਤਖਯ ਹੀ 'ਨੇਤਰੋਂ ਕੇ ਅਗੇ' ਦੇਖਕੇ ਆਪਨੇ ਮਨ ਸੇ ਸੰਸਯ ਕੋ ਦੂਰ ਕਰ ਡਾਰੋ ॥੧੯੫॥ ਦੇਖੋ ਕਿ ਯਹ ਸ਼ਰੀਰ ਤੋ ਚੇਤਨਯ ਹੈ ਤਿਸ ਸੇ ਨਖ 'ਨੌਂਹੁ' ਜੜ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ਔਰ ਗੋਬਰ 'ਗੋਹਾ' ਤੋ ਗਵਰੇਂਡਾ ਜੋ ਢੂੰਡ ਹੈ ਸੋ ਪਰਗਟ ਹੀ ਚੇਤਨ ਹੋ ਜਾਤਾ ਹੈ ॥੧੯੬॥

ਸਿਖਯੋ ਵਾਚ–ਦੋਹਰਾ

ਯਹ ਤੋ ਜਾਨੀ ਜੋ ਕਹੀ, ਉਪਾਦਾਨ ਕੀ ਰੀਤਿ ॥
ਅਬ ਨਿਮਿਤ ਕਹ ਭਾਂਤ ਹੈ, ਸੋ ਕਹੀਜੇ ਕਰ ਪ੍ਰੀਤਿ ॥

ਟੀਕਾ--ਪ੍ਰਸ਼ਨ–ਹੇ ਗੁਰੋ ! ਯਹ ਤੋ ਜਾਨੀ ਹੈ, ਸੋ ਆਪਨੇ ਉਪਾਦਾਨ ਕੀ ਰੀਤਿ ਕਹੀ ਹੈ, ਅਬ ਯਹ ਪਰਤੀਤਿ ਸੇ ਕਹੋ ਜੋ ਬ੍ਰਹਮ ਜਗਤ ਕਾ ਨਿਮਿਤ ਕਾਰਨ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸੇ ਹੈ ? ॥੧੯੭॥

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੋ ਵਾਚ ਦੋਹਰਾ

ਸਾਖ ਵੇਦ ਅਰ ਸਿੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀ, ਧਰੈ ਗ੍ਰੰਥ ਬਢ ਜਾਇ ॥
ਤਾਂ ਤੇ ਉਪਮਾ ਜੁਗਤ ਸੋਂ, ਪ੍ਰਗਟ ਦੇਤ ਸਮਝਾਇ ॥

ਟੀਕਾ--ਉਤਰ ਬੇਦ ਔਰ ਸਿੰਮ੍ਰਿਤੀਓਂ ਕੀ ਬਹੁਤ ਸਾਖ ਧਰਨੇ ਸੇ ਯਹ ਗ੍ਰੰਥ ਬਹੁਤ ਬਢ ਜਾਇਗਾ, ਇਸ ਸੇ ਯੁਗਤ ਸੇ ਉਪਮਾ ਥੋੜੇ ਮਾਤਰ ਤੁਮ ਕੋ ਪਰਗਟ ਹੀ ਸਮਝਾ ਦੇਤੇ ਹੈਂ ॥੧੯੮॥

ਪੁਨਾ–ਕਬਿਤ ॥ ਜੈਸੇ ਘਟ ਕਾਰਜ ਕੇ ਕਾਰਨ ਕਹਿਤ ਦੋਊ, ਉਪਾਦਾਨ ਮਾਟੀ ਔ ਨਿਮਿਤ ਸੋ ਕੁਮਾਰ ਹੈ ॥ ਤੈਸੇ ਪੰਚ ਤਤਵ ਗੁਨ ਤੀਨਤੇ ਜਗਤ ਭਯੋ, ਆਪਨ ਹੀ ਜੀਵ ਈਸ਼ ਆਪ ਕਰਤਾਰ ਹੈ॥ ਮਾਟੀ ਸੋ ਕੁਮਾਰ ਨਜਾਰੋ, ਏਕ ਕਹੈਂ ਸੋਚ ਭਾਰੋ, ਤਾਂਤੇ ਔਰ ਉਪਮਾ ਕੇ ਕੀਜੇ ਨਿਰਧਾਰ ਹੈ। ਜਾਰੇ ਕੋ ਨਿਮਿਤਿ ਉਪਾਦਾਨ ਜੈਸੇ ਮਕਰੀ ਹੈ, ਤੈਸੀਭਾਂਤ ਜਗਕੋ ਵਿਚਾਰ ਬ੍ਰਹਮ ਸਾਰ ਹੈ ॥

ਟੀਕਾ--ਜਿਸ ਪਰਕਾਰ ਘਟ ਕਾਰਜ ਕੇ ਕਾਰਣ ਦੋ ਕਹਤੇ ਹੈਂ, ਉਪਾਦਾਨ ਕਾਰਣ ਤੋ ਮਿਰਤਕਾ, ਔ ਨਮਿਤ ਕਾਰਣ ਕੁਮਾਰ ਹੈ, ਤੈਸੇ ਪਾਂਚ ਤਤਵ ਔ ਤੀਨ ਗੁਣੋਂ ਸੇ ਯਹ ਜਗਤ ਪੈਦਾ ਹੂਆ, ਆਪ ਹੀ ਜੀਵ ਔ ਈਸ਼ਵਰ ਆਪ ਹੀ ਕਰਤਾਰ ਹੈ, ਏਕ ਯਹ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਕਿ ਯਹ ਬਡੀ ਭਾਰੀ ਸੋਚ ਹੈ, ਕਿ ਮਿਰਤਕਾ ਸੇ ਕੁਮਾਰ ਨਜਾਰਾ ਹੈ, ਤਾਂਤੇ ਔਰ ਉਪਮਾ ਦੇ ਕਰਕੇ ਨਿਸਚਯ ਕਰਤੇ ਹੈਂ, ਕਿ ਜਾਲੇ ਕਾ ਨਿਮਿਤ ਕਾਰਣ ਔਰ ਉਪਾਦਾਨ ਕਾਰਣ ਮਕਰੀ ਹੀ ਹੈ, ਤਿਸੀ ਪਰਕਾਰ ਜਗਤ ਕਾ ਦੋਨੋ *ਹੀ ਪਰਕਾਰ ਕਾ ਕਾਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਸਾਰ 'ਸਰੇਸ਼ਟ' ਬਿਚਾਰਨਾ ॥੧੯੯॥

---

* ਅਭਿੰਨ ਨਿਮਿਤ ਅਰ ਉਪਾਦਾਨ ਕਾਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਜਗਤ ਕਾ ਦੋਨੋਂ ਪਰਕਾਰ ਕਾ ਜਾਨਨਾ ॥

ਦੋਹਰਾ–ਕਾਰਨ, ਕਾਰਯ ਕਰ ਕਹਯੋ, ਯਹ ਤੋ ਸੋ ਬਿਵਹਾਰ। ਕਾਰਨ ਕਾਰਯ ਤੇ ਪਰੇ, ਸੋ ਹੈ ਤਤਵ ਬਿਚਾਰ ॥੨੦੦॥

ਟੀਕਾ–ਹੇ ਸਿਖਯ! ਯਹ ਕਾਰਨ ਔ ਕਾਰਯ ਕਰਕੇ ਤੇਰੇ ਪਰਤਿ ਬਿਵਹਾਰ ਕਹਾ ਹੈ, ਕਾਰਨ ਔ ਕਾਰਯ ਤੇ ਪਰੇ ਜੋ ਹੈ ਸੋ ਵਾਸਤਵ ਬਿਚਾਰਨਾ ॥੨੦੦॥

ਕੁੰਡਲੀਆ

ਜੈਸੇ ਘਟ ਕੋ ਘਟ ਕਹੈਂ, ਮਾਟੀ ਕਾਰਨ ਹੋਇ॥
ਘਟ ਤਜ ਮਾਟੀ ਜੋ ਕਹੇ, ਕਾਕੋ ਕਾਰਨ ਸੋਇ॥
ਕਾਕੋ ਕਾਰਨ ਸੋਇ, ਬ੍ਰਹਮ ਜਗ ਐਸੇ ਜਾਨੋ॥
ਤਜੈ ਬ੍ਰਹਮ ਹੀ ਕਹੈ, ਪ੍ਰਗਟ ਨਿਰੁਪਾਧ ਬਖਾਨੋ॥
ਪਿਤਾ ਪੁਤ੍ਰ ਤੇ ਹੋਇ, ਪਿਤਾ ਬਿਨ ਪੁਤਰ ਨ ਤੈਸੇ॥
ਕਾਰਨ ਹੂੰ ਮਿਟ ਜਾਇ, ਤਬਹਿ ਕਾਰਯ ਕਹੁ ਕੈਸੇ? ॥੨੦੧॥

ਟੀਕਾ–ਜਿਸ ਪਰਕਾਰ ਘਟ ਕੋ ਘਟ ਹੀ ਕਹੀਏ ਪਰੰਤੂ ਮਾਟੀ ਕਾਰਨ ਹੋਤੀ ਹੈ, ਘਟ ਕੋ ਤਿਆਗ ਕੇ ਜੋ ਮਿਰਤਕਾ ਹੀ ਕਹੀਏ ਤੋ ਕਿਸਕਾ ਕਾਰਨ ਹੈ? ਇਸੀ ਪਰਕਾਰ ਹੀ ਬ੍ਰਹਮ ਜਗਤ ਕਾ ਕਾਰਨ ਜਾਨੋਂ, ਜਗਤ ਕੋ ਤਿਆਗ ਕੇ ਜੇਕਰ ਬ੍ਰਹਮ ਹੀ ਕਹੀਏ

ਤੇ ਪਰਗਟ ਹੀ ਨਿਰਉਪਾਧ ਕਹਾ ਜਾਤਾ ਹੈ ਪੁਨਾ ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਪਿਤਾ ਪੁਤਰ ਤੇ ਹੋਤਾ ਹੈ ਤੈਸੇ ਹੀ ਪਿਤਾ ਬਿਨਾਂ ਪੁਤਰ ਨਹੀਂ ਹੋਤਾ ਜੇਕਰ ਕਾਰਨ ਹੀ ਮਿਟ ਜਾਵੇ ਤੋ ਕਹੋ ਫਿਰ ਕਾਰਯ ਫਿਰ ਕੈਸੇ ਰਹੇ ॥੨੦੧॥

ਯਥਾਰਥ ਵਰਨਨੰ-ਕਬਿਤ

ਚੇਤਨ ਕਹੋ, ਜੋ ਕਹੂੰ ਔਰ ਜੜ੍ਹ, ਹੋਇ ਕਛੂ, ਸਤ ਕਹੋ, ਯਾਤੇ ਜੋ ਅਸਤ ਕਛੁ ਲਹੀਜੇ। ਆਨੰਦ ਸ੍ਵਰੂਪ ਤੋ ਕਹੋ, ਜੋ ਸ਼ੋਕ ਜਾਨੋ ਕਹੂੰ, ਅਦ੍ਵਤੀਯ ਕਹੋ, ਜੋ ਦ੍ਵਤੀਯ ਔਰ ਗਹੀਯੇ। ਤੋ ਕਹੋ ਅਖੰਡ, ਖੰਡ ਖੰਡ ਔਰ ਦੇਖੇ ਕਛੂ, ਚਲ ਹੋਇ ਤੌ, ਔਰ ਅਚਲ ਵਾਹਿ ਕਹੀਏ। ਜਾਨ ਯਹੈ ਬੇਦ ਸੁਖ ਦੇਵ ਨੇਤ ਨੇਤਿ ਕਹੈਂ, ਆਪ ਕੋ ਬਿਚਾਰੇ, ਚੁਪ ਚਾਪ ਆਪ ਰਹੀਏ ॥੨੦੨॥

ਅਬ ਯਥਾਰਥ ਸਿਧਾਂਤ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ

ਪਰਮਾਤਮਾ ਕੋ ਚੇਤਨ ਤੋ ਕਹਾ ਜਾਵੇ ਜੋ ਜਿਸਤੇ ਭਿੰਨ ਕੋਈ ਜੜ ਵਸਤੂ ਹੋਵੇ, 'ਏਕ ਮੇਵਾ ਦਵਤਿਯੰ ਬ੍ਰਹਮ ਨਿਹਨਾ ਨਾਸਤੀ ਕਿੰਚਨ' "ਇਕ ਏਵ ਨਿਸਚੇ ਕਰਕੇ ਅਦਵਤੀ ਬ੍ਰਹਮ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਅਧਿਸ਼ਠਾਨ ਬ੍ਰਹਮ ਸੇ ਭਿੰਨ ਕਿੰਚਿਤ ਭੀ ਪਦਰਾਥ ਨਹੀਂ ਹੈ" ਇਤਆਦਿ ਸ਼੍ਰੁਤਿ ਪਰਮਾਣੋਂ ਸੇ ਸਰਬ ਬ੍ਰਹਮ ਸਵਰੂਪ ਸਿਧ ਹੋਣ ਸੇ ਕੋਈ ਜੜ ਵਸਤੂ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜੜ ਕੀ ਹੀ ਦਿਰਸ਼ਟੀ ਸੇ ਚੇਤਨ ਕਾ ਉਚਾਰਨ ਹੋਤਾ ਹੈ, ਇਸ ਲੀਏ ਪਰਮਾਤਮਾਂ ਕੋ ਚੇਤਨ ਕਹਨਾ ਹੀ

ਅਨਬਣ ਹੈ, ਸੱਤ ਤੋ ਪਰਮਾਤਮਾ ਕੋ ਕਹੋ ਜੇਕਰ ਕੁਛ ਅਸਤ ਲਹੀਜੇ ਅਰਥਾਤ ਜਾਣੀਏ, ਯਹ ਸੰਪੂਰਣ ਸਾਪੇਖਯ ਸ਼ਬਦ ਹੈਂ ਵਾਸਤਵ ਤੇ ਕੋਈ ਭੀ ਨਾਮ ਪਰਮਾਤਮਾ ਕਾ ਨਹੀਂ, ਜਬ ਕੇ "ਸਰਬੰ ਖੱਲ੍ਵਿਦੰ ਬ੍ਰਹਮ" ਕਹੀਏ ਸਰਬ ਨਿਸਚਯ ਕਰ ਕੇ ਬ੍ਰਹਮ ਹੀ ਹੈ ਤੋ ਤਾਤਪਰਯ ਯਹ ਹੈ ਕਿ ਅਸਤ ਕੀ ਅਪੇਖਯ ਸੇ ਸੱਤ ਕਹਾ ਜਾਤਾ ਹੈ, ਸੋ ਜਬ ਅਸਤ ਪਦਾਰਥ ਹੀ ਨਹੀਂ ਤੋ ਸਤ ਕੈਸੇ ਕਹਾ ਜਾਵੇ ? ਇਸ ਸੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਕੋ ਸਤ ਕਹਨਾ ਭੀ ਅਯੋਗਯ ਹੈ। ਔਰ ਆਨੰਦ ਸਵਰੂਪ ਪਰਮਾਤਮਾ ਕੋ ਤੋ ਕਹ ਜੇ ਕਿਸੀ ਜਗਹ ਸ਼ੋਕ ਭੀ ਜਾਨੋ, ਕਿਉਂਕਿ ਸ਼ੋਕ ਕੀ ਹੀ ਅਪੇਖਯ ਸੇ ਆਨੰਦ ਕਾ ਕਥਨ ਹੋਵੇ ਹੈ, ਸੋ ਬ੍ਰਹਮ ਸੇ ਭਿੰਨ ਸਰਬ ਕਾ ਭਾਵ ਹੋਣੇ ਸੇ ਕਹੀਂ ਭੀ ਸ਼ੋਕ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜਾਂਤੇ ਆਨੰਦ ਸਵਰੂਪ ਕੈਸੇ ਕਹਾ ਜਾਵੇ, ਔ ਅਦਵਤੀਯ ਤੋ ਕਹੋ ਜੇ ਕਹੀਂ ਦਵੈਤ (ਦੂਸਰਾ) ਭੀ ਹੋਵੇ, ਦਵਤੀਯ ਕੀ ਅਪਖਯਾ ਸੇ ਹੀ ਅਦਵਤੀਯ ਕਹੀਤਾ ਹੈ, ਜੈਸੇ ਰਾਤਿਰ ਹੀ ਅਪੇਖਯਾ ਸੇ ਦਿਨ ਕਹੀਤਾ ਹੈ, ਸੋ ਜਬ ਦਵਤੀਯ ਹੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਮੇਂ ਨਹੀਂ ਤੋ ਅਦਵਤੀਯ ਕਿਸ ਪਰਕਾਰ ਕਹਾ ਜਾਵੇ ? ਔ ਤਾਂ ਤੋ ਪਰਮਾਤਮਾ ਕੋ ਅੱਖੰਡ ਭੀ ਕਰੋ ਜੇ ਕੁਛ ਕਿਤੇ ਖੰਡ ਖੰਡ ਦੇਖਤੇ ਹੋਵੇਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਖੰਡ ਹੀ ਕੀ ਅਪੇਖਯਾ ਸੇ ਅਖੰਡ ਕਾ ਕਥਨ ਹੋਵੇ ਹੈ, ਸੋ ਜਬੀ ਕੋਈ ਪਦਾਰਥ ਖੰਡ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਤੋ ਅਖੰਡ ਕੈਸੇ ਕਹਾ ਜਾਵੇ ? ਔਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਸੇ ਭਿੰਨ ਕੋਈ ਵਸਤੂ ਚਲਾਇਮਾਨ ਨਜ਼ਰ ਆਵੇ ਤਾਂ ਤੋ ਉਸੇ ਅਚਲ ਐਸੇ ਕਹੀਏ। ਸੋ ਬ੍ਰਹਮ ਸੇ ਭਿਨ ਕੋਈ ਵਸਤੂ ਭੀ ਚਲ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਇਸ ਲੀਏ ਅਚਲ ਕਹਿਨਾ ਅਸੰਭਵ ਹੈ, ਜਾਂਤੇ ਯਹ ਜਾਣ ਕੇ ਬੇਦ ਜੋ ਹੈਂ, ਸੁਖਦੇਵ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਕਿ ਨੇਤਿ

ਨੇਤਿ ਨਾਮ ਬਿਅੰਤ ਬਿਅੰਤ ਕਹਤਾ ਹੈ ਔ ਆਪ ਕੋ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਕੇ ਆਪ ਹੀ ਚੁਪ ਚਾਪ ਹੋ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਏ ॥੨੦੨॥

ਪੁਨਾ–ਕਬਿਤ ॥ ਅਜ ਤੋ ਕਹੋ, ਜੋ ਦੇਖੋ ਔਰ ਕੇ ਜਨਮ ਕਹੂੰ, ਅਕ੍ਰਿਯ ਕਹੋਤੋ ਕਰਤਾਰ ਔਰ ਲਹੀਏ। ਕੂਟ ਵਤ ਕਹੋ ਜੋ ਲੋਹਾਰ ਵਤ ਹੋਵੈ ਕੋਉ, ਅੰਤ ਵੰਤ ਹੋਇ ਤੌ ਅਨੰਤ ਵਾਹਿ ਕਹੀਏ। ਸਵੰਪਰਕਾਸ਼ ਕਹੋ, ਜੋ ਦਿਖੈਯਾ ਔਰ ਹੋਇ ਕੋਈ, ਬ੍ਰਹਮ ਤੋ ਕਹੋ, ਜੋ ਜੀਵ ਈਸ਼ ਔਰ ਗਹੀਏ। ਗੂੰਗੇ ਗੁਰ ਖਾਇ, ਤਾਂਕੋ ਸਵਾਦ ਨ ਬਖਾਨੋ ਜਾਇ, ਆਪ ਹੀ ਕੋ ਪਾਇ, ਆਪ ਚੁਪ ਚਾਪ ਰਹੀਏ ॥੨੦੩॥

ਟੀਕ--ਅਜਨਮਾ ਤੌ ਪਰਮਾਤਮਾ ਕੋ ਕਹੋ ਜੇ ਕਹੀਂ ਔਰ ਕੇ ਜਨਮ ਦੇਖੋਂ, ਤਾਤਪਰਯ ਯਹ ਹੈ ਕਿ ਜਨਮ ਵਾਲੇ ਕੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਸੇ ਅਜ [ਅਜਨ੍ਮਾ) ਕਹਾ ਜਾਤਾ ਹੈ, ਸੋ ਬ੍ਰਹਮ ਸੇ ਭਿੰਨ ਅਨਜ ਕੋਈ ਵਸਤੁ ਹੀ ਨਹੀਂ ਤੋ ਜਨਮ ਕੈਸੇ ਹੋਵੇ ? ਔ ਜਬ ਔਰ ਕਾ ਜਨਮ ਸਿਧ ਨ ਭਯਾ, ਤੌ ਪਰਮਾਤਮਾ ਅਜ ਹੈ ਇਉਂ ਕੈਸੇ ਕਹਾ ਜਾਵੇ ? ਕ੍ਰਿਯਾ ਰਹਿਤ ਅਕ੍ਰਿਯਾ ਭੀ ਤਭੀ ਕਹੋ ਜਭੀ ਕਰਤਾ ਕਿਤੇ ਔਰ ਲਖੋਹੋ, ਕ੍ਰਿਯ ਵਾਲੇ ਕੀ ਅਪੇਖਯਾ ਸੇ ਹੀ ਅਕ੍ਰਿਯ ਕਹੀਤਾ ਹੈ, ਸੋ ਪਰਮਾਤਮਾ ਸੇ ਭਿੰਨ ਕ੍ਰਿਯਾ ਵਾਲੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਤੇ ਅਕ੍ਰਿਯ ਇਉਂ ਕਿਉਂ ਕਹਾਵੇ ? ਕੂਟ (ਅਹਰਨ) ਵਤ ਤੋ ਕਹੋ ਜੇ ਕਹੀਂ ਲੋਹਾਰ

ਕੀ ਨਿਆਈ ਔ ਹੋਵੇ, ਜੋ ਪਰਮਾਤਮਾ ਕੇ ਪਾਸ ਔਰ ਨਹੀਂ ਜਾਂਤੇਕੂਟ ਵਤ (ਨਿਰਵਿਕਾਰ) ਕਹਨਾ ਭੀ ਅਸੰਗਤ ਹੈ, ਜੇ ਕਹੀਂ ਅੰਤ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਤੋ ਪਰਮਾਤਮਾ ਕੋ ਅਨੰਤ ਇਉਂ ਕਹੋ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਸੇ ਭਿੰਨ ਕੋਈ ਵਸਤੂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜਾਂਤੇ ਅਨੰਤ ਕਹਨਾ ਭੀ ਅਸੰਭਵ ਹੈ, ਸਵਯ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਤੋ ਪਰਮਾਤਮਾ ਕੋ ਕਹੋ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਹੋਰ ਦੇਖਨੇ ਵਾਲਾ ਹੋਵੇ, ਸੋ ਅਨਯ ਕੋਈ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜਾਂਤੇ ਸਵਯ ਪਰਕਾਸ਼ ਕਹਨਾ ਭੀ ਨਹੀਂ ਬਣਤਾ, ਬ੍ਰਹਮ ਤਾਂ ਕਹੋ ਜੇ ਹੋਰ ਕਿਤੇ ਜੀਵ ਈਸ਼ਵਰ ਗ੍ਰਹਣ ਕਰੇ,ਯਹ ਪਰਸਪਰ ਸਾਪੇਖਯ ਸ਼ਬਦ ਹੈ, ਏਕ ਕੀ ਅਪੇਖਯਾ ਸੇ ਹੀ ਦਵਤੀਕਾ ਕਥਨ ਹੋਵੇ ਹੈ, ਜੈਸੇ ਦਿਨ ਕੀ ਆਪੇਖਯਾ ਸੇ ਰਾਤ ਔ ਰਾਤ ਕੀ ਆਪੇਖਯਾ ਸੇ ਦਿਨ, ਔ ਪਰਕਾਸ਼ ਰੂਪ ਸੂਰਯ ਮੇਂ ਦੋਨੋਂ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਇਸੀ ਪਰਕਾਰ ਸਰਬ ਕਾ ਨਿਖੇਧ ਜਾਨਨਾ ਚਾਹੀਏ, ਯਹ ਤੋ ਐਸਾ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ ਜਿਸ ਪਰਕਾਰ ਗੁੰਗੇ ਨੇ ਗੁੜ ਖਾਯਾ, ਜਬ ਸਵਾਦ ਪੂਛਾ ਤੋ ਨਹੀਂ ਕਹਾ ਜਾਤਾ ਇਜਸੇ ਆਪ ਕੋ ਪਾਇ ਕਰਕੇ ਆਪ ਚੁਪ ਹੋ ਰਹਨਾ ਚਾਹੀਏ ਯੇ ਕਹਨੇ ਸੇ ਅਕਹਿ ਹੈ ॥੨੦੩॥

ਦੋਹਰਾ

ਐਸੋ ਬ੍ਰਹਮ ਸਵਰੂਪ ਹੈ, ਤਾਂਹਿ ਆਤਮਾ ਜਾਨ ॥
ਅਬ ਤੇਰੇ ਪਰਾਰਬਧ ਨਹਿ, ਕਛੂ ਲੇ ਹੁ ਜਿਨ ਮਾਨ॥

ਟੀਕਾ–ਐਸਾ ਜੋ ਬ੍ਰਹਮ ਕਾ ਸਰੂਪ ਹੈ ਹੇ ਸਿਖਯ ! ਤਿਸ ਕੋ ਤੂੰ ਆਤਮਾ ਜਾਨ, ਅਬ ਤੇਰੇ ਪਰਾਰਬਧ ਹੈ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕੁਛ ਮਨ ਮਤ ਲੇਵੀਂ ॥ ੨੦੪ ॥

ਕਬਿਤ ॥ ਸੋਵਤ ਮੈਂ ਜੈਸੇ ਦੇਹ ਧਾਰ ਕੇ ਮਨੋਰਥ ਕੀ, ਪੂਤ ਭਯੋ ਕਾਹੂੰ ਕੇ ਖਿਲਾਯੋ ਤੇਂਹ ਬਾਰਤੇ। ਸ਼ਿਸ਼ਤਾ ਨਿਵਾਰੋ ਪੁਨ ਪਠੈ ਬੇਦ ਚਾਰੋ, ਬਿਆਹ ਕੁਟੰਬ ਸੰਭਾਰੇ ਕਾਕਾ ਬਾਬਾ ਬੰਧੁ ਸਾਰੇਤੇ। ਕਹੈ ਸੁਖਦੇਵ ਪੂਤ ਨਾਤੀ ਉਪਜਾਏ ਭਾਂਤ, ਭਾਂਤਨ ਖਿਲਾਏ ਪਾਪ ਪੁੰਨ ਕਰ ਪਾਰੇਤੇ। ਜਾਗਤ ਹੀ ਜੈਸੇ ਸਭ ਸੁਪਨੇ ਕੇ ਝੂਠੇ ਲਾਗੇ, ਜਗਤ ਕੋ ਤੈਸੇ ਜਾਨੋਂ ਆਤਮਾ ਬਿਚਾਰੇ ਤੇ ॥

ਟੀਕਾ–ਯਹ ਇਸ ਪਰਕਾਰ ਹੈ, ਕਿ ਜੈਸੇ ਸੁਤੇ ਹੂਏ ਕੇ ਮਨੋਰਥ ਕੀ ਦੇਹ ਧਾਰ ਕੇ ਪੁਤਰ ਪੈਦਾ ਹੂਆ, ਤਿਸ ਕੋ ਬਾਲਯ ਅਵਸਥਾ ਮੇਂ ਖਿਲਾਯਾ, ਬਾਲਯਤਾ ਨਿਵਾਰ ਕੇ ਫਿਰ ਯੋਬਨ ਮੇਂ ਹੋ ਕਰ ਚਾਰੋਂ ਬੇਦ ਪੜ੍ਹ ਲੀਏ, ਫਿਰ ਬਿਆਹ ਹੋ ਗਿਆ, ਬੜਾ ਕੁਟੰਬ ਸੰਭਾਲ ਲੀਆ ਕਾਕਾ [ਚਚਾ] ਬਾਬਾ ਪਿਤਾ ਬੰਧੂ (ਭਾਈ ਇਤਯਾਦੀ ਸਾਰੇ ਸਨਬੰਧੀ ਹੂਏ, ਸੁਖਦੇਵ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਕਿ ਪੁਨਾ ਉਸ ਨੇ ਪੁਤਰ ਪੋਤ੍ਰ ਉਤਪਤਿ ਕੀਏ, ਔ ਭਾਂਤ ੨ ਕੇ ਲਾਡ ਸੇ ਵਹ ਖਿਲਾਏ ਪੁੰਨ ਔ ਪਾਪੋਂ ਕੋ ਕਰ ਕੇ ਪਾਲੇ, ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜਾਗਤੇ ਸਾਰ ਹੀ ਸੁਪਨੇ ਕੇ ਪਦਾਰਥ ਸਭ ਝੂਠੇ ਲਗਤੇ ਹੈਂ ਤੈਸੇ ਹੀ ਜਗਤ ਕੋ ਝੂਠਾ ਜਾਨੋ ਆਤਮਾ ਵਿਚਾਰੇ ਤੇ ਅਰਥਾਤ ਬ੍ਰਹਮ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨੇ ਸੇ ਜਗਤ ਕਾ ਮਿਥਯਤ ਭਾਨ ਹੋ ਜਾਤਾ ਹੈ ॥੨੦੬॥

ਗੁਰੋ ਸਿਖਲੋ ਵਾਚ--ਦੋਹਰਾ

ਪੁਨਾ—ਕਬਿਤ ॥ ਸੋਵਤ ਸਵਪਨ ਮਾਂਝ ਨੀਚ ਜੈਸੇ ਰਾਜਾ ਹੋਇ, ਜਾਗਤ ਮੈਂ ਲੇਸ ਤਾਂਕੋ ਰੰਚਕ ਨ ਦੇਖੀਏ।ਜੈਸੇ ਬਾਂਝ ਪੂਤ ਕੇ ਉਢਾਉਨੇ ਵਿਛਾਉਨੇ ਕੀ, ਬਾਤ ਕੌਨ ਕਹੈ ਤਾਂਕੀ ਔਰ ਭਰਮ ਰੇਖੀਏ। ਕਹੈ ਸੁਖਦੇਵ, ਜੈਸੇ ਗਗਨ ਕੀ ਗੰਗਾ ਮਾਝ, ਫੂਲੇ ਅਰਬਿੰਦ, ਤਾਂਕੇ ਸੌਰਭ ਵਿਸ਼ੇਖੀਏ। ਤੈਸੇ ਤੂੰ ਜਗਤ ਅਰ ਮੈਂ ਤੂੰ ਏ ਸਰੀਰ ਜਾਨ, ਤਾਂਕੇ ਕੀਯੇ ਕਰਮ ਕਹੋਂ ਸਾਚੇ ਕਰ ਲੇਖੀਏ ॥੨੦੭॥

ਟੀਕਾ--ਸੁਤਿਆਂ ਸਵਪਨੇ ਮੇਂ ਨੀਚ ਜਿਸ ਪਰਕਾਰ ਰਾਜਾ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਜਾਗਨ ਸਮਯ ਰਾਜਕਾ ਲੇਸ਼ ਤਿਸਕਾ ਰੰਚਕ ਮਾਤਰ ਭੀ ਨਹੀਂ ਦੇਖੀਤਾ, ਜਿਸ ਤਰਹ ਬਾਂਝ ਕੇ ਪੁਤਰ ਕੇ ਉਢਾਉਨੇ (ਓਢਨੇ) ਕੀ ਔ ਵਿਛੋਨੇ ਕੀ ਕੋਨ ਬਾਰਤਾ ਕਹੇ, ਤਿਸ ਕੀ ਅਰ ਭਰਮ ਰੇਖਾ ਹੀ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਭਰਮ ਚਿਹਨ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਬੰਧਯਾ ਕੇ ਤੋ ਪੁਤਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋਆ, ਹੋਣਾ ਤੋ ਕੇਵਲ ਭਰਮ ਹੈ। ਸੁਖਦੇਵ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਕਿ ਜੈਸੇ ਅਕਾਸ਼ ਕੀ ਗੰਗਾ (ਨਦੀ) ਮੇਂ ਫੂਲੇ ਹੂਏ ਕਮਲ ਹੈਂ, ਤਿਨੋਂ ਕੀ ਬਹੁਤ ਵਿਸੇਖ ਸੁਗੰਧਿ ਹੈ, ਜਿਸ ਪਰਕਾਰ ਯਹ ਸਭ ਝੂਠ ਹੈਂ, ਤੈਸੇ ਹੀ ਤੂੰ ਜਗਤ ਕੋ ਜਾਨ ਔਰ ਮੈਂ ਔ ਤੂੰ ਯਹ ਸ਼ਰੀਰ ਯਹ ਭੀ ਸਭ ਝੂਠੇ ਜਾਨ, ਜਬ ਸਰੀਰ ਹੀ ਝੂਠਾ ਹੂਆ ਤੋ ਤਿਸ ਸਰੀਰ ਕੇ ਕੀਏ ਹੂਏ ਕਰਮ ਕਹੋ ਤੇ ਕਿਸ ਪਰਕਾਰ ਸੱਚੇ ਜਾਣੀਏ।੨੦੭।

ਸਿਖਯੋ ਵਾਚ-ਦੋਹਰਾ

ਬ੍ਰਹਮ ਰੂਪ ਤੂਬਹੀ ਹੁਤੇ, ਜਬ ਹੈ ਅੱਗ ਸੁਭਾਇ॥
ਗਯਾਨ ਭਯੇਕੁਛਔਰਨਾਹਿ, ਵਹੈਬ੍ਰਹਮਅੰਬਪਾਇ॥

ਟੀਕਾ-ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਹੇ ਗੁਰੋ! ਬ੍ਰਹਮ ਸਵਰੂਪ ਤੋਂ ਮੈਂ ਜਬ ਅਗਯਾਨੀ ਸੁਭਾਇ ਥਾ, ਤਬ ਭੀ ਥਾ ਅਬ ਗਯਾਨ ਹੂਏ ਕੁਛ ਔਰ ਨਹੀਂ ਪਰਾਪਤ ਭਯਾ ਵਹੀ ਬ੍ਰਹਮ ਕੋ ਪਾਯਾ ਹੈ ॥੨੦੮॥

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੋ ਵਾਚ-ਦੋਹਰਾ

ਭੂਲੇ ਕੋ ਸਮੁਝਾਵਹੀ, ਬੇਦ ਔਰ ਗੁਰ ਲੋਗ॥
ਕਰਤ ਔਰ ਤੇ ਔਰ ਨਹਿ, ਕ੍ਰਿਯਾ ਕਰਮ ਕੇ ਜੋਗ॥

ਟੀਕਾ-ਉਤਰ--ਭੂਲੇ ਕੋ ਹੇ ਸਿਖਯ! ਸਮਝਾਵਤੇ ਹੈਂ, ਬੇਦ ਗੁਰੂ ਔ ਲੋਗ, ਸੋ ਕ੍ਰਿਯਾ ਔ ਕਰਮ ਕੇ ਲਾਯਕ ਕੋ ਕੁਛ ਔਰ ਤੇ ਔਰ ਤੋ ਨਹੀਂ ਕਰ ਦੇਤੇ ਅਰਥਾਤ ਵਹੀ ਕ੍ਰਿਯਾ ਕਰਮ ਬਨ ਰਹਤੇ ਹੈਂ ਪਰੰਤੂ ਜੈਸੇ ਕਿ ॥੨੦੯॥

ਕਬਿਤ

ਕਬਿਤ-ਕੋਰੀ ਬੀਸ ਚਲੇ ਗਾਂਓ ਵੀਚ ਨਦੀ ਉਤਰਾਉ, ਪੈਰਪੈਰ ਕੇ ਸੁਭਏ ਪਾਰ ਭ੍ਰਮ ਆਯੋ ਹੈ। ਜੋਈ ਗਿਨ ਦੇਖੈ, ਸੋਈ ਆਪ ਕੋ ਨ ਲੇਖੈ, ਏਕ ਬੂਡਯੋ ਅਵਰੇਖੈ, ਮਹਾ ਸ਼ੋਕ ਉਪਜਾਯੋ ਹੈ। ਔਰ ਜਬ

ਪੰਥੀ ਆਏ, ਨਯਾਰੇ ਨਯਾਰੇ ਸਮਝਾਏ, ਬੀਸੋਂ ਗਿਨ ਕੇ ਬਤਾਏ ਤਬ ਸੁਖ ਪਾਯੋ ਹੈ। ਐਸੇ ਸੁਖਦੇਵ ਗੁਰਦੇਵ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰ, ਤੇਰੋਈ ਸਵਰੂਪ ਫਿਰ ਤੋਹ ਕੋ ਬਤਾਯੋ ਹੈ ॥੨੧੦॥

ਟੀਕਾ–ਕੋਈ ਜੁਲਾਹੇ ਬੀਸ ਕਿਸੀ ਗਾਉਂ ਕੋ ਚਲੇ, ਬੀਚ ਨਦੀ ਕਾ ਉਤਾਰਾਉ ਥਾ, ਜੁਲਾਹੋਂ ਨੇ ਸਮਝਾ ਕਿ ਯਹ ਨਦੀ ਜਲ ਸੇ ਭਰੀ ਚੜ੍ਹੀ ਹੂਈ ਹੈ, ਆਓ ! ਤਰ ਤਰ ਕੇ ਉਤਰੀਏ, ਇਸ ਪਰਕਾਰ ਕਹ ਕੇ ਪਾਰਓਇ ! ਪਾਰਓਇ ! ਪਾਰ ਉਤਰੇ, ਫਿਰ ਯਹ ਭਰਮ ਆਯਾ ਕਿ ਏਕ ਪੁਰਖ ਡੂਬ ਗਯਾ ਹੈ, ਸਭ ਕੋ ਗਿਨਨੇ ਲਗੇ, ਜੋ ਗਿਨਕੇ ਦੇਵੇ ਵਹੁ ਆਪਕੋ ਨਾ ਗਿਨੇ, ਜਬ ਉਨੀਂ ਹੋਣ ਤਾਂ ਯਥਾਰਥ ਡੂਬਾ ਪੁਰਖ ਜਾਨ ਕੇ ਬਡਾ ਸੋਕ ਪੈਦਾ ਕੀਆ, ਔਰ ਅਚਾਨਕ ਕੋਈ ਰਾਹੀ ਆਏ ਤੋ ਨਿਆਰੇ ਨਿਆਰੇ ਸਭੇ ਸਮਝਾਏ ਔਰ ਬੀਸ ਹੀ ਗਿਨਕੇ ਬਤਾਏ ਤਬ ਫਿਰ ਉਨਹੋਂ ਨੇ ਸੁਖ ਪਾਇਆ, ਐਸੇ ਹੀ ਸੁਖ ਦੇਵ ਕਹਤੇ ਹੈਂ ਕਿ ਗੁਰਦੇਵ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਤੇਰੋਈ ਸਵਰੂਪ ਫਿਰ ਤੇਰੇ ਕੋ ਬਤਾ ਦੇਤੇ ਹੈਂ, ਭਾਵ ਯਹ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਪਰਕਾਰ ਉਨ ਜੁਲਾਹੋਂ ਕੇ ਵੀਚ ਸੇ ਕੋਈ ਡੂਬਾ ਨਹੀਂ ਥਾ ਨ ਫਿਰ ਪਾਇਆ ਹੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋ ਹੀ ਰਾਹੀਓਂ ਨੇ ਪੂਰੇ ਕਰਕੇ ਭੇਜ ਦੀਆ, ਇਸੀ ਪਰਕਾਰ ਗੁਰੋਂ ਨੇ ਨਾ ਤੋ ਕੁਛ ਦੀਆ ਹੀ, ਨਾ ਕੁਛ ਗਯਾ ਹੀ ਥਾਂ, ਪਰੰਤੂ ਜੋ ਭਰਮ ਹੋ ਰਹਾ ਥਾ ਵਹੀ ਦੂਰ ਕਰ ਕੇ ਤੇਰਾ ਹੀ ਸਵਰੂਪ ਫਿਰ ਤੇਰੇ ਕੋ ਸਮੁਝਾ ਦੀਆ, ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਛਿਪਾ ਹੂਆ ਭੂਖਨ, ਭਰਮ ਹੂਆ ਕਿ

ਰੋਰ ਲੈ ਗਏ ਤੋ ਕਿਸੀ ਨੇ ਕਹਾ ਕਿ ਯਹ ਤੋ ਤੇਰੇ ਪਾਸ ਹੀ ਹੈ ॥੨੧੦॥

ਸਿਖ੍ਯ ਵਾਚ-ਦੋਹਰਾ

ਜਾਨ੍ਯੋ ਤਵ ਪ੍ਰਸਾਦ ਤੇ, ਅਪਨੋ ਆਤਮ ਰੂਪ ॥
ਅਨੁਭਵ ਕਾਸ ਕਹਤ ਹੈਂ, ਅਰਵਿਗਯਾਨ ਅਨੂਪ ॥

ਟੀਕਾ-ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਹੇ ਗੁਰੋ! ਆਪ ਕੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਸੇ ਮੈਂ ਆਪਨਾ ਆਤਮ ਸਰੂਪ ਤੋ ਜਾਨ ਲੀਆ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਅਬ ਯਹ ਕਹੋ ਕਿ ਅਨੁਭਵ ਕਿਸ ਕੋ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ, ? ਅਰੁ ਵਿਗਆਨ ਉਪਮਾ ਸੇ ਰਹਿਤ ਕਿਸ ਕੋ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ॥੨੧੧॥

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੋ ਵਾਚ-ਦੋਹਰਾ

ਸਤ੍ਚਿਤ ਜਾਨਤ ਬ੍ਰਹਮ ਕੋ, ਤੌਲੌ ਕਹੀਯਤ ਗਯਾਨ ॥
ਬ੍ਰਹਮ ਆਪ ਹੀ ਕੋ ਲਖੈ, ਸੋ ਵਿਗਯਾਨ ਵਿਧਾਨ ॥
ਜੈਸੇ ਨਰੁ ਅਗਯਾਨ ਤੇ, ਕਹਤ ਦੇਹ ਸੌਂ ਆਪ ॥
ਤਯੋਂ ਹੀ ਜਬ ਬ੍ਰਹਮਹਿ ਕਹੈ, ਗਯਾਨੀ ਰਿਦੈ ਅਲਾਪ ॥

ਟੀਕਾ--ਸਤ, ਚਿਤ, ਸਰੂਪ ਜਬ ਤਕ ਬ੍ਰਹਮ ਕੋ ਜਾਨਤਾ ਹੈ, ਤਬ ਤਕ ਗਿਆਨ ਕਹੀਤਾ ਹੈ, ਜਬ ਆਪ ਕੋ ਹੀ ਬ੍ਰਹਮ ਜਾਨ ਲੇਵੇ, ਤਬ ਸੋ ਵਿਗਆਨ ਕਾ ਵਿਧਾਨ ਕਹਾ ਜਾਤਾ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਉਸੇ ਵਿਗਆਨ ਕਹਤੇ ਹੈਂ ॥ ੨੧੨॥ ਜੈਸੇ ਪੁਰਖ ਅਗਯਾਨ ਤੇ ਦੇਹ ਕੋ ਕਹਿਤਾ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰਾ ਆਪਨਾ ਹੈ, ਤੈਸੇ ਹੀ ਜਬ ਬ੍ਰਹਮ ਕੋ ਕਹਿਤਾ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰਾ ਆਪਨਾ ਆਪ ਹੈ, ਤੋ ਉਸੇ ਗਯਾਨੀ ਕਹਿਤੇ

ਹੈਂ ॥ ੨੧੩॥

ਸਿਖਯੋ ਵਾਕ-ਦੋਹਰਾ

ਮੁਕਤਿ ਭਯੋ ਸੰਸੈ ਗਯੇ, ਲਹਯੋ ਆਪਨੋ ਰੂਪ ॥
ਰਹੀ ਦੇਹ ਬਿਬਹਾਰ ਸੋ, ਕਾ ਵਿਧਿ ਕਰੈ ਅਨੂਪ ॥

ਟੀਕਾ-ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਹੇ ਗੁਰੋ ਮੈਂ ਮੁਕਤਿ ਹੋ ਗਿਆ ਹਾਂ, ਮੇਰੇ ਸੰਸ਼ਯ ਜਾਤੇ ਰਹੇ ਹੈਂ, ਮੈਂ ਅਪਨਾ ਸਰੂਪ ਜਾਨ ਲੀਹਾ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਮੈਂ ਕਹਿਤਾ ਹੋਂ ਕਿ ਰਹੀ ਹੂਈ ਦੇਹ ਫਿਰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾ ਬਿਵਹਾਰ ਅਨੂਪਮ ਕਰਤੀ ਹੈ ॥ ੨੧੪॥

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੋ ਵਾਚ-ਦੋਹਰਾ

ਭਾਂਤ ਭਾਂਤ ਭੋਗਨ ਕਰੈ, ਕੈ ਦਿਗ ਅੰਬਰ ਹੋਇ ॥
ਪਾਪ ਪੁੰਨ ਲਾਗੈ ਨਹੀਂ, ਜਯੋਂ ਯਨਕਾਦਿਕ ਜੋਇ॥

ਟੀਕਾ-ਉਤਰ-ਹੇ ਸਿਖ਼ਯ ਨਾਨਾ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੇ ਭੋਗਨ ਕੂੰ ਕਰੇ, ਅਥਵਾ ਦਿਗ ਨਾਮ ਦਿਸ਼ਾ ਹੀ ਅੰਬਰ (ਬਸਤਰ) ਹੋਨ, ਅਰ-ਥਾਤ ਨਗਨ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤੋ ਫਿਰ ਪਾਪ ਪੁੰਨ ਕੁਛ ਲਗਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜਿਸ ਪਰਕਾਰ ਰਾਜਾ ਯਨਕ ਆਦਿ ਹੂਏ ਦੇਖ ਹੈ ॥ ੨੧੫ ॥ ਕਿੰਵਾ-ਸਰਬ ਗਿਆਨੀਨ ਕਾ ਨਿਸਚਯ ਤੋ ਏਕ ਹੀ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਇਸਥਿਤਿ ਕਾ ਗਿਆਨ ਭੂਮਿਕਾ ਦਵਾਰੇ ਭੇਦ ਹੈ, ਸੋ ਗਿਆਨ ਕੀ ਭੂਮਿਕਾ ਸਾਤ ਹੈਂ, ਸੁਭੇਛਾ ੧, ਸੁਵਿਚਾਰਣਾ ੨. ਤਨ ਮਾਨਸਾ ੩, ਸਤਾਪਤੀ ੪, ਅਸੰਸਕਤਿ ੫, ਪਦਾਰਥ ਭਾਵਨੀ ੬, ਤੁਰੀਯਗਾ ੭, ਯਹ ਸਤ ਭੂਮਿਕਾ ਹੈਂ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ (੧) ਸੁਭੇਛਾ ਸੋ ਕਿਆ ਹੈ ?

ਉਤਰ-ਪੂਰਬ ਜਨਮ ਵਿਖੇ ਅਥਵਾ ਇਸ ਜਨਮ ਵਿਖੇ ਕੀਏ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਕਰਮ ਔ ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਸੇ ਸ਼ੁਧ ਔ ਏਕਾਗਰ ਚਿਤ ਵਾਲੇ ਪੁਰਖ ਕੂੰ ਵਿਵੇਕ ਵੈਰਾਗਜ ਖਟ ਸੰਪਤਿ ਔ ਮੋਖਯ ਇਛਾ ਯੇਹ ਕਾਰ ਸਾਧਨ ਹੋਇਕੇ ਜੋ ਆਤਮਾ ਕੇ ਜਾਨਨੇ ਕੀ ਤੀਬਰ ਇਛਾ ਹੋਵੇ ਹੈ ਸੋ ਸੁਭੇਛਾ ਨਾਮ ਗਜਾਨ ਕੀ ਪ੍ਰਥਮ ਭੂਮਿਕਾ ਹੈ ॥

ਪ੍ਰਸ਼ਨ-(੨) ਸੁਵਿਚਾਰਣਾ ਸੋ ਕਯਾ ਹੈ ? ਉਤਰ-ਆਤਮਾ ਕੇ ਜਾਨਨੇ ਕੀ ਤੀਬਰ ਇਛਾ ਸੈ ਬ੍ਰਹਮ ਨਿਸ਼ਟ ਗੁਰੂ ਕੇ ਬਿਧਿ ਪੂਰ-ਬਕ ਸ਼ਰਣ ਜਾਇਕੇ ਗੁਰ ਕੇ ਮੁਖ ਸੇ ਜੀਵ ਬ੍ਰਹਮ ਕੀ ਏਕਤਾ ਕੇ ਬੋਧਕ ਵੇਦਾਂਤ ਵਾਪਯ ਕੂੰ ਸ਼ਰਵਣ ਕਰਕੇ, ਤਿਸ ਸ਼ਰਵਣ ਕੀਏ ਅਰਥ ਕੂੰ ਅਪਨੇ ਮਨ ਵਿਖੇ ਘਟਾਵਨੇ ਵਾਸਤੇ ਅਨੇਕ ਯੁਕਤੀਆਂ ਮੈਂ ਮੰਨਨ (ਵਿੱਚਾਰ) ਕਰਨਾ, ਸੋ ਵਿਚਾਰਨਾ ਨਾਮ ਗਯਾਨ ਕੀ ਦੂਸਰੀ ਭੂਮਿਕਾ ਹੈ ॥

ਪ੍ਰਸ਼ਨ-(੩) ਤਨੁ ਮਾਨਸਾ ਸੋ ਕਯਾ ਹੈ ?

ਉਤਰ-ਸਵਰੂਪ ਕੇ ਸਾਖਯਾਤ ਕਾਰ (ਅਪ੍ਰੋਖਯ ਅਨੁਭਵ) ਅਰਥ *ਸ੍ਰਵਣ ਮਨਨ ਦੁਆਰਾ ਨਿਰਣਯ ਕੀਏ ਬ੍ਰਹਮਾਤਮਾ ਕੀ

---

*ਖਟ ਯੁਕੇਤਰ ਵੇਦਾਂਤ ਵਾਕਯ ਨਾ ਮਦਤਵੀਜੇ ਬ੍ਰਹਮਣੀ ਤਾਤ ਪ੍ਰਯ ਨਿਸਚਯ ਇਤਯ ਮੇਵ ਸ਼ਰਵਣ ਮਿਤਯੁਚਤੇ ॥

ਖਟ ਯੁਕਤੀਆਂ-ਉਪਕ੍ਰਮੋਪ ਸੰਹਾਰਾ ਵਭਯਾ ਸੋ ਪੂਰਬਤਾ ਫਲ ਮਰਥਵਾਦੋਪ ਪਤੀ ਚ ਲਿੰਗੰ ਤਾਤਪ੍ਰਯ ਯੇ ॥

ਇਨਕਾ ਅਰਥ-੧ ਉਪਕ੍ਰਮੋਪ ਸੰਹਾਰ, ੨ ਅਭਯਾਸ, ੩ ਅਪੂਰਬਤਾ, ੪ ਫਲ, ੫ ਅਰਥ ਵਾਦ, ੬ ਉਪਪਤੀ, ਯੇਹ ਖਟ ਲਿੰਗ ਹੈਂ 'ਲੀਨ ਅਰਥੰ ਗਮੈਤੀ ਸਾ ਲਿੰਗਾ:' ਲੀਨ (ਲੁਪਤ)-

-ਅਰਥ ਕੂੰ ਜੋ ਪ੍ਰਸਿਧ ਕਰੇਂ, ਸੋ ਲਿੰਗ ਨਾਮ ਯਕਤੀਓ ਕਾਹੈ, ਤਾਤ ਤਰਯ ਜੇ ਕਹੀਏ ਤਾਤਪਰਜਕੇ ਨਿਰਣਯ ਕਰਨੇ ਵਾਲੀ ਹੈ।

ਇਸ ਕੇ ਲਛਨ-ਪ੍ਰਕਰਣੰ ਪ੍ਰਤਿਪਾਦਸਯਾ ਵਦਤੀਜ ਵਸਤੁ ਨਾਂ ਆਂਦਜੰ ਤੋ: ਪ੍ਰਤਿਪਾਦਨ ਸਧ ਕ੍ਰਮੋਪ ਸੰਹਾਰੋ॥

ਪ੍ਰਮਾਣ-ਯਥਾ ਛੰਦੰਗਯੇ ਖਸੇਟ ਪਰਿਪਾਟਕੇ ਸਦੇਵ ਸੋਮਯੇ ਵ ਮਗਰ ਆਸੀਦੇਕ ਮੇਵਾ ਦਿਵਤੀਯੰ ਬ੍ਰਹਮਐ ਤਦਾਤਮਯਮਿਦੰ ਸਰਬ ਮਿਤਿ ਮੁਪਕ੍ਰਮੋਪ ਸੰਹਾਰਾ ਵਾਦਯੰਤ ਯੋ:॥

ਲਛਨ-ਪ੍ਰਕਰਨ ਪ੍ਰਤਿਪਾਦਯਸਯ ਪੁਨ: ਪੁਨ: ਪਰਤਿਪਾ-ਦਨ ਮਤਯਾਸ:॥

ਪਰਮਾਣ-ਯਥਾ ਤਤਰੈਵ ਤਤਵਜਸੀਤ ਨਵ ਕ੍ਰਿਤੋਅਭਯਾਸ:

ਲਛਨ-ਪਰਕਰਣ ਪਰਤਿਪਾਦਯਸਯ ਮਾਨਾਂਤਰਵਿਖਯਤਾ ਭਾਵਾ ਪੂਰਥਤਾ।

ਪਰਮਾਣ-ਯਥਾ ਤਤਰੇਵਾ ਵਿਦਤੀਯ ਵਸਤੂਨ ਸਤੰਤੰਪਨਿ ਸ਼ਦੰ ਪੁਰਸ਼ੰ ਪਰਛਾਮੀਤਿ ਮਾਨਾਤਰਾ ਅਵਿਖਯਤਾ॥

ਲਛਣ--ਪਰਕਰਣ ਪਰਾਤਪਾਦਯਸਯ ਸ਼੍ਰਮਣਿ ਤਦ ਗਯਾ ਨਤਤਤ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਪ੍ਰਜੋਜਨੰ ਫਲੰ॥

ਪਰਮਾਣ-ਯਥਾ ਤਤੈਰਵਾ ਚਾਰਜਵਾਨ ਪੁਰਖੋ ਵੇਦਤਸਯ ਤਾਵਦੇਵ ਚਿਰੰ ਯਾ ਵਨ ਵਿਮੋਖਯੇਅਥ ਸੰਪਤਸਅ, ਇਤਯਾਦਿਤੀਜ ਵਸਤੂ ਗਯਾਨਾਤ ਤਤ ਪਰਾਪਤਿ:ਫਲੰ॥

-ਲਛਣ-ਪਰਕਰਣ ਪਰਤਿ ਪਾਦਯਸਯ ਪ੍ਰਸ਼ਸਨ ਮਰਥਵਾਦ:।

ਪ੍ਰਮਾਣ--ਜਥਾ ਤਤਰੈਵ ਧਨਾਸ਼੍ਰੁਤੰ ਸ਼੍ਰੁਤੰ ਭਵਤਯ ਮਤੰਮਤ ਮਵਿਗਯਾਤੰ ਵਿਗਯਾਤ ਮਿਤਯਾ ਦਿਵਤੀਯ ਵਿਸਤੂ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਨੰ:॥-

ਉਕਤਾ ਰੂਪ ਅਰਥ ਕੂੰ ਨਿਰੰਤ ਚਿੰਤਨ ਰੂਪ ਨਿਦਿ*ਧਯਾਸਨ ਸੈਂ ਜ ਸਥੂਲ (ਬਹਿਰਮੁਖ) ਮਨ ਕੀ ਸੂਖਯਮਤਾ (ਅੰਤਰ ਮੁਖਤਾ) ਹਵੇ ਹੈ, ਸੋ ਤਨ ਮਾਨਸਾ ਨਾਮ ਗਯਾਨ ਕੀ ਤੀਸਰੀ ਭੂਮਿਕਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ-(੪) ਸਤਵਾਪਿਤ ਸੋ ਕਯਾ ਹੈ ?

ਉਤਰ--ਸਰਵਣ †ਮਨਨ ਨਿਦਿਧਯਾਸਨ ਸੈਂ ਸੰਸ਼ਯ ਵਿਪਰ-ਯਯ ਸੈਂ ਰਹਿਤ ਸਵਰੂਪ ਸਾਖਯਤਾਕਾਰ ਰੂਪ ਨਿਰ ਵਿਕਲਤ ਸਥਿਤਿ ਕੇ ਭਏ ਤੇਂ ਸ਼ੁਧ ਸਤ੍ਰ ਗੁਣ ਕੀ ਵਾ ਸਵਰੂਪ ਸੱਤਾ ਕੀ ਜੋ ਚਿਤ ਵਿਖੇ ਪਰਾਪਤਿ ਹੋਵੇ ਹੈ, ਸੋ ਸੱਤਰਾ ਪਤਿ ਨਾਮ ਗਿਆਨ ਕੀ ਚਤੁਰਥ ਭੂਮਿਕਾ ਹੈ ॥

ਪ੍ਰਸ਼ਨ-(੫) ਅਸੰਸਕਿਤ ਸੋ ਕਿਆ ਹੈ ? ਉੱਤਰ--ਨਿਰ ਵਿਕਲਪ

ਲਛਣ--ਪਰਕਰਣ ਪਰਤਿਪਾਦਯਸਯ ਦਿਰਸ਼ਟਾਂਤੇ : ਪਰਤਿ ਪਾਦਨ ਮਪਪਤਿ: ॥

ਪਰਮਾਣ--ਯਥਾ ਤਤਰੈਵ ਸੋਮਯੇਕੇਨ ਮ੍ਰਿਦ ਪਿੰਡੇਨ ਸਰਬ ਨਿਰਣ ਮਯੰ ਵਿਗਯਾਤੰ ਸਯਾਦਵਾਚਾਰੰਭਣ ਵਿਕਾਰੋ ਕਾ ਮਧੇਜੰ ਮਿਰਤਕੇ ਤਯਵ ਸਤਯਮਿਤਯਾਦਿ ਵਾਕਯਪਰਤਿ ਪਾਦਤ ਮਿਰਟਾਦਿ ਦਿਰਸ਼ਟਾਂਤਰੈ ਵਿਦਤੀਯ ਵਸਤੂ ਪਰਤਿ ਪਾਦਨੰ।

ਇਨ ਖਟ ਯੁਕਤੀਓਂ ਸੇ ਵੇਦਾਂਤ ਵਾਕਯੋਂ ਕਾ ਅਦਿਵਤੀਯ ਬ੍ਰਹਮੈਂ ਤਾਤਪਰਅ ਨਿਸਚਅ ਕਰੀਏ ਹੈ, ਤਾਹੀਂ ਕੋ ਸਰਵਣ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ।

* ਵਿਜਾਤੀਯ ਪਰਚਅ ਤਿਰਸਕਾਰੇਣ ਸਜਾਤੀਅਪ੍ਰਤਅਐ ਮਨਸ: ਪ੍ਰਵਾਹੀ ਕਰਣੰ ਨਿਦਿਧਾਸਨੰ ॥

†ਸਿਰਤਸਿਆਰਥਨਓਪਪਤਿ ਸ਼ਿੰਤਨੰ ਮਨਨੰ ॥

ਸਮਾਧਿਕੇ ਅਭ੍ਯਾਸ ਕੀ ਪਰਿਪਤਕਾ ਸੈਂ ਦੇਹ ਵਿਖੇ ਸਰਬਥਾ ਅਹੰ-ਤਾ ਮਮਤਾ ਗਲਿਤ ਹੋਇਕੇ ਦੇਹ ਆਦਿਕ ਵਿਖੇ ਜੋ ਸਰਬ ਥਾ ਆਸ਼ਕਿਤ (ਪਰੀਤਿ) ਕਾ ਅਭਾਵ ਹੋਵੇ ਹੈ, ਸੋ ਅਸੰਸਕਤਿ ਨਾਮ ਗ੍ਯਾਨ ਕੀ ਪਾਂਚਵੀਂ ਭੂਮਿਕਾ ਹੈ ॥

ਪ੍ਰਸ਼ਨ-(੬) ਪਦਾਰਥ ਭਾਵਨੀ ਸੋ ਕਯਾ ਹੈ ?

ਉਤਰ-ਅਤਿਸ਼ਯ ਨਿਰ ਵਿਕਲਪ ਸਮਾਧਕੇ ਅਭਯਾਸ ਸੈਂ ਦੇਹ ਆਦਿਕ ਸਰਬ ਪਦਾਰਥਨ ਕਾ ਅਧਿਸ਼ਠਾਨ ਬ੍ਰਹਮ ਰੂਪ ਸੈਂ ਪ੍ਰਤੀਤਿ ਹੋਨੇ ਕਰ ਜੋ ਅਭਾਵ (ਅਪ੍ਰਤੀਤਿ) ਹੋਵੇ ਹੈ, ਸੋ ਪਦਾਰਥਾਂ ਭਾਵਨੀ ਨਾਸ ਗਯਾਨ ਕੀ ਖਸਟ ਭੂਮਿਕਾ ਹੈ ॥

ਪ੍ਰਸ਼ਨ-(੭) ਤੁਰੀਯਗਾ ਸੋ ਕਯਾ ਹੈ ? ਉਤ੍ਰ-ਗਯਾਤਾ ਗਯਾਨ ਗਯੇਕਰੂਪ ਤ੍ਰਿਪੁਟੀ ਕੀ ਚਤੁਰਥ ਪੰਚਮ ਭੂਮਿਕਾਕੀ ਨਯਾਂ ਈ ਭਾਵ ਰੂਪ ਕਰ ਔ ਖਸ਼ਟ ਭੂਮਿਕਾ ਕੀ ਨਯਾਈਂ ‡ਅਭਾਵ ਰੂਪਕਰ ਪ੍ਰਤੀਤਿ ਭੀ ਜਹਾਂ ਹੋਵੇ ਨਹੀਂ ਐਸੀ ਜੋ ਸਵਪਰ ਸੈਂ ਉਤਥਾਨ ਰਹਿਤ ਤੁਰਯਪਦ ਵਿਖੇ ਮਨ ਕੀ ਇਸਥਿਤਿ, ਸੋ ਤੁਰੀਯਗਾ ਨਾਮ ਗਿਆਨ ਕੀ ਸਪਤਮ ਭੂਮਿਕਾ ਹੈ ॥ ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਯੇਹ ਸਪਤ ਭੂਮਿਕਾ ਕਿਸਕੇ ਸਾਧਨ ਹੈਂ ? ਉਤ੍ਰ-ਪਰਥਮ, ਦਿਵਤੀਯ ਔ ਤਿਰਤਿਯ ਭੂਮਕਾ ਤਤਵ ਗਯਾਨ ਕੇ ਸਾਧਨ ਹੈਂ,ਔ*ਚਤਰਥ ਭੂਮਿਕਾ ਤੋਂਤਤਵ

---

‡ਕਾਰਯ ਕੀ ਉਤਪਤਿ ਸੇ ਪੂਰਬ ਜੋ ਅਭਾਵ, ਸੋ ਪਰਾਗ ਤੀਨ ਕਾਲ ਮੈਂ ਜੋ ਅਭਾਵ, ਸੋ ਅਤਯੰਤਾ ਭਾਵ ਹੈ। ਅਨਯ ਵਸਤੁ ਨੇਮ ਜੋ ਅਨਯ ਵਸਤੂ ਕਾ ਭੇਦ (ਅਭਾਵ),ਸੋ ਅਨਯੋਨਯ ਭਾਵ ਹੈ। ਇਸ ਰੀਤਿ ਸੇ ਅਭਾਵ ਚਾਰ ਪਰਕਾਰ ਕਾ ਹੈ।

*'ਕ੍ਰਿਤੋਪਾਸਨ' (ਗਯਾਨ ਤੇ ਪੂਰਬ ਕਰੀ ਪੂਰਣਉਪਾ-

ਗਯਾਨ ਰੂਪ ਹੋਨੇ ਤੇ ਜੀਵਨ ਮੁਕਤਿ ਔ ਵਦੇਹ ਮੁਕਤਿ ਕਾ ਸਾਧਨ ਹੈ॥ ਔ ਪੰਚਮ ਖਸ਼ਟ ਔ ਸਪਤਮ ਭੂਮਿਕਾ ਜੀਵਨ ਮੁਕਤਿ ਕੇ ਵਿਲਖਣ ਆਨੰਦ ਕੇ ਸਾਧਨ ਹੈਂ॥ ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਜੀਵਨ ਮੁਕਤਿ ਸੋ ਕਯਾ ਹੈ? ਉਤਰ-ਦੇਹ ਆਦਿਕ ਪ੍ਰਪੰਚ ਕੀ ਪਰਤੀਤਿ ਕੇ ਹੋਤੇ ਬ੍ਰਹਮ ਸਵਰੂਪ ਮੈਂ ਸਿਥਿਤ, ਸੋ ਜੀਵਨ ਮੁਕਤਿ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਜੀਵਨ ਮੁਕਤਿ ਵਿਖੇ ਪਰਪੰਚ ਕੀ ਪਰਤੀਤਿ ਕਾਹੇ ਤੇ ਹੋਵੇ ਹੈ?

ਉਤਰ-ਆਵਰਣ ਔ ਵਿਖਯੇਪ, ਯੇਹ ਦੋ ਅਵਿਦਯਾ ਕੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਹੈਂ ਤਿਨ ਮੈਂ ਆਵਰਣ ਸ਼ਕਤਿ ਕਾ ਗਯਾਨ ਸੇ ਨਾਸ ਹੋਵੇ ਹੈ, ਤਾਂਤੇ ਗਯਾਨੀ ਕੂੰ ਅਨਯ ਜਨਮ ਹੋਵੇ ਨਹੀਂ, ਪਰੰਤੂ ਪ੍ਰਾਰਬਧ ਕੇ ਬਲ ਸੇ ਦਗਧ ਧਾਨਯ ਕਣ ਕੀ ਨਯਾਈਂ ਵਿਖਯੇਪ ਸ਼ਕਤਿ (ਅਵਿਦਯਾ ਲੇਸ) ਰਹੇ ਹੈ? ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਜੀਵਨ ਮੁਕਤਿ ਵਿਖੇ

-ਸ਼ਨਾ ਜਿਸਨੇ ਸੋ) ਔ 'ਅਕ੍ਰਿਤੋ ਪਾਸਨ' (ਗਯਾਨ ਤੇ ਪੂਰਬ ਨਹੀਂ ਕਰੀ ਹੈ ਉਪਾਸਨਾ ਜਿਸਨੈ ਸੋ). ਇਸ ਭੇਦ ਤੋਂ ਚਤੁਰਥ ਭੂਮਿਕਾ ਗਯਾਨ ਕਾ ਅਧਿਕਾਰੀ ਦੋ ਪਰਕਾਰ ਕਾ ਹੈ॥ ਤਿਨ ਮੈਂ ਕ੍ਰਿਤੋਪਾਸਨ ਜੋ ਹੈ ਸੋ ਤੌ ਸਮਯਨ ਵੈਰਾਗਯਾਦਿ ਸਾਧਸ ਕਰ ਸਪੰਨ ਹੋਵੇ ਹੈ ਔ ਗਿਆਨ ਕੇ ਅਨੰਤਰ ਵੈਰਾਗਆਦਿ ਸੈਂ ਝਟਿਤ ਪੰਚਮ ਆਦਿਕ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿਖੇ ਆਰੂੜ ਹੋਵੇ ਹੈ। ਔ ਅਕ੍ਰਿਤੋਪਾਸਨ ਜੋ ਹੈ ਤਾਂ ਮੈਂ ਸਰਬ ਸਾਧਨ ਸਪਸ਼ਟ ਪਰਤੀਤਿ ਹੋਤੇ ਨਹੀਂ ਕਿੰਤੂ ਏਕ ਦੋ ਸਾਧਨ ਪਰਗਟ ਹੋਵੈਂ ਹੈਂ ਔ ਅਨਅ ਸਾਧਨ ਗੋਪਅ ਕਹਤੇ ਹੈਂ, ਜਾਂਤੇ ਸੋ ਬੁਧਿ ਮਾਨ ਹੋਵੇ ਤੌ ਚਤੁਰਥ ਭੂਮਿਕਾ ਰੂਪ ਤਤਵ ਗਯਾਨ ਕੂੰ ਪਾਵਤਾ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਬਹੁ ਕਾਲਕੇ ਅਭਿਆਸ ਸੈ ਕਦਾਚਿਤ ਕੋਈਕ ਪੰਚਮ ਆਦਿਕ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿਖੇ ਅਰੂੜ ਹੋਵੈਂ ਹੈਂ, ਝਟਿਤਿ ਨਹੀਂ॥

ਪਰਪੰਚ ਕੀ ਪਰਤੀਤਿ ਕੈਸੇ ਹੋਵੇ ਹੈ ?

ਉਤਰ--ਜੈਸੇ ਰਜੂ ਕੇ ਗਿਆਨ ਸੇ ਸਰਪ ਭਰਾਂਤਿ ਕੇ ਨਿਬ੍ਰਿਤਿ ਭਏ ਪੀਛੇ ਕੰਪ ਆਦਿਕ ਭਾਸਤੇ ਹੈਂ, ਔ ਜੈਸੇ ਦਰਪਣ ਕੇ ਗਿਆਨੀ ਕੂੰ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ ਭਾਸਤਾ ਹੈ, ਜੈਸੇ ਮਰੂਸਥਲ ਕੇ ਗਿਆਨੀ ਕੂੰ ਮਿਰਗ ਜਲ ਭਾਸਤਾ ਹੈ, ਤੈਸੇ ਤਤਵ ਗਿਆਨੀ ਕੂੰ ਮਿਰਗ ਜਲ ਭਾਸਤਾ ਹੈ, ਤੈਸੇ ਤਤਵ ਗਿਆਨੀ ਕੂੰ ਜੀਵਨ ਮੁਕਤਿ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਖੈ ਵਾਧਤ ਭਏ ਪ੍ਰਪੰਚ ਕੀ ਪਰਤੀਤ ਹੋਵੈ ਹੈ ॥

ਪ੍ਰਸ਼ਨ--ਬਾਧਿਤ ਭਏ ਪ੍ਰਪੰਚ ਕੀ ਪਰਤੀਤਿ ਵਿਖੈ ਅਨਯ ਦਿਰਸ਼ਟਾਂਤ ਕਿਆ ਹੈ ?

ਉਤ੍ਰ--ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ--ਜੈਸੇ ਮਹਾਭਾਰਤ ਕੇ ਯੁਧ ਮੈਂ ਦਰੋਣਾ ਚਾਰਯ ਕੇ ਮਰਣ ਭਏ, ਪੀਛੇ ਅਸ਼ਟਥਾਮਾ ਕੇ ਸਾਥ ਯੁਧ ਭਯਾ ਹੈ, ਤਿਸ਼ੀ ਦਿਨ ਸਤਯ ਸੰਕਲਪ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਯਹ ਸੰਕਲਪ ਕਿਯਾ ਕਿ:--"ਆਜ ਫਿਰਕੇ ਗ੍ਰਿਹ ਕੂੰ ਆਵੇਂ ਤਹਾਂ ਪ੍ਰਯੰਤ ਯਹ ਰਥ ਔ ਘੋੜੇ ਜਿਉਂ ਕੇ ਤਿਉਂ ਹੀ ਬਨੇ ਰਹੈਂ" ਯਹ ਚਿੰਤਨ ਕਰ ਕੇ ਯੁਧ ਭੂਮੀ ਮੇਂ ਆਏ, ਤਹਾਂ ਅਸ਼ਟਥਾਮਾ ਨੇ ਬ੍ਰਹਮਾਸਤਰ (ਅਗਨਿ-ਅਸਤਰ) ਡਾਰਯਾ, ਤਿਸਕਰ ਤਿਸੀਖਯਨ ਵਿਖੈ ਅਰਜੁਨ ਕੇ ਰਥ ਔ ਘੋੜੇ ਭਸਮੀ ਭੂਤ ਭਏ, ਤੌ ਭੀ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਰੂਪ ਸਾਰਿਥਕੇ ਸੰਕਲਪ ਕੇ ਬਲ ਸੈਂ ਜਿਉਂ ਕੇ ਤਿਉਂ ਬਨੇ ਰਹੇ, ਜਬ ਗ੍ਰਿਹ ਕੂੰ ਆਏ ਤਬ ਭਸਮ ਕਾ ਢੇਰ ਹੋ ਗਯਾ ॥

ਸਿਧਾਂਤ

ਤੈਸੇ ਸਥੂਲ ਦੇਹ ਰੂਪ ਰਥ ਹੈ, ਤਾਕੇ ਪੁਨਯ ਪਾਪ ਰੂਪ ਦੋ ਚਕਰ ਹੈਂ, ਔ ਤੀਨ ਗੁਣ ਰੂਪ ਧਵਜ ਹੈਂ, ਔ ਪਾਂਚ ਪ੍ਰਾਣ ਰੂਪ ਬੰਧਨ ਹੈਂ, ਔ ਦਸ ਇੰਦਰੇਯ ਰੂਪ ਘੋੜੇ ਹੈਂ, ਔ ਸੁਭ ਅਸ਼ੁਭ

ਸ਼ਬਦਾਦਿ ਪਾਂਚੁ ਵਿਖਯ ਰੂਪ ਮਾਰਗ ਹੈਂ ਔ ਮਨ ਰੂਪ ਲਗਾਮ ਹੈ, ਔ ਬੁਧਿ ਰੂਪ ਸਰਾਥਿ (ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ) ਹੈ ਔ ਪਰਾਰਬਧ ਕਰਮ ਰੂਪ ਤਾਕਾ ਸੰਕਲਪ ਹੈ, ਔ ਅਹੰਕਾਰ ਰੂਪ ਬੈਠਨੇ ਕਾ ਸਥਾਨ ਹੈ, ਔ ਆਤਮਾ ਰੂਪੀ ਰਥੀ [ਅਰਜੁਨ] ਹੈ, ਤਾਕੇ ਵੈਰਾਗਯਾਇ ਸਾਧਨ ਰੂਪ ਸ਼ਸਤਰ ਹੈਂ, ਸੋ ਰਥ ਪਰ ਅਰੂਢ ਹੋਇ ਕੇ ਸਤਿ ਸੰਗ ਰੂਪ ਰਣ-ਭੂਮੀ ਮੈਂ ਗਯਾ ਤਾਕੂੰ ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਅਸ਼ਟਾਮਾ ਨੇ ਮਹਾਵਾਕਯ ਕਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਰੂਪ ਬ੍ਰਹਮ ਅਸਤ੍ਰ ਮਾਰਿਆ ਤਿਸ ਕਰ ਗਿਆਨ ਰੂਪ ਅਗਨਿ ਉਦਯ ਹੋਇ ਕੇ ਤਿਸੀ ਖ੍ਯਣ ਵਿਖੇ ਦੇਹ ਆਦਿ ਪ੍ਰਪੰਚ ਰੂਪ ਰਥ ਆਦਿਕ ਸਰਬ ਕਾ ਬਾਧਾ ਭਯਾ, ਤੌ ਭੀ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਰੂਪ ਸਾਹਿਬ ਸਥਾਨੀ ਬਧਿ ਕੇ ਪਰਾਰਬਧ ਕਰਮ ਰੂਪ ਸੰਕਲਪ ਕੇ ਬਲਸੈਂ ਦੇਹ ਆਦਿਕ ਕਾ ਨਾਸ਼ ਹੋਤਾ ਨਹੀਂ, ਕਿੰਤੂ *ਪੀਛੇ ਭੀ ਦੇਹ ਆਦਿਕ ਕੀ ਪ੍ਰਤੀਤਿ ਹੋਵੈ ਹੈ ਯਾਹੀ ਕੂੰ ‡ਬਾਧਿ ਤਾਨੁ ਨੁਬਿਰਤਿ ਕਹੇ ਹੈਂ ॥ ਇਸ ਰੀਤਿ ਸੈਂ ਯਹ ਬਾਧਿਤ ਭਏ ਪ੍ਰਪੰਚ ਕੀ ਪਰਤੀਤਿ ਵਿਖੈ ਦਿਰਸ਼ਟੀਤ ਹੈ॥ ਪ੍ਰਸ਼ਨ--

---

* ਜਿਸ ਕਾ ਨਾਸ਼ ਹੋਵੈ ਹੈ ਸੋ ਨਾਸ਼ਕਾ ਪ੍ਰਤਿਯੋਗੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਪ੍ਰਤਿਯੋਗੀ ਕੀ ਨਾਸ਼ ਵਿਖੈ ਪ੍ਰਤੀਤਿ ਹੋਵੇ ਹੈ ਔ ਬਾਧਿ ਵਿਖੇ ਪ੍ਰਤਿ-ਯੋਗੀ ਕੀ ਪ੍ਰਤੀਤਿ ਹੋਵੈ ਨਹੀਂ, ਕਿੰਤੂ ਤੀਨ ਕਾਲ ਅਭਾਵ ਪ੍ਰਤੀਤਿ ਹੋਵੈ ਹੈ, ਯਹ ਨਾਸ਼ ਔ ਬਾਧਿ ਕਾ ਭੇਦ ਹੈ ॥

‡ ਜੈਸੇ ਕੁਲਾਲਕਾ ਚਕ੍ਰ, ਦੰਡ ਸੈਂ ਫੇਰਨੇ ਕਾ ਪ੍ਰਯਤਨ ਛੋੜੇ ਹੂਏ ਪੀਛੇ ਭੀ ਵੇਗ ਕੈ ਬਲਸੈ ਫਿਰਤਾ ਹੈ, ਤੈਸੇ ਬਾਧਿ ਹੂਏ ਪੀਛੇ ਭੀ ਪਰਾਰਬਧ ਕਰਮ ਸੈਂ ਦੇਹ ਆਦਿ ਪਰਪੰਚ ਕੀ ਜੋ ਪਰਤੀਤਿ ਹੋਵੇ, ਸੋ ਬਾਧਿਸਤਾਨੁ ਬਿਰਤਿ ਹੈ ॥

ਵਿਦੇਹ ਮੁਕਤਿ ਸੋ ਕਯਾ ਹੈ ? ਉਤਰ-ਪਰਪੰਚ ਕੀ ਪਰਤੀਤਿ ਰਹਿਤ ਬ੍ਰਹਮ ਸਵਰੂਪ ਸੈਂ ਸਥਿਤਿ, ਵਾ ਧਰਾਰਬਧ ਕਰਮ ਕੇ ਭੋਗ ਸੈਂ ਨਾਸ਼ ਭਏ, ਪੀਛ ਸਥੂਲ ਸੂਖਯਮ ਸ਼ਰੀਰ ਕੇ ਆਕਾਰ ਸੈਂ ਪਰਿ-ਣਾਮ ਕੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਭਏ ਅਗਿਆਨ ਕਾ ਚੇਤਨ ਵਿਖੇ ਵਿਲਅ, ਸੋ ਵਿਦੇਹ ਮੁਕਤਿ ਹੈ ॥ ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਪ੍ਰਾਰਬਧ ਕੇ ਅੰਤ ਭਏ ਕਾਰਯ ਸਹਿਤ ਅਗਿਆਨ ਲੇਸ਼ ਕਾ ਵਿਲਅਕਿਸ ਸਾਧਨ ਸੇ ਹੋਵੇ ਹੈ ?

ਉਤਰ-ਪ੍ਰਾਰਬਧ ਕੇ ਅੰਤ ਭਏ ਅਧਿਕ ਵਾ ਨਯੂਨ ਮੂਰਛਾ ਕਾਲ ਮੈਂ ਯਦ-ਯਪਿ ਬ੍ਰਹਮਾਕਾਰ ਬ੍ਰਿਤਿ ਕਾ ਅਸੰਭਵ ਹੈ ਔ ਵਿਦਵਾਨ ਕੂੰ ਵਿਧੀ ਭੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਤਥਾਪਿ ਸੁਖਪਤਿ ਕੀ ਨਆਈ ਤਾਂ ਮੂਰਛਾ ਕਾਲ ਮੈਂ ਭੀ ਬ੍ਰਹਮ ਵਿਦਿਆ ਕਾ ਸੰਸਕਾਰ ਹੈ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਆਰੂਢ ਚੇਤਨ ਸੈਂ ਕਾਰਯ ਸਹਿਤ ਅਗਯਾਨ ਲੇਸ਼ਕਾ ਵਿਲਯ (ਨਾਸ਼) ਹੋਵੇ ਹੈ, ਔ ਕਾਸਟ ਆਰੂੜ ਅਗਨਿ ਸੈਂ ਤ੍ਰਿਣ ਆਦਿਕ ਕਾ ਦਾਹ ਹੋਯਕੇ ਭੀ ਦਾਹ ਕੀ ਨਯਾਈਂ, ਤਾਂ ਸੰਸਕਾਰ ਆਰੂਢਚੇਤਨ ਸੈਂ ਪਰਪੰਚ ਕਾ ਵਿਨਾਸ਼ ਹੋਯਕੇ ਆਪ [ਗਿਆਨ ਕੇ ਸੰਸਕਾਰ] ਕਾ ਭੀ ਵਿਨਾਸ਼ ਹੋਵੇ ਹੈ, ਪੀਛੇ ਅਸੰਗਸ਼ੁਧ ਸੱਚਦਾਨੰਦ ਸਵਪਰਕਾਸ਼ ਅਪਨਾ ਆਪ ਬ੍ਰਹਮ ਅਵਿਸ਼ੇਖ ਰਹਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਪਰਕਾਰ ਲੁਪਤ ਪ੍ਰਸੰਗ ਜਾਨਨੇ ਯੋਗਅ ਹੈ ॥੨੫॥

ਅਥ ਵੇਦਾਂਤ-ਦੋਹਰਾ

ਜੀਵ ਈਸ਼ ਅਰ ਜਗਤ ਕੋ, ਆਤਮ ਜਾਨੇ ਜੋਇ॥
ਮਨ ਜਯੋਂ ਭਾਵੈ ਤਯੋਂ ਰਹੈ, ਤਾਂਹਿ ਨ ਰੋਕੈ ਕੋਇ॥

ਟੀਕਾ-ਯਹ ਵੇਦਾਂਤ ਮੇਂ ਕਹਾ ਹੈ ਕਿ, ਜੀਵ ਈਸ਼ਵਰ ਔ

ਜਗਤ ਕੋ, ਆਤਮ ਸਵਰੂਪ ਜੋ ਜਾਨੇ, ਵਹੁ ਮਨ ਜਿਸ ਤਰਹ ਭਾਵੇ ਤਿਸ ਤਰਹ ਰਹੇ ਤਿਸਕੋ ਕੋਈ ਰੋਕੇ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਤਿਸ ਪਰ ਵਿਧੀ ਰੂਪ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਕਾ ਦੰਡ ਨਹੀਂ ਹੈ ॥੨੧੬॥

ਅਥ ਸ਼ਾਖਾ-ਦੋਹਰਾ

ਲੋਕ, ਵੇਦ ਕੇ ਕਰਮ ਸਭ, ਗਯਾਨੀ ਕੀਨੇ ਜਾਇ ॥
ਜਾਂਕੇ ਕਰਮਨ ਦੇਖਕੇ, ਜਗਤ ਧਰਮ ਠਹਰਾਇ ॥

ਟੀਕਾ-ਸ਼ਾਖ ਮੇਂ ਯਹ ਕਹਤੇ ਹੈਂ ਕਿ, ਲੌਕਿਕ ਔਰ ਵੈਦਜਕ ਕਰਮ ਸਧ ਗਯਾਨੀ ਨੇ ਜਾਇਕੇ ਕੀਜੇ ਹੈਂ, ਜਿਸਕੇ ਕਰਮਨ ਕੂੰ ਦੇਖਕੇ ਜਗਤ ਕਾ ਧਰਮ ਠਹਿਰਾਯਾ ਜਾਤਾ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਗਿਆਨੀ ਕੂੰ ਨ ਤੋਂ ਲੋਕ ਵਾਸ਼ਨਾਂ ਹੈ ਔ ਨਾ ਵੇਦ ਕਾ ਦੰਡ ਹੀ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਉਸ ਕੇ ਕਰਮ ਕਰਨੇ ਕਾ ਯਹੀ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਹੈ, ਕਿ ਉਨਕੇ ਕਰਮਨ ਕੂੰ ਦੇਖਕੇ ਸਰਬ ਲੋਕ ਸੁਭ ਕਰਮਨ ਮੇਂ ਲਗਤੇ ਰਹੈਂ ॥੨੧੭॥

ਦੋਹਰਾ-ਜੈਸੇ ਤਵ ਅਗਯਾਨ ਤੇ, ਚਲਤ ਹੋਤ ਜੋ ਰੀਤਿ ॥ ਤੈਸੀ ਬਿਧਿ ਅਬਹੂੰ ਚਲੈਂ, ਤਜਕਰ ਮਨ ਸੋਂ ਪ੍ਰੀਤਿ ॥੨੧੮॥

ਟੀਕਾ-ਜਿਸ ਪਰਕਾਰ ਤੂੰ ਹੇ ਸਿਖਯ ! ਜੋ ਰੀਤੀ ਅਗਯਾਨ ਚਲਤਾਥਾ, ਤਿਸੀ ਪਰਕਾਰ ਕੀ ਵਿਧਿ ਅਬ ਭੀ ਚਲਤਾ ਰਹੇਂ, ਪਰੰਤੂ ਮਨ ਸੇ ਪਰੀਤੀ ਕੋ ਤਯਾਗ ਕੇ ॥੨੧੮॥

ਪੁਨਾ-ਕਬਿਤ ॥ ਨਰ ਸੋਂ ਜਨਮ, ਨ, ਧਰਮਵੇਦ

ਸਾਸਨਾ ਸੋਂ, ਵਿਪਰ ਸੋ ਵਰਨ ਅਰੁ ਆਸ਼ਰਮ ਨ ਗਰੇਹੀ ਸੋਂ। ਕਰਮ ਸੋਂ ਅਮਲ ਨ, ਮਲਨ ਵਿਖੈ ਲੰਪਟਸੋਂ, ਜਗ ਸੋਂ ਨ ਭਰਮ, ਨ ਭੁਲੱਯਾ ਔਰ ਨੇਹੀ ਸੋਂ। ਗੁਰ ਸੋਂ ਨਾ ਵੈਦਯ, ਉਪਚਾਰ ਨਾ ਵਿਚਾਰ ਜੈਸੋ, ਅੱਗ੍ਯ ਸੋਂ ਨਾ ਰੋਗੀ, ਔ ਅਸੰਯਮੀ ਨ ਏਹੀ ਸੋਂ। ਮਨ ਸੋਂ ਉਪਾਸ਼ਕ ਸੁਬੁਧਿ ਸੋਂ ਨਾ ਸੰਗੀ, ਔਰ ਦੇਹ ਸੋਂ ਨਾ ਦੇਹੁਰੋ, ਨਾ ਦੇਵ ਔਰ ਦੇਹੀ ਸੋਂ ॥੨੧੯॥

ਟੀਕਾ-ਪੁਰਸ਼ ਕੇ ਸਾਮਾਨ ਔਰ ਜਨਮ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਨਾ ਵੇਦ ਕੀ ਆਗਯਾ ਸਾਮਾਨ ਔਰ ਕੋਈ ਧਰਮ ਹੀ ਹੈ, ਨਾ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਕੇ ਸਾਮਾਨ ਕੋਈ ਵਰਨ ਹੀ ਹੈ, ਨਾ ਗ੍ਰਹਸਥ ਕੇ ਸਾਮਾਨ ਕੋਈ ਆਸ਼੍ਰਮ ਹੀ ਹੈ, ਨਾ ਕਰਮੋਂ ਕੇ ਸਮਾਨ ਕੋਈ ਅਮਲ (ਮਲ ਸੇ ਰਹਿਤ) ਹੀ ਹੈ, ਨਾ ਕਰਮੋਂ ਕੇ ਸਾਮਾਨ ਕੋਈ ਮਲਨ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜਗਤ ਸਰੀਖਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਭਰਮ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਨੇਹੀ (ਪਰੇਮੀ) ਕੇ ਸਾਮਾਨ ਔਰ ਕੋਈ ਭੁਲਾਨੇ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਨਾ ਸਤਿਗੁਰੋਂ ਕੇ ਸਾਮਾਨ ਕੋਈ ਵੈਦਯ (ਹਕੀਮ) ਹੀ ਹੈ, ਵਿਚਾਰ ਸਰੀਖਾ ਕੋਈ ਉਪਚਾਰ (ਇਲਾਜ) ਨਹੀਂ ਹੈ, ਅਗਯਾਨੀ ਸਮਾਨ ਕੋਈ ਰੋਗੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਏਹੀ ਨਾਮ ਇਸੀ ਅਗਯਾਨੀ) ਸਰੀਖਾ ਕਈ ਅਸੰਜਮੀ [ਬਦ ਪ੍ਰਹੇਜ਼] ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮਨ ਕੇ ਸਾਮਾਨ ਕੋਈ ਉਪਾਸ਼ਕ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਨਾ ਸੁਬੁਧਿ ਸਰੀਖਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਸੰਗੀ ਹੀ ਹੈ, ਦੇਹ ਕੇ ਸਾਮਾਨ ਔਰ ਕੋਈ ਦੇਹੁਰਾ

ਨਹੀਂ ਹੈ, ਨਾ ਦੇਹੀ, 'ਜੀਵ ਕੇ ਸਾਮਾਨ ਕੋਈ ਔਰ ਦੇਵਤਾ ਹੀ ਹੈ'।

ਜਹਵੇਦਾਂਤਨ ਕਰਕਹਜੋ, ਸੁ ਬੁਧਿ ਸਿਧਾਂਤ ਜੁ ਸਾਰ
ਸਭੈ ਸਮਝੀਏ ਆਪ ਮੈਂ, ਸਭ ਮੈ ਆਪ ਨਿਹਾਰ ॥

ਟੀਕਾ–ਯਹ ਵੇਦਾਂਤਨ ਕਰ ਕਹਾ ਹੂਆ ਜੋ ਸਾਰ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ, ਯਹ ਸਭ ਅਪਨੇ ਆਪ ਮੇਂ ਸਮਝੀਏ, ਔਰ ਸਭ ਮੇਂ ਆਪਕੋ ਦੇਖੀਏ ॥ ੨੨੦ ॥

ਕੋਟਿ ਕੋਟਿ ਗ੍ਰੰਥਨ ਕਹਜੋ, ਗੱਦਜ ਪੱਦਜਰਚ ਚਾਰ।
ਸੋ ਮਤ ਇਹ ਸੰਛੇਪਸੋਂ, ਭਾਖਾ ਮਾਂਝ ਨਿਹਾਰ ॥

ਟੀਕਾ–ਕ੍ਰੋੜ ਕ੍ਰੋੜ ਗ੍ਰੰਥੋਂ ਮੇਂ ਗਦਜ ਪਦਜ ਛੰਦ ਸੁੰਦਰ ਰਚ ਕੇ ਜੋ ਮਤ ਕਹਾ ਹੈ, ਸੋ ਮਤ ਇਸ ਜਗਾ ਸੰਖੇਪ ਸੇਂ ਭਾਖਾ ਮੇਂ ਕਹਾ ਹੈ ਇਸਕੋ ਦੇਖ ਲੀਜੀਏ ॥੨੨੧॥

ਜੈਸੇ ਸੈਂਧਵ ਲੌਨਕੇ, ਢੇਰ ਸ਼ੈਲ ਸਮ ਜੋਇ ॥
ਲੀਨੇ ਪੈਸਾ ਏਕ ਭਰ, ਕਾਰਜ ਅਪੁਨੋ ਹੋਇ ॥

ਟੀਕਾ–ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸੈਂਧਵ ਨਿਮਕ ਕੇ ਪ੍ਰਬਤੋਂ ਕੇ ਸਮਾਨ ਢੇਰ ਦੇਖਕੇ, ਉਨਮੇਂ ਸੇ ਏਕ ਪੈਸਾ ਭਰ ਲੇਨੇ ਸੇ ਆਪਨਾ ਰਸੋਈ ਕਾ ਕਾਮ ਹੋ ਸਕਤਾ ਹੈ, ਔ ਢੇਰ ਨਿਮਕ ਕੇ ਕਜਾ ਕਰਨੇ ਹੈਂ, ਤੈਸੇ ਹੀ ਅਨੇਕ ਗਦਜ ਪਦਜ ਗ੍ਰੰਥੋਂ ਕੋ ਕਜਾ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਜਬ ਉਨਮੇਂ ਸੇ ਸਾਰ ਰੂਪ ਆਤਮਾ ਸ੍ਵਰੂਪ ਜਾਨ ਲੀਆ ਤੋ।

ਹੁਤੋ ਜੋ ਸਭ ਕੁਛ ਜਾਨਬੋ, ਜਾਨ ਚੁਕਜੋ ਤੂੰ ਸੋਇ ॥
ਔਰਜੁਸ਼ਾਸਤਰਨ ਕੇ ਮਤੈ, ਭੂਲ ਨ ਤਿਨਤਨਜੋਇ॥

ਟੀਕਾ-ਜੋ ਕੁਛ ਜਾਨਨਾ ਥਾ ਸੋ ਤੂੰ ਜਾਨ ਚੁਕਾ ਹੈਂ, ਹੋਰ ਜੇਹੜੇ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਦੇ ਨਾਨਾਂ ਮਤ ਹੈਂ, ਤਿਨਕੀ ਤਰਫ ਭੂਲ਼ ਕਰਕੇ ਭੀ ਦੇਖਣਾ ਨਾ ਚਾਹੀਏ ॥੨੨੩॥

ਅਥ ਮੀਮਾਂਸਾ-ਦੋਹਰਾ

ਯਗਯਾਦਿਕ ਕਰਮਨ ਕਰੇ, ਦੇਵ ਲੋਕ ਫਲ ਭੋਗ॥
ਕਹੈਂ ਮੁਕਤਿ ਮੀਮਾਂਸਯਹ, ਦੁਖਕੇ ਭਏ ਅਜੋਗ ॥

ਟੀਕਾ-ਯਗਯ ਆਦਿਕ ਕਰਮਾਂ ਨੂੰ ਕਰੇ ਹੂਏ ਜੋ ਦੇਵ 'ਸਵਰਗ' ਲੋਕ ਮੇਂ ਉਸਕੇ ਫਲ ਕੂੰ ਭੋਗਨਾ ਹੈ, ਇਸ ਸੁਖ ਕੋ 'ਮੀਮਾਂਸਕ' ਮੁਕਤਿ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ, ਦੁਖ ਕੇ ਅਜੋਗ ਨਾਮ ਨਾਸ਼ ਹੋਯਾਂ ਹੋਯਾਂ ॥੨੨੪॥

ਅਥ ਪਾਤੰਜਲ-ਦੋਹਰਾ

ਜੀਵ ਈਸ਼ ਨਯਾਰੋ ਕਹੈਂ, ਪਾਤੰਜਲ ਸਭ ਕਾਲ ॥
ਦਹੈ ਕਲੇਸ਼ ਸੁਯੋਗ ਕਰ, ਕਹੈਂ ਮੁਕਤਿ ਸੁਖ ਸਾਲ॥

ਟੀਕਾ-ਜੀਵ ਈਸ਼ੌਵਰ ਕੋ ਨਯਾਰਾ ਨਯਾਰਾ ਸਭ ਕਾਲ ਕਹਿਤੇ ਹੈ ਔ ਯੋਗ ਕਰਨੇ ਸੇ ਸੰਪੂਰਨ ਕਲੇਸ਼ੋਂ ਕਾ ਨਾਸ਼ ਹੋਤਾ ਹੈ, ਯਹੀ ਸੁਖ ਕਾ ਸਾਲ਼ ਨਾਮ ਘਰ ਮੁਕਤਿ 'ਪ੍ਰਾਤੰਜਾਲ' ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ।

ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤਿ ਪੁਰਖ ਪ੍ਰਥ ਤਤਵ ਕੋ, ਜਾਂਕੇ ਹਿਯੇ ਵਿਵੇਕ॥
ਯਹੈ ਮੁਕਤਿ ਸ਼ਾਂਖਕ ਕਹੈਂ, ਗਯਾਨ ਭਏ ਸਭ ਏਕ ॥

ਪੰਜੀ ਪਦਾਰਥਾਂ ਕੋ ਪੰਚੀਤਤ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਪੁਰਖ ੧, ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ੨, ਮਹਿਤਤ ੩, ਤਿਤਧਾ ਹੰਕਾਰ ੪, ਪੰਜ ਤਨਮਾਤਰਾ ੫, ਪੰਜ ਤਤਵ ਪੰਜ ਗਿਆਨ ਇੰਦਰੇ, ਪੰਜ ਕਰਮ ਇੰਦਰੇ ਤੇ ਇਕ ਮਨ, ਜਾ ਕੇ ਹਿਰਦੇ ਮੈ ਐਸਾ ਵੀਚਾਰ ਹੈ। ਸ਼ਾਂਖ ਮਤਵਾਲੇ ਇਸਨੂੰ ਮੁਕਤੀ ਕਥਨ ਕਰਦੇ ਹੈਂ

ਵੈਸੇਖਕ ਅਰੁ ਨੈਯਾਇ ਪੁਨ, ਦ੍ਵੈਤਾਰਿਕਿ ਕਰ ਗਯਾਨ।
ਭੇਦਵਾਦ ਇਨਕੇ ਸਦਾ, ਮੁਕਤਿ ਪਦਾਰਥ ਜਾਨ॥

ਵਿਸ਼ੇਖਕ ਤੇ ਨਿਆਇਕ ਦੋਵੇਂ ਮਸਤ ਯੁਕੀਆਂ ਕਰਕੇ ਭੇਦ ਵਾਦ ਗਿਆਨ ਕੋ ਸਦਾ ਮੁਕਤ ਮੰਨਦੇ ਹਨ।

ਆਗਮ ਤੰਤ੍ਰ ਪੁਰਾਨ ਪੁਰ, ਪੰਚਰਾਤ੍ਰਿਮਤ ਜਾਨ॥
ਖੈਂਚ ਆਪਨੇ ਭਛ ਕੋ, ਜਗ ਮੈਂ ਡਾਰਤ ਆਨ॥

ਬੇਦ ਆਗਮ ਨਾਮ ਖਟ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ, ਤੰਤਰ ਸ਼ਿਵ ਤੰਤਰ, ਪੁਰਾਨ, ਅਠਾਰਾਂ ਪੁਰਾਨ, ਖਟ ਸ਼ਾਸਤਰ, ਪੰਚ ਰਾਤ੍ਰਮਤ ਜਾਨ, ਨਾਰਦ ਕਾ ਗਰੰਥ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਪਖ ਨੂੰ ਕਰਕੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਲਿਆ ਕੇ ਪਾਂਵਦੇ ਹਨ।

ਔਰ ਸ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰਨ ਕੇ ਮਤੇ, ਪਰੇ ਜਗਤ ਮੈ ਜਾਇ॥
ਕਲਪਨ ਲ ਛੂਟੇ ਨਹੀਂ, ਜਨਮ, ਮ੍ਰਿਤੁ, ਤੇ ਭਾਇ॥

ਵੇਦਾਂਤ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਔਰ ਜੋ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਦੇ ਮਤ ਮੈਂ ਖੜਦਾ ਹੈ, ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਬੰਧਨਾਂ ਮੈਂ ਪੜਦਾ ਹੈ। ਕਲਪ ਪ੍ਰਜੰਤ ਛੁਟਦਾ ਨਹੀਂ ਜੰਮਦਾ ਮਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਅਪਨੋ ਮਤ ਯਹਿ ਬੇਦ ਸਿਰ, ਸਭ ਤੇ ਉਤਮ ਜਾਨ॥
ਯਾਹੀ ਕੋ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰ, ਔਰ ਨ ਉਰਮੈ ਆਨ॥

ਮੇਰਾ ਅਪਨਾ ਮਤ ਵਿਦਾਨ ਸ਼ਿਰਮੋਣੀ ਵੇਦ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ। ਸਭ ਤੋਂ ਉਤਮ ਜਾਨੋ ਵੇਦਾਂਤ ਨੂੰ। ਇਸੀ ਮਤ ਮੈਂ ਭਰੋਸਾ ਕਰੇ। ਹੋਰ ਮਤ ਹਿਰਦੇ ਮੈ ਨਾ ਲਿਆਵੇ॥

ਸਠ ਧੂਰਤ ਨਾਸਤਕੀ, ਬੇਦ ਬਿਰੋਧੀ ਔਰ ॥
ਤਿਨਹਿਨ ਭੂਲਸੁਨਾਈਐ,ਜਹਿਮਤਿਸ਼ਤਿਸਿਰਮੌਰ।

(ਸਠ) (ਧੂਰਤ) ਮੂਰਖ ਨਾਗਾ (ਨਾਸਤਕ) ਔਰ ਜਿਤਨੇ ਪਖੰਡੀ ਵੇਦ ਕੇ ਵਿਰੋਧੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਿਰਮੌਰ੍ਹੀ ਮਤ ਇਨਾਂ ਨੂੰ ਭੂਲ ਕੇ ਵੀ ਨਾ ਸੁਨਾਈਏ।

ਜਿਨਕੇ ਉਰਹਰਿਭਗਤਹੈ, ਅਰੁ ਗੁਰਭਗਤਸਮਾਨ।
ਤਿਨਕੇ ਆਗੇ ਖੋਲੀਏ, ਯਹ ਉਪਦੇਸ਼ ਨਿਧਾਨ ॥

ਜਿਨਾ ਕੇ ਹਿਰਦੇ ਮੈ ਹਰੀ ਕੀ ਭਗਤੀ ਔਰ ਗੁਰਾਂ ਕੀ ਭਗਤ ਸਮਾਨ ਹੈ ਉਨਾਂ ਅਗੇ ਇਹ ਉਪਦੇਸ ਦਾ ਖਜਾਨਾ (ਖੋਲੀਏ) ਭਾਵ ਦੇਈਏ ਉਪਦੇਸ ॥

ਬੇਦ ਬਚਨਸਿੰਮ੍ਰਿਤਿਬਚਨ,ਕਹਿਸੁਖਦੇਵਬਿਲਾਸ।
ਅਧਜਾਤਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਤੇ, ਅਧਜਾਤਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ॥

ਵੇਦ ਬਚਨ (ਸੁਮਤੀ ਬਚਨ ਬਿਲਾਸਨਾਣ ਕਹਿ ਹੈ) ਇਸ ਗਰੰਥ ਕਰਕੇ ਬ੍ਰਹਮ ਵਿਦਿਆ ਕਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋਤਾ ਹੈ।

ਸੰਬਤ ਸਤ੍ਰਹਸੈ ਬਰਖ, ਪਚਪਨ ਅਸ੍ਵਿਨ ਮਾਹ ॥
ਏਕਾਦਸ ਬੁਧਿ ਗ੍ਰੰਥ ਭੁਵ,ਸੁਕਲ ਪੱਖ ਸੁਭਜਾਨ ॥

ਸੰਮਤ ੧੭੫੫ ਸਤਾਰਾਂ ਸੌ ਪੰਚਵੰਜਾ ਸੀ, ਅਸੂ ਦਾ ਮਹੀਨਾ ਸੀ ਇਕਾਦਸੀ ਤਿਥ ਸੀ ਵਾਰ ਬੁਧ ਸੀ, ਚਾਂਦਨਾ ਪਖ ਸੀ ਜਦੋਂ ਗਰੰਥ ਦਾ ਰਚਨਾ ਕੀਤਾ ॥

ਸਲੋਕ ਫਰੀਦ ਸਟੀਕ

ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਫਰੀਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਸਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮੂਲ ਸਮੇਤ ਅਰਥ ਦਿਤੇ ਗਏ ਹਨ।
ਭੇਟਾ--8 ਰੁ:

ਸੰਕਟ ਮੋਚਨ ਸ਼ਬਦ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚੋਂ ਸਰਬ ਮਨੋਰਥ ਪ੍ਰਾਪਤ ਵਾਸਤੇ 108 ਚੁਣੇ ਹੋਏ ਸ਼ਬਦ ਵਿਧੀ ਪੂਰਬਕ ਪਾਠ ਕਰਨ ਤੇ ਅਵੱਸ਼ ਹੀ ਸਫਲਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ :
ਭੇਟਾ - 10 ਰੁਪੈ

ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਹੀਰੇ

ਲੇਖਕ–ਕਰਮ ਸਿੰਘ

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ, ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ, ਸ: ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨਲੂਆ ਆਦਿ 18 ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਉਸਰਈਆਂ ਦੀਆਂ ਬਹਾਦ-ਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਪੂਰਨ ਝਾਕੀਆਂ, ਸਿੱਖੀ ਕਿਉਂ ਚੰਗੀ ਹੈ ਤੇ ਨੌਜਵਾਨ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਧਰਮੀ, ਸੂਰਬੀਰ ਬਨਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਅਦੁਤੀ ਵਿਚਾਰ।
ਭੇਟਾ–16 ਰੁਪੈ

ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ

ਲੇਖਕ–ਗਿਆਨੀ ਅਮਰ ਸਿੰਘ

ਜੀਵਨ ਅਦੁਤੀ ਕਿਵੇਂ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਿਵੇਂ ਹੋਵੇ, ਹਉਮੈ ਦੇ ਰੋਗ ਤੋਂ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਹੀ ਬਚਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਹੋਰ ਸਾਖੀਆਂ ਸਮੇਤ।
ਭੇਟਾ–20 ਰੁਪੈ

ਸੌ ਸਾਖੀ

ਦਸਵੇਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਭਵਿਖਤ ਰਚਨਾ ਗੁਰਸਿਖੀ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ ਦੀ ਪੁਰਾਤਨ ਪੁਸਤਕ।
ਭੇਟਾ–40 ਰੁਪੈ

ਗੁਰ ਬਿਲਾਸ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹੀ ਛੇਵੀਂ

ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਬੰਦੀ ਛੋੜ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਮੁਕੰਮਲ ਜੀਵਨ ਬ੍ਰਿਤਾਂਤ ਹੈ। ਭੇਟਾ 30-00

ਜ਼ਫ਼ਰ ਨਾਮਹ

ਦਸਮੇਸ਼ ਪਿਤਾ ਵਲੋਂ ਬਾਰਾਂ ਹਿਕਾਯਤਾਂ ਵਿਚ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੂੰ ਲਿਖੀ ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਿਚ ਫਤਹ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਜਿਸ ਦੀ ਤੁਕ ਤੁਕ ਦਾ ਟੀਕਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਭੇਟਾ 25-00

ਕਥਾ ਸਾਗਰ

ਸ੍ਰੀ ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਸਹਿਤ ਟੀਕਾ ਅਤੇ 80 ਸਾਖੀਆਂ ਤਥਾ ਜਪੁਜੀ ਮਹਾਤਮ ਸਹਿਤ। ਭੇਟਾ 30-00

ਕਥਾ ਦੀਪ ਸਾਗਰ

ਸੁਖਮਨੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਟੀਕਾ ਜਿਸ ਵਿਚ 74 ਸਾਖੀਆਂ ਦਰਜ ਹਨ। ਤੁਕ ਤੁਕ ਦਾ ਟੀਕਾ, ਭਾਵਰਥਾਂ ਸਹਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਭੇਟਾ 32-00

ਕਥਾ ਸਰੋਵਰ

ਬਾਰਹਮਾਹਾ ਮਾਝ ਤੇ ਬਾਰਹਮਾਹਾ ਤੁਖਾਰੀ ਦਾ ਤੁਕ ਤੁਕ ਦਾ ਟੀਕਾ 21 ਸਾਖੀਆਂ ਸਮੇਤ। 16-00

ਸਲੋਕ ਕਬੀਰ ਸਟੀਕ

ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਕਬੀਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਸਲੋਕਾਂ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਟੀਕਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਭੇਟਾ 8-00

ISBN 81-7601-213-0
9 788176 012133